

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

JOVITA ŠALNAITĖ

TEISĖS EDUKOLOGIJOS PROGRAMOS STUDENTŲ
ŽMOGIŠKOJO ORUMO UGDYMASIS AUKŠTOSIOS
MOKYKLOS APLINKOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Prof. dr. R. Bieliauskienė

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
SANTRUMPOS	7
1. BENDROJI ŽMOGIŠKOJO ORUMO SAMPRATA	8
1.1. Orumo samprata istoriniu aspektu	9
1.2. Orumo samprata filosofijos mokslo kontekste	13
1.3. Orumo samprata etikos mokslo kontekste	16
1.4. Orumo samprata teologijos mokslo kontekste	19
1.5. Orumo samprata teisės mokslo kontekste	22
1.6. Orumo samprata psichologijos mokslo kontekste	28
1.7. Orumo samprata edukologijos mokslo kontekste	32
2. TEORINĖ UGDYMOŠI KOMPETENCIJOS ANALIZĖ	39
2.1. Studentų ugdymosi ir mokymosi samprata	41
2.2. Studentų mokymosi ir saviuklos proceso modeliai	45
2.2.1. Refleksija kaip orumo ugdymosi metodas	56
2.2.2. Dialogas kaip orumo ugdymosi metodas	57
2.2.3. Komandinio darbo reikšmė orumo ugdymuisi	60
2.2.4. Neformalaus švietimo reikšmė orumo ugdymuisi	62
3. TEISĖS EDUKOLOGIJOS PROGRAMOS STUDENTŲ ORUMO UGDYMOŠI TYRIMAS MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETE	64
3.1. Tyrimo organizavimas ir metodika	64
3.2. Tyrimo rezultatų aptarimas	67
IŠVADOS	128
REKOMENDACIJOS	135
LITERATŪRA	136
ANOTACIJA	147
SANTRAUKA	148
PRIEDAI	151

IVADAS

Šiuolaikinės visuomenės siekis susikurti saugią egzistencinę terpę, neatsiejamas nuo jos piliečių gebėjimų, kompetencijų, žinių apimties, sėkmės, laimės ir vertingumo jausmo. Dauguma darbe minėtų mokslininkų teigia, jog orumas yra žmogaus poreikis, jo elgesio savybės, gebėjimai bei svarbus gyvenimo kokybės ir laimės veiksnys. Orumo ugdymasis tai – asmens elgesio savybių, saviugdos, savišvietos ir holistinės kompetencijos ugdymasis. Kitų žmonių švietimas, dorovės ugdymas, sudaro galimybę kartu su kitais ugdyti savo orumą.

Temos naujumas ir iširtumas. Teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis aukštosios mokyklos aplinkoje yra nauja ir Lietuvoje nenagrinėta tema.

Išnagrinėjus mokslinę literatūrą, galima tarti, jog idėjos apie žmogiškąją vertę kilo Homero (apie 800 m. per. Kr.) kūryboje, jo poemose „Iliada“ ir „Odiseja“, kuri buvo graikų auklėjimo pagrindas. Orumas yra vienas iš terminų, kuris nėra apibrėžtas, tačiau mokslinėje literatūroje nagrinėjamas vairių mokslų kontekste: istorijos, filosofijos, teologijos, etikos, teisės, psichologijos, sociologijos ir edukologijos. Lietuvoje orumo sampratos problemą nagrinėjo V. Šlapkauskas (2009), sampratos raidą A. Meškauskienė (2002, 2004, 2005), E. Venckienė (2008), K. Mockus (2006), nagrinėjo kvailystės orumą nagrinėjo F. Nyčė (1995), semantinę orumo reikšmę nagrinėjo šiuolaikiniai mokslininkai A. Vaišvila (2005), A. Virbalienė (2006) ir kt. Filosofiniu aspektu orumo sampratą pateikė Sokratas, nors ir tiesiogiai neįvardino, grindžiama požiūriu, jog kiekvienas žmogus yra orus. Didžiadvasiškumą kaip žmogaus vertybę - L. A. Seneka (1999), F. Nyčė (1995), autentiškumą – A. Giddenas (2000), orumo sąvoką nagrinėjo M. Osovska (1989). Šiuolaikinė orumo samprata remiasi I. Kanto (2000) žmogaus orumo koncepcija. Filosofiniu aspektu žmogiškąjį orumą nagrinėjo Lietuvos mokslininkai: J. Girnius (1991), A. Maceina (1998), Vydūnas (1990). Etikos mokslo kontekste žmogaus orumo sampratą pateikė E. Peičius (2003), žmogaus autentiškumo problemą nagrinėjo S. Jankūnas (2006), orumą kaip žmogaus gebėjimą ir elgesio savybę J. Baranova (2004), G. Beržinskas (2006), B. Kuzmickas (2001), A. Smetona (1998), kaip etikos kategoriją ir kultūros įtaką orumui nagrinėjo V. Žemaitis (2005), orumą kaip etikos kategoriją nagrinėjo G. Skujienė (1998). Užsienio mokslininkai: žmogaus „Aš“ tapatybę tolygią atsakomybei nagrinėjo E. Levinas (1994), žmogaus autentiškumą - Ch. Tayloras (1996), kultūros įtaką žmogaus vertingumui - A. Šveiceris (1989), dorovinius poelgius atskleidė A. Anzenbacheris (1995). Teologijos mokslo kontekste orumą ir santykį su Dievu nagrinėjo Šv. Tomas Akvinitis, Vokietijos teologai ir krikščioniškojo socialinio mokymo specialistai, B. Vogel (2007), G. Weigelis (2006), autentiškiausio estetiko apibrėžimą pateikė S. Kierkegoras (1995), K. Jaspersas (1998), žmogaus kilnumo sąvoką atskleidė Eckhartas, krikščioniškąjį orumą nagrinėjo A. Lobato (2001). Lietuvos mokslininkai: Dalia Marija Stančienė (2006), A. Šliogeris (1985), J. Žilionis (2007).

Orumo sampratą teisės mokslo kontekste nagrinėjo Lietuvos mokslininkai: orumą, kaip vertybę, esančią aukščiau už įstatymą nagrinėjo E. Jarašiūnas (2003) ir E. Spruogis (2002), orumo sampratą nagrinėjo E. Venckienė (2008), T. Birmontienė (2002), V. Šlapkauskas (2009, 2004), Vaišvila (2004, 2005, 2009), orumo teisės atkūrimo mechanizmo problemas A. Šindeikis (2010), žmogaus pagrindinių poreikių sistemą nagrinėjo A. Pumputis (2003). Žmogaus orumą apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurioje, įtvirtinta teisė į žmogaus asmens neliečiamumą, žmogaus orumas ginamas įstatymu. Tarptautinės teisės aktuose žmogaus orumas - absoliuti ir neginčijama vertybė, Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos preambulėje yra kaip visuotinis idealas. Žmogaus orumo ginimą užtikrina Lisabonos sutartis ir Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, Jungtinių tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, Vaiko teisių konvencija, taip pat Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Psichologijos mokslo kontekste orumo sąvoka apibūdinama naudojant įvairias sąvokas: savigarba, savęs vertinimas, savimonė, autonomiškumas, „Aš vaizdas“. Savęs vertinimą kaip sudėtingą įvairiapusišką darinį nagrinėjo G. Valickas (1991), savęs vertinimo lygius pateikė D. Tomkevičienė (2002), save aktualizavusio žmogaus bruožus S. Kanišauskas (2009), A. H. Maslovas (2006), asmens autentiškumą ir orumą, kaip prigimtine asmens teisę A. Paškus (1984, 2002), asmens autonomiškumą J. Pikūnas, A. Palujanskienė (2000), E. Berne (2008). Asmens savęs vertinimą nagrinėjo D. G. Myersas (2000), A. Bandura (2009), K. R. Rodžersas (2005), perdėtą savęs vertinimą atskleidė K. Horney (2008), žmogaus nuvertinimą C. M. Steineris (2009), savigarbos modelį pateikė B. H. Lemme (2003), kūrybiško ir gero atradėjos savybes M. Grendstadas (1996), A. Lukas (1978), Ж. П. Капрт (1996, 2001). Edukologijos mokslo kontekste orumas apibrėžiamas kaip asmenybės nuostata savo vertingumo visuomenėje atžvilgiu. Pedagoginiu aspektu orumo ugdymą nagrinėjo K. Mockus (2006), A. Meškauskienė (2005), A. Virbalienė (2007). Orumą kaip asmenybės vertę L. Jovaiša (2007), adekvatų savęs vertinimą nagrinėjo B. Bitinas (2000, 2004), O. Tijūnelienė (2000), V. Aramavičiūtė (2005), R. Laužackas (2005), D. Lipinskienė (2002), orumo sampratą kaip dorybę I. Leliūgienė (2002), idealios asmenybės bruožus D. F. Dearden (1975), žmogaus vertės atkūrimo būdą pateikė I. Ratnikaitė ir J. V. Uzdila (2009), žmogaus pašaukimą nagrinėjo P. Freireas (2000), kūrybiškos ir laimingos asmenybės bruožus A. Monkevičius (2010), A. Vaišvila (2003), B. Kuzmickas (2001), R. Tidikis (2003), A. Dumčienė (2001).

Kompetencijų įtaką asmens vertingumui P. Jucevičienė, Daiva Lepaitė (2000), D. Lepaitė (2001), V. Aramavičiūtė, Elvyda Martišauskienė (2006), R. Laužackas (2008, 2005), R. Laužackas, M. Teresevičienė, E. Stasiūnaitienė (2005), sokratišką kompetentingumą nagrinėjo T. Sudnickas (2008). Kultūros įtaką asmens vertingumui A. Girdzijauskas (2008), Vydūnas, M. Lukšienė (1993), A. Paškus (1984), D. Lipinskienė (2005). Mokytojo asmenybės įtaką asmens orumui, tobulėjimui ir asmenybės raidai L. Jovaiša (1995), V. Aramavičiūtė (2005), E. Martišauskienė (2009), R. Tidikis (2001), Dalia

Verbylaitė (2006), A. Maceina (1998), O. Tijūnelienė (2000), B. Bitinas (2004), L. Duoblienė (2005), P. Jucevičienė ir kt. (2000). Kalbos įtaką orumui R. Jackevičienė (2001), V. Šernas, J. Šliogerienė (2006).

Ugdymosi sampratą L. Jovaiša (2001, 2007), B. Bitinas (2004), mokymosi sampratą P. Ramsdenas (2000), Säljö (1979), M. S. Knowlesas ir kt. (2007), saviugdą A. Virbaliene (2006), V. Spurga (1998, 1999), savižiną K. Wojtyła (1997), ugdytinio savimonei ir savijautai akcentuoja daugelis mokslininkų: B. Kuzmickas (2001), B. Bitinas (2004), V. Aramavičiūtė (2005), G. Valickas (1997), L. Jovaiša (2001), V. Aramavičiūtė (2005), Vydūnas (1990), M. Lukšienė (1993). Savivaldos sampratą pateikė L. Kraujutaitytė (2002), savivaldaus mokymosi esmę P. Jucevičienė (2007), savęs realizaciją vertybių kontekste ir savipildą A. Paškus (1984, 1987), K. R. Rodžersas (2005), asmenybės savikūrą nagrinėjo A. Vaišvila (1994), saviuoklai vertingą savigarbą pabrėžė V. Spurga (1998), V. Žemaitis (2005), reikšmingą savitaigą ir saviraišką B. Bitinas (2004).

Žmogiškojo orumo ugdymuisi svarbius saviugdų būdus nagrinėjo L. Jovaiša (2001), B. Bitinas (2004), V. Spurga (1998), A. Meškauskienė (2005), saviorganizacijos lygius L. Kraujutaitytė (2002), savivada grįstą mokymąsi D. R. Garisonas (1997), mokymosi ypatumus M. Tersevičienė, G. Gedvilienė, V. Zuzevičiūtė (2006), P. Ramsdenas (2000), J. Biggsas (1989), Martonas (1988). Mokymosi stilius ir mokymosi strategijas: H. Gardneris (1993), M. Teresevičienė, D. Oldroydas, G. Gedvilienė (2004), V. Zuzevičiūtė (2006, 2007), M. S. Knowlesas ir kt. (2007), D. R. Buehl (2004), J. Suchanova (2008), lyderystės mokymąsi A. Hargreaves, D. Fink (2004), O. Suvorova (2008), J. Farchtas (2010), saviugdai svarbias pasirinkimo kryptis nurodė K. R. Rodžersas (2005), vaizduotę kaip mąstymo formą N. M. Grendstadas (1996), Ж. П. Капрт (2001), Eckharto žmogaus vidinio tobulėjimo pakopas pateikė J. Žilionis (2007), mokyti valdyti mintis ir nepriskirti savęs jokiai filosofinei mokyklai kvietė K. Jaspersas (1998), saviugdų būdą – tikėjimą S. Kierkegoras (1995), A. Šliogeris (1985), renesanso epochos filosofas Piko Della Mirandola (1463-1494).

Ypatingai didelis Lietuvos mokslininkų indėlis nagrinėjant edukacines mokymosi aplinkas, ypač, Kauno technologijos universiteto edukologijos mokslininkų: P. Jucevičienės (2007, 2008), D. Lipinskienės (2002, 2005), B. Stanikūnienės (2007), G. Tautkevičienės (2005).

Tyrimo problema. Į teisės edukologijos magistrantūros studijų programą yra priimami studijuoti studentai, baigę socialinių ir humanitarinių mokslų studijas, įgiję skirtingas mokymosi patirtis, žinias ir gebėjimus skirtingose aukštosiose mokyklose. Tad šiame darbe tikslinga atsakyti į klausimus: Kokie veiksniai daro įtaką teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymuisi aukštosios mokyklos aplinkoje? Kokia kompetencija traktuoti žmogiškojo orumo ugdymąsi?

Tyrimo objektas - teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis

Tyrimo tikslas – atskleisti ir pagrįsti teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymąsi aukštosios mokyklos aplinkoje.

Uždaviniai:

1. aptarti bendrąją žmogiškojo orumo sampratą;
2. išnagrinėti studentų ugdymosi metodus ir formas;
3. išanalizuoti veiksnius, darančius įtaką teisės edukologijos studentų orumo ugdymuisi.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros analizės metodas.

Empiriniai: fokus grupės interviu tyrimo metodas. Realizuoti trys tyrimo etapai naudojant atvirų klausimų ir teiginių anketą.

Tyrimo teorinis reikšmingumas. Tyrimo metu, pirmoje darbo dalyje išanalizuota orumo samprata įvairių mokslų kontekste: istorijos, filosofijos, teologijos, etikos, teisės, psichologijos, sociologijos ir edukologijos, išryškintas žmogiškojo orumo fenomeno multidisciplininis konceptas ugdymosi kontekstuose. Antroje darbo dalyje išanalizuota ugdymosi ir mokymosi samprata, pateikti požiūriai į mokymąsi, mokymosi stiliai ir mokymosi strategijos, ugdymosi proceso modeliai bei religinės ir ideologinės savikūros būdai. Empirinio tyrimo analizė leido teigti, jog orumo ugdymąsi ir norą kaupti žinias skatina modernios universiteto ir bibliotekos aplinkos bei dėstytojų profesionalumas, kompetencija ir sąžiningumas. Analizės metu išryškėjo studentus studijuoti įgalinantys veiksniai, svarbūs profesinei sėkmei ir pasitenkinimui studijų procesu bei pripažinimo ir vertinimo poreikiai. Teisės edukologijos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis traktuojamas kaip holistinė kompetencija. Tyrimo duomenų pagrindu teikiami teisės edukologijos studentų siūlymai orumo ugdymuisi ir mokymosi proceso tobulinimui aukštosios mokyklos aplinkoje.

Tyrimo praktinis reikšmingumas. Tyrimo metu atskleisti žmogiškojo orumo ugdymosi veiksniai gali būti naudingi studentams, jų orumo ugdymuisi, saviuoklai ir kompetencijų kaupimui skatinti. Tyrimo metu atskleisti žmogiškojo orumo ugdymosi veiksniai atveria galimybes universiteto dėstytojams turtinti studijų programas, edukacines mokymosi aplinkas ir vystyti studentų mokymosi metakompetenciją. Bibliotekininkams, kuriant studentus įgalinančias studijuoti edukacines mokymosi aplinkas ir mokymosi programas, siejant su papildomų informacinio raštingumo įgūdžių ugdymosi ir gebėjimų tobulinimo galimybėmis. Taip pat atveria galimybes tobulinti universiteto nuotolinių elektroninių studijų aplinką ir teikti organizacinę paramą, siejant su papildomų kompetencijų ugdymuisi ir platesnėmis pasirinkimų galimybėmis. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi ir kitiems tyrėjams, besidomintiems žmogaus orumo ugdymu(si).

Darbo struktūra: įvadas, santrumpa, trys dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, anotacija, santrauka ir priedai.

SANTRUMPOS

ASMENYBĖ – vidinių žmogaus savybių visuma, lemianti jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Aukščiausia savarankiškumo išraiška – kūrybingumas, atsakingumo – dorovinis elgesys (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

ATSAKOMYBĖ – bendriausias asmenybės dorovinis bruožas, motyvuojantis rūpestingą veiklą atliekant pareigas ir svarbiausias asmenybės dorovinio brandumo požymis (L. Jovaiša Edukologijos žodynas, 2007).

AUKŠTOJI MOKYKLA – mokslo, mokymo ir auklėjimo įstaiga, kurioje rengiami aukštos kvalifikacijos įvairių sričių specialistai ir mokslo darbuotojai (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

GEBĖJIMAS – mokymosi/ studijų išdavoje išlavintas atitinkamas gabumas, tam tikrų intelektualinio ir/ar fizinio pobūdžio veiksmų atlikimas konkrečioje veiklos srityje. Gebėjimus sudaro mokėjimai ir įgūdžiai (R. Laužackas, 2005, p.13).

INDIVIDAS – asmuo, atskira asmenybė, vienetas (Lietuvių kalbos žodynas, 2002).

KOMPETENCIJA - gebėjimas atlikti tam tikrą operaciją ar užduotį realioje ar imituojamoje veiklos situacijoje (R. Laužackas, 2005, p.18).

MĄSTYMAS – tikrovės prieštaravimų, neaiškumų supratimu grindžiamas psichinis procesas, kai sprendžiamas teorinis ar praktinis uždavinys pertvarkant, papildant turimą informaciją (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

MOKYMASIS – tikslinga veikla siekiant įsisavinti žmonijos sukauptos patirties pagrindus, įgyti teorinės ir praktinės veiklos mokėjimų ir įgūdžių (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

MOKYMOSI PARTNERYSTĖJE TINKLAS – aplinka, kurioje bendrauja partneriai, siekdami įgyti naujų žinių, keistis sukaupta informacija ir patyrimu (P. Jucevičienė, 2007, p.195).

MOTYVACIJA – psichofiziologinis procesas, reguliuojantis asmenybės veiklą ir santykius su aplinka kaitos pagrindu (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

PAREIGA – praktinė sąžinės išraiška elgesį ar veiklą grindžiant socialinėmis, moralinėmis ir teisinėmis normomis (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

PATIRTIS – įgytos informacijos ir išmoktų veiksmų visuma (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

POREIKIS – biologinio, materialinio, kultūrinio ar dvasinio trūkumo emocinis išgyvenimas ir siekimas jį pašalinti (L. Jovaiša. Edukologijos žodynas, 2007).

ŽINIOS – tam tikri faktai apie mus supantį pasaulį. Žinios skirstomos į: objektyvias (mokslines), subjektyvias (literatūrinės, estetinės atskiro žmogaus mintis), moralines (bendras visuomenines normatyvines nuostatas ir laikysenas) (R. Laužackas, 2005, p.50)

1. BENDROJI ŽMOGIŠKOJO ORUMO SAMPRATA

Lietuvių kalbos žodyne žodis - žmogiškas apibūdinamas, kaip žmogaus savybė, būdinga tik žmogui ir tik žmonėms. Žodžio reikšmė nurodo žmogaus kūnišką pavidalą, kalbėjimo būdą, daiktų vartojimą ir priimtinas normas. Tarptautinių žodžių žodyne pateikiama sąvoka - dehumanizacija, kuri reiškia būdingiausių žmogaus savybių netekimą ar naikinimą; humanizmo menkėjimą, nykimą arba naikinimą. Žmogaus savybės: žmogiškas, žmoniškas, humaniškas yra artimos, tačiau nevienareikšmės.

Žmoniškumas Lietuvių kalbos žodyne apibūdinamas kaip žmogaus savybė, būdinga geram ir humaniškam žmogui, kaip pageidautinas elgesys, priimtinas visuomenėje vyraujančiai kultūrai. Algirdas Statkevičius (1990) pateikia vieną iš išsamesnių humaniškumo (žmoniškumo) apibrėžimų – tai viena iš teigiamiausių žmogaus dorybių, kuri pasireiškia ir kaip išmintingas elgesys ir kaip nesavanaudiškos meilės konkrečiais, vertybės kainą turinčiais darbais parodymas žmogaus žmogui, tautos – tautai; tai ir aktyvi kultūringo žmogaus veikla, turinti tikslią vertybės kainą turinčių priemonių pagalba, visur kur tik galima likviduoti patologines egzistencijos sąlygas ir patologinį žmogų, o jų vietoje kurti normalios egzistencijos sąlygas ir normalų žmogų. Orumas yra unikali žmogiškoji savybė, XX a. tapusi pagrindine etikos kategorija, pažymi Grita Skujienė (1998). Imanuelis Kantas (2000) pabrėžia, jog melas - žmogiškojo orumo paniekimas ir tarsi sunaikinimas, žmogiškosios būtybės neturinčios moralinės autonomijos savybės, nustoja būti žmogiškomis (R.A. Dahlis, 1998), o jei šios savybės visiškai neturi – apskritai praranda žmogiškumą (cit. iš Lina Kraujutaitytė, 2002, p.46).

Emanuelis Levinas (1994) knygoje „Etika ir begalybė“ pokalbyje su Philippe'u Nemo teigia, jog žmogiškosios būtybės neturi tikrojo žmogiškojo gyvenimo: *„istorinėje ir objektyviojoje būtyje žmogiškumas, pati pralauža subjektyvinės, žmogaus psichikos, - pirmapradiškai budrios ar prablaivėjusios, - tai būtinybė, išsivaduojančią nuo savo būties sąlygos: nesuinteresuotumas (p.103). Žodį nesuinteresuotumas čia galima suprasti, kaip žmogaus nesavanaudišką intelektualinę paslaugą - mąstymą, kaip priemonę suvokti savo žmogiškąją padėtį ir suprasti, jog ne viskas yra pasiekama, remiantis interesais, padėtimi ir protekcijomis.*

Apžvelgus mokslininkų mintis galime tarti, jog žmoniškumui (humaniškumui) būdingas tik pageidaujamas, tik teigiamas žmogaus elgesys, gerosios žmogiškosios savybės, teigiami jausmai, pozityvios mintys ir svajonės, humaniškais siekiais paremta veikla. Tad ne visa, kas žmogiška galima vadinti žmoniška arba humaniška: „žmogiška visa, kas žmogui būdinga“, teigia Vincentas Žemaitis (2005, p.342). Žmogui būdingos yra ir tokios savybės: pyktis, neapykanta, pavydas, godumas, griežtumas, galios demonstravimas, žiaurus ir brutalus elgesys ir kt.

1.1 ORUMO SAMPRATA ISTORINIU ASPEKTU

Orumas – tai vienas iš terminų, kuris nėra griežtai apibrėžtas mokslinėje literatūroje, tačiau mokslinių darbų gausa išryškina orumo sampratą. Orumo sąvoka ir samprata istoriškai yra kitusi tiek savo turiniu, tiek raiškos formomis. Idėjos apie žmogiškąją vertę kilo Homero (apie 800 m. per. Kr.), kūryboje kuri buvo graikų auklėjimo pagrindas. Sprendžiant iš poemų „Iliada“, kurios ašis – Achilo pyktis ir pragaištingi pykčio padariniai Trojos karo metu, - rašoma knygoje „Jie kūrė pasaulio istoriją. Nuo senovės iki viduramžių“ (2002), - ir „Odiseja“, kurioje Odisejas vadinamas „daugmintis“, vadinasi išmintingas, turėjęs daug minčių. Orumo ištakas nagrinėjusi Asta Meškauskienė (2004), teigia, jog Homero poemose žmogaus orumas buvo savybė, glaudžiai susijusi su konkretaus individo vieta, vertingumu, reikšmingumu ir vaidmeniu Antikinėje visuomenėje: „*Achilas turi orumo lygiai tiek, kiek jo jam, kaip didvyriui ir pusdieviui yra reikalinga ir būtina. Tuo tarpu piemuo, ganantis bandą, - irgi turi tiek, kiek tai reikalinga kaip piemeniui*“ (p.353). Anaksagoras, vienas iš Antikos mąstytojų (apie 500 – 425 m. pr. Kr.), *graikams nurodė, iš kur atsiranda orumas, ir jį pavadino plačiai paplitusiu vardu: nous (protas)* (cit. iš Abelardas Lobatas, 2001, p.23).

Mokslininkai Eglė Venckienė (2008), Bernhardas Vogelis (2007), Vytautas Šlapkauskas (2009) ir kiti vieningai sutinka, jog žmogaus orumo („dignitas humana“) sąvoką pirmajame šimtmetyje po Kristaus įvedė Markas Tulijus Ciceronas. Posakį „žmogaus orumas“ pirmasis panaudojo 1-2 a. prieš Kristų graikų aristokratas Panaetius iš Rodos, kuris cituojamas Cicerono veikaluose, nurodo E. Venckienė (2008). Ciceronas žmogaus orumą kildino iš jo ypatingos prigimties ir išskirtinės padėties tarp kitų gamtinių būtybių, pagrindiniu skirtumu nurodydamas žmogaus protines savybes: „*protas lemia žmogaus sugebėjimą veikti pagal moralinį apsisprendimą, kas formuoja asmenybę, ir kuo žmogus sąmoningesnis, tai yra išmintingesnis, tuo jis vertingesnis*“, rašo E. Venckienė (2008, p.45), aptardama žmogaus vertingumą pasaulietinės prigimties teisės koncepcijoje. Kaip nurodo B.Vogel (2007), žmogaus „orumo“ sąvoką Ciceronas vartojo skirtingomis reikšmėmis: 1) kaip bendrojo orumo, *kuris gali reikšti pagarbos reikalaujančią būtį, kurią turi paskiri žmonės dėl savo veiklos rezultatų ar užimamos padėties*; 2) kaip diferencijuoto orumo samprata, *kuri nei kritikuotina, nei konkuruoja su visus žmones siejančia orumo, kaip žmogaus orumo samprata* (p.19).

Istoriniu aspektu žmogaus žmogiškumo raidą analizavęs Vytautas Šlapkauskas (2009) pateikia vieną iš išsamesnių, žmogaus vertybinės sistemos apibrėžiamą: *Antikoje – per santykį su pasauliu ir Dangumi; Viduramžiais – per santykį su Dievu, Naujaisiais laikais – per santykį su pačiu savimi ir kitais žmonėmis. Naujieji laikai pradeda procesą, kurio logika neišvengiamai aktualizuoja subjektingą moralę („visų karą prieš visus“) bei jos valdymo problemą* (p.65). Renesanso epochoje, garsus poetas ir humanistas F. Petrarka (1304 – 1374) savo kūrinyje „De remediis utriusque fortunae“ orumo terminą vartojo savigarbos prasme, kurią lemia tokios žmogaus savybės, kaip nemirtinga siela,

dieviškas atvaizdas, angelų globa, nuostabios įgimto proto savybės, atmintis, iškalbingumas, artistiniai sugebėjimai, kūno vertikalumas bei gražumas, žmogaus gebėjimai savo naudai panaudoti gyvūnų jėgą (cit. iš E. Venckienė, 2008, p.48). Naujieji laikai sumenkina ir iš esmės paneigia Viduramžių riterių garbės idealus bei kitų šios luominės visuomenės sluoksnių dorovines ir socialines vertybes, o Renesanso ir Šviečiamojame epochoje didingumas siejamas *su konkrečiu individu, jo dvasinėmis ir vertybinėmis savybėmis bei aristokratijos atstovų savybėmis ir jų veiklos turiniu bei pobūdžiu*, pažymi A. Meškauskienė (2004, p.376-377). Šioje vietoje galima pateikti Frydricho Nyčės (1995) prieštaravimą aukščiau pateiktoms mokslininkų mintims, kuris orumą pavadino kvailystės orumu ir pabrėžė, jog reikia šimtmečio arba keleto tūkstančių metų, tam, kad žmogaus darbuose išryškėtų didžiausias išmaningumas: *„išmaningumas praras visą savo orumą. Tada, nors irgi reikės būti išmaningam, natūraliai ir įprastai, kad prastas skonis suvoktų šią būtinybę kaip niekšišumą. Ir lygiai kaip tiesos ir melo tironija sugebėtų smarkai pakelti melo kainą, taip išmaningumo tironija galėtų išugdyti naują taurumo rūšį. Būti tauriam – galbūt reikš: kvailystes galvoje nešiotis“* (p.67).

Orumo sąvokai yra artimos sąvokos – kilnumas ir taurumas. Terminų žodyne pateikiama žodžio taurus reikšmė, kuri reiškia lemtas, doras arba kilnus. Analizuojant kilnumo sąvoka istoriniu aspektu, galima teigti, jog sąvokos yra labai artimos, ir dėl to jos ilgą laiką iš esmės nebuvo skiriamos. Kilnumas labiau susijęs su kilmingumo tradicija. Kilmingas asmuo yra toks asmuo, kuris yra pripažintas gerbiamu visuomenėje arba turintis garbingus protėvius ar tėvus. Kilnaus žmogaus apibūdinimą pateikia A. Meškauskienė (2005), *„kilnus žmogus, ko gero, egzistuoja daugiau kitiems negu sau pačiam ir veikia liudija nuopelnus ir charakterį negu asmens laisvę, nepriklausomybę, autonomiją, tai yra buvimą savo paties pagrindu, žmogumi, nustatančiu sau pačiam gyvenimo taisykles, ir įrodantis, jog nėra vergas arba kieno nors įrankis ir moka saugoti savo nepriklausomybę“* (p.155), vadinasi, kilnumas – altruizmas be egoistinių motyvų, humaniška asmens veikla, jo autonomiškumas ir savarankiškumas.

Gerą ir orų žmogų galima apibūdinti dar dviem būdvardžiais: *etiškas*, kurį pirmasis pavartojo Aristotelis, *„geras žmogus, arba etiškas asmuo, dar vadindamas dorybingu“* ir būdvardžio *etiškas* lotynišką atitikmenį – *moralis* įvedęs Markas Tulijus Ciceronas (106 – 43 m. pr. Kr.), reiškiantis dabartinio supratimo moralę (cit. iš Gediminas Beržinskas, 2007, p.13), vadinasi, moralus žmogus yra ir orus. Oriam žmogui apibūdinti galima priskirti ir lyderio savybes: originalus, mylintis žmones, pasitikintis savimi, kūrybingas, organizuotas, iškalbingas, atsakingas, visuomeniškas, ambicingas, orientuotas į laimėjimus, ugdantis kitiems asmenims lyderio savybes.

Šiuolaikiniai mokslininkai Alfonsas Vaišvila (2005), E. Venskienė (2008), V. Šlapkauskas (2009), Akvilė Virbalienė (2006), nagrinėja semantinę orumo esmę ir lygina šios sąvokos reikšmes skirtingose nacionalinėse kalbose. A. Virbalienė (2006), pateikia vieną iš išsamesnių šio termino

analizių, remiantis žodynuose pateiktais paaiškinimais ir disertacijoje nagrinėta orumo sampratos tyrimo analize (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Orumo sąvokos semantinės reikšmės

Sąvokos „orumas“ įvardijimas	Orumo reikšmės	Orumo sąvokos reikšmių aktualumas bendraamžių grupėse
<i>dignitas, dignatio</i> (lotyniškai) - orumas	Senovės romėnų kultūroje turėjo trejopą reikšmę: 1) vertingumas, kilni išvaizda, pelnytą pripažinimas; 2) didingumas, autoritetas, žmogaus pasididžiavimo jausmas, orumas kaip garbingumas; 3) brangaus daikto vertė (<i>The Oxford Encyclopedic English Dictionary, 1996</i>).	Vertingumas, puikus pasiekimas, kilni išvaizda, pelnytą pripažinimas.
<i>digno, dignidad</i> (ispaniškai) – orumas	1) vertingumas; 2) savigarba; 3) garbingą postą užimantis žmogus (<i>The Oxford Spanish dictionary: Spanish – English, 1994</i>)	Vertingumas, savigarba.
<i>digniti, dignita</i> (itališkai) - orumas	1) vertingumas; 2) tinkamas elgesys; 3) savigarba; 4) teisingumas (<i>The pocket Oxford Italian dictionary, 2004</i>)	Tinkamas elgesys, savigarba
<i>dignité</i> (prancūziškai) - orumas	1) vertingumas; 2) savigarba; 3) savęs vertinimas; 4) garbingumas (<i>Collins, Robert French – English, English – French dictionary, 1995</i>).	Savigarba, savęs vertinimas
<i>dignity</i> (angliškai) - orumas	1) vertingumas; 2) garbingas elgesys; 3) reikšmingumas; 4) kilnumas, tobulumas; 5) garbė (<i>The concise Oxford English Dictionary, 2004</i>).	Garbingas elgesys, reikšmingumas
<i>Menschenum</i> (vokiškai) - orumas	1) žmogaus vertė; 2) savigarba; 3) kilnus elgesys; 4) garbingas titulas; 5) garbė (<i>Collins German – English, English – German dictionary, 2004</i>).	Savigarba, kilnus elgesys
<i>Достоинство</i> (rusiškai) - orumas	1) žmogaus vertingumas, naudingumas; 2) vertinga dorybė; 3) garbingas titulas (<i>The concise Oxford Russian dictionary/ Russian – English, 1998</i>).	Vertinga dorybė
<i>Godność</i> (lenkiškai) - orumas	1) žmogaus vertingumas, garbingumas; 2) tinkamas elgesys; 3) taurumas (<i>Didysis lenkų – lietuvių kalbų žodynas, 2003</i>).	Tinkamas elgesys
<i>Orumas</i> (lietuviškai)	1) žmogaus vertės pajautimas; 2) tinkamas elgesys (<i>Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2003</i>)	Tinkamas elgesys

Šaltinis: A. Virbaliene Paauglių orumo ugdymasis bendraamžių grupėse, 2006, p. 12.

Tikslinga būtų papildyti mokslininkės semantinių reikšmių lentelę graikišku žodžiu autonomija, kuris reiškia savivaldą ir savarankiškumą. I. Kantas šiam žodžiui suteikė griežtą paties asmens savivaldos (gr. *auto* – pats, *nomos* – įstatymas) prasmę: valdantis pats savo paties, tik ne nuo savo pojūčių, o nuo savo proto nustatomų įstatymų (cit. iš A. Meškauskienė, 2004, p.371). Tarptautinių žodžių žodyne pateikiama žodžio autonomija (gr. *autonomia* – savivalda) reikšmės (V. Vaitkevičiūtė, 2001, p.119):

- teisė patiems apsispręsti ir tvarkytis kurioje nors srityje; savivalda, nepriklausomybė, savarankiškumas;
- nepriklausymas nuo etinių normų, kokių reikalauja sąžinė; savarankiškas apsisprendimas, rėmimasis savo protu, tikslais ir idealais.

Orumo sąvokai taip pat galima priskirti ir išmaningumo bei sumanumo sąvokas, kurios atskleidžia asmens protines savybes: išmintingas, daug išmanantis, greitai sumanantis bei gudrus. Minėtoms sąvokoms artima sąvoka - kompetentingas, žodyne apibūdinamas kaip gerai nusimanantis ir turintis teisę spręsti arba daryti kompetentingai. Praktinei veiklai aktuali sąvoka *kompetentingumas* – *panaudoti praktinėje veikloje gebėjimo raišką, kokybiškumą*, teigia Rimantas Laužackas (2008, p.28). Asmens vidinį ir dvasinį gebėjimą keisti savo gyvenamąją aplinką ir *suteikti jai tokį pavidalą ir kokybę, kad ta aplinka taptų asmens egzistencijai palanki, saugi, komfortabili*, Alfonsas Vaišvila (2003, p.317) vadina kvalifikacija. Meistriškumas - tobulas veiksmų atlikimo būdas, paremtas žiniomis, mokėjimais ir įgūdžiais (cit. iš Palmira Jucevičienė, Daiva Lepaitė, 2000, p.47). *Kūryba – autentiškasis „už rojaus vartų“ atsidūrusio žmogaus išlikties ir klestėjimo būdas*, kurios pagrindu *žmogui nepalanki aplinka tramdoma, „prisijaukinama“, perkeitinėjama ir kartu vyksta paties žmogaus asmenybinė savikūra – tolesnis tokio perkeitinėjimo žmogiškųjų galių stiprinimas bei plėtojimas* (A. Vaišvila, 2003, p.46-47).

Apibendrinant mokslininkų mintis, galime teigti, jog žmogiškojo orumo idėjos kilo Senovėje, kurios buvo įtvirtintos Homero kūrinuose, ir buvo susiję su žmogaus vieta, vertingumu bei padėtimi visuomenėje. Antikoje orumas atskleistas kaip žmogaus protas, susijęs su pasauliu (Kosmos) ir Dangumi. Orumo sąvoką įvedė Ciceronas, kurią naudojo kaip bendro ir diferencijuoto orumo sampratas. Viduramžiais orumas buvo siejamas su asmens garbe, aristokratiškumu, kilmingumu, jo vieta hierarchijoje ir santykiyje su Dievu. Renesanso ir Šviečiamosioje epochoje didingumas siejamas su konkrečiu individu, jo dvasinėmis, vertybinėmis ir aristokratijos atstovų savybėmis. Naujieji laikai sumenkino ir paneigė luominės visuomenės sluoksnių dorovines ir socialines vertybes bei pradėjo procesą, kurio logika aktualizuoja subjektinę moralę. Šiuolaikiniai mokslininkai nagrinėjantys orumo sąvokos semantinę esmę skirtingose nacionalinėse kalbose, pateikia šias reikšmes: vertingumas, garbingumas, pelnytas pripažinimas, didingumas, autoritetas, kilnumas, teisingumas ir reikšmingumas kaip žmogaus pasididžiavimo jausmas, savęs vertinimas, savigarba, tinkamas asmens elgesys, kaip asmens protinės savybės: išmintingumas, sumanumas ir gudrumas ir t.t. Sąvoka orumas suponuoja būdvardinę vartojimo reikšmę kaip tam tikros žmogaus veiklos savybės: savarankiškumas, autonomiškumas, kompetentingumas, kūrybiškumas, meistriškas gebėjimas kuri atitinkamas vertes visuomenėje. Šioje darbo dalyje galima išvelgti edukologinį ir mokslinių tyrimų metodologijos aspektus: pripažinti orumo sampratos istoriją ir tuo pačiu abejoti senomis jos tiesomis, tirti ir ieškoti naujų idėjų orumo sampratai.

1. 2 ORUMO SAMPRATA FILOSOFINIŲ ASPEKTU

Filosofiniu aspektu orumo samprata pateikiama Aloiso Haiderio (2002) filosofijos žodyne, kuriame rašoma, jog žmogaus orumo samprata *išaugusi iš graikų ir romėnų filosofijos (stoicizmas) ir krikščionybės, grindžiama dvasingumu, priklausymu pasauliui apskritai („pasaulio pilietis), Dievo gyvavaizdžiu pažymėtu žmogaus išskirtinumu iš visko gamtoje* (p.151). Žmogaus orumą mokslininkas apibūdina kaip žmogaus garbės jausmą, kuris remiasi jo socialine padėtimi visuomenėje, nepaisant kilmės, nuopelnų ir gebėjimų.

Sokratui žmogus ypatingas dėl to, kad jis gali mąstyti, reflektuoti, spręsti bei priimti sprendimus ir mesti iššūkį gamtai. Nors *„jis žino, kad nieko nežino“*, visgi savo tokiu „žinojimu“ nusipelno pagarbos, nes suvokia tikrąją savo padėtį ir gali pripažinti save tokiu, koks yra, o ne kokiu dedasi esąs“, pastebi E. Peičius (2003). Nors ir neįvardina orumo sampratos, bet turi išbaigtą žmogaus vertės sampratą, kuri grindžiama požiūriu, jog kiekvienas žmogus yra orus – *nebūtinai tik kilmingas ar vien atėnietis, graikas*, teigia A.Meškauskienė (2004), ir pabrėžia, kad Sokratas griežtai atsiriboja nuo bet kokio dorovinio, luominio partikuliarizmo, bei aiškiai skiria žmogaus orumą, išmintingumą, savigarbą imituojančius atėniečių elgesio stereotipus, kaip tariamas išmintingumas, pasiputimas, puikybė, - priešpriešindamas jiems tikrąsias vertybes: kuklumą, kilnumą, garbę, žmogiškosios vertės pajautimą ir pan. (p.355).

Šimtas penkioliktame laiške Liucijui, Liucijus Anėjus Seneka siūlo pažvelgti į tobulo vyro sielą: *„<...> čia žibėtų teisingumas, ten drąsa, o ten saikingumas ir protingumas. Be to, į tą žėrėjimą įsilietų kuklumas ir susivaldymas, ir kantrybė, ir dosnumas, ir mandagumas, ir – kas tuo patikėtų?! – reta žmogaus vertybė – žmoniškumas. Kiek grožio, o gerieji dievai, kiek svarumo bei orumo pridėtų įžvalgumas, nepriekaištingas skonis ir iš visų vertingiausia savybė – didžiadvasiškumas“* (1999, p.436). Didžiadvasį žmogų daro nesuvokta ir nepažinta aistra, teigia F. Nyčė (1995), kuri lyg pasiglemžia taurios sielos žmogų; tai reto ir unikalaus požiūrio realizacija gyvenime tolygi beprotybei; tai karščio jausmai dalykuose, kurie kitiems atrodo šalti; tai gebėjimas abejoti ir kritiškai vertinti vertybes; *tai aukų atnašavimas ant aukurų, skirtų nežinomam dievui; tai narsa be pretenzijų įgyti garbės; tai savęs patenkinimas, besiliejantis per kraštus ir atitenkantis žmonėms ir daiktams* (p. 93). Anot F. Nyčės (1995), norint tapti didžiadvasiu žmogumi, reikia tapti taisyklės gynėju.

Žmogiškosios kančios prasmę kaip aukštesnį žmogiškosios egzistencijos laipsnį ir kelią į pažinimą nagrinėjo Juozas Girnius (1991). Žmogus yra vertas tiek, kiek jis yra priaugęs ir net praaugęs kančią, kiek jis pajėgia išverti jos nepalaužtas ir išlikti ištikimas savo žmogiškajam orumui, teigia filosofas, ir pabrėžia, jog kančia – žmogiškosios tobulybės kaina: *„ kančia yra lyg ta kaina, kurią mes turime mokėti už mūsų žmogiškąją tobulybę, už mūsų pirmąją vietą kitų pasaulio būtybių tarpe <...> Kančia ir yra ne kas kita kaip sąmoningas laisvos žmogiškosios būtybės savosios baigtinybės*

pergyvenimas ir vienas didžiųjų žmogaus išbandymų, kurį išgyvenus apsireiškia jėgos šaltiniai ir atsiveria galios paslaptis“ (p.226-227). Kančios prasmę kaip laimės ir išminties šaltinį nurodo Antanas Maceina (1998), „*laivė kęsti sudaro žmogaus didybę ir todėl virsta džiaugsmo šaltiniu, kuris sulaiko žmogų susigundyti pasiūlomis, gražiai atrodančiomis iš viršaus, tačiau slepiančiomis gilų liūdesį viduje; sulaiko todėl, kad padaro žmogų šviesaregį, ir jis tuojau pastebi, kas yra tikras džiaugsmas, o kas apgaulingas* (p.308). Vadinasi, žmogus yra vertas tiek, kiek geba priimti gyvenimo išbandymus ir kentėti, kaip priima ir suvokia kančią: kaip išminties ir laimės šaltinį ar kaip didžiausią tragediją. Kančia ir ištvermė yra kelias į išmintingą pažinimą, į išmintingų sprendimų priėmimą ir į žmogiškąjį orumą.

„*Tūluose žmonėse žmoniškumas dar tik brėkšta. Kituose jis jau švinta kaip aušra. Bet retai kur jis skaistus kaip šviesa*“, teigia Vydūnas (1990, p.415), ir nurodo, jog tobulų žmonių nėra: vienus žmones vadina tamsuoliais-nesusipratėliais, kitus gudruoliais arba nusidėjėliais, o dar kitus protingais, dorais ir tauriais išminčiais ir visus juos pripažįsta bei visus vadina dieviškais žmonėmis. Anot Vydūno, orumas – dvasinis didumas, kuris pasireiškia Aš sąmonėje, o orus žmogus yra toks kuris *spindi žmoniškumo šviesa*, t.y. didingai reikšmingas (p.488).

Žodžiai yra pirminis kultūros ramstis, jie kaip laivo stiebai, kuriuose nutupia pailsėti žuvėdros, teigia A. Lobato (2001), žodis *orumas* - vienas iš mūsų kalbos stiebų, kuris pasiekia mus iš praeities, jis daugiareikšmis ir pasiruošęs įgauti naujas prasmes (p.45). Vienas reikšmingiausių, nuostabiausių ir ryškiausių žmogaus kūrinių yra kalba, kurios dėka žmogus mąsto ir išreiškia save, kartu atskleidamas ir žmogiškąsias savybės, pažymi Vydūnas (1990), kalba ir Aš sąmonė neegzistuoja viena be kitos ir yra neatskiriamos (p.488). Kalba yra kelias mums pereiti į kitą ir bendrauti su juo, ir kartu kelias kitą sudaiktinti, teigia A. Maceina (1998), bet ir paprieštarauja, jog žmones galiausiai suriša ne tai, kas pasakyta, bet tai kas perduota tyloje: „*tylėjimas yra tiesioginis žmogiškasis bendravimas: vos jaučiamu prisilietimu, rankos paspaudimu, akių žvilgsniu ar nors pačiu buvimu šalia vienas kito*“ (p. 258), vadinasi, vietoj žodžio gali būti prasminga tyla, turinti jungiamąją galią ir nesudaiktinanti buvimo kartu.

Šiuolaikinė orumo samprata remiasi I. Kanto žmogaus orumo koncepcija, kurioje žmogaus orumas yra absoliuti vertybė, turinti kainą ir yra kaip priemonė, siekiant gyvenimo tikslo: „*Elkis taip, kad žmogiškumas, tiek tavo, tiek ir kiekvieno kito asmenyje visuomet tau būtų reikalingas kaip tikslas, tačiau niekada kaip priemonė*“ (p.35). Koncepcijoje žmogaus išskirtinumas yra grindžiamas: tik žmogui būdingu sugebėjimu kritiškai ir racionaliai mąstyti; autonomiškumu kaip kiekvieno individo gebėjimu save determinuoti (E. Venckienė, 2008, p.52). Žmogus nėra šventasis, tačiau *žmonija jo asmenyje jam turi būti šventa*, kiekvienas žmogus privalo pripažinti orumą kiekvienam kitam žmogui - tai šventas moralės dėsnis (I. Kantas, 2000, p.35).

Žodžiui autonomija griežtą paties asmens savivaldos prasmę suteikė I. Kantas: „*valdantis pats save priklauso nuo savęs paties, tik ne nuo savo pojūčių, o nuo savo proto nustatomų įstatymų*“ (cit. iš A. Meškauskienė, 2005, p.153). Autentiškumas – moralinė saviraiškos gija, *kurio pagrindas – „būti tikram dėl savęs“*, tai reškia atrasti ir formuoti save tam, kad galėtume išsilaisvinti ir jausti pasitenkinimą, teigia Anthony Giddensas (2000), ir pabrėžia, jog žmogaus tobulėjimas, kuris priklauso nuo asmens gebėjimų įveikti kliūtis, išvermingai priimti *įtampą, neleidžiančias mums suprasti, kokie iš tikrųjų esame*(p.104). Pagal minėtą mokslininką, gebėti elgtis autentiškai, *nereiškia elgtis vien atsižvelgiant į kuo teisingesnį ir nuodugnesnį savęs pažinimą, reiškia atpauzinti – vartojant Laingo terminiją – tikrąjį Aš nuo netikrojo Aš* (p.104).

Orumas – tai savybė, kurią pagal prigimtį turi kiekvienas žmogus, bet ne visi jį išsaugo. Epiktetas yra pasakęs: „*negaila, kad žmogus gimė ar mirė, kad jis neteko savo pinigų, namo, turtų: visa tai nepriklauso žmogui. Gaila, kad žmogus praranda tikrąjį savo nuosavybę – savo žmogiškąjį orumą*“ (cit. iš G. Skujienė, 1998, p.9). Marija Osovskā (1989) teigia, jog orumo sąvoka turi dvi esmines ir skirtingas reikšmes: 1) yra tokių žmonių, kurie turi orumą, ir tokių, kurie jo neturi; 2) orumas priklauso visiems be išimties žmonėms, todėl, kad žmogus užima privilegijuotą padėtį (p.368). Orumo trūkumą parodo žmogaus elgesio savybės, nurodo M. Osovskā (1989), G. Skujienė (1998), tai - meilikavimas, oportunizmas, aklas paklusimas, primygtinis siūlymasis, savarankiškumo išsižadėjimas, godumas, brutalus kito žmogaus nuvertinimas ir t.t Asmenybės atitikimo sąlygų sąrašą pateikia J. Fletcher (cit. iš E. Peičius, 2003): minimalus (nustatytas) intelekto lygis, savimonė, savikontrolė, gebėjimas planuoti ateitį, gebėjimas įvertinti praeitį, gebėjimas bendrauti su kitais žmonėmis (ne vien tik verbaline, bet ir ne verbaline kalba), troškimas tobulėti, judėti, rūpinimasis savimi, neabejingumas kitiems žmonėms, smalsumas.

Išskirtinę reikšmę orumo sąvoka ir samprata įgauna anglų konstitucionalistų – T. Hobso ir Dž. Loko filosofijoje, jų Visuomeninės sutarties koncepcijoje, kurioje kalbama apie visų žmonių teises, laisves ir lygybę, pažymi A. Meškauskienė (2004, p.376-377). Žmogaus orumas yra visuomeninė žmogaus vertė, kurią jam suteikia valstybė arba visuomenė, nurodo T. Hobsas, o *žmogaus vertingumas – tai ypatinga galia ir sugebėjimas tam, kam jis, sakoma yra vertas, šis ypatingas sugebėjimas vadinamas tinkamumu arba prisitaikymu <...> žmogaus vertę nustato ne pardavėjas, o pirkėjas. Nors žmogus vertintų save kuo aukščiausiai, tačiau jo tikroji vertė yra ne didesnė už tą, kurią jį vertina kiti*“ (cit. iš A. Vaišvila, 2005, p.52-55). Pagal M. Haidegerį, XX a. slegia dvasinė krizė, nes užmirštas Dievas ir būtis, teigia Kęstutis Mockus (2006), toks požiūris rodo orumo ugdymo svarbą (p.53), vadinasi, galima teigti, jog žmogaus orumas yra sietinas su paties žmogaus tinkamu elgesiu, aktyviu savojo vertingumo kūrimu ir kitų žmonių poreikių tenkinimu visuomenėje.

Filosofiniu aspektu žmogaus orumas yra traktuojamas kaip bendražmogiškosios vertybės bei vertingiausia žmogaus savybė – didžiadvasiškumas. I. Kanto orumo koncepcijoje orumas yra absoliuti

vertybė, turinti kainą. Sokrato žmogaus orumo samprata gali būti interpretuojama kaip išminties, dorovės, kuklumo, kilnumo, žmogiškosios vertės jausmo elementai, grindžiama požiūriu, jog kiekvienas žmogus yra orus, nepriklausomai nuo jo kilmės. Žmogus yra vertas tiek, kiek geba priimti gyvenimo išbandymus ir kentėti, kaip priima ir suvokia kančią: kaip išminties ir laimės šaltinį ar kaip didžiausią tragediją. Kančia ir ištvermė yra kelias į išmintingą pažinimą ir į išmintingų sprendimų priėmimą bei į žmogiškąjį orumą. Žmogaus orumą atskleidžia jo elgesio savybės ir kalba. Orus žmogus turi mąstymo galią. Žmogaus orumas yra garbės jausmas, kuris remiasi žmogaus socialine padėtimi visuomenėje ir visuomenės narių vertinimu, siejamas su aktyviu asmeninio vertingumo kūrimu ir gebėjimu gyventi santarvėje su kitais žmonėmis. Sociologijos mokslų kontekste orumas traktuojamas kaip autentiškumas - moralinė saviraiškos gija. Orumas kiekvieno žmogaus prigimtinė savybė, bet ne visi geba ją išsaugoti.

1.3 ORUMO SAMPRATA ETIKOS MOKSLO KONTEKSTE

Etikos mokslo kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip etinė kategorija, unikali vertybė ir dorovinės sąmonės konstruktas (G. Skujienė 1998; E. Peičius 2003; V. Žemaitis, 2005). Orumas būdingas tik žmogui, pažymi V. Žemaitis (2005), kuris atspindi žmogaus įsisaugojimą savo paties vertingumą, susijusį su atsakomybe už savo gyvenimo įprasminimą ir išaukština žmogų, suteikia jam kilnumo, sustiprina jo dvasinį savarankiškumą (p.235). Pagrindinė etikos funkcija – orumo gynimas, išreiškiamas principais: gerbti ir ginti savo ir kito žmogaus orumą, teigia G. Skujienė (1998), orumo įžeidimu laikoma: kai žmogus traktuojamas kaip daiktas ir naudojamas kaip priemonė, kai ribojamas suaugusio žmogaus savarankiškumas, žeminamos tautos ar rasės bei pažeidžiamos toje visuomenėje priimtose asmens teisės (p.11).

Etikos žodyne orumas apibrėžiamas kaip elgesio savikontrolės mechanizmas, orumo jausmas, neleidžiantis žmogui savo elgesiu peržengti orumo ribos ir žmogaus elgesio savybė, kurią, anot Jūratės Baranovos (2004), atskleidžia mūsų laikysena: *iš to kaip vaikštome, kalbame, kaip jaučiamės* (p.99). Doras elgesys ir doras gyvenimas padaro žmogų vertingą, teigia Antanas Smetona (1998, p.27). Asmens poelgio moralinę kokybę lemia poelgio valios nuostatos kokybė, pastebi Arnas Anzenbacheris (1995), moraliniu požiūriu aš elgiuosi gerai, jei sąmoningai ir savo noru elgiuosi pagal pareigą, ir elgiuosi blogai, jei sąmoningai, savo noru elgiuosi priešingai pareigai (p.70). Mokslininkas pateikia dorovinių poelgių tokius apibrėžimus:

- *moraliniu požiūriu geras poelgis yra tik tada, kai jo determinacijos pagrindas (jo motyvas, jo „paskata“) yra grynoji moralės principo kaip tokio forma. Aš elgiuosi taip, nes šį poelgį pripažįstu kaip mano pareigą kategorinio imperatyvo prasme. Tad tikrasis moralinis motyvas yra proto motyvas kaip pareigos motyvas;*

- *moraliniu požiūriu blogas poelgis yra tik tad, kai jį determinuojantis pagrindas yra polinkio motyvas, prieštaraujantis pareigai. Tad aš darau tai, ko noriu (polinkio motyvas), o ne tai, ką privalau daryti (pareigos motyvas) (p.69-70).*

Žmogaus orumas tai – jausmas, drausminantis žmogų, skatinantis *kelti sau ir kitiems didesnius reikalavimus bei nesitenkinti tuo, kas pasiekta, nenustoti tobulėjus, pastebi V. Žemaitis (2005), orumo įsisąmoninimas stiprina žmogaus pasitikėjimą savimi ir savo galimybėmis, menkas orumo jausmas - mažina pasitikėjimą savimi (p.235).*

Etikos mokslų kontekste žmogaus orumas traktuojamas ir kaip žmogaus gebėjimai. Orumas – tai gebėjimas sukelti pagarbą ir sulaukti pagarbos iš kitų, teigia J. Baranova (2004). Oriam žmogui priskirtinas nuoširdumas, paprastumas ir kuklumas, pastebi V. Žemaitis (2005), aukšta moralinė savimonė, atsakomybė ir gebėjimai, pažymi Gediminas Beržinskas (2006), toks asmuo suvokia savo ribotumus, kontroliuoja ir valdo emocijas, *žino saviugdą per visą gyvenimą būtinumą, brangina sąžinę, teisingumą, kritiškai, kūrybingai žvelgia į tikrovę, ir į save“ (p.63). Asmens gyvenimo sėkmei ir emocinei inteligencijai reikšmingi tokie gebėjimai (G. Beržinskas, 2006, p.62):*

- teorinė emocijų išmana;
- asmens emocinių ypatybių žinojimas;
- gebėjimas veikti asmenines emocijas būsenas (motyvacija ir problemų įveikimas);
- empatija;
- emocinė saviplėta (aukštesniųjų moralinių-etinių jausmų saviaukla).

Kūryba yra žmogaus laimės šerdis, teikianti žmogui didžiausią malonumą, džiaugsmą ir laimę (G. Beržinskas (2006), Bronislovas Kuzmickas (2001)). Pirmutinis svarbus kūrinys yra Aš-idealas, kuriam būtina savigyra, savižina ir savęs atradimas: *tarp įkvėpimo ir kūrybos vaisiaus plyti alinančio darbo liūnas su klastingomis akivarais ir į melancholiją stumiančiu išvargimu, kuriame glūdi didžioji darbo vertė, virstanti džiaugsmo ir laimės pajauta, teigia G. Beržinskas (2006, p.318-319). Orus žmogus yra laimingas žmogus, lyg nuo žemės pakylėtas, ore (A. Vaišvila, 2005, p.52). Pagal B. Kuzmicką (2001), laimė yra nuolatinis žmogaus pasitenkinimas gyvenimu, kuri kyla, kai yra patenkinami pagrindiniai poreikiai ir gyvenimo siekius atitinkantys realūs laimėjimai; plačiąja prasme laimė tai - žmogaus pasitenkinimas ne tik savo individualiaja, bet ir kitų žmonių būtimi, savo tautos, pagaliau visos žmonijos būtimi (p.21).*

Etikos mokslo kontekste išryškėja aplinkos įtaka žmogaus orumui ir jo savijautai socialinėje erdvėje, santykiyje su kitais žmonėmis, visuomenėje vyraujančios vertybės ir *ko prisodrinta erdvė: pagarbos ar paniekos, pasididžiavimo ar gėdos, teigia J. Baranova (2004). Dvasiniam žmogaus tobulumui tarnauja kultūra, pabrėžia Albertas Šveiceris (1989), žmogaus gebėjimas puoselėti kultūrą ir ją suprasti, priklauso nuo žmogaus mąstymo ir autonomiškumo: mąstantis turi būti todėl, kad galėtų suvokti proto idealus ir juos suformuoti, laisvas - tam, kad savo proto idealus įstengtų padaryti*

visuotinus, kovotų dėl savo būties ir kurtų geresnes gyvenimo sąlygas (p.42). Charleso Taylora moralės ontologijoje išryškėja trys moralinės intuicijos aspektai: 1) pagarba ir įsipareigojimas kitiems žmonėms; 2) gyvenimo prasmės ir pilnatvės išgyvenimas ugdant gebėjimą vertinti ir rasti prioritėtines vertybes; 3) moralinė intuicija apimanti orumo sampratą (cit. iš J. Baranova (2004, p. 99).

Būti autentišku, anot Ch. Taylora (1996), tai būti savimi, išreikšti ištikimybę savo vertingumui ir originalumui. Viena opiausių nūdienos žmogaus problemų yra žmogaus autentiškumo problema, teigia Skirmantas Jankūnas (2006), problemos sprendimo būdą atranda E. Levino Veido fenomenologijoje, ir nurodo, anapus būties slypinčią atsakomybę, kuri žmogui teikia individualumo ir autentiškumo viltį santykyje su kitu žmogumi, nesiremiant interesu ar protekcija: *„mat tai yra atsakomybė, kuri nesirenkama, bet kuri pasirenka žmogų ir kuri kaip tik dėl to gali jam pasidaryti tikru inkaru pasaulyje; inkaru, kurio jis negali pakelti kada panorėjęs, kaip kad jam įprasta proto sferoje, tačiau, ši proto negalia virsta žmogaus triumfu, nes žmogus tik taip gali neatšaukiamai apsisibrėžti pasaulyje ir tapti ypatingu. Juk pats žmogus yra atsakingas“* (p.126). Tai nežmoniškai sunki našta, tačiau tuo pat metu ir saldi jos žadama autentiškumo garantija.

E. Levinas (1994) kritikuoja protą ir teikia prioritetą teorijai bei teoriniam apmąstymui, kuri gali būti reikšminga, kuriant savo autentiškumą ir orumą. Žmogaus „Aš“ tapatybė tolygi atsakomybei už save ir už kitą: *„atsakomybė – kas atitenka išimtinai man ir ko aš negaliu žmogiškai atmesti. Ši našta yra aukščiausias vienintelio orumas. Nesukeičiamas su kitais aš esu tik tiek, kiek esu atsakingas. Aš galiu pakeisti visus, bet niekas negali pakeisti manęs. Tokia yra mano kaip subjekto neatsiejama tapatybė“*, - rašo E. Levinas (1994, p.104-105).

Etikos mokslo kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip etinė kategorija, dorovinės sąmonės konstruktas ir unikali vertybė. Orumas yra pažeidžiamas, todėl pagrindinė etikos funkcija – orumo gynimas, kuris išreiškiamas principais: gerbti ir ginti savo ir kitų žmonių orumą. Orumas yra žmogaus savybė, elgesio savikontrolės mechanizmas ir žmogaus vidinis jausmas, drausminantis žmogų ir skatinantis tobulėti. Orumo įsisąmoninimas turi įtakos pasitikėjimui savimi ir savo gebėjimais. Etikos mokslų kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip žmogaus gebėjimų visuma, turinti įtakos gyvenimo sėkmei. Orus žmogus yra laimingas žmogus. Etikos mokslo kontekste išryškėja aplinkos įtaka žmogaus orumui, jo savijautai socialinėje erdvėje santykyje su kitais žmonėmis. Viena esminių prielaidų, galinti formaliai paaiškinti orumo sampratą pagrįstumu etiniame kontekste yra autentiškumas, kuris remiasi pareiga, atsakomybe, pagarba ir įsipareigojimais kitiems žmonėms.

1.4 ORUMO SAMPRATA TEOLOGIJOS MOKSLO KONTEKSTE

Teologiniu aspektu žmogaus orumą išreiškia krikščionybės idėja, kuri skelbia, jog žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir jungia visus žmones kaip brolius ir seseris. Draugui ir krikščioniui Filomenui Paulius savo laiške *prašo tuomet dar nesuvokiamo dalyko – priimti vergą „kaip mylimą brolių. Jis ypač brolis man, o juo labiau tau, ir kaip žmogus, ir kaip Viešpaties tikintysis“*, yra ne tik, J. Sasnausko žodžiais tariant, trumpiausias, gražiausias, aiškiai išreiškiantis bendrąjį žmogaus orumą, Pauliaus laiškas (cit. iš V. Šlapkauskas, 2009, p.60).

Vokietijos katalikų ir protestantų teologai ir krikščioniškojo socialinio mokymo specialistai orientuodamasi į žmogaus orumą kaip pagrindinę krikščioniškosios etikos kategoriją, į dėmesio centrą iškelia konkretų žmogų, kaip bendruomenėje tveriantį individą, šitaip stengdamasi išvengti ir individualizmo, ir kolektyvizmo abstrakcijų bei klystkelių, neatskiriant žmonių vienas nuo kito (cit. iš B. Vogel 2007, p.18). Mokslininkai pateikia sekančias iš žmogaus orumo kylančias išvadas:

- **žmogaus orumas ir teisė gyventi**, suprantama kaip duota žmogui drauge su jo būtimi ir todėl neliečiama teisė;
- **žmogaus orumas ir apsisprendimo teisės** samprata nuo kitų skiriasi šiomis įžvalgomis:
- kad žmogaus laisvė yra ne savarankiškumo, valios ar bet kokių privalomų taisyklių nusistatymo (autonomijos) pobūdžio, bet reiškiasi kaip fundamentalios priklausomybės pripažinimas ir atsakingas formavimas;
- kad žmogaus laisvės apibrėžimas nepakankamas, jeigu – ir kol – ji suprantama kaip vien formali pasirinkimo ir veiklos laisvė, o ne sykiu ir kaip išsilaisvinimas turinio požiūriu, kaip laisvė daryti tai, kas gera ir teisinga;
- **žmogaus orumas ir atsakomybė** - tai nėra tapatu su žmogaus orumu, bet yra žmogaus orumo rezultatas;
- **žmogaus orumas ir solidarumas**. Normos ir vertybės – žmones tarpusavyje sieja, o ne vienus nuo kitų skiria;
- **žmogaus orumas ir teisingumas**. Viena vertus, privalu priminti, kad žmogaus orumas yra žmogui drauge su būtimi duota teisė būti gerbiamam, kurios juridinis formulavimas ir įtvirtinimas jau pats savaime yra pamatinė šios teisės gerbimo išraiška, suaugusi su žmogaus orumo idėja - su žmogaus teisėmis. Žmogaus orumo nepaisymas dažnai esti lydimas valinio teisių nepripažinimo ar ribojimo, kuris semantiškai paruošiamas žmogiškumo nepripažinimu ar ribojimu (B. Vogel 2007, p.26-33).

Krikščionybė skleidėsi Senojo Testamento dvasioje, kurią išreiškia moralinių liepimų sąvadas pavadintas Dekalogu, kuris laikomas ir ankstyvąja žmogaus teisių forma, dar vadinamas Dešimt Dievo įsakymų, teigia Fridrichas V. Reitereris (1997), bei nurodo 13 įsakymų, raginančių gerbti Dievo

nurodymus ir vykdyti įsakymus. Ar žmogus myli Dievą, paaiškėja iš to, kaip jis laikosi įsakymų ir kaip elgiasi, nes iš elgesio galima suprasti, kokios dvasios yra žmogus, pažymi mokslininkas, „abiejų lygmenų „*mylėti = laikytis įsakymų*“ derinimas buvo suprantamas ir prasmingas anų laikų situacijoje, kai aiškus nurodymas ieškančiam buvo trokštama atrama“ (p.186-187).

Orumas pasireiškia žmogaus elgesyje, jo gestuose ir išsakytuose žodžiuose. Apie Jėzų buvo sakoma, jog jis kalbėjo ir mokė kitaip negu kiti mokytojai, nes tai darė įkūnydamas valdžią ir autoritetą, pažymi A. Lobato (2001, p.46). Išskirtinai svarbus žmonijos moralinės istorijos faktas – krikščionybė, kuri demoralizacijos siaubiamoje Romos imperijoje kėlė patrauklius dvasinius orientyrus (G. Beržinskas 2007, p.21):

- linkstama į asmenį, individualybę, žmogų, taigi jai būdingas humanizmas;
- ryžtingai išreikšta egalitarinė idėja;
- iškeltas sektinas moralinis idealas – Jėzus Kristus;
- svarbiausieji moraliniai priesakai sudėstyti į sąvadą.

Krikščioniška kilnumo sąvoka meisteriui Eckhartui neatsiejama nuo dorovinio nusižeminimo, kuris išgrynina sielą, apvalo sąžinę, uždega širdį ir pažadina dvasią, šią idėją bando pagrįsti Evangelijos pagal Luką žodžiais: „*vienas didžiūnas iškeliavo į tolimą šalį gauti karaliaus sosto, o vėliau turėjo sugrįžti atgal*“. Komentuodamas šią idėją moko: „*koks iš prigimties kilnus yra sukurtas žmogus ir kaip dieviška yra tai, ką jis gali gauti iš malonės, ir dar - kaip žmogus turi tai pasiekti*“ (cit. iš Juozas Žilionis, 2007, p.72).

Remiantis Šv. Tomo Akviniečio raštais, orumas negali būti atskirtas nuo santykių su Dievu, *kaip Dievas yra kūrinijos pradžia, taip protas yra žmogiškumo pradžia* (cit. iš Dalia Marija Stančienė, 2006). Tomui Akviniečiui laisvė yra priemonė pasiekti žmogaus tobulumą, kad būtų išpildytas žmogiškasis likimas; laisvė yra gebėjimas protingai pasirinkti, gerai elgtis iš įpročio, naudojantis tiek protu, tiek valia, veikti natūraliai siekiant tiesos, gėrio, laimės, kurie slypi žmogiškose būtybėse, teigia Georgas Weigelis (2006).

Krikščionybė kviečia sekti romiu ir kukliu Jėzumi Kristumi, nešti savo kryžių, kad kiekvienas galėtų būti garbingas savo mokytojo pamoką išmokęs mokinys, teigia A. Lobato (2001), bei pabrėžia, jog krikščioniško orumo paradoksas realizuojasi Jėzuje iš Nazareto. „*Isikūnijimo dėsnis yra nusileidimas prie gelmės, kančios, kryžiaus, mirties, taip siekiant šlovės, išaukštinimo bei pasaulio išganymo. Žmogaus niekingumas santykyje su pasauliu pasikeičia ir tampa žmogaus orumu, kuriame reiškiasi Dievo galia. Visų pirma Jis „vertas priimti orumą, šlovę, pagarbą ir galybę*“, rašo A. Lobato (2001), orumas atranda savo naują kelią, kuris skirtas visiems ir kurį nelengva atpažinti, nes jis yra visų pirma vidinis ir prigimtinė dovana, pasireiškiantis išoriniais ženklais ir pasiekimais. Krikščionys pašaukti atrasti jį, jo siekti, ir liudyti šį orumą <...> Šv. Leonas Didysis perėmė krikščionišką orumo

tradiciją ir šį visiems galiojantį kvietimą transformavo į orumo pripažinimą: „O krikščioni, pripažink savo orumą“ (A. Lobato, 2001, p.24).

Sioreno Kierkegoro (1995), tikėjimas skleidžiasi begalinėje rezignacijoje (tansendencijoje), tai nėra tradicinis krikščioniškasis tikėjimas, taip pat nėra ir filosofinis mąstymas, veikiau egzistencinis mąstymas ir pažinimas. Begalinė rezignacija – tai santykis tarp individo ir amžinosios tiesos paieškos, tarp „šio“ pasaulio imanencijos ir „ano“ pasaulio transcendencija, kurioje žmogus suvokia save ir po kurios ateina tikėjimas: *„tikėjimas ir yra tas paradoksas, kai individas kaip individas yra aukščiau už visuotinybę, yra teisėtai iškeltas virš visuotinybės, ne pajungtas visuotinybei, bet ją pranokstantis tokiu būdu, kad individas, kuris kaip individas buvo pajungtas visuotinybei, dabar per tą visuotinybę tampa individu, kuris kaip individas ją pranoksta; tad individas kaip individas yra absoliučiam santykiu su absoliutu“*, rašo S. Kierkegoras (1995, p.112). Remdamasis S. Kierkegoro veikalais, Arvydas Šliogeris (1985) pateikia autentiškiausio estetiko apibrėžimą: *„estetikas – tai žmogus, paniręs į laikinybę, susijęs su „šiuo“ pasauliu, ištiręs jusliškojo daiktiškumo įvairovėje, savo egzistencijoje besivadovaujantis pragmatiniais, t.y. natūralistiniais motyvais, naiviai, tiesiog atsiduodamas abstrakčių akimirku slinkčiais, išorinių, objektyvių įvykių kaleidoskopiškam mirgėjimui, todėl tapatinantis save su išorybe, su objektyviaja atskiryste, neturintis jokio dvasiškumo, jokios vidujybės, jokių visuotinių principų ir imperatyvų, sąmoningas ar nesąmoningas hedonistas, juslių, instinktų, geriausiu atveju – utilitarinės nuovokos ir instrumentinių įgūdžių žmogus“* (p.90). Anot mokslininko, pagrindinė estetiškos stadijos kategorija - betarpiškumas.

Kelias į autentiškumą grindžiamas priimant tris Dievo reikalavimus: *„nesusikurk jokio paveiklo ir alegorijos“* (nepripažinti svetimų dievų), *„Dievas vienas“* (nes yra tik vienas Dievas, susitelkimas į jį vieną duoda pagrindą egzistenciniam ryžtui), *„teesie tavo valia“* (nusilenkimas tam, kas nesuvokiama ir tikėjimas, kad tai yra aukščiau suvokimo galios), teigia Karlas Jaspersas (1998, p.54-55). Dievo apmąstymas nuskaidrina tikėjimą ir yra geriausias tikro filosofavimo pavyzdys, tačiau, pabrėžia mokslininkas, filosofavimas *neduoda patikimo žinojimo, tačiau atveria erdvę ryžtis autentiškajai būčiai ir parodo, kad svarbiausia pasaulyje yra **meilė, transcendencijos šifrų** skaitymas ir mastančiojo **proto platumas*** (p.56). F. Nyčė (1995) pateikia priešingą požiūrį į nuolankumą: *„aukojimas“ neturi vertės nei danguje, nei ant žemės, nes visoms didelėms **problemoms reikia didelės meilės**, o smarkiai mylėti geba tik stiprūs, stambūs, patikimi protai, tvirtai pasitikintys savimi. Yra didžiulis skirtumas, ar mąstytojas atsidavęs savo problemoms asmeniškai, taip, kad jose regi savo paties likimą, savo vargą ir taip pat savo didžiausią laimę, ar „neasmeniškai“, t.y. moka jas liesti ir čiupinėti tik šaltos, smalsios minties čiuptuvais“* (p.243).

Teologijos mokslo kontekste išryškėja žmogaus intelekto galios, pažinimo ir intelektualinių gebėjimų reikšmė žmogaus orumui. Pagal Eckhartą, žmogaus siela turi Dievo „proto lašelį, kibirkštėlę, gyslelę“ bei apdovanojama šiomis galiomis: vegetatyvine, jusline, intelektine ir tokiais gebėjimais, kaip

atmintis, protas ir valia (J. Žilionis, 2007, p.72). Teologijos sumos, I-II d., 65 klausime Šv. Tomas Akviniėtis pateikia keturias dorybes, kurios sudaro dorybių sistemos ašį, skirtą žmogaus tobulėjimui (cit. iš Dalia Marija Stančienė, 2006):

- žmogaus intelekto galia yra galia pažinti;
- galia yra galios spręsti pamatas;
- praktinis protas, kaip kilniausia dorybė yra prudentia, t.y. apdairumas, protingumas, išmintingumas, nuovoka;
- praktinės išminties kilnumas glaudžiai susijusi su sąžine, teisingumu, tvirtumu ir santūrumu.

Apibendrinant mokslininkų mintis, teologiniu aspektu žmogaus orumas suvokiamas ontologiniu lygmeniu ir traktuojamas kaip Dievo duotybė žmogui, turinčiam nemirtingą sielą, suteikiančią asmeniui vertingumą. Žmogaus orumą išreiškia krikščionybės idėja, skelbianti, jog žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir jungia visus žmones kaip brolius ir seseris. Protestantų teologai ir krikščioniškojo socialinio mokymo specialistai žmogaus orumą traktuoja kaip pagrindinę krikščioniškosios etikos kategoriją ir iš žmogaus orumo kylančias su būtimi duotas teises: teisę gyventi, teisę laisvai veikti, teisingumą, solidarumą ir atsakomybę - kuri yra žmogaus orumo rezultatas. Krikščionybė skleidėsi Senojo Testamento dvasioje, kurią, išreiškia Dekalogas, raginantis mylėti Dievą, gerbti ir vykdyti jo įsakymus. Teologijos mokslas atskleidžia moralinio autoriteto, kaip siektino moralinio idealo, reikšmę žmogaus orumui ir kviečia sekti romiu ir kukliu Jėzumi Kristumi. Krikščioniška kilnumo sąvoka meisteriui Eckhartui neatsiejama nuo didžiadvasiško nusizeminimo ir atsižadėjimo, *kaip dorybės, kuri išreiškia žmogaus intelektualines aspiracijas*. Orumas pasireiškia žmogaus elgesyje, jo laikysenoje ir išsakytuose žodžiuose. Orus žmogus – autentiškas ir estetiškas žmogus. Teologijos mokslo kontekste išplaukia edukologinis aspektas, išryškinantis žmogaus intelekto galios, pažinimo ir intelektualinių gebėjimų reikšmę žmogaus orumui, jo pasitikėjimui savimi ir savo gebėjimais.

1.5 ORUMO SAMPRATA TEISĖS MOKSLO KONTEKSTE

Teisės mokslo kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip viena iš svarbiausių visuomenės vertybių, esančių aukščiau už įstatymą. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1998m. gruodžio 9d. nutarime konstatuojama, jog *žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės* (Egidijus Jarašiūnas, 2003, p.139), šios vertybės, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo, teigia Ernestas Spruogis (2002, p.53).

Teisiniu aspektu žmogaus orumas apibrėžtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje, kuriame įtvirtinta žmogaus teisė į žmogaus asmens neliečiamą ir skelbiama: „žmogaus orumas ginamas įstatymu“, „draudžiama *žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip*

pat nustatyti tokias bausmes, ir pabrėžta, jog su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai“ (p.5). Daktaro disertacijoje, nagrinėjusi žmogaus orumą kaip teisinės kategorijos turinį, E. Venckienė (2008) orumo sąvoką apibūdina kaip žmogaus biologinės rūšies ir socialinio asmens vertę kitų akyse, turinčią reikšmės asmenybės savigarbai bei išskiria du vertingumo aspektus: *fizinį ir psichologinį žmogaus vientisumą, kai kalbame apie žmogaus orumą ir individo fizinį ir socialinį tapatumą, kai kalbame apie asmens orumą* (p.100).

Orumas - visų žmogaus teisių pagrindas, dažnai lemiantis visuomenės ir asmenybės konstitucinių teisių kompromisą, teigia Algimantas Šindeikis (2010), publikacijoje „Saviraiškos laisvė v. asmens garbė ir orumas: ar konstitucinga Lietuvos teismų praktika?“, *„teisės į žmogaus orumą apsauga – tai siekis apginti žmogaus būtį, kuri pranoksta grynai individualų gyvenimą, tuo tarpu teisė į asmens orumą - galimybė realizuoti žmogiškąsias prigimties savybes visuomenėje, taip susikuriant socialinį vertingumą“* (p.122). Mokslininkas teikia išvadą, kad *asmens konstitucinė saviraiškos laisvė skleisti informaciją bei pareikšti savo nuomonę nėra absoliuti, ji gali būti ribojama siekiant apsaugoti kitų asmenų konstitucinę teisę į orumą. Asmens orumo konstitucinė teisė gali būti pažeista tiek skleidžiant tikrovės neatitinkančias ir asmens garbę ir orumą pažeidžiančias žinias, tiek neetiškai, nesiremiant faktais ir argumentais, pareiškiant įžeidžiančias, asmens garbę ir orumą pažeidžiančias nuomones“*. Paneigimas **tik teismo salėje ar mažų auditorijų žiniasklaidos priemonėje, negali būti laikomas tinkamu ir atkursiančiu asmens konstitucinę teisę, pažymi** A. Šindeikis (2010), ir pabrėžia, jog *Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje nėra tinkamo asmens konstitucinės orumo teisės atkūrimo mechanizmo“* (p.151-152).

Teisiniu požiūriu žmogaus orumas yra platus ir daugiareikšmis terminas. Toma Birmontienė (2002) pabrėžia, jog orumo samprata turi būti siejama su paties žmogaus savęs vertinimu, jo požiūriu į save ir kartu – kaip reiškiasi jo santykiai su aplinkiniais, *„orumas yra ne tik savikontrolės forma (kad nenukentėtų orumas), bet ir vienas iš būdų, kuriais žmogus įsisąmonina savo pareigą bei atsakomybę visuomenei. Orumas reguliuoja asmens ir visuomenės santykius, nes aplinkiniai turi pripažinti jo asmenį, jo teises. Taigi orumas yra ne tik tai, kaip subjektas save vertina, bet ir visuma objektyvių savybių, kurios apibūdina šio asmens vertę visuomenėje“* (p.307), žmogaus vertę visuomenėje atskleidžia žmogaus išsilavinimas, jo gyvenimo būdas, dorovinės savybės, gebėjimas bendrauti, teikti pagalbą kitiems žmonėms.

Žmogaus orumo sampratos esmės supratimą komplikuoja nesutarimai dėl asmens laisvės ribojimo teisėtumo, t.y. *ginčai dėl bendrojo orumo ir skirtingo orumo santykio*, todėl žmogaus orumo samprata suskyla į dvi dalis – *žmogaus orumą ir asmens orumą*, teigia V. Šlapkauskas (2009, p.65). Teoriniu ir praktiniu aspektais kompleksiskai tyrė žmogaus orumo sąvoką bei siekė apibrėžti ją kaip teisinę kategoriją, interpretuojant tarptautinių dokumentų normas ir valstybės vidaus teisės aktus įtvirtinančius teisę į orumą ir jos apsaugą, E. Vencienė (2008) straipsnyje „*Žmogaus orumas* –

probleminiai terminologijos aspektai“, orumo kaip teisinės kategorijos sampratos tikslinimą suponuoja žmogaus teisės į orumą veiksmingos apsaugos poreikis, todėl išskirtinos dvi dalis (p.49–50),:

- asmenybės orumas kaip socialinis vertingumas, kuriamas naudojantis teismo lygmenų teisėmis ir laikantis visų visuomenės socialinių normų;
- asmeniškasis orumas tai - kiekvieno individo teisė susikurti savo asmenybės orumą, kuri gali būti skirtinga dėl kiekvieno atskiro žmogaus individualių savybių ir sugebėjimų.

Žmogaus orumas pažeidžiamas, jei asmuo traktuojamas kaip objektas, priemonė valstybiniam, visuomeniniam ir individualiam tikslui siekti, kai kėsiniasi ne į konkretų individą, todėl žmogiškasis orumas reikalauja traktuoti ir elgtis su žmogumi kaip su subjektu, pabrėžia E. Venckienė (2008, p.49), ir disertacijoje teikia tokią išvadą: „*teisė į žmogaus orumą neprarandama, nes neįmanoma tapti ne žmogumi, prarasti žmogiškumą, todėl negalima atsisakyti ir iš jo išplaukiančio teisinio subjektiškumo. Žmogus yra visuomenės narys ir teisė į žmogaus orumą apima pareigą gerbti tokią pat artimo teisę į orumo pripažinimą. Pažeisdamas ją, jis mažina savo kaip asmens, bet ne kaip žmogaus orumą*“ (p. 101).

Kritikuodamas tradicinę orumo sampratą, kuri kildinama iš Dievo ir iš biologinės prigimties, plėtoja aktyviojo orumo koncepciją, A. Vaišvila (2005, p.53) teigia, jog žmogaus orumas siejamas su gebėjimu tinkamai gyventi visuomenėje. Mokslininkas skiria du asmens socialinio vertingumo lygius: *formalų* (bendrą, pasyvų vertingumą, kylantį iš pripažinimo teisės subjektais) ir *individualizuotą* (turtinį, aktyvų, kaip asmens socialinį vertingumą, kurį suskuria pats žmogus atlikdamas pareigas). Straipsnyje „*Human dignity and the right to dignity in terms of legal personalism (from conception of static dignity to conception of dynamic dignity)*“ A. Vaišvila (2009), kritiškai analizuoja konservatyvią koncepciją bei formuoja naują aktyvaus ir sukuriamojo orumo koncepciją, kurios šalininkai vertina žmogaus orumą ne kaip socialų santykį, bet kaip asmens individualų sugebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje, pasinaudojant šiuo tinkamumu kurti individualų socialinį orumą kaip asmens įdėlį palaikant santarvę ir bendradarbiavimą visuomenėje. Pagrindinis konservatyvios orumo koncepcijos trūkumas yra tai, kad žmogaus orumas suvokiamas kaip nepriklausomas nuo asmens kultūrinės veiklos, taigi ši veikla nuvertinama ir pati orumo koncepcija tampa dogmatine, mistiška, pastebi A. Vaišvila (2009), ir teikia išvadą, jog orumas - koncepcija, susijusi su personalizuota verte „*tai nėra bent kurio asmens vertė, bet tik vieno asmens vertė, kurią sukuria pats asmuo, vykdydamas savo pareigas kitų asmenų atžvilgiu, o tai įpareigoja kitus asmenis vykdyti atsakomuosius įsipareigojimus*“ (p.127).

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos preambulėje skelbiama: „suvokdama savo dvasinį ir moralinį paveldą, Sąjunga remiasi nedalomomis, universaliomis žmogaus orumo, laisvės, lygybės ir solidarumo vertybėmis, demokratijos principais ir teisine santvarka“. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 1 str. skelbia, jog žmogaus orumas yra nepažeidžiamas. Jį privalu gerbti ir ginti.

Lisabonos sutartyje rašoma: „*sajunga yra grindžiama šiomis vertybėmis: pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises. Šios vertybės yra bendros valstybėms narėms, gyvenančioms visuomenėje, kurioje vyrauja pliuralizmas, nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė*“ (p.11).

Tarptautinėje teisėje žmogaus orumas - absoliuti ir neginčijama vertybė. Tarptautinė teisė pripažįsta kiekvieno žmogaus prigimtinių orumą ir nurodo, kaip svarbiausią žmogaus teisių šaltinį. Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos preambulė orumas yra kaip visuotinis idealas, kurio turi siekti visi žmonės ir visos tautos, remiantis švietimu ir mokslu siekti, kad visos teisės ir laisvės būtų gerbiamos ir pripažįstamos. Deklaracijos 1 str. skelbia, jog „*visi žmonės savo orumo ir teisių požiūriu gimsta laisvi ir lygūs. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai*“ (p.10). Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių pakto, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto preambulėse skelbiama, kad: „*visų žmonijos narių orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas, vieningai pripažindamos, kad šios teisės kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo*“. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 str. nurodoma, jog pripažįstama kiekvieno teisė į mokslą, o švietimo tikslas - siekti, kad žmogaus asmenybė visapusiškai vystytųsi, suvoktų savo orumą, taip didinat pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms (p.51). Žmogaus orumo saugojimą ir gynimą užtikrina ir kitos tarptautinės konvencijos: Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, Jungtinių tautų konvencija dėl visų formų moterims panaikinimo, Vaiko teisių konvencija bei konvencija prieš kankinimą, žiaurų ir nežmonišką, žeminantį elgesį ar baudimą.

Su žmogaus teisių įteisinimu buvo įgyvendinta klasikinio liberalizmo svajonė paversti žmogaus teises tarsi gamtos jėga, ribojančia visų individų karą prieš visus ir valstybę naudoti kaip savo galią prieš individus, pastebi V. Šlapkauskas (2009), žmogaus teisių teisinio statuso įtvirtinimas tarptautinės teisės mastu turėjo dvejopos praktinės reikšmės (p.62):

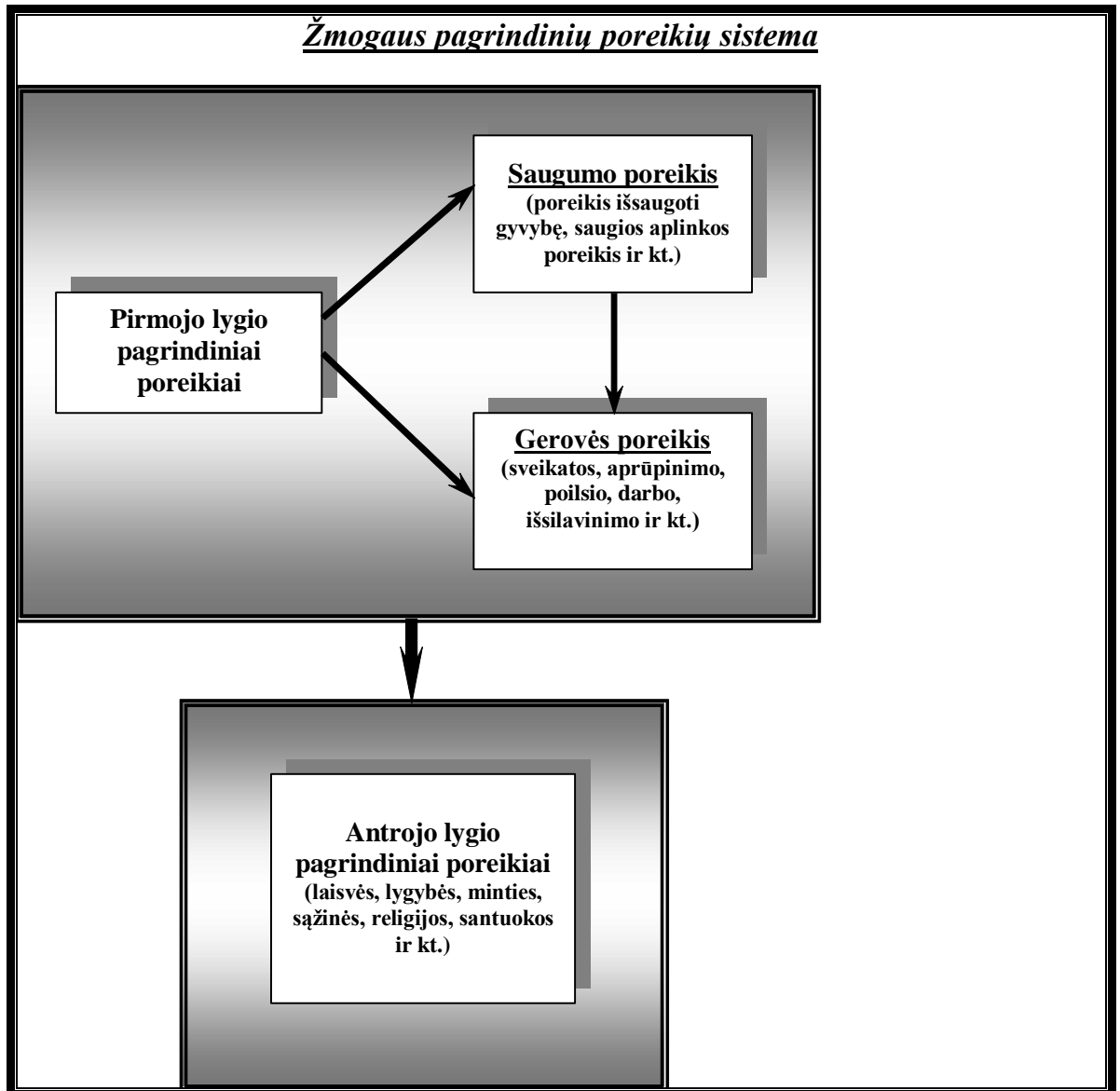
- žmogaus orumas ir jį supančios žmogaus teisės buvo „paversti“ teisiniu reiškiniu, atskirtu nuo moralės, kuriais siekiama išvengti individo žmogiškojo orumo pažeidimo;
- žmogaus orumo ir žmogaus teisių teisinį statusą galima suprasti kaip įteisintą (privalomą) socialinės moralės minimumą, kuriais apibrėžiamas bendro žmogaus orumo turinys.

Anot V. Šlapkausko (2009), iš asmeninės individo orumo sampratos reikalaujama nepažeisti žmogaus teisių, tačiau, nėra reikalavimo puoselėti žmogaus orumą, *liberalizmo politinė filosofija skatina vengti viešai kalbėti apie didesnes moralines pareigas ir taip užmirštami bet kokie aukštesni moraliniai įsipareigojimai*, naikinantys svarstymus apie aukštesnįjį gėrį (p.62).

Orumas – žmogaus teisė ir poreikis. Žmogaus teisių formavimosi pagrindas yra poreikis, kuris apibrėžiamas kaip troškimų visuma, išreiškiamas siekiais, kurie parodo konkrečius patenkinimo būdus,

kylantis iš žmogaus ir visuomenės noro tobulėti, teigia Alvydas Pumputis (2003), ir pateikia žmogaus pagrindinių poreikių sistemą: fiziologiniai, saugumo, meilės, pagarbos ir saviraiškos (p.13). Poreikių sistema yra pats tinkamiausias būdas pagrįsti pagrindinių teisių prigimtį, paaiškinti žmogaus vietą visuomenėje ir identifikuoti bendrus visuomenės narių poreikius, pastebi mokslininkas, daugelis individo poreikių egzistuoja ir kaip kultūros poreikis (p.14) (žr. 2 lentelę):

2 lentelė. Žmogaus pagrindinių poreikių sistema

Šaltinis: A. Pumputis Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė, 2003, p. 15.

Pirmojo lygio poreikiai yra prigimtiniai poreikiai, susiję su individo egzistencijos išsaugojimu, leidžiantys egzistuoti minimaliausiu lygiu, kuriantys aukštesnius žmogaus poreikius, pabrėžia A. Pumputis (2003), žmogiškasis poreikis, technologijos ir žmogaus teisės yra empirinių tyrinėjimų objektai, kuriuos būtina analizuoti, siekiant įgyvendinti individo poreikius visuomenėje ir išvengti socialinės dezintegracijos (p.13-19).

Žmogaus orumas nėra vien subjektyvus asmens savęs vertinimas, tai ir visuomenės nuolatinio rūpinimosi objektas, pažymi V. Šlapkauskas (2004), siekiant užtikrinti normalų, visavertį žmogaus

gyvenimą, nepakanka negatyviųjų asmens teisių ir laisvių, tad šiuolaikinės visuomenės sąmonėje ir kultūroje pamatinės žmogaus teisės apima ne tik asmenines, politines teises ir laisves, bet ir socioekonominės teises ir laisves (p.450). Solidarus žmonių bendradarbiavimas sudaro galimybę vystyti visuomenei ir asmenybėms. Dėl kultūrinio nepakankamumo kyla interesas priklausyti visuomenei ir noras nebūti atskirtam, teigia E. Venckienė (2008), asmenybė gali jausti savigarbą nepriklausomai nuo kitų vertinių – iliuzija, nes nei vienas neturi imuniteto nuo atmetimo, subordinacijos ir pašalinimo (p.86). Pagal Richardą A. Poznerį, kiekvieno žmogiškasis orumas yra vienodai vertingas, nepaisant to, kad „*kai kurie žmonės yra savanaudiški, negailestingi, kerštingi, turintys liguistų ambicijų, linkę manipuliuoti, karjeristai, neatsakingi ir net maniakinės natūros*“ (cit. iš Gediminas Mesonis, 2009, p.53).

Teisnumo lygmens teisė į orumą – visuomenės ir valstybės suteiktas žmogui nuo gimimo leidimas būti visuomenėje, formuoti savo socialinį vertingumą – gebėjimą naudotis suteiktomis teisėmis vykdant atitinkamas pareigas ir šiuo pagrindu tinkamai gyventi visuomenėje, teigia A. Vaišvila (2004, p.45). *Žmogaus teisės be žmogaus pareigų yra socialinės moralės vertybių nepuoselėjančios visuomenės socialinės restruktūrizacijos įrankiai*, pabrėžia V. Šlapkauskas (2009, p. 66). Tam, kad žmogaus poreikis virstų teise, jis turi prisiimti pareigą, pastebi A. Pumputis (2003), žmogus „*turi suvokti, jog gaus tiek laisvių, kiek pareigų prisiims vykdyti <...> jei pareigos nevykdomos, individas gali netekti ir teisių*“ (p.16). Tuo tarpu A. Vaišvila (2004) pažymi, jog pareiga yra individualizuoto socialinio vertingumo šaltinis, tik laisva valia vykdomos pareigos kuria žmogaus orumą.

Teisinės savimonės plėtotei reikšminga kalba, kuri yra ir pagrindinė bendravimo priemonė. Žmonių pasisakymai, pastabos, kito žmogaus veiklos ir elgesio pagyrimai sukelia savęs vertinimus, leidžia geriau pažinti ir suprasti save, koreguoja mintis, norus, elgesį ir veiklą, atskleidžia V. Šlapkauskas (2004), tokiu būdu „*savimonė turtėja, darosi objektyvesnė, dalykiškesnė aplinkos ir savęs atžvilgiu, kol ilgainiui susiformuoja adekvatūs santykiai su pasauliu ir savimi. Būtent asmenybės santykių su pasaulio reiškiniiais bei įvykiais adekvatumas laiduoja žmogaus gyvenimo dorovinį saiką, pusiausvyrą, sveiką mąstyseną ir jauseną, protingus valios sprendimus*“ (p.526). Žodžio laisvė padeda žmogui realizuoti save visuomenėje, teigia J.D. Zelezny (1997), „*kalbėjimo ir minties laisvė tuo pat metu yra asmenybės prigimties ir orumo dalys, ir kad moraliai žmonės privalo būti laisvi tam, kad atskleistų savo prigimtį, kad išreikštų savo žmogiškosios būties unikalias charakteristikas*“, be tam tikro socialinio tikslo, be tikslo pasiekti tiesą, žodžio laisvė suponuoja asmens savirealizacijos siekį, kuris yra moralinės satisfakcijos siekimas (cit. iš Saulius Arlauskas, 2001, p.152-153), ir galimybę spręsti kylančius nesutarimus bei ginčus, suprasti tiesą, surasti teisingus sprendimus, taikiu būdu, siekiant gėrio ir tiesos.

Apibendrinant orumo sampratą teisės mokslo kontekste, galima teigti, jog žmogaus orumas yra viena iš svarbiausių šiuolaikinės visuomenės vertybių, esanti aukščiau už įstatymą. Teisiniu aspektu žmogaus orumas yra itin reikšminga sąvoka, kuri apibrėžta, saugoma ir ginama Lietuvos Konstitucijos ir kitų tarptautinių teisės aktų, tačiau, Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje nėra tinkamo asmens konstitucinės orumo teisės atkūrimo mechanizmo. Teisės mokslo kontekste išryškėja orumo sampratos esmės nesutarimai, todėl orumo samprata suskyla į dalis, skiriamas: žmogaus orumas ir asmens orumas. Teisinės kategorijos sampratos tikslinimą suponuoja žmogaus teisės į orumą veiksmingos apsaugos poreikis, kuri išsiskiria į dvi dalis: asmenybės orumas ir asmeniškasis orumas, kaip individo teisė ir galimybė susikurti savo asmenybę.

Teisės mokslo kontekste orumo samprata aiškinama kaip koncepcijos, kurios nusako asmens socialinį vertingumą, gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje ir kurti individualų socialinį orumą kaip asmens indėlį. Orumas – aktyvi, sukuriama ir personalizuota koncepcija.

Orumas - visų žmogaus teisių pagrindas. Tarptautinėje teisėje žmogaus orumas - absoliuti ir neginčijama vertybė. Orumas tai - visuma objektyvių žmogaus savybių, kurios atskleidžia asmens vertę visuomenėje. Teisės mokslo kontekste pabrėžiama, jog žmogaus orumas neprarandamas, bet pažeidžiamas, jei žmogus traktuojamas kaip objektas, todėl žmogiškasis orumas reikalauja traktuoti ir elgtis su žmogumi kaip su subjektu.

Orumas yra žmogaus teisė ir poreikis. Socialinis vertingumas kuriamas ir įgyjamas vykdant atitinkamas pareigas. Kalbėjimo ir minties laisvė yra orumo dalys.

1.5 ORUMO SAMPRATA PSICHOLOGIJOS MOKSLO KONTEKSTE

Psichologijoje žmogaus orumas aprašomas naudojant įvairias sąvokas: savigarba, savęs vertinimas, savimonė, autonomiškumas, „Aš vaizdas“, saviaktualizacija ir t.t. Savęs vertinimas, anot Daivido G. Myerso (2000), - tai didelės arba mažos savo vertės jausmas. Mokslinėje literatūroje skiriami savęs vertinimo lygiai: padidinta (savęs pervertinimas), tikroviška (adekvati) sumažinta (savęs nuvertinimas) (Danguolė Tomkevičienė, 2002, p.194). Gintautas Valickas (1991) žmogaus savęs vertinimą apibūdina kaip sudėtingą (kaip ir pati asmenybė) įvairiapusišką darinį, ir pabrėžia, kad savęs vertinimo sistemoje viena arba keletas savybių atlieka pagrindinį vaidmenį ir yra asmenybei pačios svarbiausios (dominuojantys savęs vertinimo faktoriai), tuo tarpu kitos savybės yra antraeilės arba visiškai nereikšmingos. Mokslininkas pabrėžia diferencijuotą savęs vertinimo sistemą, kuri atveria galimybes *asmenybei kompensuoti savo trūkumus tam tikrais privalumais ir išlaikyti aukštą apibendrinto savęs vertinimo lygį nepriklausomai nuo kai kurių nesėkmių ir pralaimėjimų* (G. Valickas, 1991, p.24). Remdamasis mokslininkais Albertas Bandura (2009), savęs vertinimo sampratą apibūdina kaip sudėtinį požiūrį į save, kuris susidaro dėl patirties ir įvertinimų gautų iš reikšmingų

kitų, tuo tarpu savigarba apsiriboja savosios vertės įvertinimu, kuris priklauso nuo to, kaip kultūra vertina jos turimus požymius ir kaip žmogaus elgesys atitinka jos turimus vertės standartus (p.742), savęs vertinimo sindromas linkęs keistis kaip visuma, tam įtakos turi išorinės įtakos, kurios paprastai pakeičia visą žmogų, pabrėžia A. H. Maslovas (2006, p.343). Klaudijus M. Steineris (2009) pažymi, jog žmogaus nuasmeninimas, nuvertinimas, melas, beviltiškumas, bauginanti praeitis, aplinkinių panieka ir užgauliojimai veda link beprotybės ir savojo vertingumo sunaikinimo (p.202).

Savęs pervertinimas arba savimeilė yra greičiau asmens trūkumas nei privalumas, kurį Karen Horney (2008), (2008), vadina narcisizmu arba narcisistiniu charakteriu, kuris pasireiškia perdėtomis pretenzijomis, savosios vertės sureikšminimu, pernelyg dideliu pasitikėjimu savimi. Tai tampa trukdžiu individui palaikyti normalius santykius su aplinkiniais, tobulėti ir siekti prasmingų tikslų bei menkina žmogaus orumą.

Kaip teigia A. H. Maslovas (2006), *pagarba kitam asmeniui pripažįsta jį kaip nepriklausomą esybę, kaip atskirą ir autonomišką individą. Save aktualizuojantis asmuo šaltakraujiškai nepasinaudos kitu žmogumi, jo nekontroliuos, neignoruos jo troškimų, bet leis išlaikyti pamatinį, nemenkintą jo orumą, be reikalo jo nežemins* (p.235). Save aktualizavusio, sveiko žmogaus pagrindinius bruožus pateikia Saulius Kanišauskas (2009, p.234):

- aiškesnis, efektyvesnis tikrovės suvokimas;
- didesnis atvirumas patirtims;
- didesnė asmenybės integracija, vientisumas;
- didesnis spontaniškumas, išraiškingumas, gyvybingumas;
- tvirtas identiškumas, unikalumas, autonomija;
- didesnis objektyvumas, nešališkumas, savęs transcendentavimas;
- kūrybingumo pasiekimas;
- gebėjimas konkretumą susieti su abstraktumu;
- demokratiška charakterio struktūra;
- gebėjimas mylėti.

Siekiant save aktualizuoti reikia pereiti tam tikrą poreikių hierarchiją, kad pajustumė savąją vertę ir siektume išreikšti save ir savo galias. A. H. Maslovas (2006) asmenybės motyvacijos teorijoje išskiria tokius poreikius: fiziologiniai, saugumo, priklausomybės ir meilės, įvertinimo, savęs aktualizavimo ir estetiniai, kurių patenkinimui būtina: *žodžio laisvė, laisvė daryti tai, ką individas nori, jei nedaro žalos kitiems, saviraiškos laisvė, laisvė tyrinėti ir ieškoti informacijos, laisvė apsiginti; teisingumas, teisumas, sąžiningumas ir tvarka grupėje* (p.78). Žmogiškuosius poreikius galima patenkinti daugybe būdų, išvengiant banalių alternatyvų, iš kurių mums paprastai leidžiama rinktis. Pasitenkinimas gali reikšti kovą, tačiau dėl gero gyvenimo kovoti verta, teigia C. M. Steineris (2009), ir pateikia keletą žmogiškųjų idealų:

- *lygybė* (aš sveikas ir tu sveikas);
- *savarankiškumas* (pasirinkimai vietoj scenarijų);
- *teisingumas* (vietoje melo, paslapčių ir žaidimų);
- *bendradarbiavimas* (vietoje konkurencijos ir galios žaidimų);
- *meilė* (prisilietimų gausa vietoje griežtai kontroliuojamos prisilietimų ekonomikos) (p. 446).

Save aktualizuojantys žmonės iš tikrųjų neturi nepatenkintų pamatinių poreikių, pažymi A. H. Maslovas (2006), jie turi impulsus, dirba, stengiasi, jiems nesvetimos ambicijos, tegul ir neįprastą prasmę, motyvacija - charakterio tobulėjimas ir raiška, brendimas ir augimas, t.y. savęs aktualizacija (p.196). Eilinių žmonių motyvacija, pažymi mokslininkas, yra siekimas patenkinti esminius poreikius ir įgyti tai, ko jiems trūksta, tačiau, taip pat pažymi, jog „tobulų žmonių nėra“ (p.214). Karlas R. Rodžersas (2005), remdamasis savo terapeuto praktika teigia, jog kiekvienas žmogus nori būti tuo, kuo jis iš tiesų yra. Pasirinkdamas žmogus renkasi save, anot Jeano Paulo Sartreaso (1996), „žmogus yra toks, kokį pats save sukuria“. Autentiškumas nėra tik išsilaisvinimas, bet pirmiausia tiesus subrendusio asmens pasireiškimas, teigia A. Paškus (1984, p.97).

Kūrybiška asmenybė apibūdinama psichologijos žodyne (1993): „siekia saviraiškos ir geriausiai save išreiškia kūryba, paprastai geba save realizuoti, išreikšti, būna atvira gyvenimui, bet kokiam patyrimui, savarankiška, pasitikinti savimi, vidujai laisva, pasižyminti jautriu estetiniu suvokimu (p.151). Psichologas A. Lukas (1978) pateikia kūrybiškos asmenybės ypatumus (cit. iš Rimantas Tidikis, 2003, p.99-101):

- aukštas intelektas, t.y. geba greitai orientuotis naujose situacijose, atskleisti reiškinį ryšius;
- pasirengimas (nusiteikimas) rizikai. Tokia asmenybė turi daug idėjų ir drąsos;
- pasižymi impulsyvumu, veržlumu, laisvės siekimu, nuomonių nepriklausomybe;
- turi polinkį žaisti.

Susiliejančiojo ugdymo kursuose „*Vaizduotės kelionė*“ Magnaras Grendstadas (1996), apklausęs trisdešimt pedagogų, pateikia kūrybiško, gero atradėjo savybes: smalsumas, troškimas pažinti, ieškojimas, vaizduotė, klausianti nuostata, drąsumas, valia, susitelkimas, ištvėrmė, poreikis, iššūkis, fantazija, kombinatoriausias gebėjimai, pakantumas sunkumams ir t.t. (p.23). Studentų grupė, dalyvavusi šiuose kursuose, nurodė papildomas savybes, reikalingas kūrybiškai veiklai: užsidegimas, esminės vertybės, pastovumas, ambivalencija (noras po kurio laiko pasukti atgal), nervingumas, atsakomybės jausmas, agresyvumas, saugumas, draugiškumas, nekantrumas ir gyvumas, lošimas ir pasitikėjimas, troškimas sužinoti, kas laukia ateityje ir mokėjimas išgyventi išsiskyrimą (p.24).

Bendroji arba visuotinė savigarba remiasi savęs vertinimu įvairiose gyvenimo srityse, teigia Barbara Hansen Lemme (2003), ir pateikia hierarchinį savigarbos modelį:

- bendroji savigarpa;
- akademinė savigarpa - ją sudaro žmogaus išsilavinimas;
- socialinė savigarpa – draugai ir šeima;
- fizinė savigarpa – nusakanti asmens požiūrį į savo kūną, sveikatą ir sportinius sugebėjimus;
- profesinė savigarpa – nusakanti gebėjimus konkrečioje veikloje, vadovavimo įgūdžius (p.110).

Antanas Paškus (2002) orumą aiškina kaip prigimtine asmens teisę, kuri yra individo vertės garantija, nuostata, teigianti individo teisę gyventi ir būti laimingam, drąsą tinkamai reikšti mintis, tenkinti norus, reikmes, patirti jausmus (cit. iš K. Mockus, 2006, p.55–56). *Savarankiškumas, arba autonomija, pasiekiamas išlaisvinus tris gebėjimus* – sąmoningumą (gyvenimas čia ir dabar, o ne praityje ar ateityje), spontaniškumą (pasirinkimo laisvė) ir artimumą (Erikas Berne, 2008, p.188-191). Žmogus pasiekęs autonomiškumo išsivystymo laipsnį, geba *spręsti vidinius konfliktus, kylančius tarp pareigų, aspiracijų ir asmeninių poreikių*, teigia Justinas Pikūnas, Aldona Palujanskienė (2000), - *nors yra veikiamas savųjų idealų, tačiau jis ne tik toleruoja, bet ir gerbia skirtingas orientacijas*, leidžia žmonėms daryti klaidas ir iš jų mokytis, pripažįsta kitų reikšmingumą ir autonomiškumą. Noras laimėti yra pakeičiamas savipildos siekimu, pripažįstant ir gerbiant kitų žmonių vertingumą (p.228).

Apibendrinat žmogaus orumo sampratą psichologijos mokslo kontekste, galima teigti, jog psichologijoje žmogaus orumas apibūdinamas naudojant įvairias sąvokas: savigarpa, savęs vertinimas, savimonė, autonomiškumas, „Aš vaizdas“, savęs aktualizavimas ir t.t. Psichologijos mokslo kontekste skiriami savęs vertinimo lygiai: savęs pervertinimas, adekvatus vertinimas, savęs nuvertinimas, savęs vertinimas kaip įvairiapusis darinys, kompensuojantis tam tikrus trūkumus ir palaikantis apibendrintą aukštą savęs vertinimą ir kaip sudėtinis požiūris į save, priklausantis nuo kitų žmonių vertinimų. Savosios vertės sureikšminimas, pernelyg didelis pasitikėjimas savimi trukdo individui palaikyti normalius santykius su aplinkiniais ir tampa trukdžiu pačiam individui tobulėti, siekti prasmingų tikslų bei menkina žmogaus orumą. Psichologiniu aspektu bendroji savigarpa remiasi savęs vertinimu įvairiose gyvenimo srityse, skiriama į tokias dalis: bendroji, fizinė, akademinė, socialinė ir profesinė. Savigarpa – tai savosios vertės įvertinimas, kuris susiformuoja iš žmogaus patirties ir reikšmingų kitų įvertinimų. Žmogaus nuasmeninimas, nuvertinimas, melas, beviltiškumas, aplinkinių panieka ir užgauliojimai veda link beprotybės ir vertingumo sunaikinimo. Orus žmogus yra autentiška ir kūrybiška asmenybė. Psichologijos mokslo kontekste pabrėžiamas žmogaus autonomiškumas, kuris pasiekiamas išlaisvinant savo gebėjimus, jaučiant savąją vertę, išreikiant save ir savo galias, tam, kad žmogus galėtų patenkinti savęs aktualizavimo ir estetinius poreikius. Orumas – prigimtine žmogaus teisė, teigia Antanas Paškus (2002), - kuri yra individo vertės garantija, nuostata, teigianti individo teisę gyventi ir būti laimingam, drąsą tinkamai reikšti mintis, tenkinti norus, reikmes, patirti jausmus.

1.6 ORUMO SAMPRATA EDUKOLOGIJOS MOKSLO KONTEKSTE

Enciklopediniame edukologijos žodyne orumas apibrėžiamas kaip *asmenybės nuostata savo vertingumo visuomenėje atžvilgiu, pagal socialines normas ir vertybes reguliuojanti garbingą asmenybės elgesį* (p.191). Edukologijos mokslo kontekste ugdytiniai skirstomi į adekvataus vertinimo, savęs pervertinimo ir savęs nuvertinimo grupes. Kaip pažymi L. Jovaiša (2007), orumas turi atitikti tikrąją asmenybės vertę: „adekvatus orumas – asmenybės garbinimo požymis“. Savęs pervertinimas pasireiškia puikybe, dominavimu arba valdžios siekimu. B. Bitinas (2004) nurodo, jog ugdymo praktikai artimesnis yra adekvatus savęs vertinimas: „*asmens vertė lygi trupmenai, kurios skaitiklis rodo, kaip jį vertina kiti (Veidrodinis Aš), o vardiklis – kaip asmuo vertina pats save (realusis Aš)*“. Anot mokslininko, ugdytinis *save turi vertinti šiek tiek geriau negu jis yra iš tikrųjų, tačiau pervertinimas neturi išeiti už proto ribų, jis turi gebėti įžvelgti savo trūkumus, išlaikyti savęs vertinimo ir savikritiškumo santykį; gebantis išlaikyti šį santykį, laikytinas idealiu* (p.169). Remiantis Lietuvos edukologijos mokslininkų ir savo tyrimų rezultatais, taikydama indukcijos ir modeliavimo metodus, Ona Tijūnelienė (2000), išskiria pedagogo santykius su savimi, žmogiškąją savo esmę:

- teisingas adekvatus, kritiškas, iš esmės teigiamas savęs vertinimas, nes žmogus - didžiausia vertybė;
- savo žmogiškojo orumo suvokimas ir stiprinimas bei žmogaus esmę atitinkančio elgesio raiška;
- savęs pažinimas: temperamento tipo, emocijų skaidrumo ir raiškos stiprumo, charakterio savybių, kalbos įtaigumo ir ekspresyvumo (p.200).

Savęs vertinimas sudėtingas sąmonės darinys, priklausantis nuo individo elgesio ir individualių jo savybių, teigia Vanda Aramavičiūtė (2005), nes žmogus yra linkęs apgalvoti, vertinti, tikslinti ir koreguoti savo veiksmus, be to daugelio veiksmų jis negali numatyti (p.119). Žmogus privalo gebėti adekvačiai vertinti ne tik save, bet ir kitus žmones, socialines grupes, jų bendrijas bei kitus reiškinius, nes kitų žmonių vertinimai turi įtakos individo vertingumo įsisąmoninimui ir savos vertės kūrimui. Objektyvus savęs ir kitų vertinimas yra *stipri varomoji jėga, kuri išjudina ir reikiama linkme kreipia žmogaus veiklą, elgesį, santykius, pabrėžia V. Aramavičiūtė (2005), „adekvatus savęs vertinimas galimas tik tuomet, kai individas pasiekia tam tikrą asmenybės brandos pakopą“* (p.119-120).

Irena Leliūgienė (2002) orumo sampratą apibūdina kaip pasitikėjimo savo patikimumu ir originalumu dorybę, kuri yra kaip paskatinimas nežeminti nei savęs, nei kitų „*orus žmogus jaučia savo žmogiškosios prigimties vertę ir ją brangina, kaip svarbiausią buvimo pasaulyje vertybę*“ (p.252). Siekimas teisingumo, žmoniškumo ir gėrio, kilnūs tikslai ir idealai palaiko bei padeda žmogui išlaikyti savo orumą, teigia Konstantinas Dmitrijevičius Ušinskis, ir nurodo, kaip ugdyti žmogiškąjį orumą:

„pažadinkite žmoguje nuoširdų interesą viskam, kas naudinga, aukšta ir dorovinga, ir jūs galite būti ramūs, kad jis visuomet išsaugos žmogiškąjį orumą“ (cit. iš V. Žemaitis, 2005, p.235).

Orumo sąvoka neatskiriama nuo **pačios asmenybės**. Viena iš pagrindinių asmenybės apraiškų yra savimonė, nurodo V. Žemaitis, kuri „suprantama kaip paties savęs – savo fizinių jėgų, protinių sugebėjimų, poelgių, elgesio motyvų bei tikslų, požiūrių į tikrovę, kitus žmones ir save patį įsisąmoninimas (cit. iš A. Meškauskienė 2002, p.13). **Asmenybe vadiname** žmogų, turintį pozityvią vertybių sistemą ir aktyviai ją įgyvendinantį bei įtvirtinantį visuomenėje, teigia A. Meškauskienė (2004), ir nurodo, kad į tą sistemą įeina paties asmens ir kito žmogaus orumo pripažinimas (p.375). Asmenybės kultūrinį ir socialinį vertingumą lemia dvi galios - gebėjimas kurti vartojamąsias vertes ir gebėjimas kūrybos pagrindu gyventi santarvėje su artimu, teigia A. Vaišvila (2003), „su kūryba į žmogaus dvasią ateina ir atsakomybės jausmas – pagrindinis socialumo įrodymas“ (p.317).

Žmogaus atsakomybė, laisvas apsisprendimas ir pasirinkimas priklausyti *ne nuo ko nors, o kam nors, laisvas ne nuo bet kokių apribojimų (ypač laisvės apribojimo), o tam, kad galėtų apsispręsti ir pasirinkti vertybes, atitinkančias humaniško idėjai* yra kelias į autonomiškos asmenybės savikūrą, teigia B. Bitinas (2000), autonomiška asmenybė *aktyviai priešinasi vertybinių orientacijų unifkavimui ir jų indokrinavimui* (p.200). Autonomiška asmenybė gali būti tik prosociali asmenybė, individui priklausomam nuo veiksmų, kuriuos visuomenė laiko socialiai nepriimtinais, nepriskiriamas autonomiško požiūris, nurodo mokslininkas, *taip traktuojamas autonomiškas - aukščiausia asmenybės laisvės raiška: juo sudėtingesnis individo vidinis pasaulis, juo geriau jis pažįsta pats save, tuo daugiau jis gali remtis pats savimi, tuo didesnės jo galimybės rinktis* (p.104). Orumas – tai *žmogiškosios autonomijos visavertis išgyvenimas, tai išgyvenimas savo paties vertingumo kaip žmoniškumo tiek socialine, tiek būtiškąja prasme*, pažymi A. Meškauskienė (2004, p.375), autonomija ir laisvė suteikia žmogui orumo, daro jį asmenybe (p.372).

Savarankiškos ir idealios asmenybės bruožus pateikia D. F. Deardenas (1975), kurie susideda iš septynių faktorių (cit. iš Linutė Kraujutaitytė, 2002, p.114):

- besistebinti, klausianti ir jaučianti, jog turi teisę klausti;
- pagrįstai atsisakanti sutikti arba susitaikyti su tuo, ką jai siūlo kiti;
- savarankiškai gebanti numatyti, formuluoti savo tikslus, kurti strategijas ir jas įgyvendinti;
- drįstanti kritiškai įvertinti savo galimybes ir aiškiai pareikšti tai, ko ji iš tikrųjų siekia;
- gebanti sąmoningai pasirinkti iš alternatyvų, numatyti padarinius ir prisiimti atsakomybę;
- turinti pagrįstą ir kritišką nuomonę apie ją dominančius dalykus;
- gebanti nugalėti vidinius ir išorinius prieštaravimus, suvokianti, kad yra savo minčių ir veiksmų vadovas, savo gyvenimo kūrėjas.

Kūrybos primatas visur suponuoja individualybės primatą, nes tiesiogiai kuria ne kolektyvas, ne tauta, ne žmogus apskritai, o asmenybė, teigia A. Vaišvila (2003, p.316). Kūrybiška asmenybė abejoja

dėl visuotinai priimtų tiesų, nepripažįsta nusistovėjusių tradicijų, ir yra maištautoja, pažymi R. Tidikis (2003, p.103). Kūrybiškumas ir laimė yra esminiai ir glaudžiai tarpusavyje susiję asmenybės bruožai, pastebi Algirdas Monkevičius (2010), laimingas žmogus pajėgus efektyviai dalyvauti interaktyviai kuriant naujoves (p.38). Kūrybiškumas tai - *asmenybės gebėjimas iškelti naujas idėjas, savarankiškai mąstyti, nestereotipiškai, greitai orientuotis, esant sudėtingai situacijai, lengvai ir netipiškai įveikti kylančias problemas* (A. Monkevičius, 2010, p.34-38), sklandžiau, lanksčiau, darniau ir išradingiau veikti, atrasti optimalius elgesio būdus (A. Girdzijauskas 2008, p.181). Tuo tarpu A. Dumčienė (2001) nurodo, kad kūrybingiems žmonėms būdingas originalumas, tolerancija dviprasmybėms, neorganizuotumui, neaiškumui bei asimetrijai (p.16)

Egzistencinis ugdyimas pateikia ugdytinio savosios vertės atkūrimo būdą: pasitikėjimas Dievu ir kančios suvokimas, kaip logiškos šio pasaulio būties formos, gali padėti skausmingą praeitį turintiems ugdytiniams: *į praeityje patirtą skausmą žvelgti kaip į neišvengiamą būtinybę ir lengviau išgyventi patirtą skriaudą bei tokiu būdu atkurti orumą ir adekvatų savęs vertinimą* (Inesė Ratnikaitė ir Juozas Vytautas Uzdila, 2009, p.47). Humanistinių idėjų įgyvendinimas - svarbiausia vertybė žmonėms, norintiems išsilaisvinti patiems nuo dvilypumo ir išlaisvinti kitus, teigia P. Freireas (2000), tam kad žmonės galėtų egzistuoti autentiškai, jiems reikalinga veiksmų laisvė, gebėjimas apsispręsti ir pasirinkti: „*ar būti iki galo savimi, ar būti padalytiems; ar išmesti iš savęs engėją ar palikti; ar būti tikrai žmogiškai solidariniams, ar susvetimėjusiems; ar laikytis taisyklių, ar turėti galimybę rinktis; ar būti stebėtojais; ar veikėjais; ar veikti, ar tenkintis engėjų veikimo sukurta veiklos iliuzija; ar kalbėti, ar tylėti, neturint galios kurti ir perkurti, neturint galios keisti pasaulį*“ (p.27). Dehumanizacija iškreipia žmogaus pašaukimą būti žmonėmis, tad į šią dilemą turi atsižvelgti švietimas, pabrėžia mokslininkas.

Savęs vertinimas – procesas, kai asmuo pats vertina savo mokymosi pasiekimus ir mokymosi pažangą, teigia R. Laužackas (2005, p.43). Studijų rezultatai ir veiklos aktyvumas priklauso nuo studento požiūrio, motyvacijos, pasitikėjimo savimi bei savęs vertinimo (Stoll ir Fink, 1998), mokymosi problemas dažnai sukelia neadekvatus (nepakankamas ar per geras) savęs vertinimas, pažymi Diana Lipinskienė (2002), atsakomybė už savo mokymosi procesą, jo planavimą, valdymą ir rezultatų vertinimą, sąlygoja pasitikėjimo savimi ir problemų sprendimo įgūdžių tobulinimą (p.31-32).

Tam, kad žmogus būtų vertinamas visuomenėje, galėtų kurti tam tikras vertes, jam reikalingi gebėjimai, žinios arba kompetencijos. Kompetencijos įtaką žmogaus vertingumui pripažįsta Lietuvos mokslininkai P. Jucevičienė, Daiva Lepaitė (2000), D. Lepaitė (2001), V. Aramavičiūtė ir Elvyda Martišauskienė (2006), R. Laužackas (2008, 2005), R. Laužackas, M. Teresevičienė, E. Stasiūnaitienė (2005). Humanistinės psichologijos atstovas A. Maslovas (2006), savigarbos reikmę aiškina, kaip kompetenciją, pasitikėjimą, laimėjimus, laisvę ir nepriklausomybę. Palmira Jucevičienė (2007), kompetencijos sampratą apibrėžia kaip tam tikras asmens žinias, įgūdžius, gebėjimus, požiūrius,

vertybes, glūdinčias žmogaus viduje ir pasireiškiančias skirtingais žmogaus konkrečios veiklos, darbo rezultatais (p.138). Longworth (2000) holistinio požiūrio į mokymąsi koncepcija, akcentuoja „visų individų mokymąsi visur ir visada“, nuolatinį gebėjimų, specializuotų žinių poreikį, teigia P. Jucevičienė (2007), nuolatinio žmogaus tobulėjimo reikšmė siejama su poreikiais deramai atlikti darbą, tapti socialiai vertinga asmenybe, gebėti saugoti aplinką, etiškai elgtis ir nuolat adaptuotis kintančioje aplinkoje (p.105-106).

Sokratiškasis kompetentingumas ir asmens vertingumas gali būti kuriamas pripažįstant gebėjimų ribas ir formuojant naujus įgūdžius. Tadas Sudnickas (2008) teigia, kad žinojimas ir gebėjimai yra pasiekiami, ir pateikia kompetentingumo mokymosi modelį: nesąmoningas nekompetentingumas („*nežinau, kad nežinau*“); sąmoningas nekompetentingumas („*žinau, kad nežinau*“); sąmoningas kompetentingumas („*žinau, kad žinau*“); nesąmoningas kompetentingumas („*nežinau, kad žinau*“) (p.262).

Tam tikrų žinių bei gebėjimų visuma, kurią įgijęs žmogus gali efektyviai ir kokybiškai dirbti atitinkamoje profesijoje bei atlikti atitinkamos rūšies ir sudėtingumo darbą, R. Laužackas (2005, p.20) vadina kvalifikacija. Socialiai veiksminga kvalifikacija – tai vidinis žmogaus *pasiryžimas ir noras naudoti savo techninius mokėjimus, žinias, įgūdžius pagal autentišką paskirtį – teikti artimui reikalingų, kokybiškų paslaugų ir įgyti teisę į grįžtamąsias tokios pat kokybės paslaugas*, teigia A. Vaišvila (2003), *dorovinis kvalifikacijos komponentas kartu yra ir technologinių gebėjimų neriboto augimo, tobulinimo veiksnys bei stimulus*, jei tokio komponento nėra prasideda asmens socialinio veiksmingumo stagnacija, pasireiškianti nuolatinio vidiniu asmens savęs nuvertinimu (p.319-320). Mokslininkas pabrėžia, jog dorovinio ir techninio komponentų simbiozė kuria konkrečios asmenybės socialinio naudingumo realybę. Lavinimo ir auklėjimo tikslų vienovę išreiškia kompetencijos, sudarančios ugdymo turinio pagrindą, teigia B. Bitinas (2004), kompetencijų problemą nagrinėja tik didaktika, kuriai aktualu nusakyti kaip ugdyti ugdytinių teigiamą požiūrį į mokamąjį dalyką ir turinį, kaip taikyti žinias praktikoje ir kaip formuoti mokymosi poreikius. Anot mokslininko, *nors intuityviai suvokiama, jog kompetencijomis išreiškiamos dorinės, socialinės vertybės, jų raiška ir raida kompetencijų ugdymo procese lieka neatskleista* (p.115).

Edukologijos mokslo kontekste išryškėja aplinkos ir toje aplinkoje vyraujančios kultūros reikšmė orumo ugdymuisi. Skatinamoji aplinka suteikia mokymosi galios ir sukuria sąlygas autonomijai ir atsakomybei už mokymosi bei veikimo rezultatus, sudaro galimybę kontroliuoti savo mokymosi procesą, kuriame toleruojamos klaidos, akcentuojant kas kaip pamoką ir galimybę iš jos mokytis, teigia D. Lipinskienė (2005), tokia aplinka didina žmonių pasitikėjimą savo jėgomis, skatina norą mokytis *ir gali užtikrinti sėkmingą kompetencijos kaupimą* (p.31). Asmens dorovinės kultūros bruožų – elgesio būdo ir kultūrinės aplinkos dorovinių reikalavimų dermė, leidžia individui sėkmingai joje veikti, teigia Arvydas Girdzijauskas (2008, p.181), akademinės bendrijos narius bendrai veiklai jungia

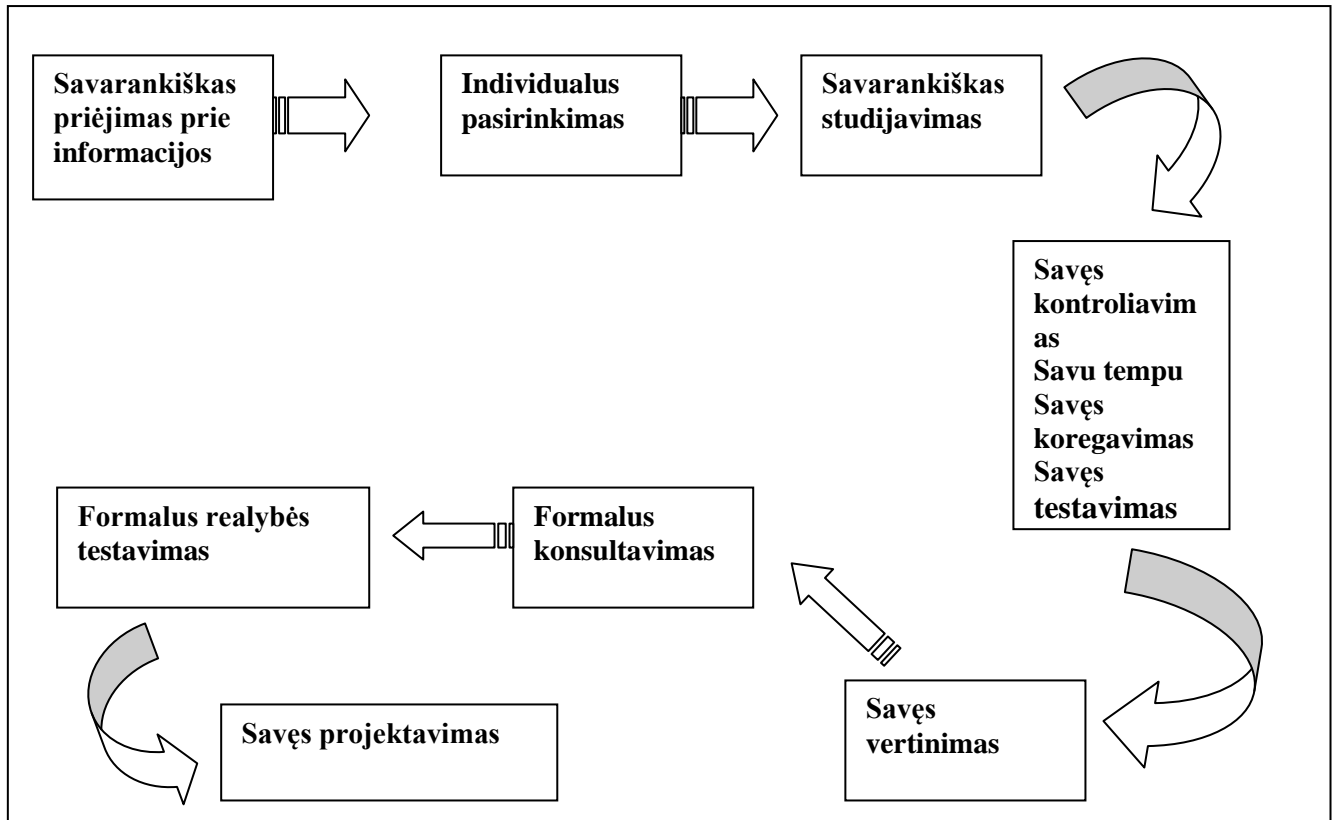
universiteto kultūra, pabrėžia P. Jucevičienė ir kt. (2000, p.141). Žmogus negali tapti žmogumi, nepasisavinęs vienos ar kitos kultūros, kurioje jis įsigyja savo pažiūras, estetinį skonį, pasaulėžiūrinę perspektyvą, kurioje jis išvysto arba pražudo savo talentus, pastebi A. Paškus (1984), - *“kultūra yra žmogui ir namai, ir kalėjimas, laisvė ir nelaisvė, kurioje kaip ir šeimos židinyje, individas nuolat randa šilumą, apsaugą, globą ir auklėjimą, kita vertus kaip kalėjimo celėje, individas pasijunta apribotas tik vienu siauru žvilgsniu į beribę žmogišką tikrovę“* (p.41). Žmogus pašauktas į šį pasaulį ne tik fiziškai, bet ir kultūriškai būti, - rašo A. Vaišvila (2003), - *„į biologinę aplinką individas ateina savo gimimu – nesąmoningai ir nevalingai, o į kultūros (teisėto pasirūpinimo savimi ir santarvės) pasaulį jį dar reikia įvesti specialiomis priemonėmis: iš pradžių krikštu, pedagoginiu ugdymu, vėliau privalu pačiam tęsti šią žmoniškėjimo kelionę savo paties pastangomis“* (p.316). Vydūnas buvo įsitikinęs, *„kad kultūra – žmogiškojo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje“*, anot M. Lukšienės (1993), *„ugdome žmogų gyventi kultūroje, ją tęsti ir kurti. Žmogus yra kultūros subjektas ir kartu objektas, (cit. iš A. Girdzijauskas, 2008, p.172).*

Mokytojo asmenybė, jo vaidmuo ir profesionalumas daro tiesioginę įtaką asmens orumui, tobulėjimui, asmenybės raidai. Mokytojo kaip asmenybės dorovinę brandą ir svarbą ugdymui pripažįsta daugelis edukologijos mokslininkų: L. Jovaiša (1995), V. Aramavičiūtė (2005), E. Martišauskienė (2009), R. Tidikis (2001), Dalia Verbylaitė (2006). *„Mokytojas auklėja ne nuo to, ką jis pasako, bet tuo, kas jis yra“*, sako A. Maceina (1998, p.64), *„autoritetingas mokytojas, liudydamas žmogiškąjį idealą, juo sužavi ir patraukia ugdytinį. Šio idealo sukelti išgyvenimai pažadina vidinio „aš“ esmę ir ugdytinis keičiasi pagal žmogiškąjį idėją“*, - rašo Ona Tijūnelienė (2000, p.233) mokslo studijoje ontologiškai ir psichologiškai nagrinėjusi mokytojo autoritetą, kaip pozityvų ugdomąjį veiksnį. Auklėjamąją vertę sudaro auklėtinių žavėjimasis mokytojo pavyzdžiu, kuris *įtvirtina psichikoje vertingus elgesio motyvus*, pritaria B. Bitinas (2004), *aktyviai veikdamas mąstymą, interesus ir jausmus, pavyzdys tampa etalonu, pagal kurį auklėtiniai ima vertinti savo poelgius ir kaupti patirtį* (p.173). Sokrato asmenybės pavyzdys traktuojamas *kaip kerintis ir kaip kviečiantis tyrinėti pasikliaujant savo protu*, teigia Lilija Duoblienė (2005, p.84). Studento asmenybės ugdymas yra nukreiptas į vieną iš pagrindinių aukštojo mokslo uždavinių – ugdyti integralią asmenybę, o tam lemiamos reikšmės turi dėstytojo asmenybė, jo profesionalumas ir kompetencija, todėl vertybės yra svarbi dėstytojo ir studento sąveikos aspektu, pabrėžia P. Jucevičienė ir kt. (2000, p.35).

Savigarbą ir pasitikėjimą savo jėgomis skatina kalbos mokėjimas, teigia Romualda Jackevičienė (2001), dialogo pirmumas suteiktų suaugusiesiems pasitikėjimą savo jėgomis, nes būtų kuriama aplinka be baimės, atitinkanti psichologinę suaugusio žmogaus būseną. Kalba stiprina žmogaus tapatumo ir savarankiškumo jausmus ir didina atsakomybės įsisauganimą, pabrėžia M. Grendstadas (1996, p.159). Anot K. Jasperso (1998), asmens autentiškumas gali būti pasiekiamas tik komunikacija, kai žmonės suartėja vieni su kitais, kai atskiria ir susilieja jų laisvės, kai jie sutaria dėl lemtingų

dalykų, kai jų kova tampa mylinčia kova „tik tokia komunikacija patikrinama tiesa, tik taip komunikuodamas aš tampa savimi, ne tik gyvenu, bet ir pasiekiu savo gyvenimo pilnatvę“ (cit. iš V. Aramavičiūtė, 2005, p.73). Vytautas Šernas, Jolita Šliogerienė (2006) pateikia autonominių svetimų kalbos studijų individualizacijos projektų schemą – modelį (žr. 4 lent.):

4. lentelė Autonominių svetimų kalbos studijų individualizacijos projektų schemą – modelį

Šaltinis: V. Šernas, J. Šliogerienė Autonominių svetimų kalbos studijų strateginės gairės, 2006. p. 296.

Analizė atskleidė, jog savarankiškai susiradę informaciją, studentai individualiai renka medžiagą ir užduočių atlikimo būdą, mokosi savu tempu, koreguoja savo veiklą, testuoja ir vertina save, taip pat pastebėta, kad nuo savęs vertinimo studentai negali tiesiogiai pereiti prie savęs projektavimo, teigia V. Šernas ir J. Šliogerienė (2006), ir atskleidžia, jog formalus konsultavimas ir realių žinių įvertinimas, kaip tarpinė grandis tarp savęs vertinimo projekcijos ir savęs projektavimo, sudaro sąlygas autonomiškos veiklos perspektyvai (p.296).

Edukologijos mokslo kontekste žmogaus orumas apibrėžiamas kaip *asmenybės savybė ir nuostata savo vertingumo visuomenėje atžvilgiu*. Asmenybė – asmuo, kuris turi pozityvią vertybių sistemą, aktyviai dalyvauja visuomenės veikloje bei aktyviai priešinasi vertybinių orientacijų suvienodinimui ir jų išugdymui. Edukologijos mokslininkai pabrėžia objektyvų savęs vertinimą bei pateikia ugdytinių vertingumo lygius: adekvatus savęs vertinimas, savęs pervertinimas ir savęs nuvertinimas. Adekvatus savęs vertinimas ir kitų žmonių vertingumo pripažinimas yra asmens garbingumo požymis bei stipri varomoji ir kuriamoji jėga.

Žmonių bendravimas, jų gebėjimai laisvai apsispręsti ir pasirinkti, kiekvieno asmeniškai prisiimta ir įsisažmoninta atsakomybė yra kelias į autonomiškos ir autentiškos asmenybės savikūrą. Egzistencinis ugdymas pateikia žmogiškojo orumo atkūrimo būdą tai – tikėjimas Dievu ir kančios apmąstymas. Asmenybės kultūrinį ir socialinį naudingumą kuria asmens kūrybiniai gebėjimai. Kūrybiška asmenybė tai – savarankiška, abejojanti ir laiminga asmenybė, gebanti interaktyviai ir originaliai kurti naujoves ir susikurti sokratiškus gebėjimus. Sokratiškasis asmens vertingumas ir kompetentingumas gali būti sukuriamas, remiantis T. Sudnicko (2008) kompetentingumo mokymosi modeliu. Orumą, pasitikėjimą savimi, savarankiškumo ir tapatumo jausmus skatina gimtosios kalbos ir užsienio kalbų mokėjimas. Žmogiškąjį orumą palaiko ir padeda jį išlaikyti asmens kilnūs gyvenimo tikslai, siekimas teisingumo, žmoniškumo, tobulumo ir gėrio.

Edukologijos mokslo kontekste išryškėja orumo ugdymuisi svarbūs veiksniai: aplinka ir joje vyraujanti kultūra, kurianti sąlygas asmens autonomijai ir atsakomybei vystyti, teikianti mokymosi galios, formuojanti pažiūras, pasaulėžiūrą, elgesio būdus ir estetinį skonį, užtikrinanti sėkmingą kompetencijų kaupimą. Mokytojo asmenybė, jo vaidmuo, dorovinė branda ir profesionalumas daro tiesioginę įtaką asmens orumui, tobulėjimui, asmenybės raidai.

2. TEORINĖ UGDYMOŠI KOMPETENCIJOS ANALIZĖ

Valstybės švietimo strategijos 2003 – 2012 nuostatuose Lietuvos švietimas yra grindžiamas pagrindinėmis tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos vertės ir orumo, artimo meilės, prigimtinių žmonių lygybės, žmogaus laisvių ir teisių, tolerancijos, demokratinių visuomenės santykių teigimu. Atsižvelgiant į visuomenei tenkančius dabarties iššūkius ir Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje apibrėžtus žinių visuomenės, saugios visuomenės ir konkurencingos ekonomikos prioritetus, švietimui tenka misija padėti asmeniui: suvokti šiuolaikinį pasaulį, įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu, atsakingu žmogumi, norinčiu ir gebančiu nuolat mokytis bei kurti savo ir bendruomenės gyvenimą, padėti asmeniui įgyti profesinę kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinį technologijų, kultūros bei asmeninių gebėjimų lygį, ir sudaryti sąlygas mokytis visą gyvenimą – nuolat tenkinti pažinimo poreikius, siekti naujų kompetencijų ir kvalifikacijų, reikalingų jo profesinei karjerai ir gyvenimo įprasminimui, stiprinti visuomenės kūrybines galias, laiduoti tautos ir krašto kultūros tęstinumą, nuolatinį kūrimą, tapatybės išsaugojimą, puoselėti šios kultūros atvirumą ir dialogiškumą.

Mokymosi visą gyvenimą memorandume yra rašoma, jog *vertingiausia - žmogaus gebėjimas nuolat besikeičiančioje aplinkoje naudoti žinias veiksmingai ir protingai. Siekdami pilnai išvystyti šį gebėjimą, žmonės turi norėti ir galėti imti gyvenimą į savo rankas bei tapti aktyviais piliečiais. „Nuolatinis švietimas ir mokymas yra geriausias būdas priimti permainų iššūkius“.*

Bendrųjų gebėjimų samprata pateikiama Mokymąsi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje (2004), „*tai žinios, gebėjimai, įgūdžiai, požiūriai ir vertybinės orientacijos, laiduojančios visapusišką individo asmenybės ugdymąsi, jos profesinį lankstumą, mobilumą bei įsidarbinimo galimybes. Prie jų priskiriami komunikaciniai, bendradarbiavimo, problemų sprendimo, kritinio mąstymo, verslumo, informacinių technologijų, užsienio kalbų, mobilumo ir kitokie gebėjimai <...> Taip suaugusiųjų mokymasis turi būti grindžiamas bendradarbiavimu, individualybės, asmeninių savybių ir socialinių gebėjimų plėtote“.*

Aukštosios mokyklos kontekste studento autonomija turėtų reikšti ne tik jo nepriklausomybę, bet ir akademinę kompetenciją, jo meistriškumą naudotis institucinėmis galimybėmis, tarp jų ir savo paties bei dėstytojų įsipareigojimais bendriausia prasme akademinė kompetencija disponuojanti asmenybė turi žinoti akademinės bendruomenės institucines normas bei sugebėti ir turėti valios: 1) savarankiškai studijuoti ir išmokti, tyrinėti ir atrasti; 2) nešališkai vertinti savo ir kitų laimėjimus; 3) paritetiškai bendrauti ir bendradarbiauti (L. Kraujutaitė, Justinas Sigita Pečkaitis, 2003, p.62).

Aukštesniame studijų lygyje būtini protavimo ir kritinio mąstymo įgūdžiai, pažymi D. Lipinskienė (2002, p.40-41), ir pateikia studentų **bendrosios** kompetencijos struktūrą:

- mokymosi ir savarankiško darbo gebėjimai;

- intelektualinės veiklos gebėjimai;
- komunikavimo gebėjimai;
- asmeniniai gebėjimai.

Šiuolaikines kompetencijas, būtinas šiuolaikiniam studentui, pateikia P. Jucevičienė (2007, p.90):

- geba prisiimti atsakomybę už mokymąsi ir būti aktyviu besimokančiuoju;
- geba atskirti dalykus, kuriuos reikia prisiminti, suprasti, bei dalykus, kuriuos galima išmokti veikiant;
- geba taikyti ir pasirinkti įvairius mokymosi būdus;
- nesistengia vėl įsiminti tų dalykų, kuriuos turėjo suprasti;
- sugeba prisiimti sąmoningus sprendimus, kaip mokytis konkretų dalyką;
- yra įsitikinęs, kad mokosi, net jei dėstymas yra ne itin geras;
- daug klausinėja, užduoda ir tokių klausimų, kad pasitikrintų, ar teisingai mokosi;
- siekia savo veiklos grįžtamojo ryšio;
- supranta, kad mokymosi sunkumų atsiranda ne todėl, kad trūksta mokymosi gebėjimų, bet todėl, kad stokojama mokymosi ar jo organizavimo įgūdžių, taip pat mokymąsi įgalinančios aplinkos ar kitų galimybių (pvz., laiko);
- yra nusiteikęs priimti naujas mokymosi galimybes.

2.1. STUDENTŲ UGDYMOSI IR MOKYMOSI SAMPRATA

Ugdymasis – tai saviugda, tikslinga savimoka, savęs lavinimas ir saviaukla, teigia L. Jovaiša (2001, p.12). Vieną iš išsamesnių ugdymosi apibrėžimų pateikia B. Bitinas (2004), „*tai toks vertybių internalizacijos variantas, kai asmuo ne tik nori (tai atspindi savimonė), bet ir geba parinkti ir taikyti pakankamai veiksmingas šio noro realizavimo priemones ir būdus, tai yra moka pedagogiškai valdyti savęs tobulinimo procesą. Savimonė ir gebėjimas save reguliuoti, susieti su asmeninio tobulėjimo perspektyvomis, pakilę iki kryptingo savo asmenybės tobulinimo yra saviaukla*“ (p.96). Saviaukla ir visas spektras išgyvenimų tarnauja žmogiškajai orumo savivokai, pažymi I. Ratnikaitė, J. V. Uzdila (2009). Vieną svarbiausių saviauklos trikdžių – asmens vidinis pasipriešinimas ir kova tarp įsitvirtinusių ir užsibrėžtų mokymosi tikslus atitinkančių nuostatų ir įpročių, - nurodo B. Bitinas (2004).

Saviugdosa tikslas – siekti vidinių galių darnos, teigia A. Virbalienė (2006, p.129). Tuo tarpu Valentinas Spurga (1999) skiria tokias dorovines saviugdosa sritis: kultūringo elgesio įgūdžių ugdymas, teigiamų dorovinių savybių tobulinimas, naujų dorybių ugdymasis, asmeninių trūkumų, ydų, neigiamų savybių slopinimas ir šalinimas (cit iš A. Virbalienė, 2006, p.125). Savikūra, kaip pagrindinę žmogaus

misiją, žmogaus paskirtį ir egzistencinį savęs sukūrimo uždavinį pateikia J. Girnius (2003): „*laisvė nurodo žmogų pašauktą pačiam save sukurti ir visą gyvenimą keliauti į tai, kas yra jo esmės tėviškė. Pašauktas pats save sukurti, žmogus niekada nėra atbaigtas. Neįmanoma jam sustoti, lyg pačią tobulybę pasiekus, nes tobulybė niekada nėra pasiekama visam laikui*“ (p.238)

Savęs ugdymosi būdai mokslinėje literatūroje apibūdinami ir tokiais terminais: savižina, savimonė, savijauta, savidrausmė, savivalda ir kt. *Savižina* – savęs paties supratimas, apie to objekto, kuriuo esu pats sau, pažintinės įžvalgos rūšis, teigia Karolis Wojtyła (1997), bei išskiria moralinę savižiną, religinę savižiną ir socialinę savižiną (p.86). Vieną iš reikalingiausių jauno žmogaus ugdymuisi reikšmingų būdų - L. Jovaiša (2001) - nurodo savęs pažinimą ir valdymą, - „*didžiu žmogumi savaimė netampama. Reikia stipraus noro, didelių pastangų. Svarbiausia – pažinti ir valdyti save. Tik tada tampama tikru žmogum*“ (p.129), vadinasi, mokslininkas atgaivina antikinį Sokrato kvietimą: „*pažink save!*“.

Kilnus ir siektinas žmogaus uždavinys - pilnai išskleisti savąją asmenybę, teigia A. Paškus (1987), ir pabrėžia, jog savipilda darosi žalinga asmeniui, kada ji grindžiama siauru „aš“ supratimu (p.17), *tikroji savipilda gali būti pasiekta tik „pareigos sau“ principą sujungus su „pareiga kitam“ (aukos) reikalavimu* (p.35). Pasak mokslininko, Vatikano II susirinkimas siekė atstatyti pagarbą ir dieviškam asmeniui, ir žmogiškajam 'aš', tačiau modernioji psichologija (ypač selfpsychology) Vatikano II reformoms pasitarnavo paaiškindama autentiškos savipildos sampratą: „*tikroji meilė ir savipilda būtinai reikalauja kitų: Dievo, bendruomenės, asmens kilmės šaknų, tradicijų (religinių, tautinių, kultūrinių)* <...> *Šie „kiti“ sujungia žmogų su tais šaltiniais, kurie maitina jo dvasią ir jo individualybę. Žymi krikščioniško atsinaujinimo dalis vyksta individualios savibrandos ir savipildos srityse. <...> negatyvinės emocijos (pvz., pyktis) yra žmogiškosios dvasios išraiškos ir svarbūs ištekčiai asmenybės augimui ir krikščioniškam brendimui*“ (p.194-195).

B. Kuzmickas (2001), B. Bitinas (2004), V. Aramavičiūtė (2005) G. Valickas (1997), L. Jovaiša (2001) akcentuoja ugdytinio savimonę, turinčią lemiamą reikšmę jo pasirinkimams, apsisprendimams ir savikūrai. **Savimonė** – reiškiasi savęs pažinimu, savęs supratimu, savęs vertinimu, savijauta ir savireguliacija, pažymi V. Aramavičiūtė (2005, p.119), „*tai nuostabus veidrodis, nes jame atsispindi mintys, ateities planai, siekiai, net jausmai – džiaugsmas, liūdesys, pyktis ir atlaidumas, drąsa ir baimė, abejonės ir tikrumas, meilė ir neapykanta, net charakteris – darbštumas ir tingumas, draugiškumas ir uždarumas, atkaklumas ir pasidavimas sunkumams, ištvermė ar neištvermingumas ir t.t.*“ – rašo L. Jovaiša (2001, p.130). Kiekvieno sąmonė gali šviesėti, nors visi žino, jog ji gali aptemti, pažymi Vydūnas (1990), tik kurdamas save žmogus, *įgydamas daugiau šviesos, žmogus iš lengvo iškyla iš siauro, menko eismo* (p.544). Pedagoginė savimonė yra teigiamas profesionalaus ugdytojo santykis su savimi kaip žmogumi ir profesijos atstovu, su atliekama veikla, su aplinka, įsisąmoninimu vaidmenų, adekvačiu jų reikšmės supratimu, veiklos prasmės bei asmeninių savybių tobulinimui ir

kompetencijų didinimu, teigia O. Tijūnelienė (2000, p.192). Rūpintis ne tik asmenine savimone, bet ir kultūrine savimone kviečia Meilė Lukšienė (1993), „žmogaus branda pasiekia viršūnę, kai sąmoningai aprėpęs savo ir gimtosios kultūros būtį, žmogus geba savo kūryba turtinti žmoniją vertybėmis“ (cit. iš V. Aramavičiūtė, 2005, p.118).

Reikšmingą asmens ugdymuisi komponentą - savijautą moksliniuose darbuose išryškina V. Aramavičiūtė (2005) ir B. Kuzmickas (2001). Savijauta – savita asmens išgyvenimų nuotaika; tai judri ir kintanti žmogaus būseną, svyruojanti tarp *džiugesio ir liūdesio ir kiekvieną kartą joje kaip viename taške susitelkia viena asmenybė* (B. Kuzmickas, 2001, p.35).

Mokytis – tai atrasti, teigia M. Grendstadas (1996), atradimas yra visiškai subjektyvus procesas, kuriame *kiti* gali tik parodyti kokius nors dalykus, atkreipti dėmesį į situacijas, kurios, jų nuomone, ypač svarbios, tačiau, *jie nieko negali atrasti už mane, - tai padaryti galiu tik aš pats* (p.156). Požiūrį į mokymąsi atskleidžia Paulas Ramsdenas (2000), kurį nusako kaip kokybinį mokymosi aspektą, susijusį su tuo, *kaip žmonės suvokia ir organizuoja mokomosios užduoties dalykinį turinį, „ką“ ir „kaip“ jie išmoksta, o ne „kiek“ prisimena* (p.62). Studentų pokalbių tyrimą atlikęs Säljö (1979) išskiria 5 skirtingus suaugusiųjų požiūrius, atskleidžiančius mokymosi sampratą (cit. iš P. Ramsdenas, 2000, p.44):

- *mokymasis kaip kiekybinių žinių kaupimas. Mokytis – tai rinkti informaciją, arba „daug žinoti“;*
- *mokymasis kaip įsiminimas. Mokytis – tai kaupti informaciją, kurią vėliau galima būtų atgaminti;*
- *mokymasis kaip faktų, įgūdžių ir metodų, kuriuos galima panaudoti vėliau, esant reikalui įvaldymas;*
- *mokymasis kaip prasmės ar abstrakčios reikšmės ieškojimas. Mokytis – atijungti tarpusavyje atskiras dalyko dalis bei sieti jas su realiu pasauliu;*
- *mokymasis kaip tikrovės interpretacija, kaip kitoks tikrovės supratimas. Mokytis – tai suprasti pasaulį, naujai interpretuojant žinias.*

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003) įtvirtinta savišvietos samprata, tai - nuolatinis **savarankiškas mokymasis**, kuris remiasi asmens iš įvairių šaltinių gaunamomis žiniomis ir jo praktine patirtimi. Užsienio mokslininkų profesinėje literatūroje vyrauja dvi savivada grįsto mokymosi sampratos:

- savarankiškas mokymasis – tai savimoka, kai besimokantieji geba kontroliuoti mechanizmus ir metodus bei naudoti juos, mokydamiesi konkretaus dalyko;
- autonomija arba autodidaktika – savivada pagrįstas mokymasis suvokiamas kaip asmeninė autonomija, kuri reiškia, kad priimama mokymosi tikslų ir užduočių kontrolė ir prisiimama atsakomybė už mokymąsi (M. S. Knowlesas ir kt., 2007, p.161).

V. Spurga (1998) pateikia protinės saviugdos – savišvietos turinį, kurį sudaro 6 veiksniai:

- savarankiškas mokymasis ir dalyvavimas neformalioje veikloje;
- savarankiškas mokymasis įgūdžių, pažintinių galių bei sugebėjimų ugdymasis;
- suvokimas, jog būtina gerinti dvasinių galių ir žinių lygį bei profesinį pasirengimą;
- susiformuoti savo protinės veiklos įgūdžius, gebėti surasti problemas ir jų sprendimo būdus;
- išmokti greitai skaityti ir ugdyti kalbą; ugdyti savikontrolės įgūdžius;
- išmokti organizuoti darbą ir mokėti suderinti mokymąsi su savišvieta (p.18).

Savivaldą kaip racionalios nepriklausomybės ir saviorganizacijos procesą, apibrėžia L. Kraujutaitytė (2002), kuris *reikalauja išorinės tolerancijos, vidinės kompetencijos, o ypač pareigos atsakingai priimti sprendimus tiek dėl siekių, jų įgyvendinimo priemonių, tiek ir dėl veiklos padarinių* (p.45). Savivaldaus mokymosi esmė - tai sąmoningai organizuotas žmogaus tobulėjimo procesas, kuris realizuojamas įvairiose žmogaus gyvenimo aplinkose, atskleidžia P. Jucevičienė (2007), bei pavadina **žmogaus gyvenimo medžiu**: „*medžio šaknys – tai veiklą bei vystymąsi lemiantys asmeniniai ir išoriniai veiksniai; želmuo, davęs impulsą šio medžio augimui ir tapęs kamieno pagrindu – aktyvumas, šakos – tai kamieniu kylančių vystymosi impulsų transformacija į gyvenimo pilnatvę ir aukštuosius gyvenimo tikslus; vidinė darna bei gyvenimo pilnatvės pajauta yra neatsiejami nuo asmenybės brandos*“ (p.112-113); žmogus siekdamas gyvenimo darnos, turi gebėti panaudoti visas savo gyvenimo aplinkas. Savęs realizacija galima tik vertybių kontekste, teigia A. Paškus (1984), - “*tapti tikrovėje, kuo asmuo yra galimybėje, įmanoma tik atsakant į esamos situacijos konkrečius reikalavimus. Tačiau savęs realizavimo kelyje susiduriame su kitu žmogiškosios tikrovės fenomenu – vertybių gradacija, „aukštesnėmis“ ir „žemesnėmis“ vertybėmis* (p. 31).

Vieną iš galimų poveikio sau būdų – savitaigą, - išskiria B. Bitinas (2004), - „*tai yra saviuklos subjekto išsakomas teiginys ar įsivaizduojama situacija, atitinkanti užsibrėžtą tobulinimosi tikslą*“ (p.99). Mokslininkas pateikia dar du būdus, kurie svarbūs asmens savikūrai: asmeninis planas, kuriame numatomi savarankiški įsipareigojimai ir savikontrolė, kaip sėkmės rodiklis, kurią įvaldęs gali valdyti ir patį saviuklos procesą.

Asmens saviuklai vertingą savigarbą pabrėžia V. Spurga (1998) ir V. Žemaitis (2005). Savigarba yra stiprus ir pastovus teigiamas santykis su savimi ir su gebėjimu valdyti save: „*didelę savigarbą liudija reiklumas sau. Kuo mažiau žmogus reiklus sau, tuo mažiau jis gerbia save. Su savigarba susijusi savitvarda, savikontrolė, savidrausmė, duoto žodžio tesėjimas, punktualumas ir kitos teigiamos charakterio savybės*“, pastebi V. Žemaitis (2005, p.280). Mokymosi procese svarbi saviraiška, t.y. *asmens raiška, savęs įtvirtinimas veikloje*, pažymi B. Bitinas (2004, p.254). Žmogaus siekis išreikšti save, atskleisti savo galimybes, turi gydomąją galią, pabrėžia K. R. Rodžersas (2005, p.313).

Dorovinis auklėjimas, tiesiogiai susijęs su orumo ugdymu(si) ir saviugda, pažymi A. Virbalienė (2006), bei pateikia dorovinio auklėjimo tikslų ir uždavinių sąsajas (žr. 5 lentelę).

5. lentelė Dorovinio auklėjimo tikslai, uždaviniai ir jų sąsajos su orumo ugdymusi bei saviaukla

Autorius	Dorovinio auklėjimo tikslai	Dorovinio auklėjimo uždaviniai	Sąsajos su orumo ugdymusi / saviaukla
Šalkausikis (1992)	-	Perteikti naujai kartai visuomenės dorovę, dorovines tradicijas ir dorovinius papročius. Išvystyti reikiamus dorovinius nusiteikimus, pirmiausia tvirtą būdą, besiremiantį doroviškai nusiteikusia valia. Įjungti naująją kartą į dorovinės pažangos darbą.	<i>Orumo lygis</i> priklauso nuo to, kiek individas sugeba valios pastangomis šalinti neigiamus bruožus, t.y. ugdytis valingus charakterio bruožus, kurie yra reikšmingi asmeniui suvokiant savo būties <i>esmę ir vertę</i> .
Jovaiša (1995, 2001)	Sudaryti sąlygas ir teikti priemones, reikalingas dorovės turiniui įsisąmoninti. Skatinti motyvus, kurie veiktu pastangas realizuoti dorovines vertybes gyvenime.	<ul style="list-style-type: none"> • Mokyti dorovinio elgesio žodžiu ir pavyzdžiu. • Įtarukti į dorovinę veiklą. • Vertinti ir koreguoti elgesį doros požiūriu. • Ugdyti meilę, <i>pagarbą žmogui</i>. • Ugdyti gailėstingumą ir užuojautą. • Ugdyti pareigos ir atsakomybės jausmus. 	Dorovinės vertybės – <i>pagarba žmogui, gailėstingumas ir užuojauta</i> – yra orumo komponentai, o ugdant šias vertybes, <i>ugdomas ir orumas</i> . <i>Prasminga veikla</i> leidžia individui pasiekti <i>savo vertingumą</i> .
Rajeckas (2004)	Formuoti aukšto lygio sąmonę ir ją atitinkančius elgesio įgūdžius ir įpročius	<ul style="list-style-type: none"> • Formuoti dorovinę sąmonę. • Plėtoti dorovinius jausmus. • Formuoti dorovinius elgesio įpročius. • Ugdyti valingo charakterio bruožus. • „Šalinti“ neigiamus bruožus. 	<ul style="list-style-type: none"> • Savojo „Aš“ formavimas ir suvokimas leidžia jausti savo asmens vertę. • <i>Dorovinių jausmų plėtojimas</i> leidžia individui išgyventi emociškai <i>orumo turinio pajautą</i>.
Skujienė (1998)	-	<ul style="list-style-type: none"> • Mokant dorovinio elgesio konkrečiu pavyzdžiu. • Ugdyti teisingumą • Padėti pajusti asmeniui savo vertę. 	<i>Teisingumas</i> yra <i>orumo komponentas</i> , kai ugdant teisingumą ugdomas ir orumas.
Смирнов (toliau Smirnovas (1999)	-	<ul style="list-style-type: none"> • Formuoti dorovinę sąmonę. • Ugdyti dorovinius jausmus. • Ugdyti elgesį, atitinkantį priimtas etines normas, vertybes ir tradicijas 	Formuojant dorovinę sąmonę, ugdomos vidinės individo galios, kurios skatina individą laikytis <i>moralinių normų</i> , o jų laikymasis leidžia pajusti <i>savo asmens vertingumą</i> .
Aramavičiūtė (2005)	Ugdyti dorovinę poziciją	<ul style="list-style-type: none"> • Brandinti dorovinę sąmonę. • Ugdyti sąžiningumą ir atsakingumą ir įsisąmoninant egzistencines žmogiškąsias patirtis. • „Ieškoti“ gyvenimo prasmės. • Ugdyti krikščioniškas vertybes. 	Egzistencinis žmogaus patyrimas ir <i>gyvenimo prasmės</i> ieškojimas padeda pajusti atliekamų veiksmų prasmingumą ir <i>vertingumą</i> , tokiu būdu įvertinant save kaip asmenį bei suvokiant savo <i>vertingumą</i> .

Šaltinis: A. Virbalienė Paauglių orumo ugdymasis bendraamžių grupėse, 2006, p. 56 – 57

Apibendrinant ugdymosi sąvoką, galima teigti, jog mokslinėje literatūroje gausu terminų, kurie įvairiais aspektais apibūdina asmens ugdymosi fenomeną. Ugdymasis – asmens saviugda, savišvieta ir tikslingas savarankiškas mokymasis, siekiant įsisavinti žinias, žmonijos sukauptą patirtį, tobulinti teigiamas dorovines savybes, šalinti asmeninius trūkumus bei įgyti mokėjimus ir įgūdžius. Kilnus ir

siektinas žmogaus egzistencinis uždavinys ir gyvenimo misija – ugdytis ir pilnai išskleisti savąją asmenybę.

2.2. STUDENTŲ UGDYMO SI IR SAVIAUKLOS PROCESO MODELIAI

Asmenybinė savikūra prasideda nuo savęs ir savo aplinkos pažinimo, siekiant suvokti, susiorientuoti nuolat besikeičiančioje egzistencinėje aplinkoje, teigia A. Vaišvila (1994), ir nurodo savikūros būdą: „išsiaiškinti kokie pavojai ir nepatogumai joje bręsta, kaip pats individas jų atžvilgiu turi pasikeisti, kokią žmogiškąją kokybę turi įgyti, kad pajėgtų išvengti ir užtikrintų savo egzistencijos saugumą bei patogumą, sugebėtų įsilieti į jau esamą kultūrą ir toliau ją plėtoti kaip savo esaties pagrindą, kaip savo asmenybės tobulumo, naudingumo sau ir artimui lygmenį“ (p.36-37).

Orumo ugdymasis bus sėkmingas tik tuo atveju, jei skatins saviauklą, pažymi A. Meškauskienė (2005), ir pabrėžia, jog saviauklai svarbūs: stebėjimo metodas, savianalizė ir savirefleksija (p.156-157). Pagal L. Jovaišą (2001), saviauklos modelis susideda iš tokių dalių: savikritika, įsipareigojimas, saviataskaita; savitvarda, savidrausmė, savitaiga (autosugestija) ir iš pagalbinių: savipaskata, savinauda, dienoraštis, savęs kūrimas arba kūryba, anot mokslininko, *pasitenkinimas saviauklos laimėjimais, pritarimas savo pakitusiam geresniam elgesiui, savęs pagyrimas turi reikšmės įtvirtinant saviauklos rezultatus, savęs peikimas, bausmės sau skyrimas taip pat turi skatinti saviauklą*, tačiau, norint tapti harmoninga asmenybe, reikia protingai save tobulinti, ne vien bausmėmis ir pagyrimais (p.133-136). V. Spurga (1998) pateikia visą spektrą ugdymosi būdų: savikontrolė, savišvieta, savęs įtikinėjimas, prisivertimas, įsakymas sau siejamas su vidine kalba, savitaiga, savęs drąsinimas ir pritarimas sau, savęs instruktavimas, savikritika, savigarba ir savitvarda, savęs pasmerkimas ir nubaudimas, uždraudimas sau, atsisakymas, pasižadėjimas, dėmesio atitraukimas, minčių perkėlimas, veiklos pakeitimas, savęs guodimas, teisinimas ir raminimas, saviugdos dienoraščio rašymas ir laiko valdymas (p.36-41).

Saviugdai svarbias siektinas ir vengtinas pasirinkimo kryptis, nurodo Karlas R. Rodžersas (2005, p.157-166):

- **tolyn nuo fasado**, kuri suformuoja savęs atsiskleidimo baimę;
- **tolyn nuo „privalėjimų“**, kuri sukelia gėdos ir kaltės jausmus bei savo požiūrio atsižadėjimą;
- **tolyn nuo noro patikti kitiems**, nes tai atitolina asmens norą būti savimi.

Mokslininkas kviečia atrasti ir kurti save, remiantis Shakespeare'o žodžiais: „*Savajam Aš būk ištikimas*“, bei pateikia siektinas asmens pasirinkimų kryptis:

- **savarankiškumo link** tai - būti atsakingai savarankiškam ir mokytis iš padarinių, nes toks patyrimas žmogų jaudina ir išblaivo, pradeda valdyti savo gyvenimą ir elgesį;

- **siekio būti procesu link** tai – eiti link atviresnio būvimo, nes gyvenimo kaitoje žmogus jaučia daugiau pasitenkimo ir mažiau siekia apibendrintų rezultatų;
- **buvimo įvairove link** tai - būti visu savimi – turtingu ir sudėtingu, nieko neslepiančiu nuo savęs ir nieko savyje nebijančiu – sunkiai pasiekiamas tikslas, absoliučia prasme neįmanomas, bet siektinas – nuolat tapti kintančiu asmeniu;
- **atvirumo patyrimui link** tai - siekis gyventi taip, kad santykis su savo paties patyrimu būtų atviras, draugiškas ir artimas;
- **siekis priimti kitus**, tam, kad asmuo gebėtų priimti ir kitų patirtis, jas vertinti ne mažiau nei kitų;
- **pasitikėjimo savimi link** tai - apmąstymas savų minčių, jausmų priėmimas ir būvimas savimi tokiu koku esi pajėgus būti, pasirinkimas gyventi remiantis tokiomis vertybėmis, kurios padeda atrasti ir išreikšti save.

Savikontrolės procesui būdingi trys vienas kitą papildantys saviorganizacijos lygiai, teigia L. Kraujutaitytė (2002, p.45) :

- savižina – tai savikonceptija, kuri reiškia, kad egzistencijos siekiai, jų įgyvendinimo principai yra sąmoningai suprantami ir reflektuojami;
- saviprojekcija atspindi konstruktyvų procesą, kurio metu kritiškai įvertinami savieji siekiai, sąlygos, priemonės, galimi padariniai, numatoma ir planuojama tolesnė veikla;
- savirealizacija tai - gebėjimas sutelkti valią, sėkmingai realizuoti numatytus gyvenimo užmojus, sąmoningai suvokiant, kad už tai didele dalimi atsakingas pats tų užmojų kūrėjas.

Daugiamatį požiūrį į savivada grįstą mokymąsi, paremtą trimis komponentais pateikia D. R. Garisonas (1997): 1) savivalda (kontrolė), 2) motyvacija (mokymasis ir užduočių vykdymas), 3) savistebėseną (atsakomybė) (cit. iš M. S. Knowlesas ir kt., 2007, p.162). Suaugusiųjų mokymosi ypatumus nagrinėjusios M. Tersevičienė, G. Gedvilienė, V. Zuzevičiūtė (2006), pateikia pagrindinius komponentus, sudarančius savarankiško mokymosi ašį (žr. lentelę):

6 lentelė. Savarankiško mokymosi komponentai

Žinios	1. turimos žinios 2. įgytos žinios
Veikla	1. planinga veikla, kai sąmoningai siekiama numatytųjų rezultatų 2. tyrinėjimas, kai veikiama tikint, kad bet koks rezultatas yra geras arba tiesiog nežinoma, koks tokios veiklos rezultatas galėtų būti 3. atsitiktiniai veiksmai, kurie besimokančiajam nėra susiję su mokymusi, tačiau gali būti labai reikšmingi
Aplinka	1. tinkama aplinka pasižymi palaikymo, skatinimo atmosfera, be to, joje pakanka išteklių 2. aplinkoje gali būti atsitiktinių veiksnių, tarytum ir neplanuojama, kad jie tiesiogiai veiks besimokantįjį, tačiau jų įtaka egzistuoja

Šaltinis: M. Tersevičienė, G. Gedvilienė, V. Zuzevičiūtė Andragogika, 2006, p. 168.

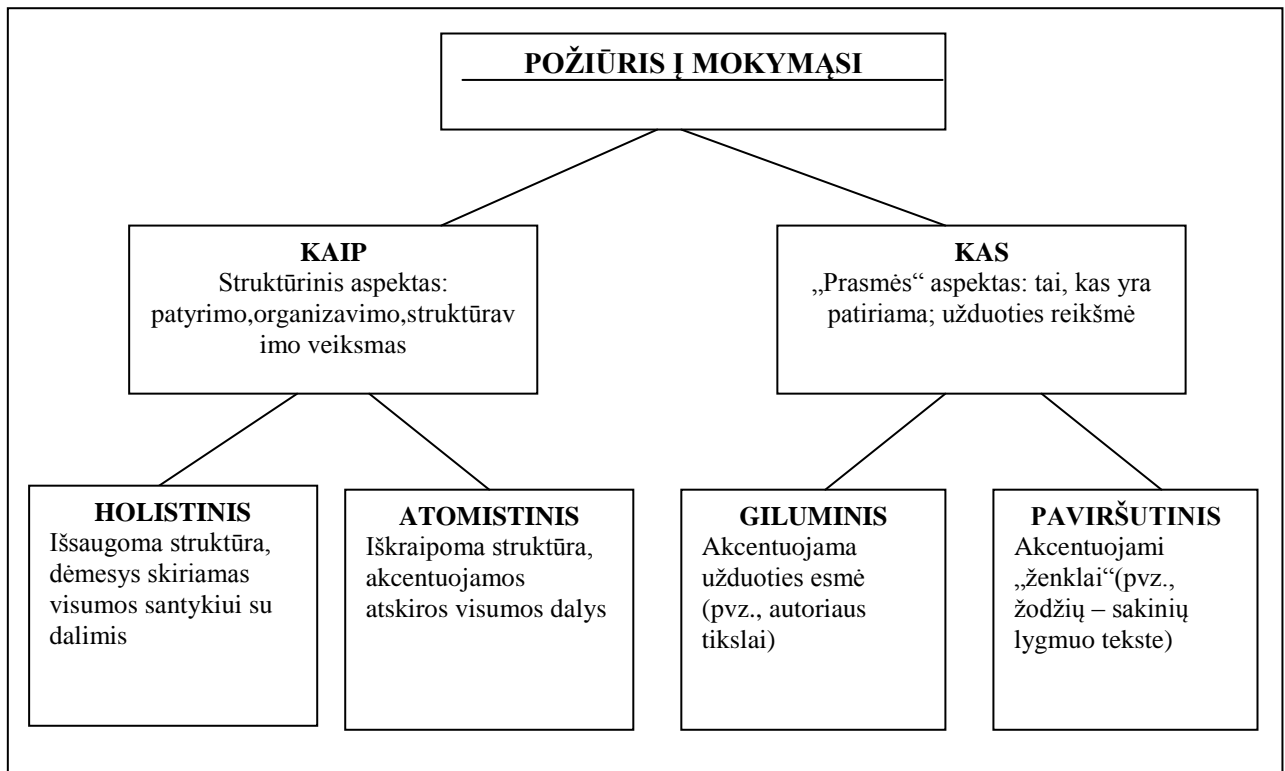
P. Ramsdenas (2000) siūlo atskirti faktų ir sąvokų išmanymą nuo skirtingų požiūrių į mokymąsi, nes tai gali būti padrikų faktų, procedūrų arba sąvokų mokymasis. Mokslininko nuomone, paviršutiniškas požiūris geriausiu atveju apima kokybę, kuri neturi kokybės; giluminis požiūris apima ir kiekybę ir kokybę. I. Kantas yra pasakęs, kad geriau žinoti mažai, tačiau nuodugniai, negu daug ir paviršutiniškai (cit. iš Nijolė Borusevičienė, 2004, p.11). Johnas Biggsas (1989) teigia, jog „gali būti, kad faktų žinojimas ir išmanymas, kaip atlikti konkrečias operacijas, yra pasaulio supratimo ir aiškinimo dalis, tačiau kokybinė koncepcija apsiriboja tik faktais ir įgūdžiais. Kokybinis mokymosi pasikeitimas nepakeičia supratimo. Gal mokslininkai akylai „kala“ mokslines formules, tačiau mąsto jį visai kitaip“ (cit iš P. Ramsden 2000, p.67).

Remdamasis kokybiniu tyrimu Cavaliere (1991) teigia, jog egzistuoja tarpusavio priklausomybė tarp pažinimo procesų, aplinkoje esamų išteklių ir galimybių bei pateikia mokymosi etapus (cit. iš M. Teresevičienė ir kt. (2006, p.169):

- paieška, kurią inicijuoja būtinybė spręsti problemas;
- modeliavimas, kuriame analizuojami panašūs problemos sprendimai ir tuo remiantis modeliuojamas savos problemos sprendimo būdas;
- eksperimentavimas, kurio metu bandomas modelis ir modifikuojamas įvertinus trūkumus;
- teoretizavimas ir tobulinimas, apibendrinant pasiektus rezultatus;
- įgyvendinimas ir pristatymas bendruomenei.

Remiantis Martonu (1988) pateikiama požiūrių į mokymąsi loginė struktūra (žr. 7 lentelę):

7. lentelė Požiūrių į mokymąsi loginė struktūra

Paviršutiniškas požiūris visais atvejais yra pražūtingas mokymuisi, - rašo P. Ramsden (2000), - tačiau, jis suteikia studentams galimybę imituoti autentišką mokymąsi ir apdumti dėstytojams akis, neva jis yra išmokęs dalyko medžiagą. Mokslininko nuomone, paviršutinis požiūris skatina neefektyvų išmokimą, t.y. neskatina savarankiško mokymosi ir turi įtakos žemiems arba neigiamiems studijų rezultatams, tuo tarpu giluminis požiūris į mokymąsi skatina savarankišką mokymąsi, medžiagos analizavimą ir suvokimą, o ne faktų „kalimą“.

Atomistinis mąstymo būdas yra švelnios formos psichopatologija ar bent jau vienas iš kognityvinio nebrandumo sindromo aspektų, teigia A. H. Maslovas (2006), tuo tarpu holistinė mąstysena ir pasaulėvaizdis atrodo visiškai natūraliai ir automatiškai priimtini sveikesniems, save aktualizuojantiems žmonėms, todėl nepaprastai sunkūs menkai išsivysčiusiems, nebrandiems ir ne tokiems sveikiems žmonėms (p.11). Mokslininkas akcentuoja ir tai, jog nėra atliktų tyrimų, įrodančių holistinę mąstysenos pranašumą, todėl teikia ją tik kaip hipotezę, kurią reikia patikrinti. Mokslininkai Martonas ir Säljö, pažymi, jog neketina įrodinėti giluminio/holistinio požiūrio į mokymąsi pranašumo, bet pabrėžia, jog tai geriausias būdas suprasti mokymosi medžiagą (P. Ramsdenas, 2000, p.68).

Kaip teigia Andy Hargreaves, Dean Fink (2004), tvarioji lyderystė yra standartus atmetanti įvairovė, grindžiama nuodugniu mokymusi, ilgalaikiais laimėjimais, bendra atsakomybe bei socialiniu jautrumu: *išsauganti, gilinanti žinias apie viską, kas plinta ir tęsiasi, niekam nedarant žalos, užtikrinant teigiamą poveikį viskam, kas supa žmones dabar ir sups ateityje*, tai žmogaus galios ir energijos šaltinis padedantis išlikti iniciatyviems, išsaugoti praeitį ir kurti darnią ateitį (cit. iš Oksana Suvorova, 2008, p.88). Mokslininkai pateikia darnios lyderystės principus, kuriuos sudaro 7 faktoriai (cit. iš Oksana Suvorova, 2008, p.88-89):

- **svarba** – tai būti lyderiu mokantis ir būti lyderiu rūpinantis kitais;
- **tęstinumas** – tai darnios lyderystės ir švietimo pokyčių pagrindas;
- **sklaida** – tai su aplinkiniais padalinta veikla ir atsakomybė;
- **teisingumas (jautrumas)** aktyviai gerina ir tobulina aplinką;
- **įvairovė** skatina kolegialų idėjų, planų, veiklos, mokymosi įvairovę bei mokosi iš jos;
- **sumanumas (išradingumas)** nešvaistantis nei savo materialaus, nei socialinio kapitalo;
- **saugojimas ir gerbimas praeities** ir istorijos, iš kurios reikia mokytis, tam, kad galima būtų sukurti geresnę ateitį.

Žinojimas arba gebėjimas ką nors tinkamai atlikti pasiekiamas keturiais etapais, teigia T. Sudnickas (2008, p.262):

- **Nesąmoningas nekompetentingumas („nežinau, kad nežinau“)** – nesuvokimas, kas tai yra efektyviai veikiantis lyderis, kaip jis pasireiškia, ką jis daro;

- **Sąmoningas nekompetentingumas („žinau, kad nežinau“)** – suvokimas, kad nežinote daugelio dalykų ir pereinat iš nesąmoningo nekompetentingumo etapo į sąmoningą nekompetentingumą;
- **Sąmoningas kompetentingumas („žinau, kad žinau“)** – netgi žinodami kai kuriuos dalykus ir mokėdami galite jausti tam tikrą diskomfortą, nes tai gali būti jums neįprasta, jūs galite jaustis nenatūraliai, nors ir suvokdami, kad viską atliekate teisingai;
- **Nesąmoningas kompetentingumas („nežinau, kad žinau“)** – daryti viską tinkamai tampa įpročiu net nesusimąstant. Nesąmoningai kompetentingu tampama, kai efektyviai veikiama automatiškai.

Teoriškai įmanoma ketvirtą žinojimo lygį pasiekti peršokant antrąjį ir trečiąjį, tačiau kad susiformuotų nesąmoningas kompetentingumas, reikia, kad nuo mažens asmenį suptų nepriekaištingi pavyzdžiai, kuriais sekdamas galėtų suformuoti teisingus įgūdžius, pastebi T. Sudnickas (2008, p.262). Seniausią ugdymo priemonę – pavyzdį, kaip imitacinį išmokymo būdą ir integralų metodą, nurodo B. Bitinas (2004), – *išmokimas stebint kitų individų patirtį ir ją papildant savąja*, mokslininko aprašomas populiaria formule: „*daryk kaip aš, daryk geriau už mane*“ (p.173), perimant mokytojo žinias, kartojant jo elgesį gali būti kuriama meistriškumo kompetencija, teigia L. Duoblienė (2005, p.81).

Mokymosi stiliai. Intelektu funkcijas pripažįstanti Howardo Gardnerio (1993) daugiasluoksniu intelekto teorija, teigia, jog žmogus geba tam tikras užduotis atlikti labai gerai, bet niekas nesisistengia susieti jo talentą su mokymosi sėkme. Mokslininkas išskiria septynis pagrindinius intelektus ir pabrėžia, jog dažniausiai dominuoja du-trys intelektai (M. Teresevičienė, Daividas Oldroydas, G. Gedvilienė, 2004, p.31-35):

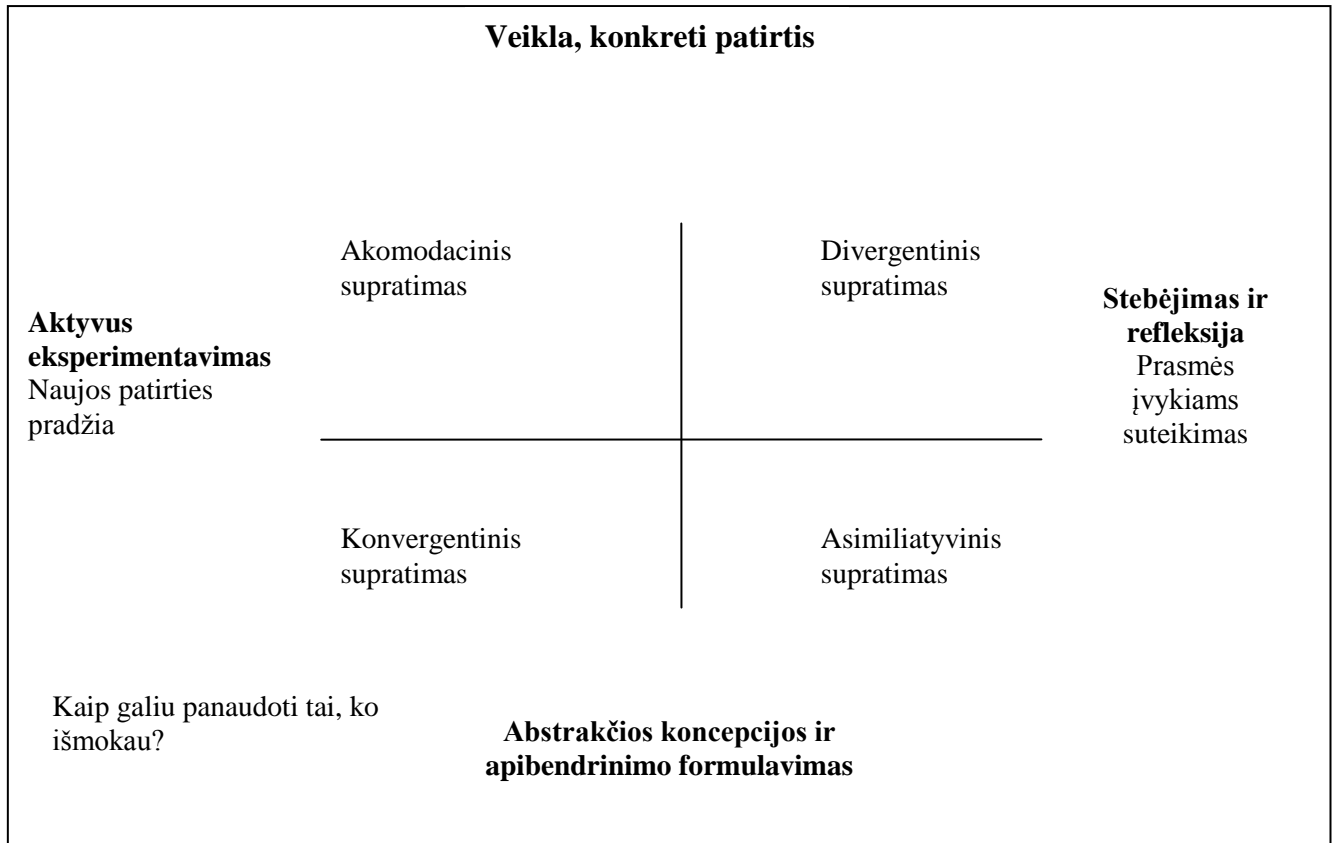
- **verbalinis.** Gebėjimas: mokytis klausant, komunikuoti rašant ir kalbant;
- **loginis – matematinis.** Gebėjimas: suprasti ir manipuluoti abstrakčiais simboliais, gerai spręsti loginius galvosūkius, gebėjimas atskleisti priežasties – pasekmės ryšius;
- **erdvinis.** Gebėjimas: gerai manevruoti erdvėje, konstruoti trimačius objektus ir jų projekcijas, interpretuoti diagramas, žemėlapius ir kitus vizualinius vaizdus;
- **muzikinis.** Gebėjimas: jautriai reaguoti į besikeičiančius garsus, skirti įvairių instrumentų skambesį melodijoje, mėgti improvizuoti ir žaisti muzikos garsais;
- **tarpasmeninis.** Gebėjimas: žinoti ir suprasti kitų jausmus, mintis ir požiūrius, komunikuoti su kitais verbalini ir neverbalini;
- **vidinis.** Gebėjimas: rasti atsakymus į filosofinius klausimus, nusipiešti tikslų savo paveikslą, suprasti kitų jausmus, mintis, emocijas bei ieškoti jiems paaiškinimų;
- **kinestezinis.** Gebėjimas: tyrinėti liečiant, judant; mokytis veikiant ir atliekant.

Mokymasis yra prasmingas tuomet, kai besimokantieji gali ir moka mokytis savo mėgstamu būdu, geba pažinti save ir moka panaudoti savo talentus, teigia M. Teresevičienė ir kt. (2004),

kiekvienas besimokantysis individualiai suvokia ir priima informaciją, todėl tikslinga mokymosi stilius skirstyti pagal informacijos priėmimo būdus: *išmoksta matydami* (mokomasi iš schemų, piešinių, užrašų), *klausydami* (priima informaciją klausydami, kalbėdami ir diskutuodami) ir *išmoksta per judesį* (mokomasi per veiklą, emociškai priimant informaciją) (p.22).

Vienas žymiausių patirtinio mokymosi praktikos propaguotojų D. Kolbas (1984), siūlo du matmenis (perceptinis ir apdorojimo): konkrečios patirties ir abstraktaus apibendrinimo, aktyvaus eksperimentavimo ir refleksyvaus stebėjimo priešpriešas (žr. 8 lentelę):

8 lentelė. Mokymosi stilius pagal D. Kolb (1984)

Šaltinis: V. Zuzevičiūtė Universitetinės studijos mokymosi visą gyvenimą perspektyvoje, 2007, p.53

Pagal tai, kokią informaciją studentai labiau vertina, kaip geba ją priimti bei tvarkyti, minėtas mokslininkas, išskiria dar keturis mišrius mokymosi stilius: taikomąjį, išskiriamąjį, suliejamąjį ir susiliejamąjį (cit. iš L. Kraujutaitytė, J. S. Pečkaitis, 2003, p.79).

Mokymosi stilius yra greičiau procesas, kintantis, priklausantis nuo situacijos, vyraujančios kultūros ir atskiro individo, kuriame susipina ankstyvosios internalizacijos rezultatai, naujų patirčių modifikacijos, negu visose situacijose visiškai vienodas mokymosi būdas, teigia M. Teresevičienė ir kt. (2006), ir pateikia svarbiausias mokymosi stiliaus dimensijas, kurios turi reikšmės sėkmingam suaugusiųjų mokymuisi (p. 143-144):

- bendravimas – kada lengviau mokomasi, kai medžiaga rašytinė, sakytinė, ar vaizdinė; mokomasi vienuoje ar su kitais; vyraujantys tarpusavio santykiai tarp dėstančiojo ir besimokančiojo;

- procedūros – kaip atliekamos užduotys (darbo tempas, įvairovė, atlikimo laisvė ir kt.);
- turinys – kada lengviau mokytis, kai užduotis techninio pobūdžio, interpretacinio ar kūrybinio; įvykių aprašymai ar faktai ir kt.
- aplinkos – kada lengviau mokytis, tyloje, skambant muzikai ar esant triukšmui. Taip pat svarbu suvokimas ir pojūčiai – temperatūra, apšvietimas ir kt.
- išteklių – ar žmogui patinka, kai išteklių pakanka ar tada kai reikia jų ieškoti, nes suradimo džiaugsmas – atlygis už pastangas.

Mokymosi stilius plati sąvoka, neturinti vienintelio apibrėžimo, tačiau, nurodomi du esminiai skirtumai: 1) mokymosi stiliai apima pažinimo, emocinius, psichomotorinius/fiziologinius matmenis ir 2) kartu su mokymusi apima instruktavimo bei instrukcinės aplinkos ypatumus, pažymi M. S. Knowlesas ir kt. (2007, p.182), ir pabrėžia, jog mokymosi stilių tyrimai atvėrė daug pažadų ir neišsipildžiusių lūkesčių, dauguma mokslininkų pripažįsta, jog suaugusieji mokosi skirtingais stiliais, o profesionalai dažnai geba tik pakreipti mokymosi situacijas palankesne kryptimi ir pasiekti daugiau besimokančiųjų (p.183).

Mokymosi strategijų pasirinkimas priklauso nuo to, kokio tikslo bus siekiama mokymosi procese, ir žinoma nuo to, su kokiomis strategijomis besimokantysis yra susipažinęs ir įgudęs taikyti, teigia Douglas R. Buehl (2004, p.12), patyrę besimokantieji pasitelkia įvairius būdus, kadangi savo supratimą jie stebi ir kontroliuoja: numato, susieja su anksčiau įgytomis žiniomis, nustato svarbą, pateikia klausimų patys sau, aiškinasi ir apibendrina. Veiksmingos mokymosi strategijos formuoja mokymosi įpročius, ugdo gebėjimą kryptingai mąstyti, pastebi mokslininkas ir pateikia mokymosi pagal veiklą strategijas (D. R. Buehl (2004, p.14)):

- žodyno turtinimas;
- kolektyvus idėjų kūrimas;
- mokymasis bendradarbiaujant;
- diskutavimas;
- interaktyvus skaitymas;
- rašymas;
- grafinis informacijos perteikimas;
- mokymosi įgūdžių formavimas.

Mokymosi strategija yra būdas, kuriuo siekiama tam tikrų tikslų, tad bet kuriam strateginiam veiksmui būtini du dalykai: žinojimas ką reikia ir ką norima padaryti, kaip bus to siekiama, teigia V. Zuzevičiūtė (2006, p.90). Mokymosi strategijos apima savarankiško darbo planavimo, klausymo, skaitymo, konspektavimo ir savo darbo vertinimo gebėjimus, pažymi Liuda Šiaučiukėnienė ir Nida Stankevičienė (2003, p.125), tai kognityvinis planas, siekiant sėkmingo užduoties atlikimo, nes tik jų

dermėje galima atsakinga veikla (M. Teresevičienė ir kt. 2006, p.170). Mokymosi strategijos gali būti skirstomos (V. Zuzevičiūtė, 2007, p. 102):

- pagal mokymosi visybiškumą: afektyvinės/emocinės, psichomotorinės, kognityvinės, socialinės ir diskutuojama apie metakognityvinių strategijų vietą;
- pagal informacijos apdorojimo proceso eigą: motyvavimas, įsiminimas, išlaikymas;
- pagal studijų sritis: skaitymas, rašymas, darbas auditorijose ir pan.

Keturios D. Kolbo modelio pakopos – nepaprastai reikšminga rėminė struktūra, pagal kurią galima formuoti suaugusiųjų patirtis (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. D. Kolbo modelis ir rekomenduojamos mokymosi strategijos

D. Kolbo pakopa	Mokymo(si) strategijos pavyzdys
Konkreči patirtis	Imitacija, atvejų analizė, išvyka, reali patirtis, parodomieji pristatymai
Stebėjimai ir refleksijos	Diskusijos, nedidelės grupės, idėjų generavimo grupės, specialiai pasirinkti stebėtojai
Abstraktus konceptualizavimas	Dalijimasis turiniu
Aktyvus eksperimentavimas	Laboratoriniai darbai, darbo patirtys, stažuotės, praktinės sesijos

Šaltinis: M.S. Knowlesas, E.F. Holtonas, R.A. Swansonas Suaugęs besimokantysis: klasikinis požiūris į suaugusiųjų švietimą, 2007, p.170.

Savarankiško mokymosi procese, siekiant autonomiškumo ir mokymosi sėkmės, užduočių atlikimui, supratimui ir sprendimui gali padėti metakognityvinis sumanumas, kuris paprastai skirstomas į du tipus: savęs vertinimą (gebėjimą vertinti savo paties žinias) bei savęs vadovavimą (gebėjimą vadovauti savo paties kognityvinei kaitai), teigia Jelena Suchanova (2008), ir skiria tokius metakognityvinio sumanumo (savireguliacija ir kontrolė) komponentus:

- planavimo veiksmai – nustatyti mokymosi, laiko išteklių ir veiklos tikslai;
- strategijos pasirinkimas ir taikymas – sprendimas, kokias strategijas taikyti ir kada keisti kita;
- išteklių paskirstymas – kontroliuoti laiką, pastangas, sąnaudas, mokymosi ir veiklos tempą;
- valios kontrolė – kontroliuoti ir reguliuoti motyvus, emocijas ir aplinką (p.95).

Pedagogui, suvokusiam bendravimo psichologijos svarbą, lengviau numatyti komunikacines suaugusiųjų klausytojų reikmes, apibrėžti situacijas, kuriose jiems labiausiai gali prireikti valstybinės kalbos, pateikti reikalingiausias kalbinės raiškos būdus, kad žmonės galėtų visais atvejais sėkmingai bendrauti, pabrėžia R. Jackevičienė (2001), „kai kurie žmonės iš prigimties lengvai ir natūraliai kompensuoja savo kalbos mokėjimo spragas, išsisuka iš situacijos, kai jiems pritrūksta tinkamų komunikacijos formų“. Tačiau, pažymi mokslininkė, daugeliui būtų naudinga įgauti tokių gebėjimų kartu su kalbos mokymusi, kuris neturėtų būti mokymas(is) tiesiogine prasme, bet greičiau parodymas, kaip patiems tobulinti savo gebėjimus; nors dauguma vadinamųjų kompensavimo strategijų ir būdų yra

naudingi ir priimtini visiems, tačiau turėtų būti skatinamos ir individualios strategijos, atsižvelgiant į asmenybės skirtumus.

Pateikdamas efektyvų mokymąsi skatinančias strategijas P. Ramsdenas (2000), pažymi, jog „geriausių“ mokymo metodų nėra, tačiau svarbūs yra strategijų deriniai ir gebėjimas tinkamai jas pasirinkti (p.195). Anot mokslininko, formuojant kompetencijas yra svarbūs šie veiksniai: 1) praktiniai darbai turėtų padėti integruoti, skatinti susidomėjimą bei kelti problemas; 2) kompiuteriai turėtų skatinti sąveiką, jaudulį, savarankiškumą ir rinkimąsi mokantis (p.213).

Žmogus tėra nendrė, trapiusias iš gamtos kūtinių, bet tai mąstanti nendrė, teigia Blezas Paskalis (2003), mąstymas yra visų žmonių didybė, o geras mąstymas – dorovės principas „*visai ne erdvėje turiu ieškoti savo didybės, bet mąstymo santvarkoje*“ (p.124). Mąstymas apima samprotavimą, svarstymą, domėjimąsi, svajas, vaizduotę, fantaziją, haliucinacijas ir sapnus. Edmundas Huserlis išskiria tris sąmonės aktų rūšis: sensorinis suvokimas, vaizduotė ir racionali (eidetinė) intuicija, pastaroji tiesiogiai kuria originalius intencionalius objektus (cit. iš Ж.. П. Капрт, 2001, p.26). Anot N. M. Grendstado (1996), vaizduotė yra viena iš mąstymo formų, apimanti tokius aspektus (p.64-65):

- laiko ir erdvės ribų išnykimas, kuris leidžia „keliauti“ į tolimes ir artimas vietas, į praeitį, dabartį ir ateitį;
- vaizduotė įgalina visybiškai išgyventi situaciją ir susitikimą su kitu žmogumi, intelektualiai stebėti situaciją ir išgyventi kylančius jausmus;
- mokymosi procese, sąmoningai ir tikslingai naudojama vaizduotė, padeda atrasti, suprasti ir įsigilinti į dalyką;
- sąmoningai ir tikslingai organizuota „atradimų kelionė“ paaštrina pojūčius, sudaro galimybę pamatyti tai, ko iki šiol nepastebėjome;
- vaizduotė veikia motyvuojančiai - atsiranda noras geriau išmokti dalyką, pastebėti žinių spragas, kurios sukelia nerimą ir norą jas „užlopyti“;
- vaizduotė padeda visybiškai išgyventi situaciją, pamatyti save toje situacijoje, suprasti išgyvenamus jausmus.

Produktyvus įsivaizdavimas yra numatymas ateities ir anticipacija ateities įvykių, tai - kūrybinio meno ir išradimų sąlyga bei galimybė kurti ir sukurti tai ko niekada nebuvo, pastebi Жан - Поль Капрт (2001), vaizduotė ir fantazija - produktyvaus įsivaizdavimo būdai. Edmundas Huserlis išskiria tokias vaizduotės rūšis: prisiminimai, anticipacija ir fantazija (cit. iš Ж.. П. Капрт, 2001, p.38).

D. Beresnevičienė (1995), nurodo kūrybinio mąstymo kliūtis (cit. iš R. Tidikis, 2003, p.116-117):

- konformizmas, t.y. noras būti panašiu į kitus žmones arba baimė būti išjuoktam;
- cenzūra, ypač vidinė, kuri gali būti tokia stipri, kad žmogus iš anksto atmes savo idėjas kaip netinkamas;
- noras nedelsiant rasti atsakymą. Gera idėja turi „subręsti“, jai reikia laiko;

- nelankstumas, mąstymo šabloniškumas ir standartiškumas.

Eckhartas įkvėptas Šv. Augustino mokymo pateikia žmogaus vidinio tobulėjimo pakopas, kurios padeda žmogui artėti prie Dievo ir tapti kilniu (cit. iš J. Žilionis, 2007, p.73):

- savęs kūrimas, remiantis šventųjų ir gerų žmonių pavyzdžiais, jų kilnių poelgių analizė;
- savęs kūrimui svarbus tikėjimas, meilė ir atsidavimas Dievui, teikiantis žmogui džiaugsmą ir išmintį;
- ryžtingas apsisprendimas kurti save, *džiugiai priimti visas pagundas, išmėginimus, priešiškumą ir kentėjimą;*
- savęs kūrimas, išsilaisvinat iš ankstesnio savęs pažinimo, keičiant save, tam, kad būtų galimybė išgyventi išmintingą palaimos būseną ir pasijusti laimingu Dievo vaiku.

Sėkmingai savikūrai reikalingos lyderio savybės ir lyderystės įgūdžių ugdymasis. Savikūros procese yra reikšmingos klaidos, teigia Joe Farchtas (2010), *baimė, kad dar niekada nesate to darę ir jums gali nepavykti, daugeliui žmonių* yra didelė ir skaudi asmeninė grėsmė savigarbai, kurią sukelia kritikos baimė. Mokslininkas siūlo keisti požiūrį į kritiką ir pažvelgti į ją, kaip į vertingą informaciją, neįkainojamą grįžtamąjį ryšį, dovanojantį tiesos grūdą, kaip padedančią augti, tobulėti ir tapti stipria ir kompetentinga asmenybe.

Mokytiis valdyti savo mintis, nepriskirti savęs jokiai filosofinei mokyklai ir jokios objektyvios tiesos nelaikyti išskirtine ir vienintele, siūlo Karlas Jaspersas (1998, p.133):

- *nekaupiti filosofijos kaip turimų žinių kiekio, bet pasinerti į filosofavimą kaip į judėjimą;*
- *grumtis už tiesą ir žmogiškumą besąlygiškojoje komunikacijoje;*
- *išsiugdyti gebėjimą mokytiis iš praeities, ją perimant įsiklausyti į amžininkų balsą ir būti atviram kiekvienai galimybei;*
- *išliekant savimi, pasinerti į istoriškumą, į savo ištakas, į tai, ką esi padaręs, įsisąmoninti, kas aš buvau, kas galėjau būti ir kas man yra duota;*
- *iš savo istoriškumo nuolat išsiveržti į visuotinį žmogaus istoriškumą ir tapti pasaulio piliečiu.*

Tuo tarpu S. Kierkegoras filosofinę mokyklą laiko mąstymo nuosmukiu, o filosofiją palygina su žalčio išnara: „*kiekviename žingsnyje, kuri filosofija žengia, ji palieka užu savęs savo išnarą, į kurią tuoj pat sulenda kvailesnieji jos šalininkai*“ (cit. iš A. Maceina, 2003, p.181). S. Kierkegoras (1995), siūlo remtis krikščioniškąją religija, su panieka žvelgti į tai, kas šiame pasaulyje laikina ir tikėti Dievu. Anot filosofo, „*mūsų laikui trūksta ne refleksijos, o aistros*“ (p.96), sokratiškasis šuolis - vienas nuostabiausių šuolių, tai - sprendimas ir kartu rizika, atsisakymas savęs, savo norų ir tikslų, semiantis jėgų iš tikėjimo. A. Šliogeris (1985), S. Kierkegoro šuolį aiškina kaip religinį, kurio dėka atsiveriama aukštesnei esybei ir Dievui, anot mokslininko, tapatindamas save su Sokratu, nurodo, jog abu padarė transcendavimo judesį, stumiami galingos aistros paliko „šį“ pasaulį ir atsivėrė „*anam*“, abu tarė

ryžtingą „ne“ tam, kas gyvenime yra laikina ir tokį pat ryžtingą „taip“ amžinybei, abu surado tą patį orientyrą – grynąjį transendentą (p.95). Rezinacijai tikėjimas nereikalingas, nes tai, ką aš pasiekiu rezignuodamas, yra mano amžinoji sąmonė, o tai yra grynai filosofinis judesys, kurį aš galiu padaryti pagal reikalą savo jėgomis, nes kiekvieną sykį, kai tik kokio nors būtybė nori mane pavergti, aš pradedu save marinti tol, kol padarau judesį; juk mano amžinoji sąmonė yra mano meilė Dievui, o ji yra aukščiau visko, teigia S. Kierkegoras (1950), kad rezignuotum, tikėjimas nereikalingas, tačiau tam, kad nors per nago juodymą gautum daugiau, negu turi amžinoji sąmonė, privalai tikėti (cit. iš A. Šliogeris, 1985, p.96), „begalinėje rezinacijoje yra ramybė ir atilsis; kiekvienas to norintis žmogus, kuris nėra savęs pažeminęs – o tai dar baisiau, negu būti pernelyg išdidžiam – laikydamas save per nieką, gali išlavėti tiek, kad galėtų atlikti šį judesį, per savo skausmą sutaukiantį su būtimi“ (S. Kierkegoras, 1995, p.100).

Asmens savikūros būdą pateikia renesanso epochos mąstytojas Dž. Piko Della Mirandola (2003), pabrėždamas, jog žmogus yra laimingiausia ir labiausiai susižavėjimo verta būtybė, užimanti išskirtinę padėtį visatoje (p.106). Apie dieviškąjį žmogaus orumo projektą filosofas pasakoja taip: „neduodame tau, o Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, tik vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valią ir savo sprendimu <...> tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį savo valia. <...> Nepadariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tą formą, kokios nori. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotingų būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių“ (p. 106-107). Grįžęs prie savęs, tegul žmogus pasveria, kas jis, palyginti su tuo, kas yra, teigia B. Paskalis (2003), „tegul pasižiūri į save kaip paklydėlį ir iš šios vienutės, kurioje jis įkurdintas, tegul išmoksta vertinti žemę, karalystes, miestus, namus ir patį save taip, kaip jie iš tikro verti“ (p.116).

F. Nyčė bodisi visomis kalbomis apie tai, koks žmogus privalo būti, tai jam skamba be skonio, kaip „medis, koks jis privalo būti“. <...> ir teikia išvadą, kad realus žmogus yra daug vertingesnis už bet kokio ligšiolinio idealo „pageidaujama“ žmogų „visokie žmogui „pageidavimai“ buvo absurdiški ir pavojingi svaičiojimais, kuriai atskira žmonių rūšis savo išsilaikymo bei augimo sąlygas ėmėsi užkarti visai žmonijai <...> kiekvienas toks „pageidavimas“ įsigalėjęs smukdė lig šiol žmogaus vertę, jo jėgą ir ateitį“ (cit. iš J. Girnius, 2003, p.225). Pasiekusiųjų savikūros viršūnes užduotis – kviesti aplinkinius į žygį, budinti miegančiuosius, patraukti kartu daugybę tų, kurie gyvena kaip medžiai, žvėrys arba mašinos“ (I. Ratnikaitė, J.V. Uzdila, 2009, p.46).

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, orumo ugdymusi, asmens savęs atradimui ir savikūrai edukologijos mokslininkai pateikia visą spektrą saviugdų ir saviauklos modelių. Savivada grįstam mokymuisi reikšminga asmens motyvacija, savivalda, savęs stebėjimas, žinios, veiklos planavimas, lyderystės ugdymasis ir aplinka. Vertingumo ugdymuisi reikšmingas holistinis požiūris į

mokymąsi, gebėjimas panaudoti mėgstamą mokymosi stilių, mokėti pasirinkti ir taikyti mokymosi strategijas bei vystyti metakognityvinius gebėjimus. Meistro kompetencijos formavimui svarbus nepriekaištingas mokytojo pavyzdys. Gebėjimas mąstyti atskleidžia žmogaus didybę ir vertingumą. Mąstymas apima samprotavimą, svarstymą, domėjimąsi, svajas, vaizduotę, fantaziją, haliucinacijas ir sapnus. Sėkmingai savikūrai svarbus lyderio savybių ir įgūdžių ugdymasis bei religiniai ir ideologiniai savikūros būdai.

2.2.1. REFLEKSIJA KAIP ORUMO UGDYMO SI METODAS

Refleksijos metodas – savita istorinio metodo priešprieša: nagrinėjamos šiuolaikinės žinios apie ugdymą ir klausiami, kokiomis sąlygomis, kuriais būdais jos gautos, teigia B. Bitinas (2000, p.57). Pagal M. Merleau–Ponty (1980), refleksija suvokiama kaip nereflektuojamoji refleksija, pasireiškianti socialiniuose santykiuose, kai reaguojama į *kitą*, - rašo Lilija Duoblienė (2006, p.94). Refleksija naudinga eksperimentams, pabrėžia Donaldas A. Schönas (1987), „*mes apmąstome ir išbandome naujus veiksmus, kuriais siekiame išsiaiškinti naujai suvokiamą reiškinį, patikrinti išankstinius supratimus arba patvirtinti savo sugalvotus veiksmus, kuriais siekiame ištaisyti padėtį*“ (cit. iš L. Duoblienė, 2006, p.100). Mokymasis yra apgalvota, sąmoninga, aktyvi, tikslinga, konstruktyvi veikla, kurią sudaro trys susijusios dalys: **tikslas – veiksmas – refleksija**, teigia Diana Lipinskienė (2002), refleksija reikalinga tam, kad būtų konstruojamos reikšmingos prasmės, koreguojami mokymosi veiksmai ir tikslai (p.40).

Filosofinio sąmoningo susikaupimo ir mąstymo svarbą vienuoje, pabrėžia K. Jaspersas (1998), „*filosofinis gyvenimo būdas: mąstanti meditacija vienatvėje ir abipusiškai suprantanti, abipusiškai veikianti, abipusiškai kalbanti, abipusiškai tylinti komunikacija su žmonėmis*“); susimąstydamas tai, - reflektuodamas save patį, transcenduodamas, apgalvodamas, ką privalau daryti, - ir atsiverdamas beribei komunikacijai, aš nejučiuom pasiekiu tai, ko negalėčiau pasiekti save prievartaudamas: meilės skaidrumą, slaptą ir visada netikrą dievybės priartėjimą, būties atvertį, o kartu gal būt ir ramybę nuolatiniam mūsų gyvenimo nerime, pasitikėjimą būtimi nepaisant baisiausių nelaimių, tvirtą apsisprendimą aistrų sūkuryje, tikrą ištikimybę nuolat gundančiomis gyvenimo akimirkomis (p.137-140).

Mokymosi iš patirties esmė išryškėja D.Kolbo (1975) patirtinio mokymosi modelyje, pagal kurį mokymasis vyksta pereinant per tam tikrus ciklo etapus: konkrečios patirties, refleksyvaus stebėjimo, abstraktaus konceptualizavimo ir aktyvaus eksperimentavimo (Simpson, 2000), skiriami du etapai (cit. iš Diana Lipinskienė, 2002, p.46):

- **konkreči patirtis.** Mokymasis pradedamas nuo problemos identifikavimo analizuojant konkrečią patirtį.

- **refleksyvus stebėjimas.** Kitiškai stebima savo paties veikla ir renkama informacija apie patirtį, t.y. apie savo elgseną ir apima vertybes, tikslus, požiūrius, jausmus, idėjas ir veiksmus. Turint informaciją, pradedama jos analizė, t.y. atliekama refleksija. Patirtis – tiek veiksmai, tiek rezultatai - tyrinėjama stengiantis atsakyti į tokius klausimus: kodėl įvykiai įvyko būtent taip, o ne kitaip?, kokie jausmai paskatino mūsų veiksmus?, ar veiksmai derinosi su tikslais?, ar veiksmai davė rezultatus, kurių buvo tikėtasi?

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, jog refleksija yra mąstymas ir analizavimas, reikšmingas mokymuisi ir profesiniam tobulėjimui. Refleksijos metodo pagalba gali būti konstruojamos reikšmingos prasmės ir suvokiamas paradoksalus pasaulis.

2.2.2. DIALOGAS KAIP ORUMO UGDYMO SI METODAS

Alkuinas, kaip talentingas mokytojas, prieš pradėdamas pokalbį su mokiniais, paaikškindavo dialoginio kalbėjimo principus ir taisykles, kurių laikantis atrandamos tiesos ir įgyjama žinių: „yra trys dalykai, svarbūs kiekviename pokalbyje ir svarstymuose: daiktai, sampratos, balsai“ (D. M. Stančienė, J. Žilionis, 2006, p.97).

Antikos filosofas Sokratas, skatino mokinius ieškoti tiesos ir siekti pažinimo. Jo metodas – dialogas, kuriame du ar daugiau pašnekovų klausinėja vienas kitą ir ieško argumentų patikrinti savo nuomonę ir sutaria dėl tiesos, - rašo L. Duoblienė (2005, p.80). Filosofavimas, leidžia suprasti, kas yra filosofija, - tai mūsų minčių judėjimas trikampiui: teksto interpretacija – diskusija – meditacija, pažymi N. Borusevičienė (2004), - „*diskutuodami, gretindami ir priešindami savąsias išvalgas su kitų žmonių išvalgomis, plečiame savąjį supratimą*“ (p.48), mokomės išklausti kitą, įvertinti argumentus, suformuoti savo požiūrį, susitelkti ties svarbia problema ir lavinti iškalbą (Aldona Vosyliūtė, Janina Kizienė, 2007, p.37). Debatai ugdo kritinį mąstymą (racionalų, refleksinį ir kūrybinį mąstymą, būtiną formuojant nustatymą, pagrįstumą ir aptariamų minčių ir idėjų analizę) ir komunikacinę kultūrą, tiriamuosius, organizacinius, klausymo ir užrašų vedimo įgūdžius, pabrėžia L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006, p.150-151).

Dialogas apima ne tik kalbančiuosius, jų santykius, emocijas, jausmus, bet ir pokalbio turinį, kalbą, kuri žymi objektus, subjektus, įvykius, tokiu būdu dialogo dalyviai įgyja galimybę kurti tarpusavio supratimą, kito jutimą ir jo saugojimą, teigia D. M Stančienė, J. Žilionis (2006, p.96). Tuo tarpu egzistencialistai pabrėžia ne bendruomeninį bendravimą, o aš–tu dialogą, kuriame svarbu ne tai, su kuo bendraujama, bet tai, kaip su kitu bendraujama, - rašo I.Rapnikaitė, J. V.Uzdila (2008), - „*šis bendravimas, nusakantis santykį su būtimi, vyksta Dievo akivaizdoje: kuo labiau įveikiu egocentrizmą, tuo labiau egzistuoju*“ (p.43). L. Duoblienė (2007) pateikia dialogo sampratą (žr.10 lentelę):

10 lentelė. Dialogo samprata

Racionalusis dialogas (Sokratiškasis, pragmatiškasis) <i>Racionalus supratimas</i>	Fenomenologinis dialogas (pagal Buberio, Levino filosofiją)
<i>Veiksmo refleksija Situacijos</i>	<i>Egzistencinė suvoktis</i>
<i>diagnozė</i>	<i>Refleksija kaip veiksmas</i>
<i>Problemų sprendimas</i>	<i>Intuicija</i>
<i>Prognozės</i>	<i>Autentiškas kelio pasirinkimas</i>
<i>Veiksmas siekiant rezultatų</i>	<i>Pilnatvės išgyvenimas</i>
<i>Argumentacija</i>	<i>Įsibūtinimas</i>
<i>Pažinimas ir moralumas</i>	<i>Santykio steigtis</i>
	<i>Pilnatvės, estetiškas ir etinis</i>
	<i>jausmas</i>

Šaltinis: L. Duoblienė Dorinio ugdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose metodologiniai orientyrai, 2007, p. 29.

Dialogą kaip žmogiškąjį reiškinį analizuoja P. Freireas (2000), dialogo esmė - žodis „sakyti tikrus žodžius reiškia pertvarkyti pasaulį. Neautentiškas žodis, negali pakeisti tikrovės“ (p.61). Mokslininko minčiai pritaria A. Maceina (1998) ir Vydūnas (1990), pabrėžiantys gimtosios kalbos reikšmę ugdymuisi ir mąstymui „*lietuviškasis mąstymas pajėgia plačiu mastu bei giliu laipsniu įsiskverbti į mąstomą objektą ir nusakyti net ir vos suvokiamus, bet gi tikrovinius jo ryšius bei santykių atspalvius <...> mūsų kalba yra atviras kelias į mūsų filosofiją. Ar mes juo eisime, ar pasuksime sustabarėjusių svetimybių keliu, priklausys tik nuo mūsų įžvalgos, kad savas mąstymas yra nusakomas tik sava kalba*“ (p.412). Ugdomasis dialogas skleidžiasi per kalbos ir mąstymo prizmę, padėdamas asmeniui suvokti save, kitą žmogų, supantį pasaulį bei išgrynina žmogaus vertybinį požiūrį, teigia J. Žilionis (2008).

P. Freireas (2000), pateikia 5 dialogo struktūrinės dalis, be kurių dialogas būtų neįmanomas:

- **pasaulio ir žmonių meilė.** Meilė reiškia drąsą, laisvę ir žadina kitų žmonių laisvės veiksmus. Jei nemyliu pasaulio, - jei nemyliu gyvenimo, - jei nemyliu žmonių, - negaliu leisti į dialogą;
- **nuolankumas.** Išdidumas, savęs pervertinimas ir dialogas nesuderinami <...> „*nėra nei visiškų neišmanėlių, nei tobulų išminčių; tėra tik žmonės, kurie išvien stengiasi sužinoti daugiau, negu išmano dabar*“;
- **pasitikėjimas žmonėmis.** Be tikėjimo žmonėmis dialogas tėra farsas, neišvengiamai išsigimstantis į paternalistinį manipuliavimą <...> kalbėti apie humanizmą ir neigti žmones taip pat yra melas;
- **viltis,** kurios pagrindas yra žmonių netobulumas, verčiantis juos nuolatos ieškoti <...> Beviltiškumas yra tylėjimo forma, pasaulio neigimas ir bėgimas nuo jo.

- **kritinis mąstymas.** Kritiško mąstymo priešybė – naivus mąstymas. Kritiškai mąstantis žmogus svarbiu dalyku laiko nenutrūkstamą tikrovės pertvarką, nepaliaujamai siekiant žmogaus humanizavimo (p.62-66).

Bendravimą galima traktuoti kaip prigimtinių žmogaus poreikį, ypatingą žmonių sąveikos formą, *kaip psichinį kontaktą, keitimąsi informacija, tarpusavio sąveiką ir vieno įtaką kitam, atsirandančią iš bendros veiklos poreikių*, teigia G. Gedvilienė (2006), tai procesas ir menas, *pasireiškiantis gebėjimu suprantamai perteikti kitam savo patirtį ir net mintyse ar vaizduotėje gebėti sugretinti ją su kito patirtimi* (p.93). Bendradarbiavimas yra būdingas dialogui, vykstančiam tik tarp subjektų, kurių funkcijos ir atsakomybė gali būti skirtingos, pabrėžia P. Freireas (2000, p.129-130), dialogas išlaisvina žmonės. Formuojant žmonių solidarumą dialogas įgyja įvairias reikšmes, anot K. Wojtylos (1997), dialogas įgalina priešinimosi situacijose išgauti tai, kas yra teisinga ir derama, palikdamas nuošalėje grynai subjektyvias nuostatas ir nusiteikimus „tai kas teisinga ir derama, visada asmenį pagilina ir praturtina bendruomenę ir atskleidžia gėrio šaltinius žmonėms“ (p.347).

Martino Buberio dialogas yra klasikinė diskusija apie asmeninį žinojimą, kuris reiškia tam tikrą santykį su kitais žmonėmis ir aplinkiniu pasauliu. Kaip teigia D.M. Stančienė, J. Žilionis (2006), plėsdamas dialoginio bendravimo sritį ir aptardamas primetimo ar atsivėrimo kitam idėją, M. Buberis aptaria du pagrindinius būdus, kaip paveikti kitą asmenį, inspiruoti jo pažiūras ir įsitikinimus, keisti gyvenimo būdą: 1) kitam žmogui norima primesti save, savo nuomonę, elgseną ir laikyseną taip, kad greta esantysis manytų, jog dvasinis rezultatas yra jo paties jau turėtas įsitikinimas, kurį tas poveikis tik išlaisvino ir sustiprino; 2) kito sieloje rasti ir išplėtoti tuos joje slypinčius dalykus, kuriuos mano esant teisingus, jie turi rasti vietą ir kito pasaulyje, nes yra viena iš galimybių keisti atsivėrimo akte kitą jį sutinkant, tai yra išnaudojant egzistencinį esančiojo ir norinčiojo, galinčiojo bendravimą (p. 100). Antrasis būdas yra tikrasis auklėjimas, teigia M. Buberis (2001), „jokio būdo nevalia primesti žmogui, tačiau, *auklėtojo būdas gali ir privalo atverti tai, kas yra teisu – tai, kas būtent čia nori tapti, ir privalo padėti jam vystytis*“, anot mokslininko, savęs primetimo kam nors kitam ir ko nors atvėrimo – nederėtų painioti su tokiomis sąvokomis kaip puikybė ir nuolankumas, pabrėžia mokslininkas, „*žmogus gali būti pilnas puikybės, bet nenorėti primesti savęs kitiems, antra vertus, nepakanka būti nuolankiam, kad būtų galima atskleisti kitą*“ (p.183-184). Ugdytojas padėdamas atsiskleisti geriausioms ugdytinio savybėms, privalo į auklėtinį žvelgti kaip į žmogų, asmenybę, konkretų asmenį su jam būdingomis savybėmis ir aktualybėmis, suvokti ir priimti jį kaip visumą; „*gydyti ir auklėti gali tik tas, kuris gyvena priešais, bet vis dėlto atsiriboja*“ (M. Buberis, 1998, p.194-195).

Dialogo ir jo priešybės – monologo – sandaroje M. Buberis (1998) išskiria pamatinius judesius, lemiančius esybinius veiksmus, kurie, būdami intensyvūs, gali tapti „vidiniais“, kurie lemia asmens esybines laikysenas ir atskleidžia „Aš“ visumą (p.75). Tai trečiasis M. Buberio dialogu parengtas monologas, kurio metu „kalbasi kiekvienas pats su savimi“, kiekvienas paliktas tik pats sau, vadinasi,

ši dialogą galima apibūdinti kaip diskusiją, turinčią pasikalbėjimo, kylančio iš noro patvirtinti savęs pajautimą, arba draugiško pasišnekučiavimo, kuriame kiekvienas save traktuoja kaip absoliutų ir teisų, arba meilės pokalbio, kaip partneriai mėgaujasi savo sielos išgyvenimais. M. Buberis dialogo netapatina su meile, jis pripažįsta tiesą, kad nėra žmogaus, kuris galėtų mylėti visus žmones.

Apibendrinant šią darbo dalį galima teigti, jog dialogas yra pažinimo būdas, kurio pagalba atrandama tiesas ir kuriamas žmonių tarpusavio supratimas. Dialogas yra būdas pasiekti žmogiškąjį reikšmingumą ir formuoti žmonių solidarumą.

2.2.3. KOMANDINIO DARBO REIKŠMĖ ORUMO UGDYMUSI

Kolektyvas - aukščiausia bendruomenės raidos pakopa, interpretuojamas kaip savitas fenomenas, ne tik kaip asmenybės raiškos ir socialinio įsitvirtinimo sąlyga arba vien laisvo bendravimo, pagrįsto simpatija ir antipatija, forma, teigia B. Bitinas (2004), kolektyvinis ugdymas yra tarpinis auklėjimo tikslas, *interpretuojamas kaip asmenybės raidos esminė sąlyga ir spartinimo priemonė* (p.213-215). Kolektyve kiekvienas auklėtinis gali atlikti daug daugiau prasmingų darbų negu būdamas atsietas nuo jo, anot mokslininko, kolektyve *auklėtiniai išmoksta tinkamai vertinti ir gausinti dvasines vertybes* (p.217). Mokymosi bendradarbiaujant sąlygomis gali būti įgyvendinami individualūs tikslai, pasiekiami tik tuomet, kai ir „kiti“ dalyvauja, vykdo savo užduotis ir jaučiasi grupės dalimi, pažymi Margarita Teresevičienė, Genutė Gedvilienė (2000), rungtyniavimas ir individualusis mokymasis yra vienkryptis mokymasis, pagrįstas autoritariniais santykiais ir skatinantis nepilnavertiškumo jausmus (p.43) (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Mokymasis bendradarbiaujant, rungtyniaujant ir individualusis mokymasis

MOKYMASIS BENDRADARBIAUJANT	MOKYMASIS RUNGTYNIAUJANT	INDIVIDUALUS MOKYMASIS
Dirbama mažose grupėse, dažnai heterogeninėse grupėse; Siekama, kad visiems grupės nariams sektųsi; Principas: kas naudinga man, naudinga ir kitiems; Akcentuojam bendra sėkmė; Įvertinama lyginant atlikimą su išlanksto nustatytais kriterijais.	Dirbama po vieną; Stengiamasi būti geresniam už bendraklasius; Principas: kas naudinga man, nenaudinga ir kitiems; Džiaugiamasi savo sėkme ir kitų nesėkme; Įvertinama sukritikuojant grupės narius nuo „geriausio“ iki „blogiausio“	Dirbama pavieniui; Siekama individualaus rezultato; Principas: kas naudinga man, nenaudinga ir kitiems Akcentuojam asmeninė sėkmė; Įvertinama lyginant atlikimą su iš anksto nustatytais kriterijais

Šaltinis: M. Teresevičienė, G. Gedvilienė Mokymasis bendradarbiaujant 2000, p. 43.

Pagal R. I. Arends (1998), mokymasis bendradarbiaujant patenkina mažiausiai tris tikslus (cit. iš M. Teresevičienė, G. Gedvilienė, 2000, p.10):

- didina akademinio mokymosi vertę, duoda naudos gabiems ir silpniems mokiniams;
- sudaro sąlygas mokytis, vieniems kitus suprasti ir pripažinti;
- sudaro sąlygas socialinių gebėjimų ugdymui(si).

Kolektyviniai santykiai suteikia humanistinę prasmę auklėtinių veiklai, skatina rūpinimąsi žmonėmis, jautrumą, emocinį pasitenkinimą kolektyvo gyvenimu, padeda spręsti socialines problemas ir kitus uždavinius, sudaro palankią aplinką asmenybei tobulėti ir siekti socialinio įsitvirtinimo, pastebi B. Bitinas (2004), išsivysčiusio kolektyvo etape auklėjimas perina į saviauklą „*auklėjamoji aplinka – socialinės vertybės – internalizavimas saviuoklos pagrindu*“ (p.221). Ugdant bendradarbiavimo kultūrą aukštojoje mokykloje, studentai įsisąmonina, jog sėkmingas darbas priklauso nuo kitų grupės narių sėkmės, pastebi G. Gedvilienė (2006), atlikusi universiteto dėstytojų ir studentų požiūrio į mokymąsi grupėje tyrimą, teigia, kad lentelėje išvardinti sunkumai gali būti pašalinami kruopščiai planuojant grupinį darbą, iš anksto numatant ir įveikiant potencialias problemas (žr. 12 lentelę):

12 lentelė. Mokymosi grupėse kontraversiškas vertinimas

Eil. nr.	Mokymosi grupės ypatumai	Palankūs vertinimai	Nepalankūs vertinimai
1.	Sukuriama vienas kito palaikymo, pastiprinimo atmosfera	Studentui lengviau įveikti nesklandumus; grupės nariai solidarizuojasi; grupės dažniau būna sėkmingo mokymosi sąlyga: dėl darnios bendravimo atmosferos, sklandžių idėjų studentas daug geriau įsimena mokomąją medžiagą nei mokydamasis individualiai.	Asmeniui gali būti nepriimtina, kad jis turi laikytis grupės taisyklių: asmuo turi paklusti grupės nuostatomis, jei nori joje išlikti; grupės statusas gali būti varžantis, trukdantis tobulėti; blogai veikia emocinė grupės atmosfera; asmuo gali tapti priklausomas nuo grupės
2.	Studentas nuolat jaučia tam tikrą įtampą	Palaiko budrumą, nes įprastoje mokymosi aplinkoje jis dažniausiai prarandamas; grupė tarsi išjudina asmenį, jo galimybes, keičia jo mąstymą, nuostatas	Kiekvienam nariui įsitraukus į grupės struktūrą, gali atsirasti lyderių, o greta esantys mažiau aktyvūs gali pajusti įtampą, kuri neskaitins jų pasitempti, bet, atvirkščiai, vers laikytis nuošalyje sprendžiant įvairius klausimus
3.	Atsiranda mokymosi schemų	Atsiveria noras būti kūrybiškam; grupė turi tendenciją augti spręsdama problemas; ieškoma galimybių geriau išmokti naują medžiagą; studentai dalijasi savo mokymosi patirtimi.	Kai kuriems esantiems grupėje sunku aprėpti visas naujoves, kurios kitiems nariams reikiama tobulėti, žengti į priekį
4.	Studentas esamoje draugijoje gali pajusti ir įvertinti save kaip asmenį	Grupėje intensyviai dirbama; grupės nariai įgyja tam tikrą motyvaciją; jei dėstytojas geba pateikti grupėms užduotis, tuomet palengvina savo darbą, o kartu ir pagerina mokymosi rezultatus	Grupės gyvenimo tempas kartais gali neatitikti kai kurių studentų galimybių; grupė gali būti netolerantiška tiems, kurie yra per lėti arba atvirkščiai – per greitai viską atlieka

Šaltinis: G. Gedvilienė Bendravimo ir bendradarbiavimo kultūra aukštojoje mokykloje // Akademinė edukologija 2006, p.

Socialinių gebėjimų ugdymo grupėse tyrimas atskleidė, jog mokymasis grupėje skatina socialinių gebėjimų ugdymąsi: vadovavimo, dėmesingumo, nuoširdumo, konkretumo, atsakomybės, įsijautimo, pagarbos, konfliktinių situacijų valdymo ir sprendimų priėmimo, teigia G. Gedvilienė (2006), sudaro sąlygas visiems mokymosi proceso dalyviams patirti mokymosi sėkmę ir teigiamai vertinti save, pabrėžia L. Šiaučiukėnienė ir N. Stankevičienė (2003, p.117).

Apibendrinat šią darbo dalį galima teigti, jog mokymasis grupėje vertinamas kontraversiškai, bet tai yra galimybė patenkinti žmogiškuosius poreikius, pasiekti mokymosi tikslus, ugdyti(is) ir tobulinti socialinius gebėjimus.

2.2.4. NEFORMALIAUS ŠVIETIMO REIKŠMĖ ORUMO UGDYMUI

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003) įtvirtinta neformalaus ugdymo samprata teigiama, kad neformalusis švietimas – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas. Tai asmens ir visuomenės interesus atliepiantis mokymasis, lavinimasis ir studijos, pabrėžia Neformalaus suaugusiųjų švietimo įstatymas (1998), kurio tikslas - suteikti teisinę garantijas neformaliojo suaugusiųjų švietimo dalyviams, vykdytojams ir socialiniams partneriams, padėti įgyvendinti įgimtą žmogaus teisę visą gyvenimą ugdyti savo asmenybę, laiduoti asmeniui galimybę įgyti žinių ir gebėjimų, kurių jam reikia kaip demokratinės visuomenės piliečiui ir tam tikros profesijos specialistui, prisidėti prie kūrybingo ir prasmingo laisvalaikio.

Neformalaus suaugusiųjų švietimo įstatyme (1998) suformuluoti neformaliojo suaugusiųjų švietimo uždaviniai:

- padėti asmeniui tenkinti savišvietos poreikius, plėtoti savo kultūrinius interesus;
- ugdyti asmens kūrybines galias ir gebėjimus;
- padėti asmeniui tapti aktyviu demokratinės visuomenės piliečiu;
- sudaryti sąlygas įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių ir praktinių, taip pat sąlygas kvalifikacijai tobulinti.

Neformalusis suaugusiųjų švietimas apima asmens bendrosios kultūros ugdymą, profesinei veiklai reikalingų žinių įgijimą, gebėjimų lavinimą bei tobulinimą. Įstatyme aptariamos pagrindinės neformaliojo suaugusiųjų švietimo formos, kurias sudaro šios dalys:

- organizuota tikslinė savišvieta;
- kursai (dieniniai, vakariniai, tęstiniai, trumpalaikiai ir kt.), seminarai, paskaitos;
- neakivaizdinis (nuotolinis) švietimas;
- žiniasklaidos priemonėmis perteikiamos šviečiamojo pobūdžio programos.

Neformaliojo švietimo tikslas - kurti gerus individų ir tautų santykius bei tobulinti žinias ir gebėjimus, pažymi J. Delors (1996) pranešime „Švietime – lobis“, kuriame pažymi, jog mokymasis visą gyvenimą yra viena svarbiausių XXI amžiaus nuostatų, kuri turi būti ant keturių svarbiausių pamatų (cit. iš Irena Žemaitaitytė, 2007, p.38):

- *mokymosi žinoti;*
- *mokymosi veikti;*
- *mokymosi gyventi kartu;*
- *mokymosi būti.*

Neformalus švietimas yra socialinis procesas, o švietimo institucijos - bendruomenės gyvenimo forma, atverianti žmonijos sukauptą patirtį ir skatinanti besimokantįjį savo galias naudoti visuomenės labui, todėl švietimas turi būti gyvenimas, o ne pasirengimas gyvenimui, teigia I. Žemaitaitytė (2007, p.75), ir pabrėžia, jog dalyvaudami neformaliajame suaugusių švietime individai ne tik tobulėja, bet ir prisideda prie visuomenės raidos. Analizuodama besimokančią visuomenę ir mokymąsi lemiančius veiksnius, minėta mokslininkė, išskiria asmenybės mokymosi lygmeniu:

- *pati asmenybė* – mokymosi tarpininkas. Mokymasis padeda individams pereiti nuo pasyvaus stebėtojo veiklos prie savivokos kaip tarpininko ugdant asmenybę bei aktyviai dalyvaujant visuomenės veikloje;
- *gyvenimo vientisumas*. Būti, augti ir ugdytis asmenybę visą gyvenimą, identiškumo atsiradimas;
- *savivoka bendraujant su kitais*. Žmogus gali vystytis kaip asmenybė tik kitų šalia esančių žmonių dėka (cit. iš I. Žemaitaitytė, 2007, p.70)

Apibendrinant šią darbo dalį galima teigti, jog žmogiškojo orumo ugdymusi reikšmingas neformalus švietimas, atveriantis galimybes tobulinti žinias ir gebėjimus, priimti ir perimti visos žmonijos sukauptą patirtį, kurti gerus individų ir tautų santykius, skatinantis savo galias naudoti visuomenės gerovei bei ugdyti(is) holistinę kompetenciją.

3. TEISĖS EDUKOLOGIJOS PROGRAMOS STUDENTŲ ORUMO UGDYMO SI TYRIMAS MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETE

3.1. Tyrimo organizavimas ir metodika

Duomenų analizės metodas. Lietuvoje studentų orumo ugdytosi tema nėra mokslinių darbų, todėl pasirinktas kokybinis tyrimas. Kokybiniai tyrimai pasirenkami kai yra mažai tyrineta sritis (Asta Valackienė, Svajonė Mikėnienė, 2008; B. Bitinas, 2006), taikomas tiriant socialinius reiškinius, siekiant suprasti jų atsiradimo priežastis, išplitimą, jo originalias ypatybes, suvokti asmens motyvus, požiūrius ir emocijas, pabrėžia R. Tidikis (2003). Anot mokslininko, tokiuose tyrimuose individas nagrinėjamas kaip unikali asmenybė, savaip suvokianti socialinę tikrovę, turinti savimonę ir per ją atsispindinti šią tikrovę, suteikianti jam tam tikrą prasmę, išreiškiamą samprotavimais ir elgesiu. Šis metodas pasirinktas kaip išsamių duomenų šaltinis, siejamas su interpretaciniu, natūralistiniu požiūriais į tiriamą subjektą tais terminais, kokiais jį suvokia žmonės, siekiant išsiaiškinti dėsningus ir pastovius ryšius tarp socialinių reiškinių (Irena Luobikienė, 2006), bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą (Kęstutis Kardelis, 2007, p.273), naudingas, siekiant *suformuluoti sąvokas, nusakančias žmogiškuosius fenomenus ir atskleisti patirties atvejų prasmę bei interpretaciją* (B. Bitinas, 2006, p.84).

Pagrindinė tyrimo strategija - kokybinės turinio analizės strategija. Tai technika, leidžianti, objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas, teigia R. Tidikis (2003, p.499), ir nurodo metodo esmę - *išskirti dokumento tekste tam tikrus prasminius vienetus, tada skaičiuoti jų vartojimo dažnį, tirti įvairių teksto elementų ryšius tiek vieno su kitu, tiek su visa informacijos apimtimi*. Kokybinė turinio analizė remiasi interpretacija, teigia Ph. Mayring, (2001), išskyrimas kategorijų ir subkategorijų yra kūrybiškas interpretavimo procesas, siekiant iškoduoti tekste esančias prasmes (cit. iš Vilma Žydžiūnaitė, 2008, p.230).

Tyrimo populiacija ir imtis. Tyrimui pasirinkta atsitiktinė, tipišku pavyzdžių atranka. Kokybiniams tyrimams netaikomi griežti imties tūrio reikalavimai, teigia K. Kardelis (2007), jų reprezentatyvumą lemia ne atsitiktiniai tiriamųjų parinkimo būdai, o lankstūs teoriniai kriterijai ir jų apibendrinimas. Pasak A. Valackienė, S. Mikėnienė (2008), norint pateikti tipiškas individų grupes, veiklos formas arba aplinkas, ši atranka patogi mažos apimties studijoms, kai apgalvotai atrenkami tipiški atvejai, individai arba situacijos, „siekiant homogeniškumo mažas skaičius leidžia tikėtis patikimų išvadų“ (p. 43).

Tyrimo populiaciją sudaro trys Mykolo Romerio universiteto teisės edukologijos programos studentų grupės: 11 I kurso iššęstinių studijų studentų, 6 II kurso iššęstinių studijų studentai ir 8 I kurso nuosekliųjų studijų studentai. Tyrime demografiniai duomenys nepateikiami, nes šios charakteristikos duomenų analizei neturi reikšmės.

Tyrimo metodai. Siekiant išanalizuoti studentų orumo ugdymosi veiksmus aukštosios mokyklos aplinkoje, buvo pasirinktas grupės interviu tyrimo metodas. Mokslininkai A. Valackienė, S. Mikėnienė (2008), Liudmila Rupšienė (2008), R. Tidikis (2003) pasirinktą metodą vadina fokus grupės kokybinių duomenų rinkimo metodu, kuriame dalyvauja 7-12 tarpusavyje sąveikaujančių informantų, kurie plėtoja savo idėjas ir dalinasi patirtimi.

Tyrimo metu teisės edukologijos studentams buvo pateikta atviro tipo klausimų ir teiginių anketa. Mokslininkai B. Bitinas (2006), K. Kardelis (2007), R. Tidikis (2003) vieningai pabrėžia atviro tipo klausimų anketos pranašumą, kurioje pateikiami atviro tipo klausimai apie objektą. Pokalbio metodu renkama informacija analizės požiūriu analogiška gaunamai atvira anketa: tyrėjas iš anksto numato klausimus, į kuriuos jis nori gauti atsakymą, teigia K. Kardelis (2007), „pokalbio metu ne kiekvienas asmuo pajėgia atsiskleisti; neretai pokalbio situacija trikdo laisvą išsiskyrimą (diagnozuojamasis neranda jam priimtinių raiškos formų, jam gėda išsakyti ar panašiai)“ (p.240), patikimesni tie interviu, kurių metu respondentai pildo anketas, nes anketos yra anonimiškos, ekonomiškės bei galima aprėpti daugiau tiriamųjų (p.195). Atvirų klausimų anketoje informantai turi daugiau galimybių nevaržomai aprašyti savo patirtis, pastebi R. Tidikis (2003), laisvas atsakymas leidžia išsiaiškinti nuomonių, vertinimų, nuotaikų dominantes: žmonės išsako tai, kas juos labiausiai jaudina, pažymi tai, kas dominuoja jų sąmonėje (p.476).

Kokybinės turinio analizės medžiagą sudaro tekstas, gautas naudojant įvairias technikas, įskaitant ir atviro tipo klausimynus, pabrėžia Ph. Mayring (2000), šios analizės tikslą – diagnozuoti, pažymi V. Žydžiūnaitė (2008, p. 229):

- kaip fenomeną suvokia tiriamasis, perteikdamas savo patirtį pagal tyrėjo klausimus;
- kokie skirtumai tarp teorinio tiriamo fenomeno apibūdinimo ir jo raiškos socialinėje realybėje;
- kokie informanto mąstymo, supratimo būdai atsiskleidžia, jam kalbant apie tiriamą fenomeną;
- kokios egzistuoja galimybės ir ribotumai įgytas žinias, įgūdžius bei gebėjimus pritaikant veikloje ar socialinėje realybėje.

Turinio analizės, kaip tyrimo procedūros aspektus atskleidžia Ph. Mayring (2000):

- *tyrimo technikos*: naudojama tyrimo technika turi būti įsiterpusi į komunikavimo modelį, todėl efektyviausia naudoti iš dalies struktūruotuosius interviu ar nestandartizuotus atviro tipo klausimynus.
- *teksto prasmė*: gautuose tekstuose atsispindi žmonių patirtis, nuostatos, jausmai, konkretizuojamas kontekstas.

- *analizės taisyklės*: teksto turinys turi būti nagrinėjamas nuosekliai, žingsnis po žingsnio, remiantis konkrečios metodologinės procedūros taisyklėmis, dalijant nagrinėjamą turinį į analitinius vienetus.
- *kategorijos / subkategorijos yra turinio analizės rezultatas*: tekstas nagrinėjamas, formuluojamos kategorijos ir subkategorijos, jos interpretuojamos bei atsakoma į tyrimo klausimus.
- *patikimumo ir tinkamumo kriterijai*: siekiant išvengti subjektyvumo, konkrečios kokybinės turinio analizės rezultatai turi būti lyginami ir paremiami kitų panašaus tipo tyrimų, nagrinėjusių tapatų fenomeną rezultatais (cit. iš V. Žydžiūnaitė, 2008, p. 229-230).

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi tyrimo etikos principų. Studentams buvo suteikta asmeninė apsisprendimo laisvė pasirinkti, dalyvauti ar nedalyvauti tyrime. Prieš tyrimą informantai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, uždaviniais, galima rizika ir tiriamojo teisėmis. Laikantis *geranoriškumo bei orumo principų*, studentams buvo paaiškinta, jog jie turi teisę neatsakyti į klausimus ir bet kurioje tyrimo stadijoje pasitraukti iš grupės.

Tyrimo procesas. Tyrimas buvo vykdomas natūralioje aplinkoje, nes anot I. Luobikienės (2006) ir B. Bitino (2006), atliekant tyrimą dirbtinėje, t.y. nenatūralioje aplinkoje, tyrimo duomenys gali būti iškreipti (p.45). Tyrimai buvo atlikti Mykolo Romerio universiteto aplinkoje, mokslinių tyrimų metodologijos seminarų metu, su II kurso teisės edukologijos studentais fokus grupė buvo atlikta jaučioje universiteto erdvėje.

Tyrimo proceso etapai:

1. tyrimo instrumento parengimas (2010 m. rugsėjo mėn.);
2. anketinės apklausos vykdymas (2011m. vasario 10d., 28d., kovo 16d.);
3. tyrimo rezultatų apibendrinimas, analizė ir išvadų rengimas (2011 vasario – kovo mėn.).

Tyrimo uždaviniai:

1. nustatyti informantų požiūrį į žmogiškojo orumo sąvoką ir orumo ugdymąsi;
2. atskleisti informantų mokymosi ir ugdymosi patirtis;
3. išanalizuoti orumo ugdymosi, sąlygų tobulinimo galimybes aukštosios mokyklos aplinkoje.

Siekiant nustatyti kaip informantai supranta orumo sąvoką ir kaip jie supranta orumo ugdymąsi anketoje buvo pateikti du teiginiai: „Orumas – tai...“, ir „Žmogiškojo orumo ugdymasis – tai...“.

Siekiant atskleisti informantų mokymosi ir ugdymosi patirtis buvo pateikti šie klausimai ir teiginiai, paskutiniu anketos klausimu buvo siekiama giliau atskleisti studentų patirtis: 1) kaip save auklėjate, skatinate? kokius metodus taikote?, 2) studijų procese man svarbiausia (mokymosi procesas, studijų rezultatai), 3) kaip Jūs mokotės, ruošiatės seminarams, egzaminams?, 4) mano mokymosi stilius..., 5) mokymosi procese pasitelkiu strategijas..., 6) kokie veiksniai suteikia galios mokytis?, 7) ką patartumėte, iš savo mokymosi patirties, būsimiems teisės edukologijos studentams?.

Siekiant išanalizuoti orumo ugdymosi ir sąlygų tobulinimo galimybes aukštosios mokyklos aplinkoje buvo pateikti tokie klausimai: 1) kokioje universiteto aplinkoje Jūs mokotės?, 2) laisvalaikiu universitete, 3) kokia organizacinė parama / pagalba Jums reikalinga?, 4) kokių žinių, gebėjimų, įgūdžių norėtume įgyti?, 5) kokie veiksniai aukštosios mokyklos aplinkoje skatintų orumo ugdymąsi ir norą kaupti žinias bei gebėjimus?, 6) kokie lentelėje pateikti teiginiai yra reikšmingi orumo ugdymuisi mokymosi procese?.

3.2 Tyrimo rezultatų aptarimas

Teiginiu „*orumas - tai*“ buvo siekiama išsiaiškinti, kaip teisės edukologijos studentai supranta orumo sąvoką. Analizės metu buvo nustatyta vienuolika kokybinių kategorijų (žr. 1 lentelę):

- tinkamo, etiško elgesio savybė;
- garbė;
- žmogaus savęs vertinimas;
- savigarba;
- dvasinis didumas, didingai reikšmingas;
- vertingumas;
- garbingumas;
- prigimtinė vertybė;
- kilnumas, taurumas, tobulumas;
- pamatinė žmogaus vertybė;
- kompetentingumas

1 lentelė. Orumo samprata

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Tinkamo, etiško elgesio savybė	Žmogaus elgesio savybė	„žmogaus tinkamo, deramo elgesio savybė“
	Žmogaus fizinis ir dvasinis elgesys su kitu žmogumi, atskleidžiantis asmens vertingumą, unikalumą ir autonomiškumą.	„fizinis - dvasinis elgesys su individu įrodantis asmens vertingumą, unikalumą, autonomiškumą“
Garbė	Žmogaus garbė	„tai žmogaus garbė“
Žmogaus savęs vertinimas	Žmogaus savęs vertinimas ir savigarba	„žmogaus savivertė, pagarba sau“
	Pilnavertiškumo jausmas	„vienas iš svarbiausių žmogaus jausmų, (... jog jis yra pilnavertis, įvertintas ir jaučiasi garbingai)“
	Žmogaus savivartė, savigarba ir pasitikėjimas savimi	„žmogaus savivertė, savęs gerbimas, pasitikėjimas“
	Žmogaus savęs vertinimas	„...žmogus vertina pats save jį supančioje aplinkoje“
	Visaverčio visuomenės nario jausmas	„Jausmas, jog esi visavertis visuomenės narys“

	Žmogaus savivertė ir vertingumas	„Vertingumas, žmogaus“ savivertė“
Savigarba	Savigarba	„savigarba“
	Savigarba	„pagarba pačiam sau“
Dvasinis didumas, didingai reikšmingas	Vidinis savęs gerbimo jausmas	„vidinė žmogaus savigarba“
	Vidinis vertingumo jausmas	„... vidinis savo vertės jutimas“
	Vidinis vertingumo jausmas.	„žmogaus vidinio pasaulio orumo būseną“
Vertingumas	Žmogaus savęs vertinimas ir kitų žmonių vertinimas	„... žmogaus savo vertės suvokimas ir aplinkinių vertinimas“
	Žmogaus savo vertės suvokimas ir visapusiškas jos išgyvenimas	„žmogaus savo vertės suvokimas ir visapusiškas jos išgyvenimas bei kitų žmonių verbalinis – neverbalinis“
	Savęs vertinimas, savo gebėjimų ir turimų savybių vertinimas ir savo padėties suvokimas visuomenėje. Kitų žmonių reikšminga įtaka, požiūris, nuomonė, elgesys ir bendravimas. Pozityvi aplinka stiprina orumą.	„Kaip save vertinu, kaip aš vertinu savo sugebėjimus, savo turimas savybes, savo vietą visuomenėje. Galų gale didelę įtaką... turi ne tik kaip aš vertinu save, bet koks požiūris, nuomonė, elgesys, bendravimas aplinkinių asmenų su manimi. Kuo aplinka mano atžvilgiu yra pozityvesnė tuo mano orumas stiprėja“
Garbingumas	Pagarba sau ir kitiems žmonėms.	„... gerbia save ir kitus“
	Žmogaus pagarba ir lygiavertiškumas	„žmogaus... pagarba ir lygiavertiškumo principas...“
	Meilė ir pagarba sau ir kitiems	„žmogaus meilė, pagarba sau ir kitiems, išlikti savimi bet kokiaje situacijoje“
	Pagarba ir teisingumas savo ir kito atžvilgiu	„Pagarba sau ir kitiems, kuomet teisingai elgiesi savo ir kitų atžvilgiu“
	Asmenybės pagarba sau, šalia esantiems ir aplinkai (mintimis, elgesiu, žodžiais ir darbais)	„Asmenybės pagarba sau, aplinkininkams, aplinkai; elgesiu, mintimis, žodžiais darbais“
	Garbingumas, savigarba ir kitų pagarba	„Garbingumas, gerbti save ir būti gerbiama visuomenėje“
Prigimtinė vertybė	Duotybė žmogui, moralinė vertybė	„...duotybė iš vidaus, siejasi su dorove...“
Kilnumas, taurumas, tobulumas	Orus žmogus - gyvenantis su pozityviais tikslais ir egalitarinėmis idėjomis	„orus ... kuris gyvena su gerais gyvenimo tikslais ir turi gyvenimo prasmę“
Pamatinė žmogaus vertybė	Viena iš žmogaus vertybių	„viena iš žmogaus vertybių, pamatas“
Kompetentingumas	Gebėjimas būti garbingu bei išlaikyti garbingumą.	„...gebėjimas išlikti garbingu,...
	Gebantis valdyti save bei remtis savo protu, t.y. autonomiškas	„gebėjimas....nenušizengti savo nuomonei, nusistatymams, ...“
	Gebėjimas išlaikyti savo vertę	„... savivertės išlaikymas“

Išsilavinęs žmogus	„...kai žmogus... orus jis išsilavinęs...“
--------------------	--

Žmogiškojo orumo sampratą informantai apibūna kaip tinkamo ir etiško žmogaus elgesio savybę, kurioje atsiskleidžia asmens vertingumas, unikalumas ir autonomiškumas. Nustatytos kokybinės kategorijos atskleidė šias orumo sąvokos reikšmes: žmogaus savęs vertinimas, savigarba, dvasinis didingumas ir didingai reikšminga žmogaus būseną, vertingumas, kilnumas, taurumas ir tobulumas. Išskirtinos sąvokos – garbė ir garbingumas, kaip pagarba sau ir kitiems žmonėms, elgesiu, žodžiais, mintimis ir darbais. Orumas – prigimtinė ir pamatinė žmogaus vertybė. Informantai stipriau akcentavo kompetentingumą, kaip gebėjimą valdyti save bei remtis savo protu, kaip gebėjimą būti garbingu, gebėjimą išlaikyti garbingas pozicijas ir savęs vertinimą. Dar viena išskirtina žmogaus savybė – išsilavinimas, nes „orus žmogus yra išsilavinęs žmogus“.

Daktaro disertacijoje „Paauglių orumo ugdymasis bendraamžių grupėse“ A. Virbaliene (2006), teoriškai analizavo orumo ugdymosi požymius, empiriškai nustatė ir pagrindė jų raišką bei priklausomybę nuo išorinių ir vidinių faktorių bendraamžių grupėse. Pažymėtina ir tai, jog šiandien šis mokslinis darbas yra vienintelis Lietuvoje, kuriame analizuojamas orumo ugdymasis. Siekiant nustatyti kaip jaunuoliai supranta orumo sąvoką, tyrimo metu buvo apklausti 1200 paauglių. Tyrimo metu buvo nustatytos šios orumo sąvokos reikšmės: vertingumas, puikus pasiekimas, kilni išvaizda, pelnytas pripažinimas, savigarba, savęs vertinimas garbingas, kilnus, tinkamas elgesys, reikšmingumas, vertinga dorybė.

Antru teiginiu buvo siekiama nustatyti kaip teisės edukologijos studentai supranta žmogiškojo orumo ugdymąsi. Nustatytos septynios kokybinės kategorijos (žr. 2 lentelę):

- etikos ir etiketo ugdymasis;
- dialogo ir diskusijų meno ugdymasis;
- švietimas ir dorovės ugdymas;
- kūrybiškumo ugdymasis;
- savarankiškumo ugdymasis;
- saviugda;
- kompetencijų ugdymasis.

2 lentelė. Žmogiškojo orumo ugdymosi samprata

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Etikos ir etiketo ugdymasis	Kultūringo, tinkamo ir kilnaus elgesio įgūdžių ugdymasis	„...neišsišokti, stengtis net ir labai konfliktiškose situacijose išlikti kultūringam ir mandagiam“
Dialogo ir diskusijų meno ugdymasis	Bendravimas, keitimasis patirtimi bei nuomonėmis. Mokytis reikšti savo nuomonę ir	„...bendravimas, keitimasis nuomonėmis, patirtimi... leisti kitiems reikštis, turėti savo

	mokytis klausyti (gerbti kitų)	<i>nuomonę ...“</i>
Švietimas ir dorovės ugdymas	Kitų žmonių moralinių vertybių ugdymas, ir tuo pačiu savosios vertės ugdymasis	<i>„...ugdyti kitą žmogų ... kas tai yra vertybė, dorovė ir tokiu būdu kelti savo savivertę“;</i>
	Išsiugdyti vidinę žmogaus savigarbą - orumą galima švietimo procese	<i>„...švietimas yra pagrindas išsiugdyti vidinę žmogaus savigarbą – orumą“</i>
	Ugdymas, savo vertės suvokimas	<i>„ugdyti, suvokti savo vertę“;</i>
	Ugdyti, jaučiant vidinę pagarbą ugdytiniui	<i>„Ugdyti..., vadovaujantis vidine pagarba į ugdomąjį asmenį“</i>
	Pagarbos vieni kitiems ugdymas	<i>„Pagarbos vieni kitiems skiepijimas“</i>
	Visą gyvenimą trunkantis mokymosi procesas, išlikti savimi ir gerbti kito žmogaus teises	<i>„Tai mokymasis visą gyvenimą išlikti savimi ir nepažeisti kito žmogaus teisių“</i>
	Pagarbos ugdymas kitiems	<i>„tai pagarbos ugdymas kitiems“</i>
Kūrybiškumo ugdymasis	Meistriškas žinių ir gebėjimų taikymas	<i>„Pakankamai aukštas savo žinių, gebėjimų derinimas ir savęs vertinimas“</i>
	Tai ugdymasis , teorinis ir praktinis.	<i>„...ugdymasis ir praktiškai ir teoriškai;</i>
	Ugdymasis savybių, kurios leidžia išlikti oriu	<i>„Tai ugdymasis ... savybių, kurios pačiam žmogui leidžia išlikti oriu“</i>
	Mokymasis vadovautis savo protu ir savo nuomone	<i>„...savo nuomonės turėjimas“;</i>
	Žmogaus tobulėjimas, mokymasis, savęs ugdymas	<i>„Žmogaus tobulėjimas, mokymasis, savęs ugdymas. Juk išsilavinęs, išprusęs žmogus pelno kitų pagarbą, teigiamą nuomonę, o tai, kaip jau minėjau, padeda orumo ugdymuisi“</i>
	Gebėjimų ugdymasis, mokymasis kūrybiškai taikyti teorines žinias praktikoje	<i>„Gebėjimų ugdymasis, mokėjimas teorines žinias taikyti praktikoje, kūrybiškai taikyti“</i>
Savarankiškumo ugdymasis	Autonomiškumas ir savarankiškumo ugdymasis	<i>„Autonomiškumas, savarankiškumo ugdymasis“</i>
Saviugda	Savęs pažinimo gebėjimų ugdymasis	<i>„Gebėjimas geriau pažinti save“</i>
	Savęs auklėjimas ir tobulinimas	<i>„Savęs auklėjimas, tobulinimas“</i>
	Savigarbos ugdymasis	<i>„Pagarbos sau ugdymas, savęs kaip žmogaus gerbimas, meilė, pasitikėjimas“</i>
Kompetencijų ugdymasis	Žmogiškosios vertės ir savigarbos ugdymasis. Savęs supratimas ir vertinimas. Pagarbos sau ir kitiems ugdymasis	<i>„...žmogiškosios vertės,... savigarbos ugdymasis. Savęs pajautimas, supratimas ir vertinimas... pagarba sau ir kitiems“</i>
	Pagarbos sau ir kitam jausmo ugdymasis.	<i>„Mokėti jausti pagarbą tiek sau, tiek kitiems ...“</i>
	Savo asmenybės suvokimo ir vertės ugdymasis;	<i>„... savęs kaip individo pažinimas ... savęs išaukštinimas;</i>
	Savivokos ir savigarbos ugdymasis	<i>„Tai savęs suvokimas, pagarba sau...“</i>

Visuminis asmenybės ugdymasis	„ <i>Visuminio asmenybės ugdymo(si) pamatas</i> “
Kompetencijų ugdymasis	„ <i>Kompetencijų ugdymasis</i> “
Vertingumo įprasminimas ir orumo raiška veikloje. Tai savišvieta meninis – kultūrinis išprusimas ir bendravimas su visais žmonėmis.	„ <i>žmogaus vertingumo įprasminimas ir orumo raiška į aplinką per pasisekimą įvairioje veikloje, per savišvietą, per meninį-kultūrinį prusimą, per bendravimą su kilniais žmonėmis, o taip pat per bendravimą su žmonėmis stokojančiais savo vertingumo pajautimo</i> “

Žmogiškojo orumo ugdymąsi informantai supranta kaip **etikos ir etiketo ugdymąsi**. Aukštosios mokyklos aplinkoje studentams svarbu ugdytis tinkamo, kultūringo ir kilnaus elgesio savybes, mokėti valdyti savo elgesį sudėtingose situacijose.

Orumo ugdymasis - **dialogo ir diskusijų meno ugdymasis**. Informantai išskiria mokymąsi bendrauti, keistis patirtimi ir nuomonėmis. Studentų požiūris atskleidė, jog svarbus yra savęs tobulinimas, t.y. mokėti reikšti savo mintis, nuomonę ir mokytis gerbti kitų mintis, mokėti priimti bei išklausti kitą žmogų, mokėti priimti įvairias nuomones.

Švietimo procesas - pagrindas, norint išsiugdyti vidinę žmogaus savigarbą – orumą. Teisės edukologijos studentai (7 informantai) įvardino kokybinę kategoriją **švietimas ir dorovės ugdymas**, kuri atskleidė, kad **kitų žmonių švietimas**, moralinių **vertybių ugdymas** sudaro galimybes ugdytis savąjį orumą bei pasijausti vertingu (suvokti savo vertingumą, reikšmingumą, jausti, jog esi reikalingas).

Išskirtina kokybinė kategorija, kurią nurodė teisėse edukologijos studentai (6 informantai), **kūrybiškumo ugdymasis** reikšmingas orumo ugdymuisi ir jo kūrimui. Tai žmogaus tobulėjimas ir mokymasis meistriškai taikyti teorines ir praktines žinias, mokėti vadovautis savo protu ir savo nuomone. Mokymasis, kūrybiškumas ir laimė yra glaudžiai tarpusavyje susiję šiuolaikinėje visuomenėje gyvenančios asmenybės bruožai, teigia A. Monkevičius (2010), moksliniame straipsnyje „Mokymasis visą gyvenimą: kūrybiškumo ir laimės aspektai“, kuriame atskleidžia Lietuvoje besimokančiųjų suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą, kūrybiškumo ir laimės ryšio svarbiausius bruožus.

Kokybinė kategorija **savarankiškumo ugdymasis** atskleidė, jog žmogiškojo orumo ugdymasis yra savarankiškumo ir autonomiškumo ugdymasis.

Teisės edukologijos studentai išskyrė kokybinę kategoriją **saviugda**. Tai ugdymasis gebėjimų, kurie leidžia pažinti, gerbti ir mylėti save. Žmogiškojo orumo ugdymasis tai - pasitikėjimo savimi jausmo ugdymasis ir savęs auklėjimas, siekiant tobulumo. Magistro darbe „Studento praktikanto ir pradedančio dirbti pedagogo saviugdosa ypatumai“ Birutė Autukevičienė (2006) teigia, kad pedagogikos studijų studentams ir pradedantiems dirbti pedagogams stinga gilaus ir nuoseklaus

saviugdod sąvokos supratimo: vieni supranta kaip asmenybės, kiti – kaip profesinį bei socialinį tobulėjimą, dalis aiškina kaip savišvietą (p.113).

Didelė dalis teisės edukologijos studentų (7 informantai) išskyrė orumo ugdymuisi svarbią kokybinę kategoriją - **kompetencijų ugdymasis**. Tai žmogiškosios vertės ugdymasis, savigarbos ir savo asmenybės suvokimo ugdymasis, mokymais gerbti save ir kitus žmones, mokymasis pažinti save, savo ir kitų žmonių vertingumo jausmo ugdymas(sis). Visuminis (holistinis) asmenybės ugdymasis yra pamatas žmogiškojo orumo ugdymuisi. Kokybinėje kategorijoje išryškėjo kompetencijų kūrimui reikšmingi ugdymosi būdai: savišvieta, neformalus švietimas – meninis ir kultūrinis išprusimas bei bendravimas su įvairiais žmonėmis.

P. Jucevičienė (2007), kalbėdama apie dinamišką kompetencijos prigimtį, pabrėžia, jog „žmogaus gyvenimo vaidmenys, jiems keliami reikalavimai nuolat kinta, individas turi nuolat tobulėti ir mokytis kad išliktų kompetentingas“ (p.140). Remiantis P. Jucevičiene (2007), D. Lepaite (2001), holistinės kompetencijos struktūra apima gebėjimą įvertinti naują veiklos situaciją, gebėjimą žinias ir įgūdžius perkelti į vis naujas situacijas, pasirinkti tinkamus ir veiksmingus veiklos metodus. Holistinė kompetencijos idėja Otter (1992) akcentuoja žmogaus bruožus ir vertybes, požiūrį į save kaip į profesionalą Bowden ir Marton (1998), dažniausiai išreiškiamą tam tikrais vaidmenimis, t.y. nusakant kas įgalina sėkmingai veikti neapibrėžtose situacijose (cit. iš P. Jucevičienė, 2007, p.132).

Europos aukštojo mokslo struktūrų derinimo (*Tuning Educational Structures in Europe*) projekto metu atliktas empirinis tyrimas, suformulavo sisteminės kompetencijas, kurias turi įgyti kiekvienas pirmos studijų pakopos (bakalauro) studentas, tai - visuminiai gebėjimai ir įgūdžiai pažinti visą sistemą, pasireiškiantys kaip supratimo, jautrumo ir žinojimo derinys, įgyjami įvairius instrumentines ir tarpasmenines kompetencijas (p.34).

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, jos žmogiškojo orumo ugdymasis tai - etikos ir etiketo, dialogo ir diskusijų meno, kūrybiškumo, savarankiškumo, saviugdod ir kompetencijų ugdymasis. Tai kitų žmonių švietimas ir dorovės ugdymas, sudarantis galimybes kartu su kitais ugdytis savo orumą. Holistinis asmenybės ugdymasis yra pagrindas žmogiškojo orumo ugdymuisi. Kokybinė kategorija atskleidė kompetencijų kūrimui reikšmingus ugdymosi būdus tai - savišvieta, neformalus švietimas – meninis ir kultūrinis išprusimas ir bendravimas su įvairiais žmonėmis.

Siekiant atskleisti teisės edukologijos studentų auklėjimosi patirtis bei nustatyti, kaip jie save ugdo, kaip save skatina mokymosi procese, studentams buvo pateiktas klausimas „*kaip save auklėjate, skatinate?*“ Analizės metu nustatyta vienuolika kokybinių kategorijų (žr. 3 lentelę):

- mokymasis ir gebėjimų tobulinimas;
- savivalda;
- savidrausmė ir savibauda;

- savęs skatinimas;
- saviaukla;
- mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių
- valios ugdymas, savęs įtikinėjimas ir prisivertimas;
- atsakomybė ir pareiga, savęs skatinimas ir pastangos siekiant tikslo;
- auklėjimasis bendradarbiaujant;
- kūrybiškas patirties, praktikos ir naujų metodų taikymas;
- mokymasis iš patirties ir iš kitų reikšmingų žmonių pavyzdžio.

3 lentelė. Teisės edukologijos studentų savęs auklėjimo ir skatinimo patirtys

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Mokymasis ir gebėjimų tobulinimas	Jei įdomu, stengiuosi kuo daugiau žinoti	„...Jeigu ...domina, tai ... stengiuosi sužinoti, kuo daugiau“
	Siekiu pažinti, įsisavinti žinias, tobulėti	„pažinimo, žinių įsisavinimu, kompetencija“
	Skaitau knygas, bendrauju su įvairiais žmonėmis, lankausi įvairiuose renginiuose	„Skaitydama knygas, bendraudama su kuo įvairesnių pažiūrų žmonėmis, lankydamas teatrus, koncertus, parodas seminarus“
Savivalda	Skatinimų netaikau, bet jaučiu vidinį pasitenkinimą, kai esu rami ir nepasiduodu provokacijoms	„Skatinimų sau netaikau, bet išlikusi rami ir nepasidavusi provokacijai, jaučiu vidinį pasitenkinimą“
Savidrausmė ir savibauda	Atsisakau malonaus laisvalaikio	„Atsisakau malonių laisvalaikio praleidimo būdų (neinu į sporto klubą)“
Savęs skatinimas	Skatinu save ir apdovanoju už pozityvų suvokimą arba tinkamą elgesį	„Pozityvų suvokimą skatinu bihevizmo teorija, t.y. už tinkamą elgesį stimulus...“
	Įvertinu ir pagiriu save	„... pasakau „šamuolė“
	Skiriu sau dovaną už gerai atliktą užduotį ir pasiektus rezultatus	„Šokoladu už gerai atliktą užduotį, kai pasiektas rezultatas yra toks, kokio buvo siekiama“
	Lepinu save kai pasiekiu užsibrėžtus tikslus	„Už tam tikrus pasiekimus leidžiu save palepinti“
	Apdovanoju save už pasiektus tikslus	„Leidžiu sau nueiti į spektaklį, ar nusipirkti ką sau, kai įvykdau sau iškeltą tikslą“
	Dažniausiai skiriu sau dovaną	„Dažniausiai nusiperku kokį nors patinkantį daiktą“
	Už pozityvius rezultatus save apdovanoju	„Už gerus, pasiektus rezultatus save palepinu, apdovanoju“
	Už pasiektu tikslus save apdovanoju, sunkiu mokymosi metu – įtinkinu, jog reikia mokytis	„Už pasiektus tikslus save apdovanoju, lepinu. Kai tingiu mokytis... įtikinėju save, įkalbinėju, kad reikia... prisiverčiu“
	Planuoju laiką, nors ir sunku, bet	„Planuoju savo laiką, sesijų metu“

	įkalbinėju save ir prisiverčiu mokytis	<i>išjungiu televizorių, nes vagia laiką ir nieko negalima suspėti... sunku po darbo mokytis įkalbinėju save ir prisiverčiu“</i>
	Save apdovanoju, gerai atliktas darbas didina savigarbą ir skatina tobulėti	<i>„Savęs apdovanojimo metodas. Gerai atliktas darbas didina savigarbą ir skatina tobulėti“</i>
	Skatinu save mąstydamą apie būsimus pozityvius veiklos rezultatus ir gyvenimo sėkmę	<i>„Visuomet skatinu save mąstydamą, ką gero duos gauti rezultatai, kaip tai palengvins gyvenimą“</i>
Saviaukla	Save auklėju vidiniu monologo būdu, išskiriu prioritetus ir atsisakau veiklos trukdžių. Skatinu save malonia veikla. Skaitau su hobiu susijusią literatūrą, klausau muzikos, domiuosi įvairiais dalykais. Savęs auklėjimo procese reikšmingi: poilsis, pareiga ir atsakomybė.	<i>„auklėju vidinio monologo metu, skirstydamas prioritetus ir pavyzdžiais, save auklėju atsisakydamas, to kas man trukdo atlikti ...darbą, atlikęs...paskatinu malonumą teikiančiomis veiklomis. Skaitau su hobiu susijusią literatūrą, klausau muzikos, domiuosi įvairiais dalykais, ilsiuosi...privalau atlikti tai ko negaliu atidėti“</i>
Mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių	Stengiuosi gerai mokytis, kad mane pastebėtų ir įvertintų tai – geriausias paskatinimas	<i>„Stengiuosi mokytis gerai, ruošiu užduotis ir siekiu, kad mane pastebėtų ir įvertintų kiti. Tai man geriausias paskatinimas“</i>
	Skaitau knygas, ieškau autoritetingų žmonių, stengiuosi iš jų pavyzdžio mokytis	<i>„Turiu keletą knygų, kurias perskaitau..., jose randu vis kažko naujo, ką norėčiau turėti savyje, taip pat stebiu autoritetus... stengiuosi iš jų mokytis. Skatinimas – išsiskirti iš daugelio, kitokiomis mintimis, nuostatomis, idėjomis“</i>
	Auklėja tėvai, reikšmingi kitų žmonių įvertinimai	<i>„auklėjimo procese dažniausiai... tėvai, jie mane mokė, kas gera, kas bloga. Skatinimas dažniausiai atsiranda iš kitų žmonių“</i>
Valios ugdyimas, savęs įtikinėjimas ir prisivertimas	Stengiuosi ugdyti savo valią, priverčiu save atlikti sunkias užduotis	<i>„Stengiuosi ugdyti savo valią, atlikti užduotis, kurias sunku prisiversti atlikti...“</i>
Atsakomybė ir pareiga, savęs skatinimas ir pastangos siekiant tikslo	Auklėjimasis yra kiekvieno individualus, o kartu ir panašus. Siekiant tikslo svarbu atlikti tai ką privalome ir turime atlikti, stengtis, eiti ta linkme	<i>„kiekvienas auklėja save individualiai, o kartu ir pan... turime tikslą, kad yra tai, ką turime atlikti, stengtis ir eiti ta linkme...“</i>
Auklėjimasis bendradarbiaujant	Auklėjimuisi yra svarbus bendradarbiavimas.	<i>„Bendradarbiavimo...“</i>
Kūrybiškas patirties, praktikos ir naujų metodų taikymas	Remiuosi patirtimi, ieškau naujų metodų ir taikau praktikoje	<i>„...patirties praktikos, ieškojimų metodais“</i>
Mokymasis iš patirties ir iš kitų reikšmingų žmonių pavyzdžio	Auklėju save studijuodama ir per gyvenimišką patirtį. Auklėju save stebėdama kitus, kad išmokčiau ką, kaip reikia daryti tinkamai	<i>„...Auklėju per studijas, per gyvenimišką patirtį. Naudoju stebėjimo metodus kadangi iš to išmokstu kaip ką reikia daryti, kad viskas eitų tinkama linkme“</i>
	Mokymasis iš savo ir kitų įtakingų pavyzdžių patirties, savianalizės, tyrimų ir refleksijos pagalba;	<i>„Mokymasis iš savo patirties, iš kitų, savianalizė, refleksija, empiriniai metodai“</i>

Studentai siekdami atskleisti savęs auklėjimo patirtis išskyrė devynias kokybines kategorijas. Kategorija *mokymasis ir gebėjimų tobulinimas* parodo studentų pasirengimą studijuoti, kaupti ir įsisavinti žinias, siekti kuo daugiau sužinoti, pažinti ir tobulinti savo kompetencijas. Kokybinė kategorija atskleidė ir savęs auklėjimo būdus: savišvieta, diskusijos su įvairių pažiūrų žmonėmis, neformalus švietimas ir visuomeniniai renginiai. Tai atskleidžia studentų asmeninės motyvacijos stiprumą orumo ugdymuisi.

Kategorija *savivalda* išryškino tai, jog skatinimų sau netaiko, tačiau, nurodo, jog savęs valdymas, gebėjimas išlaikyti vidinę ramybę sudėtingose situacijose ir nepasiduoti provokacijoms suteikia vidinį pasitenkinimą. L. Jovaiša (2001), tai apibūdintų kaip *savitvardą* – tai stabdžiai, kuriais galima sulaukyti neapgalvotą, neleistiną ar klaidingą elgesį, kurį paskatina įsisiautėję jausmai – pyktis, kerštas ir kt. Anot mokslininko, susitvardo ir susilaiko valingi žmonės, mokantys valdyti save ir turintys „šaltą protą“ (p.134).

Kokybinė kategorija *savidrausmė ir savibauda* atskleidė, jog savęs auklėjimo procese yra atsisakoma malonių laisvalaikio praleidimo būdų. Vadinas galima teigti, jog informantai praktikuoja savidrausmę ir ugdo save, atsisakydami mėgstamiausios veiklos. Pasak V. Spurgos (1998), savęs pasmerkimas ir nubaudimas, atsisakymas ir uždraudimas yra saviugdos metodai (p.36-41). Kai sunku valdyti nustatytas bendro gyvenimo ir darbo normas, draugiškų santykių taisykles bei norint nugalėti blogus įpročius ir norus, neišvengiamai privalai save priversti elgtis pagal režimo taisykles ir pasitelkti saviauklos metodą – savidrausmę, teigia L. Jovaiša (2001), „*veiklos programai naudojamas toks režimas, kuriuo siekiama išsiugdyti vidinę drausmę. Laikytis režimo nėra lengva, reikia mokėti sau įsakyti, sau nurodyti įveikti valios silpnumą, pertvarkyti emocijas, norus, įpročius*“ (p.134).

Savęs auklėjimosi procese teisės edukologijos studentai (11 informantų) stipriausiai akcentavo *savęs skatinimą*. Kokybinė kategorija išryškino studentų vidinę motyvaciją mokytis ir saviauklos metodų taikymą, siekiant gerai atlikti užduotis, pasiekti mokymosi tikslus ir gauti gerus rezultatus, tai atsiskleidė jų pasisakymuose („...*skatinu save už pozityvų suvokimą, tinkamą elgesį ir tada save apdovanoju, vertinu ir pagiriu save, skiriu sau dovaną už gerai atliktą užduotį ir pasiektus rezultatus, lepinu save kai pasiekiu užsibrėžtus tikslus...*“), - kurie tiesiogiai atskleidžia savęs skatinimo metodo ir apdovanojimų reikšmingumą orumo ugdymosi proceso sėkmei. Išskirtinas savęs apdovanojimo metodas – gerai atliktas darbas, kuris didina asmens savigarbą ir skatina tobulėti. Kokybinė kategorija savęs skatinimas atskleidė įvairių saviauklos metodų taikymo būdus: įtikinėjimas, laiko planavimas, savęs įkalbinėjimas, prisivertimas ir pozityvus mąstymas.

Savęs skatinimas arba savipaskata yra pagalbiniai saviauklos būdai. Pasitenkinimas saviauklos laimėjimais, pritarimas savo pakitusiam geresniam elgesiui, savęs pagyrimas turi reikšmės įtvirtinant

saviauklos rezultatus, pažymi L. Jovaiša (2001), turime protingai save tobulinti ne vien bausmėmis ir pagyrimais, bet ir protingai stengtis tapti harmoninga išauklėta asmenybe (p.135).

Kokybinė kategorija *saviaukla* atskleidė visą spektrą naudojamų saviauklos, gebėjimų ir orumo ugdymosi metodų: monologas, gebėjimas nustatyti veiklos prioritetus ir atsisakyti trukdžių, susijusių su darbo atlikimu, hobis, savišvieta, maloni ir įvairi veikla, poilsis ir muzikos klausymas. Saviauklos procese išryškėjo orumo ugdymuisi reikšminga paties asmens pozicija, jo pareigos jausmas ir atsakomybė, kurią atskleidė šis pasisakymas („...*privalau atlikti tai ko negaliu atidėti*“).

Kokybinė kategorija *mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių* atskleidė informantų poreikį būti įvertintais kitų reikšmingų žmonių ir norą būti vertingais visuomenės nariais. Tai išryškėjo informantų pasisakymuose („*Stengiuosi gerai mokytis, kad mane pastebėtų ir įvertintų tai – geriausias paskatinimas*“ <...> > „... *reikšmingi kitų žmonių įvertinimai*“ <...> „*skaitau knygas, stebiu autoritetingus žmones, stengiuosi mokytis iš jų pavyzdžio*“). Vadinasi, galima teigti, jog informantų pasisakymuose išryškėjo pripažinimo ir pagarbos poreikiai ir jų orumo ugdymosi skatinamieji veiksniai: kitų reikšmingų žmonių įvertinimai, visuomenėje pripažintų autoritetų įtakingas elgesys ir jų gyvenimo istorijos.

Savęs identifikacijai, savigarbai ir savojo „aš“ suvokimui reikšmingi kiti žmonės. „Reikšmingas kitas“ - tai asmenybė, kurios įvertinimo vaikas labiausiai siekia ir kurių nurodymus ypač vertina, o tai turi pačią didžiausią įtaką savojo „aš“ susidarymui, teigia Audronė Juodaitytė (2002), „*šis apibendrintas „kitas“ išreiškia visuotines vertybes ir elgesio standartus, kuriuos pripažįsta tam tikra grupė, ir formuoja savo nariams individualų „aš“ vaizdą. Individas bendravimo procese lyg „pastato“ save į kitų vietą, todėl mato save kitokia asmenybe. Savo veiksmus vaikas vertina atsižvelgdamas į apibendrintą kito vaizdinį.* (p.83-84). Vokiečių mistikas Eckhartas tai pavadintų vidiniu tobulėjimu: „savęs kūrimas: remiantis šventųjų ir gerų žmonių pavyzdžiais, jų kilnių poelgių analizė; išlaisvinat save iš ankstesnio savęs pažinimo, keičiant save tam, kad būtų galimybė išgyventi išmintingą palaimos būseną ir pasijustum esąs laimingas Dievo vaikas (cit. iš J. Žilionis, 2007, p.73).

Kokybinė kategorija *valios ugdymas, savęs įtikinėjimas ir prisivertimas* atskleidė, jog auklėjimosi procese yra svarbios *pastangos ugdant savo valių*, gebėjimas įtikinti ir įveikti save, mokėjimas sau įsakyti, pažaboti tingėjimą ar abejingumą, mokėti priimti sprendimus, sąmoningai ir tikslingai atlikti užduotis bei siekti gyvenimo tikslų.

Prisivertimas – tai mokėjimas ir sugebėjimas sutelkti fizines ir psichines galias sunkumams nugalėti, vienokiam ar kitokiam veiksmui ar užduočiai atlikti, kurio pagrindas – pareigingumo, atsakomybės supratimas, vyresniųjų nurodymai bei paliepimai (V. Spurga, 1998, p.20). Svarbiausia – pažinti ir valdyti save, pažymi L. Jovaiša (2001), „*didžiu žmogumi savaime netampama, tam reikia stipraus noro ir didelių pastangų*“ (p.129).

Auklėjimasis yra kiekvieno asmens individuali veikla, o kartu ir panaši. Kokybinė kategorija *atsakomybė ir pareiga, savęs skatinimas ir pastangos siekiant tikslo* išryškino, jog auklėjimosi procese reikšmingas yra tikslas bei gebėjimas priimti atsakomybę ir pareigą, pastangos ir savęs paskatinimas. Atsakomybė už veikimo objektui būdingą vertę glaudžiausiai siejasi su atsakomybe už patį objektą, būtent už tą vertę, kuri susikuria jame pačiame, konkrečiame „aš“ kartu su veikimu, teigia K. Wojtyła (1997), apsisprendimo ir asmeninio „aš“ savipriklausomybės pagrindu veikime – kartu su atsakomybe už intencionalių objektų vertę – gimsta pagrindinė ir svarbiausia atsakomybė už objekto vertę, už savo „aš“, kuris yra veiksmo atlikėjas, moralinę vertę (p.220). Atsakomybė už intencionalų veikimo objektą, o pirmiausia atsakomybė už jo subjektą ir atlikėją rodo jos glaudų ryšį su savęs realizacija, su asmeninio „aš“ autorealizacija kiekviename veikime, pabrėžia minėtas mokslininkas (p.221).

Kokybinė kategorija *auklėjimasis bendradarbiaujant* atskleidė, jog auklėjimosi procese svarbus bendradarbiavimas, kuris leidžia pasijusti saugiu, teikia pasitikėjimo savimi jausmą bei tikėjimą savo profesiniais gebėjimais. *Bendradarbiavimas* reikšmingas dar ir tuo, kad suteikia galimybę domėtis savimi ir kitais, ugdo bendruomeniškumo jausmus, kurie skatina teikti šalia esantiems žmonėms pagalbą ir paramą sudėtingose situacijose, o tai didina akademinę ir asmens vertę. Egzistencialistai pabrėžia aš–tu dialogą, kuriame svarbi ne tai su kuo bendraujama, bet tai, kaip su kitu bendraujama. Anot K. Jasperso, „žmogaus laimė glūdi santykiyje su kitais. Todėl žmogus turi išmokti gyventi, brangindamas visa tai, ką jis turi ir myli. Būties trapumo suvokimas žmogui skausmingas, tačiau būčiai suteikia skaidrumo ir dvasingumo“ (cit. iš. I. Ratnikaitė, J. V. Uzdila, 2008, p.44).

Informantai įvardino *kūrybišką patirties, praktikos ir naujų metodų taikymo* svarbą ir įtaką auklėjimosi proceso sėkmei. Kūrybiškai naudojant sukauptą patirtį, ieškant naujų savęs auklėjimo metodų atrandamos ir galimybės savirealizacijai. Savirealizacija - sugebėjimas sutelkti valią sėkmingai realizuoti numatytus gyvenimo užmojus, sąmoningai suvokiant, kad už tai didele dalimi atsakingas pats tų užmojų kūrėjas, teigia L. Kraujutaitytė (2002, p.45). Vadinasi, savirealizacija užkerta kelią įvairiems sunkumams ir asmens socialinei izoliacijai, skatina plėtoti pasitikėjimą savimi ir ieškoti naujų galimybių.

Kokybinės kategorijos *mokymasis iš patirties ir mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių pavyzdžio* atskleidė, jog auklėjimosi procesui yra reikšmingos studijos aukštojoje mokykloje, kurių metu atsiranda galimybė tobulėti ir kelti profesinę kvalifikaciją, įgytas žinias papildyti nauja informacija („...auklėju save studijuodama ir priimdama gyvenimiškąją patirtį, stebėdama kitus, kad išmokčiau ką, kaip reikia daryti tinkamai ir mokymasis iš savo ir kitų įtakingų pavyzdžių patirties, savianalizės, tyrimų ir refleksijos pagalba“). Informantai nurodo, jog auklėjimuisi yra reikšmingas kitų žmonių elgesys, kurį stebint mokomasi ką ir kaip reikia daryti tinkamai. Savęs auklėjimui yra svarbus mokymasis iš savo patirties ir kitų įtakingų (autoritetingų) žmonių sukauptos patirties.

Vadinasi, sėkmingam orumo ugdymuisi yra reikšmingi imitacinis ir integralus metodai. Pasak B. Bitino (2004), seniausia ugdymosi priemonė – pavyzdys: „išmokimas stebint kitų individų patirtį ir ją papildant savąja, mokslininko aprašomas populiaria formule: „daryk kaip aš, daryk geriau už mane“ (p.173).

Informantai nurodo, jog savęs auklėjimo procese jie naudoja savianalizę, refleksiją ir empirinius metodus. Vadinasi, galima teigti, jog auklėdami save informantai tiria, analizuoja save ir savo elgesį, reflektuoja savo patirtį. Gebėjimas samprotauti arba reflektuoti yra vienas svarbiausių karjeros veiksmų, nes taip žmogus gali tinkamai naudotis įvairiomis mokymosi galimybėmis, teigia V. Zuzevičiūtė (2007), ir cituoja R.I. Barnetą: „savo supratimo savirefleksija yra tikrojo aukštojo išsilavinimo dalis: ji padeda žmogui mokytis prasmingai, padeda išvelgti esmines prielaidas...“, sudaro galimybes tapti savo srities profesionalu, pasirengti tobulėti savo profesinėje srityje ir svarstyti apie savo profesines srities paskirtį bei galimą įtaką kitiems žmonėms“ (p.138-139).

Siekiant tyrimo patikimumo bei siekiant išvengti subjektyvumo tyrimo analizė lyginama su R. Tidikio (2001), atliktu tyrimu, kuriuo buvo siekiama nustatyti studentų požiūrį į mokymosi procesą, tobulinimo galimybes bei rezervus. Tyrimo metu buvo apklausti 419 studentų. Tyrimas parodė, kad 15,3 proc. jokių konkrečių saviugdų uždavinių nekelia, 48,7 proc. kelia tik savikontrolės, savivaldos uždavinius, save pakeisti nori 21 proc., o pažinti 15 proc. respondentų. Nagrinėjant saviugdų metodus, 25,8 proc. nurodė, kad jie jokių metodų nenaudoja, kiti nurodė, kad stengiasi lavinti savo elgesį, bando save įtikinti, naudoja įsakymą sau, nurodymą sau, užsiima savitaiga (p.67).

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, kad tyrimas atskleidė stiprią studentų asmeninę motyvaciją ir visą spektrą teisės edukologijos studentų naudojamus saviuklos metodus: mokymasis ir gebėjimų tobulinimas, savivalda, savidrausmė ir savibauda, mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių, valios ugdymas, savęs įtikinėjimas ir prisivertimas, auklėjimasis bendradarbiaujant, mokymasis iš patirties, savišvieta, diskusijos su įvairių pažiūrų žmonėmis, neformalus švietimas, visuomeniniai renginiai, monologas, gebėjimas nustatyti veiklos prioritetus ir atsisakyti trukdžių. Didelė dalis teisės edukologijos studentų (11 informantų) stipriausiai akcentavo savęs skatinimą, įvairiais būdais: savęs lepinimas, apdovanojimas, maloni ir įvairi veikla, hobis, poilsis, muzikos klausymas ir pozityvus mąstymas. Teisės edukologijos studentai taip pat pažymėjo, jog save skatina ne tik apdovanojimais, bet ir naudoja tokius metodus: savęs įtikinėjimas, įkalbinėjimas, įsakymas sau – prisivertimas ir pabrėžia, jog planuoja laiką. Analizės metu buvo atskleista, jog saviuklai ir orumo ugdymuisi yra reikšminga pačio studento pozicija, jo pareigos jausmas ir atsakomybė. Informantų pasisakymuose išryškėjo, jog pripažinimo ir pagarbos poreikiai yra orumo ugdymosi skatinamieji veiksniai.

Ketvirtu klausimu buvo siekiama nustatyti studentų požiūrį į mokymosi procesą ir mokymosi rezultatus bei kam informantai teikia prioritetą. Buvo pateiktas dviprasmiškas klausimas ir prašoma

informantų atskleisti, *kas svarbiau: mokymosi procesas ar studijų rezultatai*. Analizės metu nustatytos dvi kokybinės kategorijos (žr. 4 lentelę):

- mokymosi procesas ir studijų rezultatai;
- mokymosi procesas.

4 lentelė. Studentų požiūris į mokymosi procesą ir mokymosi rezultatus

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginiai
Mokymosi procesas ir studijų rezultatai	Viskas yra svarbu, mokymosi procese įgyti žinių, gebėjimų ir gauti diplomą	<i>„Svarbu viskas. Noriu įgauti... reikalingų žinių...noriu gauti diplomą“</i>
	Abu dalykai svarbūs ir lygiaverčiai	<i>„Abu“, „Abu variantai“, „Abu lygiaverčiai“;</i>
	Svarbūs abu dalykai. Mokymosi procese įgyjamos mokymosi žinios ir gebėjimai, kurie teikia viltį ateičiai	<i>„... svarbūs daugiau mažiau abu. Mokymosi procesas, ką kaip tu studijuoji, kaip gali ruoštis, ir iš mokymosi procesų tavo aiškesnė ateitis“;</i>
	Mokymosi procesas ir rezultatai	<i>„Mokymosi procesas ir rezultatai“</i>
	Abu, nes siekiu kaip įmanoma įgyti daugiau žinių	<i>„Tiek mokymosi procesas, tiek ir paties rezultatais nes siekiu kaip įmanoma įgyti daugiau žinių“</i>
	Mokymosi procesas svarbus dėl galimybės mokytis iš dėstytojų, tačiau svarbūs ir rezultatai	<i>„man labai svarbu kokie dėstytojai dėsto, kaip perteikia studijų medžiagą, tačiau svarbūs ir rezultatai“</i>
	Svarbiausios žinios, o įvertinimas tai galimybė suprasti ar žinių kiekis pakankamas	<i>„Man svarbiausia žinios, tačiau įvertinimai dažniausiai padeda suprasti ar žinių kiekis yra pakankamas“</i>
	Mokymosi procesas ir rezultatai	<i>„Svarbus ir pats procesas ir rezultatas“;</i>
	Svarbus mokymosi procesas ir rezultatai, noras gauti gerą įvertinimą ir neturėti skolų	<i>„Abu dalykai svarbūs, reikia stengtis dėl ... rezultatų, kad nebūtų skolų...“;</i>
	Mokymosi procese – žinių įgijimas ir studijų rezultatai	<i>„Žinių įgijimas, studijų rezultatai“.</i>
	Svarbiausias mokymosi procesas, bet ir mokymosi rezultatai reikšmingi	<i>„Svarbiausia pats mokymosi procesas, tačiau ir studijų rezultatai ne paskutinėje vietoje“</i>
	Mokymosi procesas ir studijų rezultatai. Mokymasis ir naujos žinios būtinos siekiant tikslo	<i>„Mokymosi procesas ir studijų rezultatai. Juk mokantis nuolat gaunama naujų žinių, kas yra būtina siekiant savo tikslų“</i>
	Abu, žinios, paskaitos	<i>„Abu, t. y. žinios, paskaitos“</i>
	Mokymosi procese svarbios paskaitos, jų metu gaunamos žinios, dėstytojų ir studentų susitikimai.	<i>„mokymosi procesas – tai žinios, paskaitos, įdomūs dėstytojai, susitikimai su studentais, bet svarbus ir rezultatas, faina gauti ir</i>

	Svarbus ir rezultatas, nes puikūs įvertinimai teikia laimės jausmą	<i>tinkamą, puikų įvertinimą“</i>
	Mokymosi procesas, nes įdomios profesionalių dėstytojų paskaitos. Svarbūs ir rezultatai, ypač puikūs, kurie leidžia pasijusti laiminga	<i>„mokymosi procesas – įdomios paskaitos, ypač profesionalūs dėstytojai (specialistai) ir rezultatai – puikūs rezultatai leidžia pasijusti laiminga“</i>
	Svarbus ir įdomus mokymosi procesas, kurio metu įgyjama žinių ir gebėjimų. Labai svarbus dėstytojų ir kolegų studentų bendravimas ir pripažinimas, atskleidžiantis mokymosi proceso teikiamus privalumus. Mokymosi rezultatai taip pat svarbūs, bet ne pažymys, o aplinkoje esančių reikšmingų žmonių verbaliniai ir neverbaliniai vertinimai	<i>„...svarbios žinios bei aiškus suvokimas...ir gebėjimų pritaikomumą, kuri gali padėti perteikti dėstytojas...Labai svarbus bendravimas ir pripažinimas iš kolegų studentų bei dėstytojų tarpo. Svarbus Įdomus mokymosi procesas. Rezultatai svarbūs tik per žodinį ir elgesio su manimi pripažinimą, o ne pažyminio vertinimo forma“</i>
Mokymosi procesas	Noras tobulėti, įgyti naujų žinių	<i>„...kadangi jo metu galima prisiminti tai ką jau žinojai, žinai, pasisemti naujos informacijos, tobulėti“</i>
	Svarbiausias mokymosi procesas	<i>„Svarbiausia mokymosi procesas“;</i>
	Svarbu įgyti naujų žinių ir mokyti kitus	<i>„... įgauti žinių bei jas perteikti kitiems“</i>
	Mokymosi procesas, o rezultatas nereikšmingas	<i>„Mokymosi procesas, rezultatas nelabai turi reikšmės“</i>

Atsižvelgiant į 4 teiginio dviprasmiškumą (prašoma informantų atskleisti, kas svarbiau: mokymosi procesas ar studijų rezultatai) išryškėjo dvi reikšmingos kokybinės grupės:

- kategorija, atskleidžianti mokymosi proceso ir studijų rezultatų svarbą, turinčią tiesioginę įtaką orumo ugdymuisi;
- kategorija, išryškinanti mokymosi proceso svarbą.

Teisės edukologijos studentai (21 informantas) nurodė, jog orumo ugdymuisi yra **svarbūs ir lygiaverčiai abu dalykai**, t.y. mokymosi procesas ir rezultatai. Mokymosi proceso privalumus atskleidė šie informantų pasisakymai: „*viskas yra svarbu, mokymosi procese įgyti žinių, gebėjimų...*“ <...> „*žinios ir gebėjimai teikia viltį ateičiai*“ <...> „*mokantis nuolat gaunama naujų žinių, kas yra būtina siekiant savo tikslų*“ <...> „*įdomios paskaitos, ypač profesionalūs dėstytojai (specialistai)*“. Informantai nurodo, kad jiems svarbiausias yra žinios, įdomus mokymosi procesas ir dalykai, taip pat pažymi, jog mokymosi procese svarbus yra dėstytojo vaidmuo, įdomios profesionalių dėstytojų paskaitos, galimybė stebėti jo darbą, elgesį, naudojamus metodus ir iš to mokytis. Tyrimo metu išryškėjo, jog mokymosi procese labai svarbus dėstytojų ir kolegų studentų susitikimai, bendravimas ir pripažinimas.

Analizės metu išryškėjo, jog studentams svarbūs ir mokymosi rezultatai, noras ne tik gauti gerą įvertinimą, bet ir būti gerai besimokančiais studentais, neturinčiais akademinių skolų. Mokymosi rezultatai svarbūs dar ir todėl, kad leidžia įsivertinti savo mokymosi žinias ir būti vertinamu kitų asmenų („*svarbūs ir rezultatai, tik per žodinį ir elgesio su manimi pripažinimą, o ne pažyminio vertinimo forma*“). Informantai nurodo, jog mokymosi rezultatai, ypatingai puikūs įvertinimai, teikia ir kuria laimės ir sėkmės jausmus.

Keturi informantai nurodė, jog jiems yra *svarbiausias mokymosi procesas*, nes jo metu „...*galima prisiminti tai ką jau žinojai, žinai, pasisemti naujos informacijos, tobulėti*“. Mokymosi procesas yra svarbus dėl dviejų reikšmingų priežasčių: patenkinti vidinį poreikį – norą tobulėti ir įgyti naujų žinių bei išpildyti altruistinius poreikius: „...*įgauti žinių bei jas perteikti kitiems*“.

Jaunimui paprastai būdingas altruistiškas noras padėti, pagelbėti, kurti, projektuoti ir įgyvendinti, teigia O. Tijūnelienė ir Marija Barkauskaitė (2008) atlikusios Lietuvos universitetų studentų dvasinių poreikių raiškos tyrimą, kuriame dalyvavo 350 studentų. Tyrimo metu pusė dalyvių nurodė, jog dažnai nori pagelbėti kitiems ir tokiu būdu patiria dvasinę palaimą; ketvirtadalis – labai dažnai; mažesnė pusė šiuo atžvilgiu – buvo pasyvi arba abejinga (p.11).

Apibendrinant šią darbo dalį galima teigti, jog teisės edukologijos studentai teikia prioritetą mokymosi procesui ir mokymosi rezultatams. Tyrimo metu išryškėjo dvi reikšmingos kokybinės grupės: kategorija, atskleidžianti mokymosi proceso ir studijų rezultatų svarbą, turinčią tiesioginę įtaką orumo ugdymuisi, ir kategorija išryškinanti mokymosi proceso svarbą. Didžiausia dalis teisės edukologijos studentų (21 informantas) nurodė, jog orumo ugdymuisi yra svarbūs ir lygiaverčiai abu dalykai. Tik mažytė dalis teisės edukologijos studentų (4 informantai) nurodė, jog jiems yra svarbiausias mokymosi procesas, dėl dviejų priežasčių: patenkinti vidinį poreikį – norą tobulėti ir įgyti naujų žinių bei išpildyti altruistinius poreikius.

Įdomus ir svarbus pats mokymosi procesas, nes studentams svarbiausias yra žinios, paskaitos, dėstytojo vaidmuo jų metu, galimybė stebėti ir mokytis iš dėstytojo naudojamų metodų. Tyrimo metu išryškėjo, jog mokymosi procese labai svarbūs dėstytojų ir kolegų studentų susitikimai, bendravimas su jais ir jų pripažinimas. Analizės metu informantai atskleidė mokymosi rezultatų teikiamą vertę tai – noras, ne tik gauti gerą įvertinimą, bet ir būti gerai besimokančiais studentais, neturinčiais akademinių skolų, galimybė įsivertinti savo mokymosi žinias ir gauti kitų asmenų įvertinimą. Mokymosi rezultatai yra ypatingi dar ir tuo, kad kuria laimės ir sėkmės jausmus.

Siekiant nustatyti informantų požiūrį į mokymąsi ir atskleisti jų mokymosi patirtis buvo pateiktas atviras klausimas: *kaip Jūs mokotės, ruošiatės seminarams, egzaminams?* Buvo nustatytos dvi kokybinės kategorijos (žr. 5 lentelę):

- paviršutinis požiūris į mokymąsi;

- giluminis požiūris į mokymąsi.

5 lentelė. Teisės edukologijos studentų požiūris į mokymąsi

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Paviršutinis požiūris į mokymąsi	Mokymasis prieš egzaminą, paviršutinis požiūris į mokymąsi	„... prieš egzaminą. Jeigu reikia padaryti darbą – anksčiau pradėdau...“
	Mokymasis paskutinėmis dienomis iš dėstytojo rekomenduotos literatūros, kartais rašau, kad geriau įsiminčiau	„Dažniausiai likus paskutinėms dienoms, naudojuosi dėstytojo literatūra, kartais rašau, kad geriau įsiminčiau“
	Mokymasis pasižymint informaciją žymekliais, daugkartinis teksto skaitymas	„Skaitau medžiagą keletą kartų, pasibraukiu informaciją žymekliais (ryškiais); mokausi viena; perskaitau užrašus prieš pat egzaminą“
	Mokymasis iš nurodytos literatūros, domėjimasis papildoma informacija tik jei ji patinka	„Ruošiuosi nurodytą literatūrą, jei mokomasis dalykas labai patinka, ieškau papildomos informacijos“
	Konspektus skaitau garsiai ir atkartuju	„Konspektus skaitau garsiai, o po to garsiai atkartuju“
	Mokymasis paskutinėmis dienomis prieš egzaminą	„visą laiką pradėdau ruoštis egzaminams likus dviem dienoms iki jų. Seminarams pradėdau ruoštis kartais anksčiau nei reikia, jei būna laiko“
	Mokymasis skaitant ir įsimenant	„Skaitau, stengiuosi įsiminti informaciją“
	Mokymasis iš dėstytojų rekomenduotos literatūros ir iš internete randamos informacijos	„Skaitau dėstytojų pateiktus konspektus, atšviestą medžiagą (knygas rekomenduotas), ieškau informacijos internete“
	Mokymasis paskaitų ir seminarų metu, studijuojama dėstytojo ir internete rasta medžiaga	„...daug laiko neskiriu..., bet stengiuosi lankyti visas paskaitas ir seminarus kad turėti bendrą supratimą... ruošiuosi tokiu būdu – iš atsiųstos dėstytojo medžiagos, naudojant medžiagą esamą internete ir jeigu yra būtina atitinkama literatūra“
	Skaitau dėstytojų pateiktus konspektus ir jų rekomenduotą literatūrą	„Naudojuosi dėstytojų konspektais, renkuosi ieškau papildomos informacijos pagal dėstytojų rekomenduojamą literatūrą“
	Skaitau, ieškau informacijos internete, atsakingai planuoju laiką ir laikausi dienvakšės. Bendrauju su kurso draugais	„Skaitau, renku informaciją, labai atsakingai suplanuoju savo laiką ir kruopščiai laikausi dienvakšės. Ieškau informacijos internete, bendrauju elektroniniu paštu su kurso draugais“
Skaitau knygas, užrašus, naudojuosi informacinėmis technologijomis	„Dažniausiai naudojuosi knygomis, turimais užrašais, informacinėmis technologijomis“	
Neskiriamas laikas papildomos medžiagos paieškai; mokymasis	„...iš koncentruotos medžiagos. Dažniausiai rimtai mokausi“	

	prieš egzaminą	<i>paskutinėmis dienomis...“.</i>
Giluminis požiūris į mokymąsi	Mokymasis skaitant ir analizuojant, svarbi dėstytojo įtaka	<i>„Skaitau, analizuoju dėstytojų pasiūlytą literatūrą, bei jų paruoštus konspektus“</i>
	Mokymasis konspektuojant, braižant schemas. Skaitymas ir perskaityto teksto atgaminimas, savo žinių įvertinimas	<i>„...mokydamasi visada darau trumpus ir aiškius konspektus...pasidarau nedideles schemas, kuriose susirašau atmintinę, raktinius žodžius, kuriuos prisiminusi atgaminu visas išmoktas žinias. Mokausi ne tik prisėdu prie knygų ar konspektų, visada kai veikiu ką nors, kas palieka mano mintis, stengiuosi mintyse atgaminti ką žinau, kaip geriausiai suprantu į kuriuos klausimus atsakant vis dar pritrūksta žinių“</i>
	Mokymasis skaitant papildomą literatūrą, teksto analizė ir reikšmingos diskusijos	<i>„Skaitau papildomą literatūrą, analizuoju tekstus. Ruošiuosi visada, kartais net tam tikra (mane dominančia tema) ; diskutuoju su savo draugais ir artimaisiais“</i>
	Mokymasis planuojant laiką. Skaitymas, konspektavimas ir perfrazavimas	<i>„Paskiriu tam laiko, skaitau, konspektuoju, perfrazuoju“</i>
	Mokymasis skaitant knygas ir konspektuojant	<i>„Skaitau knygas, darau konspektus“</i>
	Mokymasis planuojant laiką ir sudarant mokymosi planą	<i>„Stengiuosi iš anksto susidaryti planą, ką, kada mokysiuos, kad viską spėčiau padaryti... ruošiuosi prieš kiekvieną egzaminą, nes iš anksto ruoštis neturiu laiko ir neįsiminčiau“</i>
	Mokymasis planuojant laiką ir sudarant mokymosi planą	<i>„Susidarau planą ir nustatau terminą iki kada, ką turiu atlikti. vadovaudamasi planu, atlieku užduotis...Plane numatytos dienos, kurios skiriamos teorijai kartoti“</i>
	Mokymasis įsigilinant, taikant strateginį, praktinį, analizės mokymosi metodus	<i>„Seminarams ruošiuosi visų pirma pažvelgus ir įsigilinus, ką būtent reikia padaryti, suprasti, kuo geriau, aiškiau ir taikliau jiems pasiruošti ... aptariant, pritaikant magistro darbo rašymui...Egzaminams...be abejo skaitau...“ Išmokstu pagrindinius apibrėžimus ir aiškiai suformuluotas sąvokas... pastebiu visada savo bendrą supratimą ką, kaip gali palyginti, paaiškinti, išvedžioti“</i>
	Skaitymas įvairių autorių darbų, lyginant įvairias teorijas. Naudojami įvairūs žodynai, kurių pagalba reikalinga sąvokų išaiškinimui. Mokymasis kartu su	<i>„Mokydamasi stengiuosi naudoti įvairių autorių (ne vieno) darbus, lyginti tam tikrą informaciją. Naudojuosi įvairiais žodynais (edukologijos, psichologijos).</i>

bendramoksliais, naudojant diskusijų metodą. Mokymosi medžiagos sisteminimas ir žymėjimas pagrindinių dalykų.	<i>Išsiaiškinu kiekvieną neaiškų žodį, sąvoką (susidarau neaiškių sąvokų žodynėlių)...bendradarbiauju su bendramoksliais (diskutuojame, keičiamės turima informacija). Užrašuose, straipsniuose, knygoje pieštuku braukiu pagrindinius dalykus... „prastinu“ pagrindinę medžiagą“</i>
Skaitoma studijų metu gauta literatūra ir analizuojama įvairi medžiaga, kurioje ieškoma įvairių požiūrių. Mokymasis diskutuojant su kurso draugais	<i>„Skaitau studijų metu gautą literatūrą, analizuoju turimą medžiagą, ieškau kitokių požiūrių apie tą patį reiškinį, lyginu, diskutuoju su kursiokais...“</i>
Skaitoma literatūra. Susidūrus su mokymosi sunkumais minčių pagalba bandoma įsivaizduoti ir modeliuoti būsimą darbą. Mokymasis monologo metodu	<i>„...skaitau, ieškau literatūros. ...puolu į neviltį, nes neįsivaizduoju kaip atlikti darbą. Pradedu modeliuoti, svajoti, bandau įsivaizduoti, kurti, na ir susikuria darbas, sunkiai bet susikuria. Esu drovi todėl konsultacijų dėstytojų neprašau“</i>
Studijuojama dėstytojo rekomenduota ir internete rasta medžiaga; mokymosi esmė – suprasti	<i>„...iš konspektų (paskaitų), nurodytos literatūros, per prieigą internete. Stengiuosi ne „iškalti“, o suprasti ir savais žodžiais atsakyti“</i>

Analizės metu informantų mokymosi patirtys pasidalino į dvi grupes: 13 studentų atskleidė paviršutinį požiūrį į mokymąsi, o 12 – giluminį. Kategorija **paviršutinis požiūris į mokymąsi** atskleidė studentų paviršutinį požiūrį į mokymąsi. Teisės edukologijos studentai (5 informantai) nurodo, kad mokymuisi daug laiko neskiria ir rimtai mokosi tik prieš egzaminus („... prieš egzaminą. Jeigu reikia padaryti darbą – anksčiau pradedu...“ <...> „...visą laiką pradedu ruoštis egzaminams likus dviems dienoms iki jų...“). Informantai nurodė, kad jų mokymuisi yra reikšmingas dėstytojų autoritetas, (jų rekomendacijos ką, iš kur ir kaip reikia mokytis): „skaitau dėstytojų pateiktus konspektus, atšviestą medžiagą (knygas rekomenduotas), ieškau informacijos internete“ bei atskleidė savo pastangas mokymosi metu norą įsiminti kuo daugiau informacijos („skaitau, stengiuosi įsiminti informaciją“, „konspektus skaitau garsiai...“). Iš šio pasisakymo galima spėti, jog noras įsiminti informaciją susijęs su pastangomis įsiminti studijuojamą medžiagą, numatyti egzamino klausimus ir atgaminti informaciją egzamino metu. Informantas(ė) nurodė, jog skaito ir ieško informacijos internete, atsakingai planuoja savo laiką ir kruopščiai laikosi nustatytos dienotvarkės, bendrauja elektroniniu paštu su kurso draugais. Šis pasisakymas atskleidžia studento(ės) paviršutinį požiūrį į mokymąsi ir dėmesio koncentravimą į smulkmenišką ir nereikšmingą mokymuisi detales, kurios greičiau trukdo nei padeda suprasti studijuojamąjį dalyką.

R. Tidikio (2001) moksliniame straipsnyje „Edukacinės inovacijos studijose ir studentų pozicija“ pateiktas tyrimas, kurio metu buvo apklausti 419 studentų. Tyrimu buvo siekiama nustatyti studentų

požiūrį į mokymosi procesą, tobulinimo galimybes bei rezervus. Mokslininko atliktas tyrimas atskleidė, jog didesnė pusė studentų savarankiškai mokosi tik prieš egzaminus, o 18,5 proc. tik prieš suvestinę žinių kontrolę, 29,3 proc. per savaitę dirba reguliariai nuo vienos iki septynių dienų, priklausomai nuo jų sugebėjimo ir pažintinių interesų išsivystymo lygio (p.65-66).

Paviršutinis požiūris skatina neefektyvų išmokimą, t.y. neskatina savarankiško mokymosi ir turi įtakos žemiems arba neigiamiems studijų rezultatams, pažymi P. Ramsdenas (2000). Besimokančiųjų pastangas įsiminti perskaitytą mokymosi medžiagą galima interpretuoti kaip nepasitikėjimą savimi ir netikėjimą savo kūrybinėmis galiomis. Svarbu, kad studentai suprastų, kad jie gali kurti savo žinojimą, o ne tik įsiminti arba „iškalti“ teoriją. Čia galėtų besimokantieji pasitikėti dėstytojais, atverti jiems kelius į savivaldų mokymąsi ir padėtų tapti autonomiškais asmenybėmis. Individualus dėstytojų ir studentų bendravimas turi įtakos studentų asmenybės savarankiškam brendimui, teigia R. Tidikis (2001), studentų savarankiškumo lygis tiesiogiai priklauso nuo studijų pedagoginio proceso organizavimo lygio, nuo edukacinių inovacijų, skatinančių studentus įvaldyti aktyvaus mokymosi ir savarankiško darbo metodus (p.68).

Informantų pasisakymai leido išskirti kokybinę kategoriją *giluminis požiūris į mokymąsi*, kuri atskleidė, kad studentai mokymosi procese skaito mokymosi medžiagą, ją analizuoja, konspektuoja ir perfrazuoja. Taip pat pažymėjo, kad braižo mokymosi schemas, rašo reikšminių sąvokų atmintines. Mokymosi procese yra svarbi dėstytojo įtaka („*skaitau, analizuoju dėstytojų pasiūlytą literatūrą, bei jų paruoštus konspektus*“), vadinasi, giluminiam požiūriui į mokymosi procesą kaip ir paviršutiniam požiūriui įtakos turi dėstytojo autoritetas. Informantas(ė), nurodė, kad mokosi įvairiais būdais („*...iš konspektų (paskaitų), nurodytos literatūros, per prieigą internete. Stengiuosi ne „iškalti“, o suprasti ir savais žodžiais atsakyti*“), o tai atskleidžia ne tik dėstytojo įtaką renkantis studijų medžiagą, bet ir savarankiškumą, t.y. savarankišką mokymosi medžiagos paiešką. Čia atsiskleidė ir mokymosi esmė – suprasti: „*stengiuosi ne „iškalti“, o suprasti ir savais žodžiais atsakyti*“.

Teisės edukologijos studentai nurodė, jog skaito literatūrą, ją analizuoja, sistemina, pieštuku pažymi reikšmingas mokymosi medžiagos dalis bei įvairių žodžių pagalba siekia suprasti sudėtingus žodžius ir išsiaiškinti sąvokas. Informantai atskleidė, jog skaito įvairių autorių darbus, tarpusavyje lygina įvairias teorijas ir domisi skirtingais požiūriais, vadinasi, analizė įgalina teigti, kad teisės edukologijos studentai nepriskiria savęs jokiai filosofinei mokyklai ir jokios teorijos nelaiko išskirtine ar vienintele.

Subkategorija *mokymasis įsigilinant, taikant strateginį, praktinį, analizės mokymosi metodus* atskleidė informantų domėjimąsi studijų procesu ir pastangas giliai suprasti studijuojamą medžiagą bei planavimą – ką reikia padaryti, o ką suprasti, kaip taikliau pasiruošti ir kaip visa tai pritaikyti. Išryškėjo, jog ruošiantis egzaminams ne tik skaitoma literatūra, išskiriami pagrindiniai apibrėžimai ir studijuojamos sąvokos, bet ir siekiama manipuluoti turima informacija: „*pastebiu visada savo bendrą*

supratimą ką, kaip gali palyginti, paaiškinti, išvedžioti“. Vadinasi, galima teigti, jog informantai turi giluminį požiūrį į mokymąsi, jaučia vidinį poreikį žinoti, stengiasi giliai suvokti ir suprasti studijuojamą dalyką. Giluminis požiūris glaudžiai susijęs su studentų domėjimusi užduotimi dėl jos pačios, teigia D. Lipinskienės (2002), todėl svarbu, kad būtų žadinamas studentų smalsumas ir interesas konkrečiau dalyko mokymuisi, skatinama diskutuoti, klausinėti (p.106).

Kategorijos *giluminis požiūris į mokymąsi* subkategorija *mokymasis planuojant laiką ir sudarant mokymosi planą* išryškino studentų savęs valdymo ir savo laiko valdymo gebėjimų taikymą mokymosi procese, siekiant efektyviai valdyti laiką. Iš to galima suprasti ir tai, jog informantai siekia būti gerai besimokančiais studentais, laiku atlikti užduotis, išlaikyti egzaminus, neturėti akademinį įsiskolinimą ir patirti studijų sėkmę.

Giluminį požiūrį į mokymąsi atskleidė informantų pasisakymai, jog jie mokymosi procese ne tik skaito ir analizuoja mokymosi medžiagą, bet ir bendradarbiauja, t.y. keičiasi informacija, diskutuoja įvairiomis, aktualiomis temomis su kurso draugais. Kategorija atskleidė, jog mokymosi metu naudojamas ne tik diskusijų metodas, bet ir monologo metodas, kuris naudojamas esant mokymosi sunkumams (*...puolu į neviltį, nes neįsivaizduoju kaip atlikti darbą...tada pradėdu modeliuoti, svajoti, bandau įsivaizduoti, kurti, na ir susikuria darbas, sunkiai bet susikuria...*), E. Huserlis šį mokymąsi pavadintų intuیتیvia esmės savisklaida, K. Jaspersas (1998) kaip sąmoningą susikaupimą ir meditaciją vienetėje (p.137).

Studijuojančiųjų Lietuvoje ir kitose valstybėse požiūryje į mokymąsi, dominuoja kiekybinio žinių kaupimo samprata, antroje vietoje - supratimas, trečioje – taikymas, ketvirtoje – įsiminimas ir atsiminimas, penktoje – gebėjimas pamatyti kitaip ir šeštoje – asmenybės keitimasis, teigia V. Zuzevičiūtė (2007), ir pateikia tokius požiūrius į mokymąsi: tam tikrų tinkamų asmeninių savybių būtinumą, universiteto mikrokultūros reikšmę bei požiūrį, kad mokymasis yra sėkmingos socialinės ir profesinės integracijos instrumentas, taip pat pažymi mokymo(si) metodų įvairovės svarbą“ (p.154).

Socialinių mokslų srities studentų savarankiškos veiklos raišką universitetinėse studijose nagrinėjusios Ilona Tanzegolskienė ir Rita Pileckaitė (2010), apklausė 185 studentus. Atlikta tyrimo analizė atskleidė, jog dalis I kurso studentų savarankiškumą mokantis apibūdina kaip mokymąsi mintinai, mechaniškai atkartojant, o dauguma II kurso studentų - kaip paties studento dalyvavimą planuojant, stebint, koreguojant ir vertinant savo mokymosi procesą ir rezultatus. Savarankiškam mokymuisi studentai nurodė reikalingą mokymosi patirtį, išankstinių mokymosi veiksmų planavimą, galimybę su dėstytojais sudaryti mokymosi planą, apibrėžti tikslus ir planuojamus rezultatus, patiems pasirinkti savarankiškų darbų atsiskaitymo formą (p.48).

Apibendrinant analizės rezultatus, galima teigti, jog mokymosi procese yra svarbus dėstytojo vaidmuo. Analizės metu informantų mokymosi patirtys pasidalino į dvi grupes: 13 studentų atskleidė paviršutinį požiūrį į mokymąsi, o 12 – giluminį. 5 informantai nurodė, kad mokymuisi daug laiko

neskiria ir rimtai mokosi tik prieš egzaminus. Kiti studentai atsikleidė savo pastangas, norą įsiminti kuo daugiau informacijos bei nurodė, jog planuoja savo laiką, kruopščiai laikosi nustatytos dienotvarkės, bendrauja elektroniniu paštu su kurso draugais, o tai atskleidė paviršutinį požiūrį į mokymąsi, dėmesio koncentravimą į smulkmenišką ir nereikšmingą detales, kurios trukdo suprasti studijuojamąjį dalyką.

Giluminį požiūrį į mokymąsi turintys informantų pasisakymai atskleidė, jog jie jaučia vidinį poreikį žinoti, stengiasi giliai suvokti studijuojamus dalykus. Teisės edukologijos studentai mokosi įvairiais būdais: savarankiškai renkami įvairius mokymosi šaltinius, skaito, analizuoja, konspektuoja, sistemina, perfrazuoja, braižo schemas, pieštuku pažymi reikšmingas dalis, įvairių žodynų pagalba siekia suprasti ir išsiaiškinti nežinomus terminus, rašo reikšminių sąvokų atmintines. Studentai atskleidė, jog skaito įvairių autorių darbus, tarpusavyje lygina teorijas ir domisi skirtingais požiūriais, siekia manipuluoti turima informacija, vadinasi, analizė įgalina teigti, kad teisės edukologijos studentai domisi įvairiomis mokslo teorijomis ir jokios teorijos nelaiko išskirtine.

Siekiant atskleisti informantų mokymosi stilių, kuris turi reikšmės orumo ugdymuisi mokymosi procese, buvo pateiktas teiginys „*Mano mokymosi stilius...*“. Šalia teiginio sąmoningai skliausteliuose buvo pateikti žodžiai: (susikaupimas, vaizdai, bendravimas, poilsis, klausymas, skaitymas, praktinės užduotys, kitų mokymas, kita), siekiant, kad studentams būtų lengviau aprašyti mokymosi stilių. Analizės metu išryškėjo orumo ugdymuisi svarbios devynios kokybinės kategorijos (žr. 6 lentelę):

- verbalinis – kinestezinis mokymosi stilius;
- mokymosi valdymas;
- vidinis mokymosi stilius;
- vizualinis – verbalinis mokymosi stilius;
- vizualinis mokymosi stilius;
- tarpasmeninis, vizualinis ir verbalinis mokymosi stilius;
- kinestezinis – muzikinis mokymosi stilius;
- mokymasis klausant;
- savireguliuojantis mokymasis.

6 lentelė. Teisės edukologijos studentų mokymosi stiliai

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginiai
Verbalinis – kinestezinis mokymosi stilius	Skaitymas, rašymas, praktinės užduotys	<i>Skaitymas, rašymas, praktinės užduotys</i>
Mokymosi valdymas	Susikaupimas, skaitymas, praktinės užduotys	<i>„Susikaupimas, skaitymas, praktinės užduotys“</i>
	Skaitymas, rašymas, susikaupimas ir poilsis – aktyvi atsitraukimo nuo mokymosi strategija	<i>„Skaitymas, rašymas, poilsis, susikaupimas“</i>

Vidinis mokymosi stilius	Skaitau ir stengiuosi suprasti, atgaminti	„bandau suprasti, ką perskaitau ir atgaminti“
	Skaitymas, siekiant suprasti, o ne „išskalti“, rašymas - įsiminimo sustiprinimui	<i>Rašau, kad geriau įsiminčiau. Skaitydama stengiuosi suprasti esmę, o ne išskalti mintinai</i>
	Skaitymas, konspektavimas ir sisteminimas	„Skaitymas, konspektavimas, sisteminimas“
	Mokymasis, skiriant didesnę dėmesį patinkantiems dalykams	„Mokausi nuolat - patinkančius dalykus; mokausi paskutinę naktį – nepatinkančius dalykus“
Vizualinis – verbalinis mokymosi stilius	Vizualinis - verbalinis	„Vizualinis, verbalinis“
	Skaitymas, rašymas, schemų braižymas	„Skaitymas, rašymas, schemų braižymas ir pan.“
Vizualinis mokymosi stilius	Mokymasis vizualinio stiliaus pagalba, piešiant schemas, pažymint ir paryškinant skaitomą tekstą	<i>Vizualus – todėl mokydama darau schemas, braukausi tekstą skirtingomis spalvomis, išskiriu temas, šriftu tarpais“</i>
	Skaitymas konspektų ir žymėjimas svarbiausių detalių, minčių, idėjų	„Mokausi iš savo konspektų, braukausi, paryškinu svarbiausias vietas, mintis, idėjas“
	Planavimas, vaizdavimas, skaitymas ir susikaupimas	„Planuoju, bandau vaizduoti kaip tai turėtų atrodyti. Kai atsibosta mąstyti aš tiesiog ilsiuosi. Skaitau susikaupusi“
Tarpasmeninis, vizualinis ir verbalinis mokymosi stilius	Susikaupimas, klausymas, bendravimas, vaizdai, praktinės užduotys	„Susikaupimas, bendravimas, klausymas, vaizdai, praktinės užduotys“
	Skaitymas, bendravimas ir kitų mokymas	„Bendravimas, skaitymas, kitų mokymas būtų prioritetingas dalykas“
	Skaitymas, mokymosi medžiagos konspektavimas ir sisteminimas. Mokymasis bendradarbiaujant su kurso draugais	„Mokausi per skaitymą, medžiagos konspektavimą ir sisteminimą. Bendravimas su gupiokais, kursiokais, kolegom, kurio metu mokomas kitas ir mokomasi iš kito“
	Susikaupimas, labai svarbios praktinės užduotys ir debatai	„Susikaupimas, labai svarbios praktinės užduotys, debatai“
	Susikaupimas, klausymas, skaitymas, rašymas, kitų mokymas ir pagalbos paieška – konsultacijos	„Susikaupimas, klausymas, skaitymas, rašymas, kitų mokymas, konsultacijos“
Kinestezinis – muzikinis mokymosi stilius	Mokantis kartais reikalinga kitų pagalba (vaidybinės situacijos), reikalingi vaizdai ir garsai	„Man reikalingi tiek vaizdai, tiek garsai, todėl kartais prašau draugų man padėti“
	Susikaupimas, skaitymas, santykinai tylios ir neblaškančios vietos suradimas, mokymasis klausantis klasikinės muzikos. Diskusijos ir konsultacijos su kolega	„Susikaupimas, skaitymas, klasikinės muzikos klausymasis, kai mokausi, kad pašaliniai garsai neblaškytų. Kartais tenka su kolega padiskutuoti neaiškiais jam ar man klausimais“
Mokymasis klausant	Skaitymas ir atkartojimas	„skaitau ir garsiai atkartuju - verbalinis“
Savireguliuojantis mokymasis	Svarbiausia susikaupimas ir visiška ramybė. Bendravimas, poilsis ir kitų mokymas. Skaitymas ir praktinis žinių taikymas. Mokyti padeda vaizdinė informacija	„...svarbiausia susikaupimas, visiška ramybė... vaizdinė informacija, bendravimas, poilsis, klausymas, skaitymas, rašymas, praktinės užduotys, kitų mokymas“

	„Visko po truputį. Man mokyti padeda vaizdinė medžiaga“
Skaitymas, klausymas, vaizdinės priemonės ir praktiniai darbai	„Informaciją man prisiminti padeda klausymas, skaitymas, vaizdinės priemonės, atlikti praktiniai darbai“

Kokybinė kategorija **verbalinis – kinestezinis mokymosi stilius**, kuri vienodai pažymėjo 2 informantai, atskleidė, jog mokymosi procese skaito, rašo, atlieka praktines užduotis ir tarpusavyje derina du mokymosi stilius: verbalinį ir kinestezinį.

Informantų susikaupimą mokantis ir pastangas skiriamas skaitymui, rašymui, praktinių užduočių atlikimui atskleidė kokybinė kategorija **mokymosi valdymas**. Informantų pasisakymuose išryškėjo ir jų mokymosi stilių derinukas – dėmesio koncentravimas, tarpusavyje derinami verbalinis ir kinestezinis mokymosi stiliai, kurie nurodo susidomėjimą mokymosi procesu – pažinti ir kūrybiškai taikyti teorines žinias praktikoje. Analizė įgalina teigti, jog studentai suinteresuoti mokytis. Interesas gali būti kaip asmens orumo poreikis, kaip siekis įgyti akademinės ar praktinės srities kompetencijų, kaip noras nuolat tobulinti savo gebėjimus, įgūdžius ir taikyti įgytas kompetencijas kintančiose gyvenimiškose situacijose.

Kokybinė kategorija **vidinis mokymosi stilius** atskleidė, kad teisės edukologijos studentai (4 informantai) stengiasi ir siekia giliai suprasti mokymosi medžiagą, ją konspektuodami ir sistemindami („...bandau suprasti, ką perskaitau atgaminti“ <...> „...rašau, kad geriau įsiminčiau...stengiuosi suprasti esmę – o ne „iškalti““). 1 informantas(ė) nurodė, kad patinkančius dalykus mokosi nuolat, o mažiau dominančius dalykus mokosi paskutinę naktį prieš egzaminą.

Mokymosi procese, kaip nurodė 2 informantai, naudoja du mokymosi stilius: vizualinį ir verbalinį, kuriuos atskleidė kokybinė kategorija **vizualinis ir verbalinis mokymosi stilius**.

Kokybinė kategorija **vizualinis mokymosi stilius** išryškino teisės edukologijos studentų (3 informantų) dominuojantį ir mėgstamą mokymosi stilių bei naudojamus mokymosi būdus: schemų piešimas ir teksto žymėjimas, pabrėžiant svarbiausias vietas bei mokymosi užduočių planavimas pasitelkiant intuiciją ir kūrybinę vaizduotę („...bandau vaizduoti kaip tai turėtų atrodyti...“).

Kokybinė kategorija **tarpsmeninis, vizualinis ir verbalinis mokymosi stilius** išryškino teisės edukologijos studentų (5 informantai) tarpusavyje derinamus, dominuojančius tris mokymosi stilius. Visi 5 informantai pažymėjo, kad jiems yra svarbus tarpusavio bendravimas, mokymasis kartu su kitais („...kurio metu mokomas kitas ir mokomasi iš kito...“ <...> „...kitų mokymas, konsultacijos“), debatai tarp kolegų. Mokymosi procesui svarbų susikaupimą nurodė 3 informantai, 2 informantai įvardijo klausymą ir mokymosi medžiagos konspektavimą bei praktines užduotis. Analizė įgalina teigti, jog visi informantai naudoja kompleksinius mokymosi stilius.

Analizės metu nurodytas debatų metodas gali būti interpretuotinas kaip proto mankšta arba kūrybiška praktinė veikla, padedanti studentams įsiminti didelius informacijos kiekius ir išvengti monotonijos mokymosi proceso metu. Tyrimo metu informantai akcentavo – konsultacijas ir bendravimą su kurso draugais kaip pagalbos paiešką ir aktyvią mokymosi strategiją, kuri turi įtakos sėkmingiems mokymosi pasiekimams ir orumo ugdymuisi. Vaizdiniai, įgalina kurti, įsivaizduoti, planuoti, aptikti ir užpildyti žinių spragas. Stygius veikia motyvuojančiai, o tai sukelia norą ieškoti ir atrasti daugiau, vadinasi, turi įtakos kūrybiškam kompetencijų panaudojimui ir orumo ugdymuisi.

Debatai, disputai ir forumai yra atviros visuomenės dialogo forma, socialinės ir tarpasmeninės darnos susitarimo būdai, įtvirtinantys demokratiškumą ir pilietiškumą, teigia Gražina Šmitienė (2005), skatina refleksiją apie sudėtingus ir nevienareikšmius gyvenimo reiškinius, ugdo gebėjimą klausytis, girdėti, parengti kalbą ir viešai kalbėti, rinkti, nagrinėti ir interpretuoti informaciją (p.46), padeda spęsti daug mokymosi ir auklėjimo uždavinių, moko įvairiapusiškai spęsti problemas, abejoti faktais ir idėjomis, ugdo įgūdžius, gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus, papildo Liuda Šiaučiukėnienė, Ona Visockienė ir Palmira Talijūnienė (2006, p.154).

Kokybinė kategorija *kinestezinis - muzikinis mokymosi stilius* atskleidė, jog informantai tarpusavyje derina du mokymosi stilius. Informantų pasisakymuose išryškėjo, kad mokymuisi yra reikšminga draugų pagalba (vaidybinės situacijos), svarbios konsultacijos ir diskusijos (...*tenka su kolega padiskutuoti neaiškiais jam ar man klausimais...*“, kurias galima interpretuoti kaip siekį suprasti neaiškius klausimus arba kaip aktyvios mokymosi strategijos naudojimą – pagalbos paiešką, iškilus problemoms. Kategorija išryškino informantų naudojamą ir dominuojantį muzikinį mokymosi stilių (...*klasikinės muzikos klausymasis, kai mokausi, kad pašaliniai garsai neblaškytu...*“ <...> (...*Man reikalingi tiek vaizdai, tiek garsai, todėl...*“). Pasak M. Teresevičienės ir kt. (2004), kinestezinio mokymosi stiliaus besimokantiejiems reikia idėjas išbandyti, panaudoti praktikoje; jų mokymasis remiasi ne taisyklėmis, bet praktika ir jausmais (p.23).

Dar viena kokybinė kategorija *mokymasis klausant* atskleidė, jog svarbu garsiai skaityti ir atkartoti, t.y. išreikšti žodžiais perskaitytą medžiagą. Skaitymas balsu – mokymosi strategija ir natūrali reakcija, kai sunku suprasti, ir puiki strategija, kuri padeda mokantis sunkų tekstą, teigia Douglas R. Buehl (2004), pajvairina įprastą teksto mokymąsi, leidžia suprasti, kai jis ne tik perskaitomas, bet ir išgirstamas (p.114-115). Besimokantieji, turintys klausymosi stilių mėgsta uždavinėti klausimus ir klausytis žmonių, mokytis iš garso kasečių ir paskaitų, nes turi galimybę gauti ir įsiminti informaciją girdėdami, teigia M. Teresevičienė ir kt.(2004, p.23).

Visą kompleksą, naudojamų mokymosi stilių atskleidė kokybinė kategorija *savireguliuojantis mokymasis* ir teisės edukologijos studentų (2 informantai) pasisakymai (...*svarbiausia susikaupimas, visiška ramybė... vaizdinė informacija, klausymas, skaitymas, rašymas, praktinės užduotys, kitų mokymas...visko po truputį...padeda vaizdinė medžiaga*“ <...> „*informaciją...prisiminti padeda*

klausymas, skaitymas, vaizdinės priemonės, atlikti praktiniai darbai“). Vadinasi, galima teigti, jog informantai naudoja verbalinį mokymosi stilių, nes pažymi, jog jiems mokymosi procese padeda skaitymas, rašymas ir klausymas. Praktinės užduotys ir darbai atskleidžia naudojamą kinestezinį mokymosi stilių, o visiškos ramybės poreikis išryškina didelį jautrumą garsams ir muzikinį mokymosi stilių. Vaizdinių priemonių naudojimas nurodo vizualinį mokymosi stilių, kitų žmonių mokymas – tarpasmeninį mokymosi stilių.

Savireguliuojančio mokymosi kompetencijas užtikrina asmeniniai gebėjimai ir asmeninės savybės, teigia G. Tautkevičienė (2005), ir nurodo šiuos kriterijus: mokymosi proceso planavimas ir valdymas, kryptingumas, pasitikėjimas savimi, mokymosi refleksija ir monitoringas, valia, pagalbos poreikis ir paieška, mokymosi gebėjimai (p.87).

Vienintelio mokymosi stiliaus apibrėžimo mokslininkai nepateikia. Mokymosi stiliai nusako pačią didžiausią besimokančiajam priimtinių metodų ir aplinkų įvairovę, pažymi Malkomas S. Knowlesas ir kt. (2007), pagrindinė mokymosi stiliaus prielaida skamba taip: *„individualusis besimokantysis, pasinaudodamas preferencijomis, paskatins reiškinį, kai bus mokomasi ne taip veiksmingai tose situacijose, kuriose teks atsisakyti sau patogių mokymosi strategijų ir stilių preferencijų <...> kadangi individui visiškai nerealu tikėtis, kad visos mokymosi situacijos ir lyderiai derinsis prie jo asmeninio stiliaus, besimokantysis dažnai atsidurs situacijose, esančiose anapus jo jaukaus patogumo ribos. Neišsiugdę platesnių mokymosi įgūdžių įvairovės, tokie žmonės jausis kebliai situacijose, nederančiose su jų natūraliu stiliumi“* (p.186).

Apibendrinat šią darbo dalį, reikia pažymėti, kad teisės edukologijos studentai nurodė dar vieną reikšmingą orumo ugdymuisi komponentą – poilsį (3 informantai), kurį galima interpretuoti kaip atsitraukimo strategiją ir siekį išvengti nuovargio. Analizės metu teisės edukologijos studentai (8 informantai) stipriai akcentavo - susikaupimą, kaip gebėjimą koncentruoti dėmesį ir valdyti savo mintis bei atskleidė kompleksinių mokymosi stilių taikymą. Pažymėtina, kad 9 informantai tarpusavyje derina mažiausiai tris mokymosi stilius.

Mokymosi proceso sėkmė priklauso nuo mokėjimo pasirinkti ir taikyti mokymosi strategijas. Teiginiu *„Mokymosi procese pasitelkiu strategijas (planuoju, stebiu, vertinu, kita)“* buvo siekiama išsiaiškinti, kokias strategijas mokymosi procese naudoja teisės edukologijos studentai. Analizės metu nustatytos septynios kokybinės kategorijos (žr. 7 lentelę):

- metakognityvinės strategijos;
- kompleksinės mokymosi strategijos;
- universiteto bibliotekos informacinė paieškos strategija;
- tikslo siekimas;
- studijų srities strategija;

- informacijos apdorojimo proceso ir metakognityvinės strategijos;
- metakognityvinė ir studijų proceso strategijos.

7 lentelė. Teisės edukologijos studentų mokymosi strategijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Metakognityvinė strategija	Pasitelkiu stebėjimo, vertinimo, planavimo ir sisteminės analizės metodus	„Stebiu, vertinu, planuoju, sisteminu, atrenku esminius dalykus...“
	Planuoju, stebiu ir analizuoju	„Stengiuosi planuoti, stebiu, analizuoju“
	Planuoju ir stebiu	„Planuoju, stebiu“
	Stebiu, klausau ir analizuoju	„Stebiu, klausau, analizuoju“
	Planuoju	„Planuoju“;
	Planuoju, vertinu, stebiu ir naudojuosi bibliotekos paslaugomis	„Planuoju, vertinu, stebiu, naudojuosi bibliotekos paslaugomis“
	Dažniausiai planuoju, stebiu, analizuoju, vertinu ir įsivertinu, naudojuosi bibliotekos paslaugomis	„Dažniausiai planuoju, stebiu ir analizuoju tai ką matau. Vertinu savo ir kitų darbus. Naudojuosi bibliotekos paslaugomis“
	Planuoju užduočių atlikimą, stebiu dėstytojų vedamas paskaitas. Vertinu savo darbus ir analizuoju klaidas, taip pat naudojuosi bibliotekoje teikiama šaltinių paieškos strategija	„Planuoju užduočių atlikimą, stebiu kaip dėstytojai veda paskaitas, kaip elgiasi jų metu. Vertinu savo darbus, analizuoju klaidas.. bibliotekos paslaugomis (šaltinių paieškos strategija)“
	Svarbu planuoti ir sau atsiskaityti. Vertinu kitų darbus, nes tokiu būdu matau savo spragas ir pranašumą	„Labai svarbu planuoti sau ir pačiai prieš save atsiskaityti. Vertinant kitų darbus, pastebi savo spragas, stipriąsias puses“
	Planuoju dienvakarę, stebiu ir analizuoju kitų pristatymus, analizuoju, modeliuoju, bandau pritaikyti praktikoje	„Planuoju dienvakarę, stebiu ir analizuoju kitų pristatymus, analizuoju ir modeliuoju, mėginu pritaikyti praktikoje“
Kompleksinės mokymosi strategijos	Klausau, stebiu ir pritaikau sau. Planuoju, įsivaizduoju, kaip turi atrodyti, kartu stebiu, mąstau kaip atrodytų ir vertinu	„... klausant, ... ką, kaip sau pritaikyti, susiplanuoju, kaip atrodytų, kartu stebiu kas išeina ir katu vyksta vertinimas...labiau planavimas ir vertinimas“
	Pasitelkiu įvairias strategijas	„Pasitelkiu įvairias strategijas“
Universiteto bibliotekos informacinė paieškos strategija	Pasitelkiu į pagalbą teminį bibliotekininką	„naudojuosi bibliotekos paslaugomis, susirasti reikiamą medžiagą padeda teminis bibliotekininkas“
	Rašant darbus literatūrą padeda susirasti teminis bibliotekininkas	„rašant darbus pateikiu užklausa literatūros paieškai“
	Kai trūksta knygų ieškau informacijos duomenų bazėse, paskutiniu metu naudojuosi teminio bibliotekininko pagalba	„... nėra reikiamų knygų informacijos ieškau duomenų bazėse, paskutiniu metu rašau užklausa dėl šaltinių paieškos, nes jų gausoje susipainioju, labai padeda teminio bibliotekininko pagalba“

Tikslo siekimas	Įvykdysiu tai, ką užsibrėžiau	„Įvykdysiu tai, ką užsibrėžiau“
Studijų srities strategija	Sugrupuota, vizualiai paruošta medžiaga	„Sugrupuota, vizualiai paruošta medžiaga“
	Teiginių ir faktų žymėjimas	„Rašau trumpus pastebėjimus sau ir matomoje vietoje pasidedu. Todėl norom nenorom vis perskaitau ir įsimenu informaciją“
	Mokausi tik svarbiausią ir įdomiausią mokymosi medžiagą	„Mokausi svarbiausią informaciją ir tą, kuri man įdomi, dažniausiai neįdomius dalykus mokausi paviršutiniškai“
Informacijos apdorojimo proceso ir metakognityvinė strategijos	Iš anksto sisteminu medžiagą, daug kartų skaitau	„Iš anksto...sisteminu visą reikalingą medžiagą ir daug kartų skaitau“
Metakognityvinė ir studijų srities strategijos	Planuoju ir konspektuoju	„Planavimo, konspektavimo“
	Planuoju, stebiu, klausau ir rašau	„Planuoju, stebiu, klausau, užsirašau“

Analizės metu teisės edukologijos studentai (10 informantų) stipriai akcentavo **metakognityvinę mokymosi strategiją**, kuri atskleidė mokymosi veikloje taikomus metodus: planavimo, stebėjimo, analizės, vertinimo ir įsivertinimo. Pažymėtina, jog 1 informantas(ė) nenurodė nė vienos mokymosi strategijos. Pasisakymuose įvardijo kompleksinius mokymosi metodus (...*„dažniausiai planuoju, stebiu ir analizuoju...ką matau...vertinu savo ir kitų darbus. Naudojuosi bibliotekos paslaugomis“*<...> *„planuoju užduočių atlikimą, stebiu kaip dėstytojai veda paskaitas, kaip elgiasi jų metu...vertinu savo darbus, analizuoju klaidas...“*). Teisės edukologijos studentai pažymėjo, jog mokymosi procese yra labai svarbi studijuojančiojo atsakomybė ir galimybė matyti savo klaidas (...*„labai svarbu planuoti sau ir pačiai prieš save atsiskaityti...vertinant kitų darbus, pastebi savo spragas...stipriąsias puses“*), planuoti dienotvarkę, analizuoti kitų besimokančiųjų darbus ir jų pristatymus (...*„stebiu ir analizuoju kitų pristatymus, analizuoju ir modeliuoju, mėginu pritaikyti praktikoje“*).

Kuriant savo asmenybę yra reikšmingos klaidos, pastebi Joe Farchtas (2010), kaip neįkainojamas grįžtamasis ryšys, *dovanojantis tiesos grūdą*, pasitikėjimą savimi ir lyderio savybes. Šiuolaikiniame sparčios kaitos ir netikrumo pasaulyje gebėjimas reflektuoti, taikyti metakognityvines planavimo, stebėsenos, korekcijos ir vertinimo strategijas yra viena esminių mokymosi visą gyvenimą prielaidų ir laikytina viena iš rezultatų, studijuojant universitetinėse studijose dalių, teigia V. Zuzevičiūtė (2007, p.156).

Kokybinė kategorija **kompleksinės mokymosi strategijos** išryškino, jog studijų procese taikomos įvairios strategijos, įgalinančios studentą tobulinti savo mokymąsi (...*„klausant...ką, kaip sau pritaikyti, susiplanuoju, kaip atrodytu, kartu stebiu kas išeina ir katu vyksta vertinimas...labiau planavimas ir vertinimas“*), vadinasi, mokymosi metu taikomi planavimo, modeliavimo, projektavimo, vertinimo, analizės ir stebėjimo metodai. Stebėjimas susijęs su ateitimi, gebėjimu atsitraukti iš esamos situacijos ir ją analizuoti, teigia V. Zuzevičiūtė (2007, p.118). Planavimas, įsivaizdavimas, mintyse

būsimo objekto vaizdo projektavimas ir vertinimas atskleidžia kūrybinį informanto(ės) mąstymą, kompleksinį strategijų naudojimą ir meistrišką žinių taikymą mokymosi procese. Gebėjimas kompleksiskai taikyti žinias ir strategijas turi įtakos, asmens tikėjimui savo vertingumu ir galiomis, kompetencijų tobulinimui ir profesinės karjeros kūrimui.

Kokybinė kategorija *universiteto bibliotekos informacinė paieškos strategija* atskleidė, jog teisės edukologijos studentai (3 informantai) naudojami universiteto bibliotekoje dirbančio teminio bibliotekininko paslaugomis, teikiama pagalba ieškant įvairių literatūros šaltinių, rašant rašto darbus. Informantai nurodė, jog neradę reikalingų knygų, naudojami informaciniais duomenų bazių šaltiniais arba teikia bibliotekininkui informacinės paieškos strategijos užklausa. Bibliotekos teikiamas paslaugas kaip mokymosi strategiją, teisės edukologijos studentai (3 informantai) pažymėjo, kaip kompleksinę dalį naudojamą su kitais metodais ir strategijomis.

Kokybinė kategorija *tikslo siekimas* atskleidė, jog tikslo siekimas ir jo įvykdymas yra strategija. Mokymosi strategijos apima savarankiško darbo planavimo, klausymo, skaitymo, konspektavimo ir savo darbo vertinimo gebėjimus, teigia L. Šiaučiukėnienė ir Nida Stankevičienė (2003), tikslas – tai savarankiško darbo planavimo dalis, savęs vertinimas – labai svarbi savarankiško darbo dalis (p.125).

Kokybinė kategorija *studijų srities strategija* išryškino, jog mokymosi procese svarbiausia - teiginių ir faktų žymėjimas, sugrupuota, paryškinta ir vizualiai paruošta medžiaga, kuri turi būti padėta matomoje vietoje, kad būtų lengviau išmokti ir prireikus atgaminti. Informantai nurodė, jog daugiausiai laiko skiria svarbiausiai ir įdomiai mokymosi medžiagai, o mažiau dominančią informaciją studijuoja paviršutiniškai. Kaip pažymi D. R. Buehl (2004), peržvelgti perskaitytą skyrių, dar kartą perskaityti keblesnes vietas, pasibraukti svarbią informaciją, remiantis kontekstu, perprasti naujus žodžius, nusibraižyti teksto schemą, pateikti klausimų sau pačiam, peržvelgti tekstą ir pasižymėti pastabas yra veiksmingo skaitymo strategijos pavyzdžiai (p.12).

Kaip matyti iš pateiktos lentelės studijų procese informantai derina tarpusavyje dvi strategijas, tai – *informacijos apdorojimo proceso strategija*, naudojama studijuojat mokymosi medžiagą ir daug kartų skaitant, tokiu būdu siekiant sėkmingai įsiminti, išlaikyti ir prireikus atgaminti informaciją. Antroji taikoma strategija – *metakognityvinė* nurodo, kad iš anksto sisteminama studijų medžiaga, vadinasi planuojamas ir laikas. Mokymąsi gali tobulinti pats besimokantysis, taikydamas įvairias mokymosi strategijas, aktyvinančias įvairius pažinimo procesus, jei tik apie jas turi informacijos arba jei, reflektavęs turimą patirtį, jas identifiko, teigia V. Zuzevičiūtė (2007, p.156).

Ketvirtoji kategorija taip pat kompleksinė, tai – *metakognityvinė* ir *studijų proceso strategijos*. Čia skiriamos tokios subkategorijos: *planuoju ir konspektuoju* ir *planuoju, stebiu, klausau ir rašau*. Informantai akcentavo planavimą – prioritetų išskyrimą, tikslų nustatymą ir laiko planavimą.

Siekiant tyrimo patikimumo bei siekiant išvengti subjektyvumo tyrimo analizė lyginama su V. Zuzevičiūtės (2006) atliktu kokybiniu tyrimu, kuriame buvo apklausti 25 studentai. Empiriniu tyrimu

buvo siekiama atskleisti įvairiuose Lietuvos universitetuose studijuojančiųjų tikslus, jų mokymosi bei vertinimo strategijas. Atliktas tyrimas atskleidė, kad dauguma studentų pasitelkia metakognityvines mokymosi strategijas: dauguma planuoja užduoties atlikimą, išteklius, stebi savo mokymąsi, anot mokslininkės, tarp pasitelkiančių šias strategijas yra daugiau vyresnio amžiaus studentų, kurie taiko mokymąsi ir turimą profesinę patirtį (p.94).

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, jog mokymosi procese teisės edukologijos studentai tarpusavyje derina kompleksinius mokymosi metodus ir strategijas. Analizės metu teisės edukologijos studentai (10 informantų) stipriai akcentavo metakognityvinę mokymosi strategiją ir kitas strategijas, įgalinančias tobulinti savo mokymąsi: universiteto bibliotekos informacinė paieškos strategija, veiksmingo skaitymo strategija, informacijos apdorojimo proceso strategija, studijų proceso strategijos. Studentai pažymėjo, jog mokymosi procese yra labai svarbi studijuojančiojo atsakomybė ir galimybė matyti ir suprasti klaidas. Planavimas, įsivaizdavimas, mintyse būsimo objekto vaizdo projektavimas ir vertinimas atskleidė kūrybinį studentų mąstymą, kompleksinių strategijų naudojimą ir meistrišką žinių taikymą mokymosi procese.

Siekiant nustatyti veiksniai, teikiančius jėgų mokytis ir tikėjimą studijų sėkme, informantams buvo pateiktas aštuntas klausimas: *kokie veiksniai suteikia galios mokytis?* Buvo nustatytos keturios kokybinės kategorijos (žr. 8 lentelę):

- vidiniai ir išoriniai veiksniai;
- vidiniai veiksniai;
- išoriniai veiksniai;
- universiteto aplinka.

8 lentelė. Studentus mokytis įgalinantys veiksniai

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginiai
Vidiniai ir išoriniai veiksniai	Diplomas, galimybė užimti deramą padėtį visuomenėje, prestižas, galimybė tobulėti ir nauja patirtis	<i>„Diplomas, padėtis visuomenėje, pagarba, prestižas, naujos žinios, nauja patirtis“</i>
	Motyvacija, vidinis nusiteikimas, noras tobulėti ir ateities perspektyvos	<i>„Vidinis nusiteikimas, motyvacija įgyti naujų žinių ir įgūdžių, geresnio gyvenimo ateities vizija“</i>
	Pareiga, ateities perspektyvos ir nauja patirtis	<i>„...tai pareiga sau, kad tai turiu padaryti, susitvarkyti, išsilaikyti. Suteikia galios, kad ateityje tai galbūt pravers, kartu ir patirtis įgyjama“</i>
	Geri rezultatai ir noras tobulėti	<i>„Geri rezultatai, noras tobulėti“</i>
	Įdomios studijos ir vidinis noras mokytis	<i>„Noras mokytis; įdomūs mokslai, medžiaga“</i>
	Vidinis poreikis tobulėti, gebėti ir žinoti bei aplinka, reikalaujanti tam tikrų naujų žinių ir gebėjimų.	<i>„1) Vidinis poreikis tobulėti; 2) aplinka (darbas, šeima, draugai) reikalaujanti tam tikrų naujų žinių,“</i>

		<i>gebėjimų; 3) supratimas kiek daug dar nežinai, nesugebi“</i>
	Smalsumas, siekiamas tikslas ir laukiamas rezultatas, mokymosi proceso aiškumas, sėkmė, aplinkinių palaikymas, patogi aplinka, kitų darbų nebuvimas, leidžiantis susikoncentruoti į mokymąsi	<i>„Žingeidumas, siekiamo tikslo ir laukiamo rezultato suvokimas (mokymosi proceso aiškumas), pasisėkimai, palaikymas iš aplinkos, patogi aplinka, kitų darbų nebuvimas, kurie trukdo susikoncentravimui į mokymąsi“</i>
Vidiniai veiksniai	Įgalina mokytis pasitikėjimas savimi	<i>„Pasitikėjimas savo galiomis ir savimi“</i>
	Įgalina mokytis tikslo siekimas	<i>„Tikslo siekimas“</i>
	Įgalina mokytis vidinis noras tobulėti	<i>„Noras tobulėti“</i>
	Motyvacija: vidinė ir išorinė, valia, noras, pasitikėjimas savimi ir sėkmės jautimas	<i>„Motyvacija: tiek vidinė, tiek išorinė; valia, noras, sėkmės pajautimas, pasitikėjimas savo jėgomis“</i>
	Noras tobulėti	<i>„Noras tobulėti“</i>
	Noras tobulėti, įgyti žinių ir taikyti jas kuriant profesinę karjerą	<i>„Noras tobulėti, įgyti žinių, kurias galėsiu pritaikyti darbe, kurios padės kelti kvalifikaciją“</i>
Išoriniai veiksniai	Įgalina mokytis motyvacija ir tikslas gauti įvertinimą	<i>„Motyvacija... tikslas išlaikyti egzaminą ir gauti rezultatą“</i>
	Įgalina mokytis teigiami įvertinimai	<i>„Teigiami rezultatai“</i>
	Įgalina mokytis įsidarbinimo galimybes	<i>„Įsidarbinimo galimybė“</i>
	Karjeros galimybes, darbo užmokestis ir teigiami mokymosi rezultatai teikiantys laimės jausmus	<i>„Karjeros galimybes, geras uždarbis, mokymosi rezultatai gavusi dešimtuką pasijunti laiminga“</i>
Universiteto aplinka	Įvairių informacinių šaltinių ir knygų gausa. Dėstytojų vedamos paskaitos	<i>„knygų prieinamumas, įvairių informacijos šaltinių gausa, dėstytojų vedamos paskaitos“</i>
	Įtakoja aplinka, kuri skatina tobulėti ir būti panašia į aplinkoje esančius išsilavinusius žmones	<i>„Labiausiai tam įtakos turi aplinka, kuri mane nuolat supa, norisi neatsilikti nuo supančių išsilavinusių žmonių, taip pat noras išmanyti tam tikrą sritį ir tobulėti joje“</i>
	Mokymosi galios suteikia iki ryto dirbanti biblioteka	<i>„Dirbu ir mokausi, sunku suderinti, bet džiaugiuosi, kad galiu mokytis po darbo, todėl mokymuisi man jėgų suteikia iki ryto dirbanti biblioteka“</i>
	Universiteto aplinka ir dėstytojų profesionalumas	<i>„Universiteto aplinka (moderni atitinkanti studentų poreikius – kompiuteriai ir pan.) dėstytojų optimistiškumas ir sugebėjimas įdiegti mums studijų prasmę ir ateities užtikrinimą“</i>
	Dėstytojų gyrimas ir skatinimas, geri įvertinimai	<i>„Dėstytojų pagyros; geri įvertinimai... atliekami darbai; geri</i>

	<i>egzaminų įvertinimai“</i>
Stengtis skatina sąžiningi dėstytojų įvertinimai	<i>„universiteto dėstytojų sąžiningas darbų įvertinimas, mane tai skatina dar labiau stengtis“</i>
Kompetentingi ir geri dėstytojai	<i>„...geri dėstytojai, kompetentingi dėstytojai“</i>
Moderni universiteto aplinka, cokolinėje bibliotekoje dirbantys malonūs bibliotekininkai ir optimistiški dėstytojai. Noras tobulėti	<i>„Moderni universiteto aplinka, cokolinė biblioteka, malonūs bibliotekininkai ir optimistiškai nusiteikę dėstytojai. Mano pačios noras tobulėti“</i>

Siekiant atskleisti veiksnius, įgalinančius studentus patirti sėkmę studijų procese, analizės metu išryškėjo keturios kokybinės kategorijos: vidiniai ir išoriniai veiksniai, vidiniai veiksniai, išoriniai veiksniai ir universiteto aplinka.

Informantai įvardino dvi reikšmines grupes, įgalinančias studijuoti, svarbias jų profesinei sėkmei ir pasitenkinimui studijų procesu: *vidinę ir išorinę motyvacijas*. Išoriniai veiksniai: diplomai, prestižas ir galimybė užimti deramą padėtį visuomenėje, tikslo siekimas ir laukiami rezultatai, supanti aplinka, kuri reikalauja tam tikrų naujų žinių ir gebėjimų, geri studijų rezultatai, įdomios studijos ir mokymosi proceso aiškumas bei parama kitų asmenų, esančių mokymosi aplinkoje. Tai atskleidė išorinę sėkmės motyvaciją ir profesinius mokymosi tikslus – užimti deramą vietą visuomenėje ir sėkmingai įsidarbinti. Vidiniai veiksniai: vidinis nusiteikimas, motyvacija įgyti naujų žinių ir patirties, noras ir vidinis poreikis tobulėti, gebėti ir žinoti, smalsumas, pareiga ir ateities perspektyvos, noras mokytis ir tobulėti. Tai išryškino studentų vidinę sėkmės motyvaciją ir asmeninius mokymosi tikslus – asmeninis tobulėjimas.

Kategorija vidiniai veiksniai atskleidė informantams teikiančius mokymosi galios veiksnius: tikslo siekimas, vidinė ir išorinė motyvacija, valia, noras tobulėti, įgyti žinių ir taikyti jas kuriant profesinę karjerą, pasitikėjimas savimi ir sėkmės jautimas. Analizė įgalina teigti, jog studentai sau kelia asmeninius mokymosi tikslus, o tai parodo jų vidinį norą tobulėti ir laimėjimų poreikį.

Kategorija išoriniai veiksniai parodė informantų mokymąsi įgalinančius išorinius veiksnius, teikiančius tikėjimą sėkme. Pirmoji subkategorija atskleidė, kad mokymuisi galios suteikia motyvacija ir tikslas – būti įvertintam: „...išlaikyti egzaminą ir gauti rezultatą“, „...teigiami rezultatai“. Karjeros galimybės, geras darbo užmokestis ir įsidarbinimo galimybės atskleidė profesinius mokymosi tikslus. Informantus įgalina mokytis – puikūs mokymosi rezultatai, teikiantys laimės ir sėkmės jausmus.

Atliktas tyrimas eksperimentinėje, įgalinančioje studentus studijuoti aplinkoje atskleidė studentų motyvacijai ir požiūriui į mokymąsi įtakos turinčius veiksnius (D. Lipinskienė, 2002, p.156):

- tikėjimas atliekamos veiklos reikšmingumu ir gaunamo atlygio verte;
- tikėjimas savo gebėjimu ir galimybėmis efektyviai veikti;
- siekis įgyti žinių ir sugebėti jas taikyti praktikoje;

- siekis mokytis prasmingai, suvokiant dalyko esmę.

Besimokantiejiems būdinga tikslų įvairovė: jie gali siekti profesinių, akademinų, asmeninių, socialinių tikslų, vyresniems studijuojantiems svarbu tinkamai atlikti užduotį, jie retai siekia išimtinai socialinių tikslų, teigia V. Zuzevičiūtė (2007) empiriniu tyrimu atskleidusi, jog daugumai studentų būdinga siekti profesinių tikslų, susijusių su geresniu pasirengimu darbui, antroje vietoje – asmeninių tikslų siekimas, stengiantis kompensuoti ar pasitelkti pastebėtus savo gabumus (p.154).

Mokymosi procese mokymosi galios suteikia universiteto aplinka. Taigi, išskirtina kokybinė kategorija **universiteto aplinka**, kurią nurodė didelė dalis teisės edukologijos studentų (8 informantai). Pasisakymai atskleidė, jog studijuoti **įgalina moderni universiteto aplinka**, atitinkanti studentų poreikius (kompiuteriai ir pan.), skatinanti norą tobulėti ir norą kurti save, pagal aplinkoje esančių autoritetų ir išsilavinusių asmenybių elgesį ir gyvenimo būdą.

Aplinkos ir asmenybės santykį tyrinėjęs A.H. Maslovas (2006) teigia, jog palanki aplinka ugdo geras asmenybes (p.321). Tinkamai suprojektuota ir turtinga mokymosi aplinka, gali skatinti teigiamą besimokančiojo požiūrį į studijuojamąjį dalyką, stimuliuoti mąstymą, išradingumą ir smalsumą, kelti savigarbą, pasitikėjimą savimi ir žadinti savo vertės jausmą, stiprinti besimokančiojo atsakomybę, teisingumo jausmą ir teigiamą požiūrį į mokymąsi, pažymi D. Lipinskienė (2002, p.14). Įvairių užsienio šalių autorių darbus naginęjusi ir ieškojusi kompetencijos kaupimą lemiančios aplinkos ypatumų D. Lipinskienė (2005), moksliniame straipsnyje „Kompetencijai kaupti palanki aplinka“ pažymi, kad skatinamoji aplinka lemia sėkmingą kompetencijos kaupimą, skatina įsipareigojimą, efektyvumą, sinergiją bei suteikia laisvės priimant sprendimus, susijusius su veikla, leidžia eksperimentuoti ir ieškoti naujų veiklos atlikimo būdų, siekiant geresnių rezultatų (p.30-31). Skatinamosios aplinkos privalumus, kuriuos sudaro 4 faktoriai (D. Lipinskienė, 2005, p.31):

- suteikia mokymosi galios, t.y. sukuria sąlygas autonomijai ir atsakomybei už mokymosi bei veiklos rezultatus, sudaro galimybę kontroliuoti savo mokymosi procesą, toleruoja klaidas, akcentuodama jas kaip pamokas ir galimybę iš jų mokytis;
- turi įtakos individo motyvacijai bei didina organizacijos galią;
- skatina laisvai priimti sprendimus, kurti naujas idėjas ir tuo pačiu skatinamas ir asmens aktyvumas, sąmoningumas, inovatyvumas. Naujų idėjų įgyvendinimas leidžia įgyti naujos patirties, žinių ir įgūdžių, o tai skatina pasitikėjimą savimi;
- kurianti organizacija nuolat keičiasi pati ir sudaro sąlygas tai daryti savo bendruomenės nariams, tokiu būdu organizacija gali greičiau reaguoti į išorinius aplinkos pokyčius.

Antras išryškėjęs įgalinantis veiksnys – moderni universiteto biblioteka, kurioje daugybė įvairiausių informacinių šaltinių bei dirbantys draugiški ir malonūs bibliotekininkai. Mokymosi galios suteikia laisvas priėjimas prie knygų ir galimybė dirbančiam studentui mokytis patogiu laiku („dirbu ir

mokausi, sunku suderinti, bet džiaugiuosi, kad galiu mokytis po darbo, todėl mokymuisi man jėgų suteikia iki ryto dirbanti biblioteka“).

Konkrečiau universiteto bibliotekos atvejo studiją tyrinėjusi G. Tautkevičienė (2005) teigia, jog studijų edukacinės aplinkos veiksniai (informacijos poreikis, studijose naudojami mokymo/si metodai, vertinimo strategijos) pasižymi motyvuojančiu poveikiu, skatinančiu naudotis bibliotekos edukacine aplinka, tuo tarpu studentų asmeninės aplinkos (ankstesnė patirtis, požiūris į biblioteką, kompetencija) ir bibliotekos edukacinės aplinkos (sukuriamos kompetencinės, materialiosios, psichologinės sąlygos) veiksniai užtikrina studentų įgalinimą naudotis bibliotekos edukacine aplinka (p.220). Intensyvus, nors ir trumpalaikis su bibliotekos edukacinės aplinkos aktyvinimu susijęs edukacinis poveikis, bibliotekos edukacinę aplinką integruojant į studijas ir užtikrinant dėstytojų – bibliotekininkų partnerystę, taip pat įgalinančių materialinių, psichologinių ir kompetencinių sąlygų užtikrinimas bibliotekos edukacinėje aplinkoje sąlygoja reikšmingus pokyčius studentų žinių ir bibliotekos edukacinės aplinkos supratimo atžvilgiu (G. Tautkevičienė, 2005, p.222).

Tuo tarpu M. S. Knowlesas (1980), analizavęs į autonomiškumą nukreipto mokymosi ypatumus, pabrėžia, kad tokiai aplinkai sukurti svarbu, kad būtų užtikrintos nuoširdžios, šiltos, saugios mokymosi sąlygos, tarp pedagogo ir besimokančiojo vyrautų bendradarbiavimas ir, kad aplinka padėtų atskleisti besimokančiojo vidinį potencialą ir intelektą, kitaip tariant, ji turi būti aktyvinanti, motyvuojanti (cit. iš D. Lipinskienė, 2002, p.14). K. R. Rodžersas (2005) siūlo mokymosi procesą nukreipti į mokymosi palengvinimą ir individo besąlyginio vertingumo pripažinimą, sukuriant psichologiškai saugias sąlygas ir suteikiant psichologinę laisvę.

Trečias įgalinantis veiksnys - dėstytojų profesionalumas, kompetencija ir sąžiningumas. Informantai atskleidė, jog mokymosi procese jiems galios teikia įdomios paskaitos ir įdomi studijų medžiaga. Sąžiningai įvertinti rašto darbai skatina norą dar geriau juos atlikti. Mokymosi galios teikia puikūs ir geri egzaminų įvertinimai, dėstytojų optimizmas, studentų paskatinimai (*...,dėstytojų optimistiškumas ir sugebėjimas įdiegti mums studijų prasmę ir ateities užtikrinimą“*). Vadinasi, analizė įgalina teigti, jog dėstytojų profesionalumas ir kompetencija, gebėjimas palaikyti ir skatinti studentus, suteikia mokymuisi prasmę ir motyvaciją, kelia studentų sąmoningumo lygį, teikia psichologinį saugumo jausmą, pasitikėjimą savimi ir tikėjimą geresne ateitimi.

Dar Sokratas reikalavo, kad mokytojas turėtų neprikaištingą autoritetą ir būtų mokinių mylimas, pažymi Vladas Rajeckas (2004, p.340). Aukštosios mokyklos dėstytojo edukacinės kompetencijos ir mokymosi aplinkų santykį tyrinėjusi B. Stanikūnienė (2007) teigia, kad dėstytojo metamokymosi kompetencija sudaro prielaidas kitų edukacinės kompetencijos struktūrinių dalinių raiškai, nes įgijęs metamokymosi kompetenciją ir ją aktyviai naudodamas, dėstytojas yra verčiamas tokią kompetenciją ugdyti ir tarp kitų besimokančiųjų, kurdamas edukacines mokymuisi imlias aplinkas ir skleisdamas mokslo žinias (p.213).

Dėstytojai veikia studentus visa savo asmenybe, elgesio ir bendravimo kultūros pavyzdžiu. Dėstytojas yra ne tik mokymosi proceso organizatorius bei palengvintojas, tarpininkas tarp įvairių mokymosi šaltinių, patarėjas, įgalintojas, bet ir *gyvenimo tiesų liudytojas, perduodantis tradiciją ir mokantis jas kūrybiškai plėtoti*, pastebi O. Tijūnelienė (2000, p.201). Auklėtinių žavėjimasis mokytojo pavyzdžiu sudaro auklėjamąją vertę, teigia B. Bitinas (2004), *aktyviai veikdamas ugdytinių mąstymą, interesus ir jausmus, mokytojo pavyzdys tampa etalonu, pagal kurį auklėtiniai ima vertinti savo poelgius* (p.173).

Taigi, atlikta analizė įgalina teigti, jog įgalinat studentus studijuoti yra reikšminga moderni universiteto aplinka, modernioje universiteto bibliotekoje pagalbą teikiantys draugiški ir malonūs bibliotekininkai, dėstytojų autoritetas, jų profesionalumas, sąžiningumas, optimizmas, kompetencija, sukaupta ir perteikta edukologinė patirtis, turinti tiesioginės įtakos studentų orumo ugdymuisi ir autonomiškos asmenybės formavimuisi.

Siekiant nustatyti patraukliausią universiteto mokymosi aplinką bei sužinoti kokioje aplinkoje teisės edukologijos studentai dažniausiai mokosi, buvo pateiktas devintas klausimas *kokioje universiteto aplinkoje Jūs mokotės?* Analizės metu buvo nustatytos penkios kokybinės kategorijos (žr. 9 lentelę):

- asmeninė mokymosi aplinka;
- universiteto auditorijų ir bibliotekos mokymosi aplinka;
- universiteto auditorijų ir asmeninė mokymosi aplinka;
- universiteto nuotolinių elektroninių studijų aplinka;
- universiteto bibliotekos mokymosi aplinka.

9 lentelė. Teisės edukologijos studentų mokymosi aplinkos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Asmeninė mokymosi aplinka	Mokymasis namuose	<i>„... namuose, naudoju dėstytojų suteiktą medžiagą ir bibliotekoje gaunamas knygas“</i>
	Mokymasis namuose	<i>„Universitete visai nesimokau mokausi namie“</i>
	Mokymasis ramioje namų aplinkoje, kartais bibliotekoje	<i>„Kartais bibliotekoje, bet dažniausiai susirinkusi visą medžiagą namuose, ramioje aplinkoje, kur galėčiau susikaupti“</i>
	Mokymasis namuose prisijungus prie universiteto bibliotekos aplinkos	<i>„Prisijungiu prie duomenų bazių iš namų“</i>
	Labiausiai sekasi mokytis namuose, prisijungus prie universiteto bibliotekos duomenų bazių	<i>„Mokausi ir bibliotekoje, tačiau man labiausiai sekasi mokytis namų aplinkoje. Iš namų prisijungiu prie duomenų bazių“</i>
	Dažniausiai prisijungia prie	<i>„Dažniausiai prisijungiu prie</i>

	duomenų bazių, katrais - bibliotekoje	<i>duomenų bazių, rečiau lankausi bibliotekoje“</i>
	Naudojasi duomenų bazėmis ir mokosi iš atsisiųstų mokslo žurnalų	<i>„Duomenų bazėmis naudojuos, atsisiunčiu universiteto leidžiamus mokslo žurnalus“</i>
	Mokymasis iš duomenų bazės informacinių šaltinių, namuose instaliavus „Stunnel“ programą	<i>„Instaliavau Stunnel programą, tad prisijungiu prie duomenų bazės. Daugybė informacinių šaltinių leidžia sukurti įdomesnius darbus, o ir pasiskaitinėti įdomu“</i>
	Dažniausiai prisijungiu iš namų prie duomenų bazių	<i>„Dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių iš namų“</i>
	Prisijungiu prie elektroninės sistemos, skaitau mokslinius darbus	<i>„prisijungiu Stunell programos pagalba... mokslo darbų, moodle sistemos elektroninės sistemos“</i>
	Dažniausiai prisijungiu iš namų prie duomenų bazių, skaitau mokslinius darbus	<i>„Dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių, stunell programos dėka skaitau mokslo darbus“</i>
	Dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių, nes tai patogiausias būdas mokytis neišeinant iš namų bet kuriuo paros metu	<i>„Dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių, nes tai patogiausias būdas mokytis neišeinant iš namų ir tau patogiu metu“</i>
	Mokymasis namuose, prisijungus prie universiteto nuotolinių studijų aplinkos ir duomenų bazių	<i>„Rengiant užduotis seminarams medžiagos ieškau bibliotekoje, bet labiausiai patinka prisijungti iš namų, prie bibliotekos duomenų bazių. Iš Moodle aplinkos parsisiunčiu reikiamas knygas, jų ten daug, tad dažniausiai mokausi namie“</i>
Universiteto auditorijų ir bibliotekos mokymosi aplinka	Mokymasis paskaitų metu auditorijose ir žinių kaupimas iš bibliotekos prenumeruojamų duomenų bazių	<i>„Paskutiniu metu prisijungiu prie duomenų bazių. Paskaitų metu – auditorijose“</i>
	Mokymasis iš bibliotekos resursų ir prenumeruojamų duomenų bazių. Mokymuisi reikšmingos dėstytojų konsultacijos	<i>„Bibliotekoje, duomenų bazės, konsultacijos su dėstytojais“</i>
	Dažniausiai mokausi paskaitų ir seminarų metu. Kai turiu laiko ieškau bibliotekoje knygų	<i>„Dažniausiai mokausi auditorijose paskaitų, seminarų metu. Kai turiu laiko bibliotekoje renkuosi medžiagą“</i>
	Bibliotekoje, skaitykloje, paskaitų metu. Labai svarbus darbas su dėstytoju	<i>„bibliotekoje, skaitykloje, paskaitų metu, todėl labai svarbus darbas paskaitose su dėstytoju“</i>
Universiteto auditorijų ir asmeninė mokymosi aplinka	Mokymasis paskaitų metu auditorijose ir namuose	<i>„mokausi per paskaitas, o savarankiškai tai naudoju namo patalpas“</i>
Universiteto nuotolinių elektroninių studijų aplinka	Mokymasis elektroninių studijų aplinkoje	<i>„Prisijungiu prie moodle aplinkos“</i>
Universiteto bibliotekos mokymosi aplinka	Mokymasis bibliotekoje	<i>„Bibliotekoje“</i>
	Mokymasis iš bibliotekos resursų ir prenumeruojamų duomenų bazių	<i>„...naudojuosi internetu, duomenų bazėmis, ...renkuosi teoriją ir naudojuosi bibliotekos paslaugomis“</i>

Susikaupus mokytis patinka profesoriaus P. Leono skaitykloje	„Mokytis man patinka P. Leono skaitykloje, joje visada pakankamai tylu, aplinka leidžia susikaupti“
Mokymasis universiteto bibliotekoje ir skaitykloje	„bibliotekoje, skaitykloje“
Mokymasis iš bibliotekos prenumeruojamų duomenų bazių	„Dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių“
Mokymasis bibliotekos internetinėje skaitykloje	„Skaitykloje, internete ieškau informacijos ir interneto skaitykloje“

Kokybinė kategorija *asmeninė mokymosi aplinka* atskleidė, jog teisės edukologijos studentai (13 informantų) studijuoja namuose ir tik kartais universiteto bibliotekoje, kurioje pasiima reikalingą mokymosi literatūrą, nes mokymasis namuose teikia ramybės pojūtį ir galimybę susikoncentruoti ties studijuojamu dalyku. Teisės edukologijos studentai (10 informantų) ryškiai akcentavo, jog labiausiai patinka mokytis namuose, prisijungus prie universiteto bibliotekos duomenų bazių, kuriose informacinių šaltinių gausa leidžia sukurti įdomesnius rašto darbus ir susipažinti su pasauliniais moksliniais šaltiniais, o tai turi įtakos bendram išprusimui. Pažymėtina, kad nuotolinio prisijungimo „Stunnel“ programa atveria studentams plačias galimybes, t.y. nemokamai parsisiųsti mokslinės literatūros žurnalus, straipsnius ir knygas, analizuoti naujausius mokslinius tyrimus, susipažinti su pasaulio kultūromis ir vertybėmis, istorijomis, įvairių šalių praktika ir t.t., mokytis patogiu metu.

Kiekvienas asmuo atranda savąją edukacinę mokymosi aplinką. Asmeninė mokymosi aplinka yra kiekvieno besimokančiojo individo lygio dimensija, išsiskirianti pagal jo turimus mokymosi tikslus, gebėjimus, poreikius ir patirtį, teigia P. Jucevičienė (2008) moksliniame straipsnyje „*Education and learning environments as a factor for socioeducation empowering of innovation*“, kuriame išryškina edukacines ir mokymosi aplinkų galimybes socioedukacine prasme įgalinti inovaciją per mokymąsi. Mokslininkė pateikia šias asmeninės mokymosi aplinkos charakteristikas: a) mokymosi tikslas; b) vieta ir erdvė, kurios turi ir ribas besimokantysis yra linkęs suvokti kaip asmeninę mokymosi aplinką; c) aktuali informacija besimokančiajam; d) jam suprantamos komunikacijos priemonės ir priimti mokymosi metodai; d) kiti mokymosi aplinkoje veikianys asmenys, jeigu besimokantysis juos priima kaip mokymosi šaltinį (p.70).

Kokybinė kategorija *universiteto auditorijų ir bibliotekos mokymosi aplinka* parodė, jog teisės edukologijos studentams (4 informantai) reikšmingos dvi mokymosi aplinkos: universiteto auditorijos ir bibliotekos aplinka. Informantai nurodė, kad jiems svarbios paskaitos ir galimybė konsultuotis su dėstytojais. Taip pat įvardijo, kad dažnai prisijungia prie prenumeruojamų duomenų bazių, o tai atskleidė informantų savarankišką veiklą, individualią literatūros šaltinių paiešką bei domėjimąsi naujausia informacija.

Bibliotekos aplinkoje realizuojami studijų programų ir /arba studentų asmeniškai mokymosi tikslai, padedant studentams apsirūpinti jų mokymosi poreikius tenkinančiais informacijos ištekliais,

sukuriant bibliotekoje kompetencines, materialiąsias, psichologines mokymosi sąlygas, - rašo G. Tautkevičienė (2005), esmine sėkmingo universiteto bibliotekos edukacinės ir studento mokymosi aplinkos funkcionavimo sąlyga nurodydama - bibliotekininkų, studentų ir dėstytojų/mokslininkų mokymosi partnerystėje tinklą, kuriame cirkuliuoja informacija, reikalinga kiekvieno individo bei visos organizacijos vystymuisi ir tobulėjimui (p.217-218).

Kokybinė kategorija *universiteto auditorijų ir asmeninė mokymosi aplinka* atskleidė, jog teisės edukologijos studentui(ei) reikšmingas auditorijose praleistas laikas, kurių metu yra galimybė mokytis iš dėstytojų ir kitų reikšmingų žmonių, ir savarankiškas mokymasis namuose.

Mokymosi aplinka lemia, net iki 30 proc. mokymosi sėkmės, pažymi M. Teresevičienė ir kt. (2006). Mokymosi aplinka yra vieta, kurioje žmonės, pasinaudodami ištekliais, kuria reikšmingus problemų sprendimus, dirba kartu ir palaiko vienas kitą, naudodamiesi įvairiomis priemonėmis ir informacijos ištekliais, siekdami mokymosi tikslų, teigia D. Lipinskienė (2002), leidžia konstruoti supratimą, vystyti įgūdžius problemoms spręsti ir teikianti jiems pasirinkimo laisvę rinktis mokymosi būdus, kontroliuoti tempą ir mokymosi kryptį (p.13).

Kategorija *universiteto nuotolinių elektroninių studijų aplinka* parodė, jog teisės edukologijos studentas(ė)(informantas) prisijungia prie universiteto virtualios aplinkos, iš kurios parsisiunčia mokslinės literatūros knygas. Nuotolinių elektroninių studijų aplinkoje galima rasti įvairios literatūros, taip pat ir nesusijusios su teisės edukologija, o tai sudaro galimybes plėsti studento akiratį, pasirinkti dominantį dalyką ar užpildyti trūkstamas žinias.

Kategorija *universiteto bibliotekos mokymosi aplinka* atskleidė, kad teisės edukologijos studentai (6 informantai) naudojami bibliotekos teikiamomis paslaugomis, t.y. mokosi skaitykloje, ieško informacijos prenumeruojamose duomenų bazėse, renkasi knygas, internetinėje skaitykloje mokosi ir ieško reikalingų mokymuisi informacinių šaltinių. Informantas(ė) įvardijo edukacinę universiteto aplinką - profesoriaus P. Leono skaityklą, kurioje pakankamai tyli aplinka leidžia susikaupti ir skatina norą mokytis. Naudojimasis įvairiomis bibliotekos aplinkomis ir paslaugomis, informacinių šaltinių gausa išryškino studentų mokymuisi reikalingos informacijos poreikį, kuris gali būti susijęs su vidiniu noru tobulėti, profesine karjera, saviaukla ir orumo ugdymusi.

Tyrimo metu nustatyta, kad daugiau nei pusė teisės edukologijos studentų (15 informantų) dažnai mokosi prisijungę prie universiteto bibliotekos prenumeruojamų duomenų bazių, vadinasi, šią bibliotekos aplinką galima pavadinti potencialia mokymosi aplinka, universiteto specialiai įkurta mokymosi tobulinimui.

Idealu, kai edukacinė aplinka ir mokinio mokymosi aplinka sutampa arba apima visą edukacinę aplinką ir yra dar platesnė, pastebi L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006, p.210). Edukacinės aplinkos gali būti realios ir virtualios, pažymi P. Jucevičienė (2008), potencialia mokymosi aplinka gali būti laikoma edukacine aplinka, jei jų susiformavimą įgalina papildomos sąlygos ir edukacinis tikslas (p.70).

Teoriškai kalbant, kompiuteriai turėtų sukurti mokymosi aplinką, leidžiančią intensyviai ir tikslingai gilintis į mokomojo dalyko medžiagą, individualizuoti mokymąsi ir prisitaikyti prie kiekvieno studento mokymosi tempo, suteikti galimybę tiesiogiai prieiti prie gausios informacinių šaltinių duomenų bazės, kelti klausimus, kuriais būtų tikrinamas studentų supratimas, ir teikti pagalbą, pasirodžius klaidoms ar atsiradus supratimo spragoms (P. Ramsdenas, 2000, p.205).

Universiteto bibliotekos mokymosi aplinkų pasirinkimas priklauso nuo studentų grupės tipo, kuris priklauso atitinkamai nuo studijų programos lygio bei studijų formos, ir studijų programos edukacinės aplinkos, teigia G. Tautkevičienė (2005) daktaro disertacijoje nagrinėjusi bibliotekos edukacinėje aplinkoje studentų mokymosi susiformavimo veiksnius. Tyrimas buvo vykdytas (2003 – 2004), kurio metu apklausti 903 Kauno technologijų studentai. Atliktas tyrimas išryškino, jog magistrantūros studijų lygio studentai išreiškia didesnius informacinius poreikius, susijusius su magistrantūros studijose naudojamais aktyviais mokymosi metodais, tačiau, studijoms reikalingus papildomus informacinius šaltinius šios grupės studentai labiau linkę rasti internete, naudodami universalias informacijos paieškos sistemas (p.221).

Apibendrinant gautus rezultatus, galima teigti, jog Mykolo Romerio universiteto teisės edukologijos studentai yra egzistencinės filosofijos šalininkai. Tai atskleidė teisės edukologijos studentų (15 informantų) stipriai akcentuotas mokymasis prisijungus prie universiteto bibliotekos prenumeruojamų duomenų bazių, kuriose jie mielai mokosi, skaito, ieško ir randa įvairiausių mokslinių straipsnių ir tyrimų, reikalingų rašant savarankiškus darbus, kaupiant žinias bei kuriant savo kompetencijas. Nepriskirti savęs jokiai filosofinei mokyklai ir jokios objektyvios tiesos nelaikyti išskirtine ir vienintele, bet mokyti valdyti savo mintis, gebėti mokyti iš praeities ir būti atviram kiekvienai galimybei, kvietė K. Jaspersas (1998, p.133).

Siekiant sužinoti, kaip studentai leidžia laisvalaikį universiteto aplinkoje, buvo pateiktas teiginys: „laisvalaikiu universitete...“. Analizės metu nustatytos trys kokybinės kategorijos (žr. 10 lentelę):

- universiteto bibliotekoje;
- universiteto aplinkoje;
- laisvalaikiu universitete nebūnu.

10 lentelė. Teisės edukologijos studentų laisvalaikio veikla universiteto aplinkoje

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Universiteto bibliotekoje	Laisvalaikis praleidžiamas bibliotekos mokymosi aplinkoje	„ <i>Naršau po internetą, skaitau žurnalus, ieškau literatūros bibliotekoje</i> “
	Laisvalaikis praleidžiamas bibliotekos mokymosi aplinkoje	„ <i>Einame į skaityklą, valgyklą, biblioteką, prie kompiuterių</i> “
	Mokymasis laisvalaikiu,	„ <i>Vartau konspektus...ruošiuosi</i> “

	informacijos paieška bibliotekos aplinkoje; valgykloje	<i>paskaitoms, lankausi bibliotekoje, skaitykloje, valgykloje“</i>
	Bibliotekoje tobulinu įgūdžius	<i>„Būnu bibliotekoje, kurioje tobulinu savo įgūdžius (kaip naudotis naujomis paieškomis“)</i>
	Laisvas laikas praleidžiamas bibliotekoje arba bendraujant su darbo vadove	<i>„Ieškau bibliotekoje literatūros, konsultuojuos su magistrinio darbo vadove“</i>
Universiteto aplinkoje	Laisvalaikis praleidžiamas universiteto aplinkoje bendraujant su dėstytojais ir kolegomis	<i>„Nueinu į tas vietas... kuriose nebuvo, pvz.: biblioteka... katedrą svarbiausiais klausimais; draugės draugijoje ir pan.“</i>
	Laisvalaikis su kolegomis	<i>„Bendrauju su kolegomis“</i>
	Laisvalaikiu domisi universiteto naujienomis, lanko užsiėmimus	<i>„Domiuosi universiteto naujienomis, lankau užsiėmimus, kurie yra siūlomi universiteto“</i>
	Laisvalaikiu praleidžiamas su kolegomis. Taip pat dalyvauja seminaruose ir spektakliuose	<i>„Mėgstu pabendrauti su kurso draugais, dalyvauju seminaruose, spektakliuose“</i>
	Laisvalaikis praleidžiamas įdomiuose, meniniuose renginiuose ir konferencijose	<i>„Ateinu į man įdomius renginius, konferencijas, meninius renginius“</i>
	Laisvalaikiu skaitomi užrašai ir eina pavalgyti	<i>„Einu pavalgyti, kai daugiau laiko paskaitau savo užrašus“</i>
	Laisvalaikis praleidžiamas studijuojant ispanų kalbą ir lankantis moksliniuose seminaruose	<i>„Laisvalaikiu studijuoju ispanų kalbą, lankausi moksliniuose seminaruose“</i>
	Laisvalaikis praleidžiamas studijuojant norvegų kalbą	<i>„Laisvalaikiu studijuoju norvegų kalbą“</i>
	Laisvalaikis - seminaruose ir gilinant anglų kalbos žinias	<i>„Lankau mokslinius seminarus, gilinu anglų kalbos žinias“</i>
	Dalyvauju seminaruose, bendrauju su dėstytojais ir studentais	<i>„Dalyvauju seminaruose, bendrauju su bendramoksliais, dėstytojais“</i>
	Mokinuosi prancūzų kalbą	<i>„Mokausi prancūzų kalbą“</i>
Mokinuosi anglų kalbą ir lankausi bibliotekoje	<i>„Mokausi anglų kalbą, lankausi bibliotekoje“</i>	
Laisvalaikiu universitete nebūnu	Nėra laisvo laiko arba nepraleidžia laisvalaikio	<i>„nebūnu“; „nepraleidžiu“; „jo neturiu“; „laisvalaikio universitete neleidžiu“</i>
	Kartais laisvalaikis praleidžiamas universiteto aplinkoje	<i>„Nebūnu. Kartais...jei numatyta pagal asmeninį planą“</i>
	Laisvalaikio nepraleidžiu	<i>„Laisvalaikiu universitete niekur nedalyvauju“</i>
	Laisvalaikio nepraleidžiu, tarp paskaitų bendrauju su kurso draugais	<i>„laisvalaikio universitete neleidžiu, bet prieš paskaitas ar tarp jų bendrauju su gupiokais, kursiokais, pietauju“</i>

Kokybinė kategorija **universiteto bibliotekoje** atskleidė, jog teisės edukologijos studentai (5 informantai) laisvalaikį praleidžia universiteto bibliotekoje. Nustatyta, jog dažniausiai jie lankosi skaitykloje, kurioje mokosi, ieško literatūros bei naujausios informacijos internete. Reikia pažymėti ir

tai, jog laisvalaikiu studentai mokosi: „*vartau konspektus...ruošiuosi paskaitoms*“, „...*skaitau savo užrašus*“ <...> „... *bibliotekoje, kurioje tobulinu savo įgūdžius... naudotis...paieškomis*“).

Kokybinė kategorija ***universiteto aplinkoje*** išryškino, jog teisės edukologijos studentai (12 informantų) laisvą laiką išnaudoja produktyviai, pažymėtina, jog dauguma, laisvu nuo paskaitų metu, mokosi. Studentai nurodė, kad laisvalaikiu konsultuojasi su magistrinių darbų vadovais bei ieško atsakymų į svarbius klausimus katedroje. Kategorija atskleidė, jog laisvalaikiu teisės edukologijos studentai (6 informantai) lanko įvairius užsiėmimus, dalyvauja moksliniuose seminaruose, konferencijose, meniniuose renginiuose ir spektakliuose, o tai reiškia, kad teisės edukologijos studentai ne tik dalyvauja formaliam švietime, bet ir neformaliame. Studentai (5 informantai) įvardino, jog laisvalaikiu gilina anglų kalbos žinias ir mokinasi įvairias kitas užsienio kalbas. Laisvalaikį kurso kolegų draugijoje nurodė 4 informantai.

Neformalų suaugusiųjų mokymą ir sąlygas Vilniaus mieste tyrė magistro darbe Asta Garšvienė (2003). Tyrimo metu buvo apklausti 165 nevalstybinės neformalaus suaugusiųjų mokymo įstaigose besimokantys suaugusieji, kurie vieningai įsitikinę neformalaus mokymo naudingumu. Besimokantieji neformalias studijas pasirinko daugiau dėl asmeninių priežasčių: 37% apklaustųjų mokosi norėdami tobulėti; 21% respondentų teigė, jog gautas žinias pritaikys kasdieninėje veikloje. Po 20% pasidalijo tie, kuriems patinka mokytis ir tie, kurie jaučia vidinį poreikį nuolat mokytis. Darbdavio įsakymu mokėsi 4 suaugę (1%). Iš visų dalyvavusių 165 respondentų, tik 1% atsakė, jog turi daug laisvo laiko mokytis (p.54). Neformalus mokymasis - puiki galimybė suaugusiems kelti savo kvalifikaciją ir gauti papildomas žinias. Nuolatinis mokymasis neleidžia sustabarėti, didžioji dalis suaugusiųjų norėtų mokytis ir ateityje, studijuoti ir pasitobulinti kalbą užsienyje arba išmokti naujo amato (A. Garšvienė, 2003, p.55).

Atlikusi lyginamąją Italijos (Romos universiteto švietėjai, 100 respondentų) ir Lietuvos švietėjų (114 respondentų) nuomonių apie neformalų švietimą analizę, I. Žemaitaitė (2007) teigia, kad statistiškai skiriasi italų ir lietuvių švietėjų neformaliojo švietimo tikslai. Lietuvos švietėjų nuomone, aktyvesni jaunesni suaugusieji, kuriems svarbi karjera, profesinis tobulėjimas, o Romoje aktyviau dalyvauja vyresnio amžiaus asmenys, siekiantys asmeninio tobulėjimo, kuriems švietimas yra galimybė išreikšti save. Lietuvių švietėjų požiūriu, greta poreikio tobulėti didelę įtaką daro baimė prarasti darbą. Daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių italų nurodė, kad neformalusis švietimas, kuriame jie dirba, orientuotas į asmenybės saviugdą, o Lietuvos švietėjai pabrėžė profesinės kvalifikacijos tobulinimą (p.124-125).

Kokybinė kategorija ***laisvalaikiu universitete nebūnu***, leidžia teigti, jog teisės edukologijos studentai (7 informantai) laisvalaikio universitete nepraleidžia arba tik katrais praleidžia, jei tai yra numatyta pagal asmeninį planą arba pagal paskaitų tvarkaraštį. Dauguma nurodžiusių informantų yra

ištęstinių studijų studentai, tad suprantama, jog jie neturi daug laisvo laiko, nes dauguma yra dirbantys ir besimokantys studentai.

Apibendrinant šią darbo dalį galima teigti, jog dauguma teisės edukologijos studentų laisvalaikį praleidžia universiteto aplinkoje, dalyvauja formaliam ir neformaliam švietime, vadinasi, teisės edukologijos studentai laisvalaikį praleidžia produktyviai.

Orumo ugdymuisi yra svarbi organizacinė parama. Siekiant atskleisti studentų poreikius, teisės edukologijos studentams buvo pateiktas klausimas *kokia organizacinė parama / pagalba mokymosi procese jums reikalinga?* Analizės metu buvo nustatyta vienuolika kokybinių kategorijų (žr. 11 lentelę):

- informacinė pagalba ieškant literatūros šaltinių;
- knygų trūkumas;
- informacinių gebėjimų tobulinimo galimybės;
- diskusijų ir disputų meno ugdymasis;
- magistro darbo sutartis;
- individualių konsultacijų poreikis;
- daugiau laisvalaikio leidimo būdų;
- profesionalių, savo srities specialistų - dėstytojų paskaitos;
- studentų – dėstytojų partnerystės tinklas;
- galimybė pasirinkti studijų dalykus;
- organizacinė parama nereikalinga.

11 lentelė. Organizacinė parama mokymosi procesui

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Informacinė pagalba ieškant literatūros šaltinių	Daugiau informacinės pagalbos, susijusios su literatūros paieška	<i>„Daugiau informacinės pagalbos ieškant literatūros“</i>
	Pagalba ieškant metodinės informacijos	<i>„Dažniausiai reikalinga pagalba ieškant įvairios metodinės informacijos“</i>
Knygų trūkumas	Knygų trūkumas, problemos jas užsakant, nes tenka laukti eilėje ir galimybė, pagal poreikį jas studijuoti ilgesnį laiką	<i>„Mano manymu trūksta literatūros, nes dirbant užsienyje norisi gauti išvažiuojant reikalingos literatūros, kad būtų galimybė ją studijuoti, bet kadangi reikia laukti tai kol dirbu jokių knygų negaunu arba gaunu minimalu kiekį ir naudoju tik internetą“</i>
	Paprastesnis literatūros šaltinių gavimas	<i>„„Didesnė, platesnė literatūros prieiga...“...Paprastesnis...literatūros, informacijos šaltinių gavimas“</i>
Informacinių gebėjimų tobulinimo galimybės	Informacijos, kaip naudotis įvairiomis programomis	<i>„Daugiau informavimo kaip naudotis įvairiomis programomis ir kt.“</i>
Diskusijų ir disputų meno	Užsiėmimų, kurių metu būtų galimybė mokytis laisvai reikšti savo mintis, pasisakyti, klausti ir	<i>„Galbūt daugiau tokių užsiėmimų... kad žmogus galėtų laisvai bendrauti, išreikšti savo nuomonę, nes dauguma neišdrįsta</i>

ugdymasis	laisvai bendrauti.	<i>laisvai pasisakyti, paklausti ar pan.“</i>
Magistro darbo sutartis	Galėtų būti baigiamųjų darbų sutartys, kad vadovai nesikeistų ir prisiimtų atsakomybę	<i>„Galėtų nesikeisti baigiamųjų darbų vadovai, gal tai galėtų būti sutartys, kad ir dėstytojai prisiimtų atsakomybę“</i>
	Galėtų būti baigiamųjų darbų sutartys	<i>„Galėtų būti baigiamųjų darbų sutartys“</i>
	Labiausiai reikalinga magistrinio darbo vadovo pagalba rašant darbą, atliekant tyrimą	<i>„Labiausiai reikalinga magistrinio darbo vadovo pagalba rašant darbą, atliekant tyrimą, organizuojant praktikos atlikimą“</i>
Individualių konsultacijų poreikis	Dėstytojų individualių konsultacijų	<i>„Dėstytojų individuali konsultacija“</i>
Daugiau laisvalaikio praleidimo būdų	Daugiau laisvalaikio leidimo būdų	<i>„Man atrodo, jog universitete galėtų būti daugiau laisvalaikio leidimo būdų“</i>
Profesionalių, savo srities specialistų - dėstytojų paskaitos	Dėstytojo savo srities dalyko dėstymas	<i>„Dėstytojo savo dalyko dėstymas“</i>
	Dėstytojų supratimas intensyvaus mokymosi metu	<i>„Dėstytojų supratimas, kad turime nemažai paskaitų, todėl ne visada pavyksta darbą atlikti laiku“</i>
Studentų – dėstytojų partnerystės tinkas	Grupės kolegų, dėstytojų ir bibliotekos darbuotojų pagalba	<i>„Grupiokų, dėstytojų, bibliotekos darbuotojų pagalba, geranoriškas nusiteikimas“</i>
	Daugiau konsultacijų su bet kuriuo universiteto dėstytoju ar profesoriumi	<i>„Daugiau konsultacijų su įvairiais dėstytojais, nebūtinai su tą dalyką dėstančiais. Norėtusi turėti galimybę studijuojant rengiant atsiskaitymus, ruošiant baigiamuosius darbus, magistrinius konsultuotis su bet kuriuo dėstytoju ar profesoriumi“</i>
Galimybė pasirinkti studijų dalykus	Lankstesnio paskaitų tvarkaraščio dirbantiems studentams ir pasirinkimų galimybių: rengiant mokymosi planą, pasirenkant dalykus, seminarus	<i>„konkretesnio paskaitų tvarkaraščio sudarymas, palankesnio dirbantiems žmonėms. Galimybė studentui turėti daugiau pasirinkimo sudarant savo mokymosi planą, dalykų, seminarų pasirinkimas“</i>
Organizacinė parama nereikalinga	Nereikalinga, autonomiškas studentas pats geba rasti informaciją	<i>„Nereikalinga, studentas ir pats savarankiškai geba susirinkti informaciją“</i>
	Jokia pagalba šiuo metu nereikalinga	<i>„Jokia“; „kol kas nereikalinga“; „šiuo metu nereikia jokios paramos“</i>
	Šiuo metu nereikalinga	<i>„šiuo metu nereikalinga“</i>
	Manau, jokios. Iškilus problemoms visuomet galiu pasiklausti grupės kolegų	<i>„Mano nuomone jokios. Jei kas neaišku, visuomet galiu pasiklausti grupės draugų“</i>
	Viskas suteikta	<i>„Viską suteikia“</i>

Kokybinė kategorija **informacinė pagalba ieškant literatūros šaltinių** išryškino studentų (2 informantai) žinių ir informacinės pagalbos poreikius. Informantai taip pat įvardino, jog dažniausiai jiems reikalinga pagalba ieškant įvairios metodinės informacijos.

Studentų patogumui Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje dirba teminis bibliotekininkas, kuriam pateikus užklausą, pagal dominančią temą parengiama informacinės paieškos strategija, nurodanti mokslinės paieškos šaltinius ir įrankius, bei padedantis suformuluoti paieškos užklausą. Bibliotekoje studentai konsultuojami individualiai. Interneto skaitykloje veikia informacinės paieškos stalas, kuris teikia pagalbą ieškant leidinių ir informacinių šaltinių. Studentų naudojimas universiteto bibliotekos edukacine aplinka priklauso nuo studentų patirties ir kompetencijos, teigia G. Tautkevičienė (2005), t.y. ankstesnės naudojimosi patirties įgytos kitose mokyklose, nuostatų bibliotekos atžvilgiu ir nuo susiformavusių literatūros gavimo būdų. Studentai, turintys teigiamą ankstesnio naudojimosi biblioteka patirtį, pasižymintys giliu požiūriu į mokymąsi ir turintys didelę metamokymosi, informacinio raštingumo bei savireguliuojančio mokymosi kompetenciją, yra labiau motyvuoti ir įgalinti naudotis bibliotekos edukacine aplinka, pabrėžia mokslininkė, *„didžiausią įtaką studentų naudojimuisi bibliotekos edukacine aplinka turi studijų aplinkos veiksniai: studijų aplinkoje atsirandantis papildomos informacijos poreikis, dėstytojų naudojami mokymo/si metodai, aktyvaus mokymosi metodų naudojimas, papildomų informacijos šaltinių įtraukimas į studijas ir atsiskaitymą, mokymo/si rezultatų vertinimas“* (G. Tautkevičienė, 2005, p. 221).

Kokybinė kategorija **knygų trūkumas** atskleidė problemas, susijusias su knygų trūkumu ir problemomis jas užsakant. Problemos kyla informantams, kurie mokosi universitete ir dirba užsienyje: *„norisi gaut išvažiuojant reikalingos literatūros, kad būtų galimybė ją studijuoti, bet kadangi reikia laukti tai kol dirbu jokių knygų negaunu arba gaunu minimalu kiekį ir naudoju tik internetą“*.

Kokybinė kategorija **informacinių gebėjimų ugdymosi galimybės** atskleidė informantų poreikį mokytis naudotis įvairiomis naujomis programomis. Tai įgalina teigti, jog aukštosios mokyklos aplinkoje informantai nori tobulinti jau turimus informacinius gebėjimus.

Informacinio raštingumo ugdymas yra vienas svarbiausių studento mokymąsi bibliotekoje įgalinančių veiksnių, pažymi G. Tautkevičienė (2005), kuris turi būti paremtas dėstytojų ir bibliotekos darbuotojų bendradarbiavimu. Mokymasis turi atitikti realius studentų poreikius ir būti savalaikis, padedant „čia ir dabar“ studentams orientotis mokslinės literatūros šaltinių gausoje ir padedant susirasti reikalingą mokslinę medžiagą, pasak mokslininkės, informacijos vartotojų ugdymas universitetinėse studijose gali būti integruotas į kitus akademinų studijų modulius arba įtrauktas į papildomo ugdymo programas, nes kiekvienas studijų lygmuo reikalauja skirtingos informacinio raštingumo kompetencijos (p.218).

Orumo ugdymuisi didelės reikšmės turi mokėjimas viešai kalbėti ir diskutuoti. Papildomų užsiėmimų poreikį, t.y. mokymosi laisvai reikšti savo mintis ir nuomonę, kelti ir užduoti klausimus, atskleidė kokybinė kategorija **diskusijų ir disputų meno ugdymasis**. R. Tidikio (2001), atliktas tyrimas, siekiant išsiaiškinti studentų poreikius seminarų metu, atskleidė, kad 57 proc. studentų

pageidauja, jog seminarai būtų vedami diskusijų metodu, tai rodo, kad dauguma studentų seminarų metu nori išreikšti savo nuomonę, lavinti savarankiškos pozicijos gynimą pažinimo procese (p.66).

Studentai (3 informantai) nurodė, jog mokymosi procese galėtų būti pasirašomos magistrinių darbų sutartys. Kokybinė kategorija *magistro darbo sutartis* atskleidė, jog mokymosi procese reikalingos ne tik studijų sutartys, bet ir baigiamųjų darbų sutartys, teikiančios tam tikrą stabilumą. Studentai įvardijo, jog rašant magistro darbą susiduria su problemomis kai darbo vadovas palieka instituciją, o studentas lieka su ta pačia tema ir tęsia darbą su kitu vadovu, turinčiu priešingas pažiūras nei buvęs vadovas („...galėtų nesikeisti baigiamųjų darbų vadovai, gal tai galėtų būti sutartys...“) <...> („Labiausiai reikalinga magistrinio darbo vadovo pagalba rašant darbą, atliekant tyrimą...“), vadinasi, baigiamojo darbo sutartis apibrėžtų abipuses, studento ir vadovo, pareigas ir atsakomybę už mokymosi procesą, suteiktų stabilumą ir užtikrintų gerą savijautą.

Mokymosi sutartys suteikia galimybę susitarti ir suderinti išorinius poreikius bei lūkesčius su asmens vidiniais poreikiais ir interesais, pažymi M. S. Knowlesas (2007, p.229). Autonomijai skleisti būtinos normos ir taisyklės, nes studentams reikia tikslios krypties į šį normų pasaulį, tad autonomijos stiprinimo pagrindas tai - studento ir kurso organizatoriaus akademinis susitarimas, arba net formali akademinė sutartis, teigia L. Kraujutaitytė, Justinas Sigitas Pečkaitis, 2003, p. 65).

Kokybinė kategorija *individualių konsultacijų poreikis* atskleidė studentų poreikį konsultuotis su dėstytojais individualiai, kuris gali būti interpretuotinas kaip noras atlikti gerai užduotis bei giliai suprasti studijuojamąjį dalyką. Individualus studentų ir dėstytojų bendravimas dažnai turi didesnės įtakos asmenybės savarankiškam brendimui, skatinantis ir koreguojantis studentų autonomiškumą veiksnys, teigia R. Tidikis (2001, p.67). Mokslinio atliktas tyrimas, atliktas siekiant nustatyti ar dažnai studentai individualiai kreipiasi į dėstytojus, norėdami pasitarti dėl akademinų problemų, išryškino, jog neformalūs santykiai nėra glaudūs, t.y. 4,5 proc. studentų dažnai kreipiasi į dėstytojus, 65,8 proc. – retkarčiais, 29,7 proc. – niekada nesikreipia.

Kokybinė kategorija *daugiau laisvalaikio leidimo* būdų atskleidė, jog universiteto aplinkoje galėtų būti daugiau laisvalaikio praleidimo būdų, o tai atskleidžia studentų poreikį ne tik mokytis universiteto aplinkoje, bet ir turiningai leisti laisvalaikį.

Kokybinė kategorija *profesionalių, savo srities specialistų - dėstytojų paskaitos* atskleidė informantų domėjimąsi savo profesija ir išryškino profesionalių dėstytojų paskaitų poreikį. Šią kategoriją papildo sekanti kokybinė kategorija *studentų – dėstytojų partnerystės tinkas*, kuri parodė studentų poreikį bendrauti ir bendradarbiauti su visais universitete dirbančiais dėstytojais ir bibliotekos darbuotojais ir besimokančiais („...grupiokų, dėstytojų, bibliotekos darbuotojų pagalba...“ <...> „daugiau konsultacijų su įvairiais dėstytojais, nebūtinai su tą dalyką dėstančiais. Norėtusi turėti galimybę studijuojant ...konsultuotis su bet kuriuo dėstytoju ar profesoriumi“).

Studentų poreikį bendrauti su įdomiais žmonėmis patvirtina O. Tijūnelienės ir M. Barkauskaitės (2008), atliktas tyrimas, kurio metu didesnei pusei (iš viso buvo apklausta 350) studentų šis veiksnys reikšmingas tenkinat dvasinius poreikius: galimybe bendrauti su įdomiais žmonėmis pasinaudoja 36, 4 proc. studentų; labai dažnai – 22 proc. (p.11).

Kokybinė kategorija **galimybė pasirinkti studijų dalykus** atskleidė, jog studentai nori turėti daugiau galimybių mokymosi procese, t.y. pasirinkti dominančius dalykus, savarankiškai planuoti ir koreguoti mokymosi planą (...konkretesnio paskaitų tvarkaraščio sudarymas, palankesnio dirbantiems žmonėms...galimybė studentui turėti daugiau pasirinkimo sudarant savo mokymosi planą, dalykų, seminarų pasirinkimas...).

Teisės edukologijos studentai (9 informantai) nurodė, jog šiuo metu jokia organizacinė parama nereikalinga. Kokybinė kategorija **organizacinė parama nereikalinga** išryškino, jog universiteto aplinkoje orumo ugdymuisi sudarytos visos sąlygos („...viską suteikia...“), vadinasi, galima teigti, kad mokymosi procesas - organizuotas optimaliai.

Įgalinančia aplinka pasižyminti organizacija moka priimti klaidas, tokioje organizacijoje už nesėkmes nėra baudžiama, bet iš klaidų yra mokomasi, tokioje aplinkoje atsiranda saviraiškos laisvė, skatinamas kūrybiškumas ir iniciatyvumas. Įgalinanti aplinka reikšminga ne tik todėl, kad ji kelia studento pasitikėjimą savimi ir savo jėgomis, bet ir todėl, kad ji sudaro galimybę atvirai išreikšti savo nuomonę, pažymi D. Lipinskienė (2002), priimti netradicinius sprendimus, skatina kūrybiškumą, inovacijas ir naujų idėjų atsiradimą, netgi tuo atveju, jei šios idėjos daro įtaką nesėkmėms (p.35).

Siekiant atskleisti teisės edukologijos studentų mokymosi poreikius, sužinoti kokie įgūdžiai ir gebėjimai jiems reikalingi, buvo pateiktas klausimas *kokių žinių, gebėjimų ir įgūdžių norėtumėte įgyti?* Analizės metu buvo nustatytos šešios kokybinės kategorijos (žr. 12 lentelę):

- užsienio kalbų mokymasis ir papildomų dalykų pasirinkimo galimybė;
- teisės mokslo papildomų žinių;
- galimybė pasirinkti studijuoti dominančius dalykus;
- galimybė studijuoti papildomus, kompetencijų spragas užpildančius dalykus;
- darbo ir karjeros paieškos įgūdžių ugdymasis;
- kūrybiškumo ugdymasis.

12 lentelė. Teisės edukologijos studentų kompetencijų ugdymosi poreikiai

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
	Užsienio kalbų mokymasis ir seminarų poreikis, susijęs su įvairia užsienio šalių praktika, teise ir kitais dalykais	„... kalbų... studijų programoje daugiau dalykų susijusių su kitų šalių praktika, teise ir kitais dalykais “
	Išmokti užsienio hindi arba italų kalbą	„Norėčiau išmokti kokią užsienio kalbą (pvz. hindi arba italų)“

Užsienio kalbų mokymasis ir papildomų dalykų pasirinkimo galimybė	Noriu tobulėti visapusiškai ir mokytis užsienio kalbų	„Noriu tobulėti visapusiškai. Norėčiau mokytis užsienio kalbų...“
	Noriu išmokti norvegų kalbą	„Norėčiau išmokti norvegų kalbą“
	Noriu išmokti hindi ir prancūzų kalbą bei mokėti viešai kalbėti	„Norėčiau išmokti hindi kalbą, norėčiau mokėti viešai kalbėti. Ir gal dar prancūziškai “
Teisės mokslo papildomų žinių	Teisinių žinių ir konsultavimo įgūdžių mokymasis	„Konsultavimo įgūdžių bei teisinių žinių“
	Teisės dalyko papildomų žinių ir gebėjimų	„teisinių žinių, savo profesijai tinkamų gebėjimų, žinių“
	Labiausiai – gilesnių teisinių žinių ir išmokti dar vieną užsienio kalbą	„Labiausiai norėčiau įgyti gilesnių teisinių žinių ir išmokti dar vieną užsienio kalbą “
	Daugiau teisinių žinių ir norėčiau išmokti japonų kalbą	„Daugiau teisinių žinių, norėčiau išmokti japonų kalbą “
	Teisės dalyko žinių	„Teisinių žinių, kurios praverstų kasdieniniame gyvenime“
Galimybė pasirinkti studijuoti dominančius dalykus	Retorikos meno ir lyderystės įgūdžių ugdymasis	„ gebėjimas kalbėti viešai , savęs realizavimas kolektyve ir ne tik“
	Savivaldos gebėjimų ir kūrybiškumo ugdymosi poreikis	„Planuoti savo veiklą bei teorines žinias mokėti derinti praktikoje“
	Saviorganizacijos gebėjimų ugdymasis	„Išmokti planuoti ir organizuoti veiklą, veikloje pritaikyti metodikas“
	Mokymosi strategijų taikymo mokymasis ir gebėjimų drąsiai reikšti savo nuomonę	„Norėčiau daugiau žinoti apie mokymosi strategijas, taip pat norėčiau įgyti gebėjimą drąsiai reikšti nuomonę bei nebijoti suklysti pasisakant užsiėmimų metu“
	Viešojo kalbėjimo, praktinių įgūdžių	„Viešojo kalbėjimo, praktinių įgūdžių“
Galimybė studijuoti papildomas, kompetencijų spragas užpildančius dalykus	Papildomų informacinių gebėjimų ugdymasis, ieškant literatūros šaltinių	„Žinių, reikalingų susirinkti tinkamos medžiagos(iš bibliotekos)“
	Papildomų teorinių ir praktinių įgūdžių, kurie padėtų prisitaikyti kintančioje aplinkoje ir darbo rinkoje	„Visų, kurios reikalingos darbe, ateities perspektyvoje. Įgūdžių, kurie padėtų prisitaikyti ir atsirinkti informaciją jos gausoje“
	Teksto įsiminimo mokymasis	„Teksto įsiminimas“
	Papildomų žinių ir įgūdžių, susijusių su specialybe	„Norėčiau įgyti įgūdžių kurie atitiktų mano specialybę, norėčiau būti kompetentinga ...gebanti dirbti pagal specialybę“
	Papildomų svarbiausių žinių ir įgūdžių, susijusių su specialybe	„Visų svarbiausių XXI a. darbo rinkoje reikalingų, teisės edukologijos srityje“
	Kuo daugiau įvairesnių požiūrių susijusių su profesija. Mokymosi įgūdžių ir gebėjimų, kurie padėtų drąsiai jaustis ieškant darbo ir dalyvaujant pokalbiuose. Teisinio konsultavimo įgūdžių	„Kuo daugiau ir kuo įvairesnius požiūrius apimančių žinių susijusių su busima profesija. Gebėjimas ir įgūdis mokytis. Tokių gebėjimų ir įgūdžių, kurie leistų drąsiai jaustis einant į pokalbį dėl darbo ar pirmą kartą konsultuojant vaiką patekusį į sudėtingą situaciją “

Darbo ir karjeros paieškos įgūdžių ugdymasis	Įgūdžių ieškant darbo. Teorinių bei praktinių įgūdžių ugdymasis	„Susirasti pažinčių ir įgūdžių ieškantis darbo, įgyti daugiau praktinių ir teorinių žinių savo specialybėje“
Kūrybiškumo ugdymasis	Papildomų teorinių ir praktinių įgūdžių	„Daugiau įgyti tiek teorinių, tiek praktinių įgūdžių“
	Noriu įgyti daugiau praktinių edukologijos žinių, rengiant teisės pagrindų mokymą suaugusiems	„...norėtusi įgyti daugiau praktinių žinių šioje srityje, pvz: teisės pagrindų pamokų organizavime suaugusiems asmenims“
	Teorinių ir praktinių žinių taikymo įgūdžių	„Įgūdžių, kaip teorines žinias pritaikyti praktinėse situacijose“

Kokybinė kategorija *užsienio kalbų mokymasis ir papildomų dalykų pasirinkimo galimybė* atskleidė studentų (7 informantai) norą visapusiškai tobulėti ir mokytis įvairių užsienio kalbų, o tai galima interpretuoti kaip poreikį, bendrauti su kitų tautų besimokančiais ir skaityti įvairių užsienio šalių mokslininkų darbus. Kategorija išryškino ir studijuojamos programos tobulinimą („... *studijų programoje daugiau dalykų, susijusių su kitų šalių praktika, teise ir kitais dalykais*“). Vadinasi, galima teigti, jog informantų požiūris į mokymosi procesą yra ne tik giluminis, bet ir visybinis.

Holistinis ugdymas siekia aprėpti ne tik atskiro asmens, vienos šalies, bet ir viso pasaulio žmonių gyvenimo pagrindinius klausimus. Globaliojo ugdymo fenomenai (holistiniam ugdymui) rūpi viską aprėpiančios, visos žmonijos laikmečio problemos – harmonijos ir taikos, žmogiškumo ir žmoniškumo išsaugojimo, gėrio, tiesos <...> tai atkuriamasis judėjimas, aukštai vertinantis žmogaus unikalumą, gerbiantis jo religinius įsitikinimus, kalbą, užimamą padėtį visuomenėje, rasės ir tautybės skirtumus, kultūros savitumus, teigia Zenonas Bajoriūnas (2006, p.27).

Kokybinė kategorija *teisės mokslo papildomų žinių* atskleidė teisės edukologijos studentų (6 informantai) poreikį įgyti papildomų teisės dalyko žinių, reikalingų kasdieniniame gyvenime, susijusių su teisine konsultacija ir praktika bei platesnių teisinės informacijos žinių, reikalingų profesinei sėkmei. Taigi, analizė įgalina teigti, jog teisės edukologijos studentai, ne tik domisi teisės studijomis, bet ir nori įgyti praktinių žinių taikymo įgūdžių. Tai atskleidžia jų siekius ir norą būti vertingais ir kompetentingais visuomenės nariais.

Kokybinė kategorija *galimybė pasirinkti, studijuoti dominančius dalykus* išryškino studentų (5 informantai) papildomų žinių ir kompetencijų ugdymosi poreikį. Teisės edukologijos studentai (4 informantai) nurodė, jog jie nori išmokti viešai kalbėti ir pasisakyti, nes užsiėmimų metu jaučia baimę („...įgyti gebėjimą drąsiai reikšti nuomonę, bei nebijoti suklysti pasisakant užsiėmimų metu“ <...> „*viešojo kalbėjimo praktinių įgūdžių*“), mokytis save realizuoti kolektyve. Sprendžiant iš studentų pasisakymų, jiems reikalingos retorikos paskaitos, saviugdų užsiėmimai, galimybė ugdyti lyderio savybes bei tobulinti socialinius gebėjimus. Poreikis mokytis planuoti ir organizuoti savo veiklą, kūrybiškai taikyti veiklos metodus, mokėti taikyti teorines žinias praktikoje, atskleidžia informantų autonomiškumą ir norą tobulinti savivaldos gebėjimus.

Savirealizacijos proceso esmę, atskleidė L. Kraujutaitytė (2002) monografijoje „Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai“, kurią išreiškia gebėjimas sutelkti valią sėkmingai realizuoti numatytus gyvenimo tikslus ir užmojus, sąmoningai prisiimant atsakomybę už savo veiksmus, anot mokslininkės, savivalda – tai racionalus nepriklausomybės ir saviorganizacijos procesas, reikalaujantis išorinės tolerancijos, vidinės kompetencijos, ypatingai pareigos atsakingai priimti sprendimus dėl siekių ir jų įgyvendinimo priemonių pasirinkimo bei veiklos padarinių. Individo moralinės autonomijos kaip absoliučios vertybės paaiškinimą pateikia R. A. Dahlis (1998), teigiantis, jog individo moralinė autonomija yra ta savybė, be kurios žmogiškosios būtybės nustoja būti visiškai žmogiškomis, o jeigu šios savybės nėra, jos apskritai praranda žmogiškumą (cit. iš L. Kraujutaitytė, 2002, 45-46).

Kokybinė kategorija ***galimybė studijuoti papildomus, kompetencijų spragas užpildančius dalykus*** atskleidė, jog teisės edukologijos studentai (6 informantai) aukštojoje mokykloje nori įgyti papildomų žinių, gebėjimų ir įgūdžių, susijusių su informacinių literatūros šaltinių paieška, teorinių ir praktinių įgūdžių taikymu, kurie padėtų prisitaikyti ir veikti kintančioje aplinkoje ir darbo rinkoje („*Visų, kurios reikalingos darbe, ateities perspektyvoje. Įgūdžių, kurie padėtų prisitaikyti ir pasirinkti informaciją jos gausoje*“), („...*Kuo daugiau ir kuo įvairesnius požiūrius apimančių žinių susijusių su busima profesija... gebėjimų ir įgūdžių, kurie leistų drąsiai jaustis einant į pokalbį dėl darbo ar pirmą kartą konsultuojant vaiką patekusį į sudėtingą situaciją*“), vadinasi, studentams reikalingi teisinio konsultavimo įgūdžiai, gebėjimai drąsiai jaustis ir kalbėti. Pasisakymuose išryškėjo poreikis, mokytis daugiau nei pateikiama studijų programose ir holistinis požiūris į mokymąsi („*daugiau įgyti tiek teorinių, tiek praktinių įgūdžių*“ <...> „*norėčiau įgyti įgūdžių kurie atitiktų mano specialybę...*“), turimų kompetencijų tobulinimas („...*visų svarbiausių XXI a. darbo rinkoje reikalingų, teisės edukologijos srityje...*“). Analizė įgalina teigti, jog teisės edukologijos studentai siekia būti profesionaliais savo srities specialistais ir įgyti visapusišką kompetenciją.

Holistinė kompetencija - gebėjimas atlikti ne tik nesudėtingą, bet ir sunkų darbą, kiekvieną kartą įvertinant naują situaciją, pasirenkant tinkamus veiklos metodus, nuolat tinkamai integruojant dalykines ir profesines žinias, P. Jucevičienė (2007, p.132). V. Aramavičiūtė ir Elvyda Martišauskienė (2006), kompetencijos ugdymą sieja su holistiškai suprantamu asmeniniu potencialu, svarbiu ugdymo procese ir profesinėje veikloje. Holistinė kompetencijos idėja akcentuoja žmogaus bruožus, vertybes, požiūrį į save kaip profesionalą, dažniausiai išreiškiamą tam tikrais vaidmenimis, t.y. nusakant, kas įgalina sėkmingai veikti neapibrėžtose situacijose, teigia P. Jucevičienė (2007).

Kokybinė kategorija ***darbo ir karjeros paieškos įgūdžių ugdymasis*** atskleidė, jog aukštosios mokyklos aplinkoje studentai norėtų įgyti įgūdžių, susijusių darbo paieška, tam, kad savarankiškai galėtų susirasti arba susikurti darbo vietą. Taip pat informantai nurodė, jog nori turėti galimybę konsultuotis su kompetentingu specialistu įsidarbinimo ir karjeros klausimais.

Teisės edukologijos studentų (6 informantai) kūrybiškumo ugdymosi poreikis atsiskleidė beveik visose kategorijose. Kokybinė kategorija **kūrybiškumo ugdymasis** išryškino studentų poreikį įgyti praktinių įgūdžių ir gebėjimų („...*norėtusi įgyti daugiau praktinių žinių šioje srityje, pvz: teisės pagrindų pamokų organizavime suaugusiems asmenims*“ <...> „*Daugiau įgyti tiek teorinių, tiek praktinių įgūdžių*“), mokytis teorines žinias kūrybiškai taikyti praktikoje („...*įgūdžių kaip teorines žinias pritaikyti praktinėse situacijose*“), įgyti žinių, susijusių su mokymosi strategijomis („...*daugiau žinoti apie mokymosi strategijas*“), vadinasi, atsiskleidė ne tik poreikis, tapti kūrybiškais asmenimis, bet išryškėjo mokymosi interesas - mokėti siekti mokymosi sėkmės, gebėti taikyti įvairius įgūdžius ir mokymosi strategijas.

Kūrybiška asmenybė nėra uždara savyje, ji atvira praktiniams visuomenės poreikiams, išreiškia save per kūrybinę veiklą, geba vienaip ar kitaip save realizuoti, būna atvira gyvenimui, savarankiška, pasitikinti savimi, vidujai laisva ir pasižymi jautriu estetiniu suvokimu, teigia R. Tidikis (2003, p.95). Gabumai yra svarbi žmogaus laimės prielaida, o laimingas žmogus pajėgus efektyviai dalyvauti interaktyviai kuriant naujoves, teigia A. Monkevičius (2010, p.34) moksliniame straipsnyje „*Mokymasis visą gyvenimą: kūrybiškumo ir laimės aspektai*“, kuriame analizuojami mokymosi visą gyvenimą suaugusiųjų švietimo, kūrybiškumo ir laimės ryšių raiškos ypatumai Lietuvoje. Tyrimo metu apklausti 994 suaugusieji asmenys ir nustatytas laimės veiksnių empirinių požymių intensyvumas leido išryškinti būdingiausius Lietuvoje besimokančiųjų suaugusių žmonių mokymosi ir laimės santykio bruožus (A. Monkevičius, 2010, p.38):

- mokymasis padeda stiprinti teigiamą požiūrį į save, skatina savigarbą, pasitikėjimą savo jėgomis ir gebėjimais;
- mokymasis yra įsitraukimas į prasmingą veiklą, atveriantis galimybes tobulėti;
- mokymasis susijęs su palankiais šeimos ir artimų draugų santykiais;
- mokymasis, turi įtakos besimokančiųjų refleksijoms, susiję su geresnėmis įsidarbinimo ir profesinėmis karjeros galimybėmis, finansine padėtimi, bendruomenės santykiais, pasitikėjimo ir bendrumo jausmais;
- mokymasis yra turiningas ir malonus laisvalaikis.

Siekiant atskleisti veiksnius, skatinančius orumo ugdymąsi, norą kaupti žinias bei gebėjimus aukštosios mokyklos aplinkoje, buvo pateiktas atviras klausimas *kokie veiksniai aukštosios mokyklos aplinkoje skatintų orumo ugdymąsi ir norą kaupti žinias bei gebėjimus?* Analizės metu buvo nustatyta dvylika kokybinių kategorijų (žr. 13 lentelę):

- lankstesnė literatūros šaltinių prieiga;
- kūrybiškumo ugdymasis;
- mokymuisi reikia daugiau atskirų mokymosi patalpų;
- galimybė pasirinkti profesionalų dėstytoją;

- galimybė pasirinkti studijų dalykus;
- aktyvus studentų dalyvavimas;
- mokymosi formų įvairovė;
- studentų ir dėstytojų bendradarbiavimas;
- studentų parama virtualioje universiteto erdvėje;
- konsultacijos virtualioje erdvėje;
- edukacinė erdvė;
- universitete mokymosi sąlygos optimalios.

13 lentelė. Studentų pasiūlymai mokymosi proceso tobulinimui universiteto aplinkoje

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai
Lankstesnė literatūros šaltinių prieiga	Struktūruota ir lankstesnė literatūros šaltinių prieiga	<i>Struktūruota, svarbiausia lankstesnė literatūros prieiga</i>
Kūrybiškumo ugdymasis	Mokymasis turėtų būti susijęs su patirties, naujų žinių praktiniu taikymu	<i>„Svarbu, kad mokymasis vyktų per patyrimą; kad būtų suteikiamos naudingos, naujos informacijos, kurių būtų galima taikyti praktiškai – darbe... vertinama studentų patirtis“</i>
Mokymuisi reikia daugiau atskirų mokymosi patalpų.	Daugiau atskirų ir ramių mokymosi patalpų	<i>„... man besimokant reikalinga visiškai rami, neblaškanti aplinka ...norėtusi tokių atskirų daugiau mokymosi patalpų.“</i>
Galimybė pasirinkti profesionalų dėstytoją	Galimybė pasirinkti dėstytoją, kuris yra profesionalus specialistas	<i>„... kalbant apie paskaitas tai čia daug priklauso nuo dėstytojų, nes kai kurie pareiškia, kad dar tokio dalyko kaip dėsto neturėjo, tai nelabai žino ką turėtų mums paaiškinti ir kokių įgūdžių mes turime įgyti“</i>
	Paskaitų turinio įdomumas	<i>„paskaitų turinio įdomumas“</i>
	Dėstytojo gebėjimas sudominti tema	<i>„Dėstytojų gebėjimas sudominti tema (dalyku)“</i>
	Noriu, kad dažniau dėstytojų patyrę specialistai - dėstytojai	<i>„Norėtusi, kad daugiau dėstytojų patyrusių dėstytojų – savo srities specialistų“</i>
Galimybė pasirinkti studijų dalykus	Galimybė pasirinkti studijų dalykus	<i>„Galimybė pasirinkti studijų dalykus (kai kuriuos)“</i>
Aktyvus studentų dalyvavimas	Patiems studentams būti aktyviems	<i>„...daugiau išreikšti save, ...būti tobulesniam, drąsesniam;“</i>
	Galimybė išreikšti save ir parodyti savo talentu	<i>„Galimybė išreikšti save, parodyti savo talentus“</i>
	Daugiau savišvietos ir noro domėtis	<i>„Daugiau savišvietos ir noro domėtis ne tik konkrečia tema, bet ir kitais dalykais“</i>
	Aktyviau dalyvauti įvairiuose renginiuose ir naudotis	<i>„...universitete daugiau išnaudoti galimybių siūlomomis sąlygomis“</i>

	galimybėmis	
Mokymosi formų įvairovė	Praktiniai užsiėmimai	„Daugiau laiko skirti studentų praktiniams užsiėmimams,
	Aktyvių mokymo metodų taikymas paskaitose	„...daugiau aktyvių mokymo metodų“
	Studentams turėtų būti siūlomos įvairesnės mokymosi formos: daugiau renginių, varžybų, viktorinų, siekiant įtvirtinti žinias	„Studentams turėtų būti siūloma įvairesnės mokymo(si) formos (ne tik paskaita, seminarai, egzaminai). Galėtų vykti daugiau renginių, varžybų, viktorinų, siekiant įtvirtinti, kartoti, susipažinti su nauja medžiaga“
	Darbas mažose kompiuterizuotose grupėse	„Darbas mažesnėse grupėse, kompiuteriai auditorijose“
Studentų ir dėstytojų bendradarbiavimas	Bendravimas ir bendradarbiavimas tarp studentų ir dėstytojų	„...daugiau tarpusavio bendravimo tarp studentų ir dėstytojų“
	Glaudesnis bendradarbiavimas su dėstytojais	„Glaudesnis bendradarbiavimas su dėstytojais“
	Paprastesni studentų ir dėstytojų santykiai	„Santykiai paprastesni tarp studentų ir dėstytojų“
	Galėtų būti didesnis bendradarbiavimas ir pagalba iš dėstytojų	„Galėtų būti didesnis bendradarbiavimas, pagalba iš dėstytojų pusės“
	Dėstytojų pagalba ir universiteto veiklų pritaikymas studentui	„Dėstytojų studentų palaikymas ir universiteto veiklų pritaikymas studentui“
	Daugiau individualių dėstytojų konsultacijų.	„Daugiau individualių konsultacijų su dėstytojais;
Studentų parama virtualioje universiteto erdvėje	Įtampos mažinimas paskaitų metu	„Įtampos mažinimas paskaitų metu“
	Psichologijos ir teisės studentai galėtų vieni kitus konsultuoti. Galėtų būti kokia nors erdvė universiteto aplinkoje, kur galima būtų gauti papildomos informacijos	„Galėtų psichologijos studentai, na gal ir teisės studentai vieni kitus konsultuoti, juk trūksta vienokių ar kitokių žinių. Prieš egzaminus būna įtampa ir nėra kam pasipasakoti. Galėtų būti kokia nors erdvė universiteto aplinkoje, kur galėtum parašyti ir gauti informaciją“
Konsultacijos virtualioje erdvėje	Magistro darbų rašymo erdvė, kurioje būtų galima konsultuotis, neišvykus iš savo miesto	„Gal būt būtų galima rašyti rašto darbus (baigiamuosius) konsultuotis, kad nereikėtų važiuoti į Vilnių į konsultacijas“
Edukacinė erdvė	Edukacinės erdvės, kurioje studentai ir dėstytojai galėtų dalintis patirtimi.	„Edukacinės erdvės, kurioje studentai kartu su dėstytojais galėtų dalintis viskuo ką žino, moka ir geba sudarymas“
Universitete mokymosi sąlygos optimalios	Mokymosi galimybės yra sudarytos optimaliai	„Jei tobulinti universitete, manau, galimybės yra sudarytos optimalios“
	universitete mokymosi aplinka sukurta labai gerai	„Pasiūlymų neturiu, šiame universitete mokymosi aplinka sukurta labai gerai“;
	Pasiūlymų nėra	„Neturiu pasiūlymų“
	Pasiūlymų nėra	„Pasiūlymų neturiu“

Analizės metu išskirta dvylika kokybinių kategorijų. Vienas(a) teisės edukologijos studentas(ė) atsakymo nepateikė.

Kokybinė kategorija ***lankstesnė literatūros šaltinių prieiga*** atskleidė informanto(ės) nuomonę, jog orumo ugdymuisi yra svarbu, kad bibliotekoje būtų struktūruota ir lankstesnė literatūros šaltinių prieiga.

Kokybinė kategorija ***kūrybiškumo ugdymasis*** atskleidė, jog mokymasis turėtų būti susijęs su patirties, naujų žinių praktiniu taikymu („*Svarbu, kad mokymasis vyktų per patyrimą; kad būtų suteikiamos naudingos, naujos informacijos, kurią būtų galima taikyti praktiškai – darbe...*“).

Kūrybiškumas dažnai suprantamas kaip asmenybės gebėjimas iškelti naujas idėjas, savarankiškai mąstyti, nestereotipiškai, greitai orientuotis, esant sudėtingai situacijai, lengvai ir netipiškai įveikti kylančias problemas, teigia A. Monkevičius (2010), bei pabrėžia, jog asmenybės laimė susijusi su socialinėje sąveikoje pasireiškiančiais vidiniais ir išoriniais veiksniais: 1) sėkminga interakcija, kai asmenybė įgyvendina naują prasmingą tikslą ir sulaukia bendruomenės įvertinimo, yra stiprus laimės veiksnys; 2) laimingas žmogus turi geresnes galimybes atskleisti savo kūrybinius gebėjimus, panaudoti žinias ir naujoviškai siekti socialiai reikšmingo tikslo (p.34).

Kokybinė kategorija ***mokymuisi reikia daugiau atskirų mokymosi patalpų*** atskleidė, jog universiteto aplinkoje orumo ugdymuisi reikia daugiau atskirų ir ramių patalpų, kuriose galima būtų susikaupti ir mokytis („... *man besimokant reikalinga visiškai rami, neblaškanti aplinka ...norėtusi tokių atskirų daugiau mokymosi patalpų*“).

Kokybinė kategorija ***galimybė pasirinkti dalyko dėstytoją*** išryškino, jog orumo ugdymąsi, norą kaupti žinias skatintų galimybė pasirinkti dėstytoją, kuris yra profesionalus specialistas. Teisės edukologijos studentai nurodo (4 informantai), jog studentų orumo ugdymuisi yra svarbi dėstytojų kompetencija, jų gebėjimai sudominti studijuojamo dalyko tema („...*paskaitų turinio įdomumas*“ <...> „... *kalbant apie paskaitas tai čia daug priklauso nuo dėstytojų, nes kai kurie pareiškia, kad dar tokio dalyko kaip dėsto neturėjo, tai nelabai žino ką turėtų mums paaiškinti ir kokių įgūdžių mes turime įgyti*“). Vadinasi, aukštosios mokyklos aplinkoje išryškėjo studentus studijuoti įgalinantis veiksnys – profesionalūs ir kompetentingi dėstytojai.

Būsimumų religijos švietėjų dvasingumo raiškos ypatumus, jiems įtakos turinčius veiksnius ir dvasingumo ugdymo galimybes universitete nagrinėjusi D.Verbylaitė (2006), apklausė 362 studentus ir atskleidė, kad būsimeji religijos švietėjai palankiausią požiūrį skyrė studijų turiniui. Pedagoginio eksperimento metu patvirtintos šios ugdymo galimybės universitete: 1) refleksijos taikymas; 2) veiklos ryšio stiprinimas; 3) projektų metodo, kaip veiklos aktyvinimo ir vertingos motyvacijos įprasminimo, panaudojimas (p.124). Tyrimo metu studentai atskleidė, jog ugdymuisi yra reikšminga dėstytojų profesinė kompetencija ir dvasinė branda.

Kokybinė kategorija **galimybė pasirinkti studijų dalykus** atskleidė, jog žinių kaupimą ir orumo ugdymąsi skatintų galimybė pasirinkti dominančius studijų dalykus.

Kokybinė kategorija **aktyvus studentų dalyvavimas** išryškino, jog orumo ugdymuisi reikšminga paties studento pozicija („...*daugiau išreikšti save, ...būti tobulesniam, drąsesniam...*“), vidinis noras kaupti žinias ir mokymosi motyvacija („*Daugiau savišvietos ir noro domėtis ne tik konkrečia tema, bet ir kitais dalykais...*“), noras ir gebėjimas išreikšti save, ištvermė bei ryžtingas nusiteikimas siekti tobulumo („...*galimybė išreikšti save, parodyti savo talentus*“), noras tobulėti, smalsumas ir aktyvumas („...*universitete daugiau išnaudoti galimybių siūlomomis sąlygomis*“).

Kokybinė kategorija **mokymosi formų įvairovė** atskleidė, jog teisės edukologijos studentai norėtų, kad jiems būtų siūlomos įvairesnės mokymosi formos („...*ne tik paskaita, seminarai, egzaminai...galėtų vykti daugiau renginių, varžybu, viktorinų, siekiant įtvirtinti, kartoti, susipažinti su nauja medžiaga*“). Studentų orumo ugdymuisi reikšmingas dėstytojų profesionalumas ir aktyvių metodų taikymas paskaitose („...*daugiau aktyvių mokymo metodų*“), praktiniai užsiėmimai („*daugiau laiko skirti studentų praktiniams užsiėmimams*“), mokymasis mažose grupėse. Anot M. Teresevičienės ir kt. (2006), sėkmingam mokymuisi yra reikšmingas darbas mažose grupėse tuo, kad labiau išryškėja studentų individualumas, didesnis sutelktumas, mažesnė įtampa, lengviau mąstyti, bet sunkiau jausti (p. 276-277).

Dėstytojų autoritetas, jų profesionalumas, kompetencijos, žinios ir patirtis yra svarbiausias skatinamasis veiksnys aukštosios mokyklos aplinkoje, kurį atskleidė kokybinė kategorija **studentų ir dėstytojų bendradarbiavimas**. Teisės edukologijos studentų (6 informantų) nuomone, siekiant tobulinti mokymosi procesą svarbus dėstytojų ir studentų bendravimas („...*daugiau tarpusavio bendravimo tarp studentų ir dėstytojų*“), moralinis palaikymas („...*dėstytojų studentų palaikymas...*“), individualios dėstytojų konsultacijos („...*daugiau individualių konsultacijų su dėstytojais...*“).

Būnant grupėje, kurioje bendradarbiaujama, įsipareigojama gerbti bei mylėti save ir kitus, teigia L. Šiaučiukėnienė ir N. Stankevičienė (2003), bendradarbiaujant tikėjimo ir pasitikėjimo šviesoje, artėjama prie tikslo ir kuriamas produktas, kuris kiekvienam yra savas ir reikšmingas (p.118). P. Jucevičienės ir kt. (2000) universiteto kultūros esmės tyrimas, kurio metu apklausti 2106 studentai ir 233 dėstytojai, atskleidė, kad pasigendama universitetinių renginių, kuriuose vyktų studentų ir dėstytojų bendravimas, diskusijos, anot mokslininkės, reikia dažnų mokymosi švenčių šalies ir bendruomenės lygmenyje, inovacinių programų, kurios padėtų gerinti mokymosi prestižą visuomenėje (P. Jucevičienė, 2007, p.99).

Kiekvienoje aukštojo mokslo institucijoje vertybės turi skirtingą svarbos ir pasireiškimo laipsnį, tačiau visos yra realiai veikiančios ir įtakoja ugdymą, pažymi R. Barnett (1990), išskirtina vertybė – studento asmenybės ugdymas, kuris yra nukreiptas į vieną iš pagrindinių aukštojo mokslo uždavinių – ugdyti integralią asmenybę, kuriam lemiamos reikšmės turi dėstytojo asmenybė, jo profesionalumas ir

kompetencija, todėl vertybės yra svarbi dėstytojo ir studento sąveikos aspektu (cit. iš P. Jucevičienė ir kt. 2000, p.33-35).

Kokybinė kategorija *studentų parama virtualioje universiteto erdvėje* atskleidė, jog teisės edukologijos studentams svarbios kitų specialybių studentų konsultacijos, (2 informantai) pažymėjo, jog mokymosi procese patiria įtampą, ypač prieš egzaminus, ir norėtų turėti galimybę konsultuotis, bendrauti, keistis informacija virtualioje universiteto erdvėje („... *psichologijos studentai, ...teisės studentai vieni kitus konsultuoti, juk trūksta vienokių ar kitokių žinių...prieš egzaminus būna įtampa ir nėra kam pasipasakoti. Galėtų būti kokia nors erdvė universiteto aplinkoje, kur galėtum parašyti ir gauti informaciją*“). Mykolo Romerio universitete teikiamos psichologų ir teisininkų konsultacijos, tačiau, tikriausiai to nepakanka, nes universitete studijuoja ne tik Vilniaus miesto gyventojai, bet ir kitų miestų bei rajonų gyventojai, kuriems, atstumas sumažina galimybes. Vadinasi, orumo ugdymuisi aukštosios mokyklos aplinkoje turėtų būti įkurta virtuali erdvė, kurioje studentai galėtų konsultuotis ir keistis informacija. Tai skatintų bendradarbiavimo, bendruomeniškumo, vertingumo ir priklausymo universiteto bendruomenei jausmus.

Įtampa, ypatingai emocinė, vargina studentus, mažina nusiteikimą bendrauti ir dirbti. Kategoriją pagrindžia D. Lipinskienės (2002) tyrimas, kurio metu buvo apklausti 305 keturių aukštųjų mokyklų studentai, bei nustatyta, kad įtampa mažina nusiteikimą atviram bendravimui tarp dėstytojų ir studentų bei pasitikėjimą vienas kitu, anot mokslininkės, gera savijauta priklauso nuo suteikiamos laisvės išreikšti savo mintis, be baimės būti nubaustam už klaidas, teikti naujas idėjas, nesutikti su skirtinga nuomone, o tai skatina inovacijas ir kūrybiškumą mokymosi procese (p.64). Savarankiško ugdymo ir paramos palaikymo vienas iš metodų - studentų savitarpio paramos grupės, kuriose vyresniojo kurso studentai padeda tik pradėjusiems studijas studentams spręsti įvairias asmenines ir akademinės adaptacijos problemas aukštojoje mokykloje, teigia L. Kraujutaitytė, J. Pečkaitis (2003, p.64).

Kokybinė kategorija *konsultacijos virtualioje erdvėje* išryškino, kad teisės edukologijos studentams svarbios dėstytojų konsultacijos („...*galima rašyti...darbus (baigiamuosius), konsultuotis, kad nereikėtų važiuoti į Vilnių...*“). Norą bendrauti ir bendradarbiauti su dėstytojais papildo sekanti kokybinė kategorija *edukacinė erdvė*, kurią, įvardijo teisės edukologijos studentas(ė) („...*edukacinės erdvės, kurioje studentai kartu su dėstytojais galėtų dalintis viskuo ką žino, moka ir geba sudarymas*“).

Remdamasis į klientą nukreipta terapijos praktika K. R. Rodžersas (2005), siūlo mokymosi procesą nukreipti į mokymosi palengvinimą, sukuriant psichologinio saugumo ir laisvės sąlygas, maksimaliai didinant studentų konstruktyvaus kūrybiškumo galimybę (p.318-319):

- *psichologinis saugumas* gali būti kuriamas tarpusavyje susijusių procesų dėka: individo vertingumo pripažinimas, išorinio vertinimo neturinčios atmosferos sukūrimas ir empatiškas supratimas, pastarasis yra pagrindinis kūrybos akstinas;

- *psichologinė laisvė* – tai ugdytojo suteikia studentui visiška simbolinės išraiškos laisvė, kurios dėka skatinamas jo kūrybiškumas, atvirumas, žaismingumas bei spontaniškumas, t.y. kaip leidimas, kuris atveria visišką laisvę galvoti, jausti, būti, atskleisti giliausias asmenybės gelmes; tai leidimas būti laisvam ir tuo pačiu būti atsakingu už mokymąsi.

Pasak K. R. Rodžerso (2005), - „individas laisvas tiek bijoti naujų rizikingų sumanymų, tiek jų siekti, laisvas atsakyti ir už savo klaidas, ir už pasiekimus. Būtent ši laisvė atsakingai būti savimi skatina patikimo vidinio vertinimo šaltinio formavimąsi, todėl, sudaro vidines konstruktyvaus kūrybiškumo sąlygas“ (p.320).

Kokybinė kategorija *universitete mokymosi sąlygos optimalios* išryškino, jog mokymosi sąlygos yra puikios. Teisės edukologijos studentai (4 informantai) nurodo, jog pasiūlymų neturi („...*Jei tobulinti universitete, manau, galimybės yra sudarytos optimalios*“ <...> „*Pasiūlymų neturiu, šiame universitete mokymosi aplinka sukurta labai gerai*“), vadinasi, galima teigti, jog universiteto aplinka skatina orumo ugdymąsi ir norą kaupti žinias bei gebėjimus.

Siekiant atskleisti, kokie veiksniai skatintų orumo ugdymąsi, buvo pateikti darbo autorės teiginiai teisės edukologijos studentų vertinimui. Pateiktas klausimas *kokie veiksniai aukštosios mokyklos aplinkoje skatintų kaupti žinias ir gebėjimus?* (pažymėkite, teiginius, su kuriais sutinkate).

14 lentelė. Orumą ir žinių kaupimą skatinantys veiksniai

Teiginys	Visiškai pritariu	Pritariu	Neapsisprendęs /usi	Nepritariu	Visiškai nepritariu
Galimybė pasirinkti studijų dalykus	60 proc.	36 proc.	0 proc.	0 proc.	4 proc.
Galimybė pasirinkti dominančius arba papildomus dalykus, būtinus žinių kaupimui	68 proc.	28 proc.	4 proc.	0 proc.	0 proc.
Galimybė pasirinkti arba keisti dalyko dėstytoją	46 proc.	35 proc.	19 proc.	0 proc.	0 proc.
Galimybė Moodle sistemoje rašyti rašto darbus, konsultuotis	40 proc.	32 proc.	28 proc.	0 proc.	0 proc.
Studentų – dėstytojų mokymosi partnerystės tinklas	60 proc.	28 proc.	12 proc.	0 proc.	0 proc.
Studentų mokymosi partnerystės tinklas	56 proc.	40 proc.	4 proc.	0 proc.	0 proc.
Galimybė dalyvauti fundamentiniuose ir taikomuosiuose tyrimuose arba realiuose moksliniuose projektuose	52 proc.	24 proc.	24 proc.	0 proc.	0 proc.
Galimybė pasirašyti magistrinio darbo sutartis (aptariant darbo planą, rašymo tempą, teises ir pareigas ir kt.)	36 proc.	36 proc.	24 proc.	4 proc.	0 proc.
Video – konferencijos (galimybė dalyvauti paskaitose)	52 proc.	36 proc.	12 proc.	0 proc.	0 proc.
Galimybė dalyvauti renginiuose, kuriuose vyktų diskusijos tarp studentų ir dėstytojų	48 proc.	44 proc.	8 proc.	0 proc.	0 proc.

Teisės edukologijos studentų nuomonės, ties teiginiu „*Galimybė pasirinkti studijų dalykus*“, pasiskirstė taip: visiškai pritarė 60 proc., 36 proc. – pažymėjo, kad pritaria, 4 proc. – nurodė, kad visiškai nepritaria.

Ties antru teiginiu „*Galimybė pasirinkti dominančius arba papildomus dalykus, būtinus žinių kaupimui*“ nuomonės pasiskirstė sekančiai: visiškai pritarė 68 proc., 28 proc. – pažymėjo, kad pritaria, 4 proc. – neturėjo nuomonės.

Ties trečiu teiginiu „*Galimybė pasirinkti arba keisti dalyko dėstytoją*“ studentų nuomonės pasiskirstė taip: visiškai pritarė 46 proc., 35 proc. – nurodė, kad pritaria, o 19 proc. – buvo neapsisprendę.

Teisės edukologijos studentai ketvirtą teiginį „*Galimybė Moodle (nuotolinių studijų) sistemoje rašyti rašto darbus, konsultuotis*“ pažymėjo taip: 40 proc. – visiškai pritarė, kad pritaria nurodė - 32 proc., neapsisprendusių buvo - 28 proc.

Informacinės – edukacinės technologijų naudojimas įgalina studentus efektyviai panaudoti savo laiką ir kokybiškiau / geriau studijuoti, pažymi D. Lipinskienė (2002, p.57). Partnerystės galimybės bei įtaka mokymosi modeliui – iš pradžių mokymo procese naudojamas žvaigždės modelis, kurio centre fizinis ar virtualus mokymo centras – mokytojas ar mokymo serveris, vėliau gali transformuotis į tinklą, kai realizuojama vis daugiau tarpusavio ryšių, proceso dalyviai tampa partneriais, teigia P. Jucevičienė (2007, p.195). Technika ir technologijos yra viena iš įtakingiausių suaugusiųjų mokymąsi formuojančių jėgų, teigia M. S. Knowlesas ir kt. (2007), kuri suteikia kvapą gniauziančių progų suaugusiems patirti naujų, mokymąsi praturtinančių potyrių:

- teikia malonumą mokytis savarankiškai, leidžia mokytis reikiamu metu, reikiamu intensyvumu ir visiškai kontroliuoti sąlygas bei gali suteikti visiško savarankiškumo mokymosi patirtį;
- gerai sukurtos instrukcijos ir kompiuterinės programos leidžia mokymosi procesą modeliuoti taip, kad jis atitiktų ankstesnę patirtį bei siekti efektyvesnio mokymosi;
- technologijomis paremtas instruktažas leidžia besimokantiems lengvai pritaikyti mokymąsi prie kasdienio pasaulio problemų ir taikyti savo mokymosi rezultatus probleminėje aplinkoje (p.201-202).

Penktą teiginį „*Studentų – dėstytojų mokymosi partnerystės tinklas*“ pažymėjo taip: 60 proc. – visiškai pritarė, 28 proc. – nurodė, kad pritaria, neturinčių tvirtos nuomonės buvo - 12 proc.

Universiteto kultūros esmę nagrinėjusi P. Jucevičienė ir kt. (2000), išryškino organizacijos kultūros tyrimo lygmenyje persidengusias vertybes, jungiančias universiteto akademinės bendrijos narius bendrai veiklai. Tyrimo metu buvo apklausti 2106 studentai, rezultatai atskleidė, jog studentų ir dėstytojų paritetiniai santykiai veikia visas universitetinio gyvenimo sritis ir turi abipusį ugdomąjį poveikį, skatina iniciatyvą, pasitikėjimą, aktyvų bendravimą ir bendravimą (p.140-141).

Ties teiginiu „*Studentų mokymosi partnerystės tinkas*“ teisės edukologijos studentų nuomonės atsiskleidė taip: 56 proc. – visiškai pritarė, kad pritaria nurodė - 40 proc., neapsisprendusių buvo labai mažai - 4 proc., vadinasi, galima tarti, jog studentai nori, kad toks tinklas būtų sukurtas universiteto virtualioje erdvėje. Mokymosi partnerystėje tinklo sėkmingos veiklos sąlyga – efektyvi komunikacija, kurios prielaida – fizinis tinklo veiklos realizavimas, teigia P. Jucevičienė (2007), mokymasis kaip nuolatinis tobulėjimas vyksta žinių spiralės principu ir keturiais etapais: mokymasis kaip slypinčių žinių įgijimas iš slypinčių – socializacija; slypinčių žinių virtimas išreikštosiomis – artikuliacija; išreikštų žinių standartizacija, užrašymas – kombinacija (p.375-376).

Teisės edukologijos studentai septintą teiginį „*Galimybė dalyvauti fundamentiniuose ir taikomojose tyrimuose arba realiuose moksliniuose projektuose*“ pažymėjo taip: visiškai pritarė - 52 proc., 24 proc. – pažymėjo, kad pritaria ir tiek pat buvo neapsisprendusių - 24 proc., vadinasi, su šia galimybe sutiko 76 proc. studentų, tad galima tarti, jog turi būti sudarytos sąlygos ir galimybės dalyvauti realiuose moksliniuose tyrimuose.

P. Jucevičienė ir kt. (2000), tyrimas išryškino, kad universiteto akademinės bendrijos narius bendrai veiklai jungia galimybė užsiimti moksline ir studijų veikla, skatina narių saviugdą, teigiamai veikia jų ir institucijos kompetenciją; edukacinės galimybės realizavimas daro įtaką mokslo žinių kokybei, akademiniam standartams (p.140-141). Paritetinio bendradarbiavimo svarbą, akcentuoja P. Jucevičienė (1997), ir nurodo, jog studijų metu atliekama mokslinė veikla yra vertinga ne tik dalyko medžiagos ar mokslinių metodų įsisavinimo prasme, bet ir leidžia studentams pasijusti studijuojant akademinėje institucijoje - universitete, o akademinės dvasios, kūrybos džiaugsmo ir vertingumo pajautimas teigiamai veikia jų elgesį (cit. iš D. Lipinskienė, 2002, p.80).

Ties teiginiu „*Galimybė pasirašyti magistrinio darbo sutartis* (aptariant darbo planą, rašymo tempą, teises ir pareigas ir kt.) studentų nuomonės buvo tokios: visiškai pritariu - 36 proc., pritariu - 36 proc., 24 proc. – nurodė, kad nėra apsisprendę, vadinasi, 72 proc. pasisakė už baigiamųjų darbų sutarčių pasirašymą su darbo vadovais.

Studijų sutarties pasirašymas reiškia ir organizacinę paramą, įgalinant studentą studijuoti, nes tokia sutartis turėtų būti pasirašoma ne tik tarp dėstytojo ir studento, bet, ir tarp dėstytojo ir aukštosios mokyklos, fakulteto ar katedros vadovybės, daktaro disertacijoje „Edukacinė studentą įgalinanti studijuoti aplinka“ pažymi D. Lipinskienė (2002, p.24), studijų sutartis užtikrina dėstytojo ir studento bendradarbiavimo sąlygas, pažadų laikymąsi, užtikrina gerą savijautą mokymosi procese bei sudaro galimybes išvengti nemalonių situacijų. Kuriant edukacinę aplinką svarbu, kad būtų perėjimas nuo tradicinio mokymo „*žinios dėl žinių koncepcijos*“ studijų procese prie „*kompetencijos ir iniciatyva koncepcijos*“, teigia Dalija Gudaitytė (2001), studijų kontraktai, atspindintys studento pasirinkimo galimybes mokytis pagal jam patogų tempą, laiką, naudojantis studijoms būtiniais resursais,

distancinėmis priemonėmis ar dirbant prie projektų, praplečia studento laisvę ir skatina atsakomybę (p.33).

Teisės edukologijos studentai teigini „*Video – konferencijos* (galimybė dalyvauti paskaitose)“ pažymėjo taip: visiškai pritariu - 52 proc., pritaria nurodė - 36 proc., neapsisprendę buvo - 12 proc. Vadinasi, galima tarti, jog studentai pritarė teiginiui ir norėtų, kad būtų sukurta universiteto erdvėje galimybė stebėti ir klausyti įvairių mokslininkų skaitomas paskaitas.

Tinklo partnerių virtualų susitikimą e-konferencijose ir technologijas Skyrme (2000) laiko vienu iš kompiuterinės konferencijos sėkmę lemiančių veiksnių (cit. iš P. Jucevičienė, 2007, p.196). D. Lipinskienė (2002) teigia, kad *video-konferencijos* svarbios keliais aspektais: suteikia galimybę geriausiems lektoriams skaityti paskaitas keliose vietose vienu metu, o studentai turi galimybę bendrauti su geriausiais lektorais, nepriklausomai nuo to, kur paskaita vyksta - tarp dviejų žmonių, kai dėstytojas yra universiteto patalpose, o studentas, pavyzdžiui, kaime ar tarp dėstytojo ir grupės studentų, kurie gali būti skirtingose patalpose arba net vietovėse (p.62). Kalbant apie neformalų mokymą, vis plačiau naudojamos **informacinių technologijų realizuojamos mokymo aplinkos**, pastebi P. Jucevičienė (2007), pagrindinis tokių aplinkų privalumas – mokymo proceso dalyviai nėra griežtai susieti su fizine mokymo aplinkos vieta bei mokymo proceso laiku (p. 194).

Ties teiginiu „*Galimybė dalyvauti renginiuose, kuriuose vykty diskusijos tarp studentų ir dėstytojų*“ teisės edukologijos studentai nuomonės pasiskirstė taip: visiškai pritariu - 48 proc., 44 proc. – nurodė, kad pritaria, o 8 proc. – pažymėjo, kad yra neapsisprendę.

Siekiant atskleisti studentų mokymosi patirtis ir suprasti ko studentams trūksta mokymosi procese, teisės edukologijos studentams buvo pateiktas klausimas *ką patartumėte, iš savo mokymosi patirties, būsimiems teisės edukologijos studentams?*. Analizės metu buvo nustatytos septynios kokybinės kategorijos (žr. 15 lentelę):

- sėkmės;
- aktyviai konsultuotis su dėstytojais;
- aktyviai dalyvauti neformalioje veikloje;
- stengtis sukaupti daugiau žinių;
- būti aktyviems ir išnaudoti visas galimybes universitete;
- apsispręsti ir tikslingai pasirinkti;
- ugdytis kūrybinius įgūdžius.

15 lentelė. Studentų linkėjimai būsimiems teisės edukologams

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginiai
Sėkmės	Sėkmės, sunku ką pasakyti, nes tik viena sesija praėjo	„Sėkmės! Sunku dar kažką pasakyti, nes tik viena sesija praėjo“
	Būti drąsesniems ir iškilus	„Būti drąsesniems, nebijoti klausti

Aktyviai konsultuotis su dėstytojais	neaiškumams, nebijoti klausti dėstytojų	<i>dėstytojų, jeigu kažkas neaišku. Daugiau optimizmo“</i>
	Aktyviau konsultuotis su katedros dėstytojais budėjimo metu	<i>„Daugiau išnaudoti šeštadienius, kai budi dėstytojai katedrose“</i>
Aktyviai dalyvauti neformalioje veikloje	Ieškoti galimybių, pasirinkti studijų dalykus, aktyviai dalyvauti įvairiuose renginiuose	<i>„Ieškoti galimybių pasirinkti studijų dalykus, bei kuo daugiau dalyvauti įvairiuose renginiuose, susijusiuose su teisės edukologijos sritimi“</i>
	Lankyti seminarus ir užsiėmimus, mokytis užsienio kalbas	<i>„Lankytis seminaruose, mokytis užsienio kalbų, užsiimti kuo įvairesne veikla“</i>
	Dalyvauti renginiuose	<i>„Dalyvauti universitetiniuose renginiuose“</i>
	Mokytis užsienio kalbas, dalyvauti konferencijose ir diskotekose	<i>„Mokytis kuo daugiau užsienio kalbų, dalyvauti konferencijose, universiteto rengiamose diskotekose“</i>
	Pasinaudoti galimybe ir išmokti nors dvi užsienio kalbas	<i>„Pasinaudoti proga ir pasimokyti užsienio kalbų, bent dvi“</i>
	Mokytis užsienio kalbas ir vieną iš mažiau populiarių – hindi arba japonų	<i>„Mokytis užsienio kalbų, ir nors vieną egzotinę – hindi ar japonų“</i>
Stengtis sukaupti daugiau žinių	Daugiau skaitykite ir mokykitės	<i>„Daugiau skaitykite ir mokykitės“</i>
	Stengtis kuo daugiau semtis žinių	<i>„Stengtis kuo daugiau semtis žinių“</i>
	Naudotis duomenų bazėmis ir tokiu būdu plėsti savo akiratį	<i>„Mokantis naudotis ne tik turimais užrašais, bet ir plėsti akiratį naudojantis duomenų bazėmis, biblioteka. Svarbiausia nepamiršti, jog žinių akiratį plėsti būtina“</i>
	Įgyti žinių, reikalingų visuose gyvenimo etapuose	<i>„Įgautų žinių, kurių reikia tolesniam jų gyvenimo etapui“</i>
Būti aktyviems ir išnaudoti visas galimybes universitete	Būti veikliems, naudotis universiteto paslaugomis ir konsultuotis su dėstytojais bei darbo vadovais	<i>„Naudotis universiteto teikiamomis paslaugomis, ...konsultuotis su dėstytojais, vadovais; būti veikliems... galvoti apie savo ateitį“</i>
	Būti drąsiais ir aktyviais studentais. Reikalui esant drąsiai ieškoti pagalbos	<i>„Būti drąsiais, aktyviais studentais. Reikalui esant drąsiai kreiptis į dėstytojus, dekanę ir t.t. Klauskite, siūlykite, būkite aktyvūs ir budrūs!“</i>
	Tikslinga apsispręsti, būti motyvuotiems, valingiems, kantriems, smalsiems, norintiems tobulėti	<i>„Tikslinga apsispręsti, būti motyvuotiems, valingiems, kantriems, smalsiems, norintiems tobulėti ...tai taikyti dirbant švietimo srityje...“</i>
	Atrasti savyje meilę žmogui, išsiugdyti įgūdžius, siekti suprasti studijuojamą dalyką, bendrauti su kolegomis ir dėstytojais bei dalintis žiniomis, naudotis įvairiomis paslaugomis, saugoti sveikatą ir sportuoti	<i>„...savyje atrasti... išugdyti ...įgūdžius, meilę ir neabejingumą žmogui. Siekti ne ...pažymio, o supratimo ...dalyką... bendrauti su dėstytojais...studentais. Domėtis ir dalintis žiniomis. Naudotis ...paslaugomis. Išmokti mokytis pagal savo pajėgumą...rūpintis ..sveikata ne tik sesijų bet ir visų</i>

		<i>studijų metu. Sportuoti, pakankamai miegoti ir sveikai maitintis“</i>
Apsispręsti ir tikslingai pasirinkti	Ramiai, neskubant apmąstyti, apsispręsti ir rinktis tą, ką nori	<i>„Pasirinkti ir apsispręsti, jog rinktųsi būtent tą, ką norėtų, kad neskubėtų ir ramiai apmąstyti“</i>
	Apgalvotai ir greitai pasirinktą magistrinio temą	<i>„kad pasirenkant magistro temą apgalvotų ir ilgai nedelstų, nes pasirinkimas mažėjo labai greitai“</i>
	Rinktis šią specialybę tuo atveju, jei tikrai nori studijuoti šį dalyką	<i>„Rinktis šią specialybę tik tikrai norint studijuoti šį dalyką“</i>
	Rinktis šią specialybę tik įsigilinus į studijų programą, nes teisės studijų dalykų yra mažai. Taip pat tikslinga pagalvoti ir apie ateities perspektyvas	<i>„Patarimas stojantiesiems į šias studijas būtų įsigilinti į visą studijų planą ir dalykus, nes šioje studijų programoje teisės dalykų ir jiems skiriamų valandų iš ties mažai. Ir aišku gerai apgalvoti tolimesnes perspektyvas, ypač tiems, kurie ateities nesieja su darbu mokykloje“</i>
Ugdytis kūrybinius įgūdžius	Stengtis teorinius dalykus suvokti praktinių situacijų kontekste ir kūrybiškai taikyti realiose situacijose	<i>„Stengtis teorinius dalykus suvokti praktinių situacijų kontekste, kad tai nebūtų sausos žinios, kurios nežinoma kaip pritaikyti realiose situacijose“</i>

Tyrimo metu 3 informantai į šį klausimą nepateikė jokie atsakymo. Kokybinė kategorija **sėkmės** atskleidė, kad teisės edukologijos studentams gali palinkėti tik sėkmės, nes („...sunku dar kažką pasakyti, nes tik viena sesija praėjo...“).

Kokybinė kategorija **aktyviai konsultuotis su dėstytojais** atskleidė, jog mokymosi procese reikia būti optimistais, aktyviais ir drąsiais studentais („...nebijoti klausti dėstytojų, jeigu kažkas neaišku. Daugiau optimizmo“ <...> „... išnaudoti šeštadienius, kai budi dėstytojai katedrose“).

Kokybinė kategorija **aktyviai dalyvauti neformalioje veikloje** atskleidė teisės edukologijos studentų (4 informantai) patarimą ir linkėjimą, jog reikia patiems studentams būti savarankiškiems ir smalsiems, ieškoti galimybių, aktyviai dalyvauti universiteto renginiuose („Ieškoti galimybių, pasirinkti dalykus...dalyvauti įvairiuose renginiuose“ <...> „Mokytis kuo daugiau užsienio kalbų, dalyvauti konferencijose, universiteto rengiamose diskotekose“), išmokti ne tik populiariausias užsienio kalbas, bet mokytis ir mažiau žinomas kalbas: hindi arba japonų.

Kokybinė kategorija **stengtis sukaupti daugiau žinių** išryškino teisės edukologijos studentų (3 informantai) patirtį, jog mokymosi procese svarbiausia daug mokytis, skaityti, žinoti ir nepamiršti, jog būtina plėsti akiratį („Daugiau skaitykite ir mokykitės“ <...> „Mokantis naudotis ne tik turimais užrašais, bet ir plėsti akiratį naudojantis duomenų bazėmis, biblioteka. Svarbiausia nepamiršti, jog žinių akiratį plėsti būtina“).

Kokybinė kategorija **būti aktyviems ir išnaudoti visas galimybes universitete** atskleidė teisės edukologijos studentų (4 informantai) patarimą, jog reikia naudotis visomis paslaugomis ir išnaudoti

visas galimybes („*Naudotis universiteto teikiamomis paslaugomis, ...konsultuotis su dėstytojais, vadovais...būti veikliems...galvoti apie savo ateitį*“), labai svarbu studentui pačiam priimti sprendimą ir tobulėti („*Tikslinga apsispręsti, būti motyvuotiems, valingiems, kantriems, smalsiems, norintiems tobulėti...*“), atrasti ir kurti save, išsiugdyti meilę žmogui, siekti ne įvertinimo, bet supratimo, domėtis kitais žmonėmis („*...bendrauti su dėstytojais...studentais. Domėtis...dalintis žiniomis...Išmokti mokytis pagal savo pajėgumą...rūpintis...sveikata...sesijų bet ir visų studijų metu. Sportuoti, pakankamai miegoti ir sveikai maitintis*“). Teisės edukologijos studentai kolegoms palinkėjo optimizmo ir drąsos sprendžiant problemas („*Būti drąsiais, aktyviais studentais. Reikalui esant drąsiai kreiptis į dėstytojus, dekaną ir t.t. Klauskite, siūlykite, būkite aktyvūs ir budrūs!*“).

Kokybinė kategorija ***apsispręsti ir tikslingai pasirinkti*** atskleidė studentų patirtį, kad svarbiausia yra mokėti pasirinkti, mąstyti ir priimti sprendimą („*Pasirinkti ir apsispręsti, jog rinktuosi būtent tą, ką norėtu, kad neskubėtu ir ramiai apmąstytu*“ <...> „*...pasirenkant magistro temą apgalvotų ir ilgai nedelstų, nes pasirinkimas mažėjo labai greitai*“). 2 informantai nurodė, jog prieš pasirenkant šią profesiją (specialybę), pirmiausia, reikia susipažinti su studijų programa, pagalvoti apie perspektyvas ir pasirinkti šią studiją tuo atveju, jei tvirtai žinai, kad nori studijuoti teisės edukologiją.

Kokybinė kategorija ***ugdyti kūrybinius įgūdžius*** išryškino studento (ės) patirtį, kad svarbiausia ugdyti kūrybinius gebėjimus („*Stengtis teorinius dalykus suvokti praktinių situacijų kontekste, kad tai nebūtų sausos žinios...kaip pritaikyti realiose situacijose*“).

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, kad teisės edukologijos studentai supranta, jog mokymosi sėkmė priklauso tik nuo jų pačių noro mokytis ir tobulėti, atrasti ir kurti save. Teisės edukologijos studentų linkėjimai kolegoms atskleidė, jog jiems trūksta lyderio savybių ugdymosi, t.y. būti optimistais, smalsiais, savarankiškais ir drąsiais, aktyviai dalyvauti universiteto renginiuose ir drąsiau bendrauti su dėstytojais.

IŠVADOS

I. Išanalizuotas žmogiškojo orumo multidisciplininis pobūdis ugdymosi kontekstuose išryškino šiuos aspektus:

1.1. Žmogaus orumo idėjos kilo Senovėje, kurios buvo įtvirtintos Homero kūrinuose, susiję su žmogaus vieta, vertingumu bei padėtimi visuomenėje. Antikoje orumas atskleistas kaip žmogaus protas, susijęs su pasauliu ir Dangumi. Viduramžiais - siejamas su asmens garbe, aristokratiškumu, kilmingumu, jo vieta hierarchijoje ir santykiyje su Dievu. Renesanso ir Šviečiamosioje epochoje didingumas siejamas su konkrečiu individu, jo dvasinėmis, vertybinėmis ir aristokratijos atstovų savybėmis. Naujieji laikai sumenkino ir paneigė luominės visuomenės sluoksnių dorovines ir socialines vertybes bei pradėjo procesą, kurio logika aktualizuoja subjektinę moralę. Šiuolaikiniai mokslininkai nagrinėjantys orumo sąvokos semantinę esmę, skirtingose nacionalinėse kalbose, atskleidžia kaip žmogaus pasididžiavimo jausmą ir protines savybes, jo tinkamo elgesio ir tam tikros veiklos savybes. Nagrinėjant orumo sąvoką istoriniu aspektu, galima išvelgti mokslinių tyrimų metodologijos aspektą: abejoti orumo sampratos istorija ir ieškoti naujų idėjų orumo sampratai.

1.2. Filosofiniu aspektu žmogaus orumas yra traktuojamas kaip bendražmogiškosios vertybės bei vertingiausia žmogaus savybė – didžiadvasiškumas. I. Kanto orumo koncepcijoje orumas yra absoliuti vertybė, turinti kainą. Sokrato orumo samprata, gali būti interpretuojama kaip išminties, dorovės, kuklumo, kilnumo, žmogiškosios vertės jausmo elementai, grindžiama požiūriu, jog kiekvienas žmogus yra orus, nepriklausomai nuo jo kilmės. Žmogaus vertė priklauso nuo jo gebėjimų ir mąstymo galios. Kančia ir ištvermė yra kelias į išmintingą pažinimą ir išmintingų sprendimų priėmimą bei į žmogiškąjį tobulumą. Žmogaus orumas yra garbės jausmas, kuris remiasi žmogaus socialine padėtimi visuomenėje ir visuomenės narių vertinimu, siejamas su aktyviu asmeninio vertingumo kūrimu, gebėjimu gyventi santarvėje su kitais žmonėmis ir gebėjimu kurti tam tikras vertes. Sociologijos mokslų kontekste orumas traktuojamas kaip autentiškumas - moralinė saviraiškos gija. Orumą atskleidžia žmogaus kalba ir jo elgesio savybės.

1.3. Etikos mokslo kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip etinė kategorija, dorovinės sąmonės konstruktas ir unikali vertybė. Orumas yra pažeidžiamas, todėl pagrindinė etikos funkcija – orumo gynimas, išreiškiamas principais: gerbti ir ginti savo bei kitų žmonių orumą. Orumas yra žmogaus savybė, elgesio savybės bei savikontrolės mechanizmas ir žmogaus jausmas, drausminantis ir skatinantis tobulėti. Etikos mokslų kontekste žmogaus orumas traktuojamas kaip žmogaus gebėjimų visuma, turinti įtakos gyvenimo sėkmei. Orus žmogus yra laimingas žmogus. Etikos mokslo kontekste išryškėja aplinkos įtaka žmogaus orumui, jo savijautai socialinėje erdvėje santykiyje su kitais žmonėmis. Viena esminių prielaidų, galinti formaliai paaiškinti orumo sampratos pagrįstumą etiniame kontekste yra autentiškumas, kuris remiasi pareiga, atsakomybe, pagarba ir įsipareigojimais kitiems žmonėms.

1.4. Teologiniu aspektu žmogaus orumas suvokiamas ontologiniu lygmeniu ir traktuojamas kaip Dievo duotybė žmogui, turinčiam nemirtingą sielą, suteikiančią asmeniui vertingumą. Žmogaus orumą išreiškia krikščionybės idėja, skelbianti, jog žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir jungia visus žmones kaip brolius ir seseris. Protestantų teologai ir krikščioniškojo socialinio mokymo specialistai žmogaus orumą traktuoja kaip pagrindinę krikščioniškosios etikos kategoriją ir iš žmogaus orumo kylančias: teises gyventi ir laisvai veikti, teisingumą, solidarumą ir atsakomybę - kuri yra žmogaus orumo rezultatas. Teologijos mokslas atskleidžia moralinio autoriteto, kaip siektino moralinio idealo, reikšmę žmogaus orumui ir kviečia sekti romiu ir kukliu Jėzumi Kristumi. Krikščioniška kilnumo sąvoka neatsiejama nuo didžiadvasiško nusižeminimo ir atsižadėjimo, kaip dorybės, kuri išreiškia žmogaus intelektualinius siekius. Orumas pasireiškia žmogaus elgesyje, jo laikysenoje ir išstartuose žodžiuose. Orus žmogus tai – autentiškas ir estetiškas žmogus. Teologijos mokslo kontekste išplaukia edukologinis aspektas, išryškinantis žmogaus intelekto galios ir intelektualinių gebėjimų reikšmę žmogaus orumui.

1.5. Teisiniu aspektu žmogaus orumas yra viena iš svarbiausių šiuolaikinės visuomenės vertybių, esanti aukščiau už įstatymą. Orumas - Lietuvos Konstitucijos esminė vertybė, tačiau, Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje nėra tinkamo asmens konstitucinės orumo teisės atkūrimo mechanizmo. Visų žmogaus teisių pagrindas ir teisių šaltinis yra žmogaus orumas. Tarptautinėje teisėje - absoliuti ir neginčijama vertybė.

Teisės mokslo kontekste išryškėja orumo sampratos esmės nesutarimai, todėl orumo samprata skyla į dalis: žmogaus orumas ir asmens orumas. Teisinės kategorijos sampratos tikslinimą suponuoja žmogaus teisės į orumą veiksmingos apsaugos poreikis, kuri išsiskiria į dvi dalis: asmenybės orumas, grindžiamas altruizmu ir asmeniškais orumas, kaip individo teisė ir galimybė susikurti savo asmenybę.

Teisės mokslo kontekste orumo samprata aiškinama kaip koncepcijos, nusakančios asmens socialinį vertingumą, gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje ir kurti individualų socialinį orumą kaip asmens indėlių. Orumas – aktyvi, sukuriama ir personalizuota koncepcija. Teisės mokslo kontekste pabrėžiama, jog žmogaus orumas neprarandamas, bet pažeidžiamas, jei žmogus traktuojamas kaip objektas, todėl žmogiškasis orumas reikalauja traktuoti ir elgtis su žmogumi kaip su subjektu.

Orumas yra žmogaus teisė ir poreikis. Socialinis vertingumas kuriamas ir įgyjamas vykdant atitinkamas pareigas, nevykdant atitinkamų pareigų, individas gali netekti ir teisių. Kalbėjimo ir minties laisvė yra orumo dalys.

1.6. Psichologijos mokslo kontekste žmogaus orumas apibūdinamas naudojant įvairias sąvokas: savigarba, savęs vertinimas, savimonė, autonomiškumas, „Aš vaizdas“, savęs aktualizavimas. Skiriami savęs vertinimo lygiai: savęs pervertinimas, adekvatus vertinimas, savęs nuvertinimas, savęs vertinimas kaip įvairiapusis darinys, kompensuojantis tam tikrus trūkumus ir palaikantis apibendrintą aukštą savęs vertinimą, kaip sudėtinis požiūris į save, priklausantis nuo kitų žmonių vertinimų.

Savosios vertės sureikšminimas, pernelyg didelis pasitikėjimas savimi trukdo individui palaikyti normalius santykius su aplinkiniais ir tampa trukdžiu pačiam individui tobulėti, siekti prasmingų tikslų bei menkina žmogaus orumą. Žmogaus nuasmeninimas, nuvertinimas, melas, beviltiškumas, aplinkinių panieka ir užgauliojimai veda link beprotybės ir asmens vertingumo sunaikinimo.

Savigarba – tai savosios vertės įvertinimas, kuris susiformuoja iš žmogaus patirties ir reikšmingų kitų įvertinimų. Psichologiniu aspektu bendroji savigarba remiasi savęs vertinimu įvairiose gyvenimo srityse, skiriama į tokias dalis: bendroji, fizinė, akademinė, socialinė ir profesinė.

Orus žmogus yra autentiška ir kūrybiška asmenybė. Psichologijos mokslo kontekste pabrėžiamas žmogaus autonomiškumas, kuris pasiekiamas išlaisvinant savo gebėjimus, jaučiant savąją vertę, išreikiant save ir savo galias, tam, kad žmogus galėtų patenkinti savęs aktualizavimo ir estetinius poreikius. Orumas – prigimtinė žmogaus teisė ir individo vertės garantija, nuostata, teigianti individo teisę gyventi, būti laimingu, drąsiai ir tinkamai reikšti mintis.

1.7. Edukologijos mokslo kontekste žmogaus orumas apibrėžiamas kaip *asmenybės savybė ir nuostata savo vertingumo visuomenėje atžvilgiu*. Asmenybė – asmuo, kuris turi pozityvią vertybių sistemą, aktyviai dalyvauja visuomenės veikloje bei aktyviai priešinasi vertybinių orientacijų suvienodinimui ir jų išugdymui. Edukologijos mokslininkai pabrėžia objektyvų savęs vertinimą. Adekvatus savęs vertinimas ir kitų žmonių vertingumo pripažinimas yra asmens garbingumo požymis bei stipri varomoji ir kuriamoji jėga.

Žmonių bendravimas, jų gebėjimai laisvai apsispręsti ir pasirinkti, kiekvieno asmeniškai priimta ir įsisauganti atsakomybė yra kelias į autonomiškos ir autentiškos asmenybės savikūrą. Egzistencinis ugdymas pateikia žmogiškojo orumo atkūrimo būdą tai – tikėjimas Dievu ir kančios apmąstymas. Asmenybės kultūrinį ir socialinį naudingumą kuria asmens kūrybiniai gebėjimai. Kūrybiška asmenybė tai – savarankiška, abejojanti ir laiminga asmenybė, gebanti interaktyviai, originaliai kurti naujoves ir susikurti sokratiškus gebėjimus. Sokratiškasis asmens vertingumas ir kompetentingumas gali būti sukuriamas, remiantis T. Sudnicko kompetentingumo mokymosi modeliu. Orumą, pasitikėjimą savimi, savarankiškumo ir tapatumo jausmus skatina gimtosios kalbos ir užsienio kalbų mokėjimas. Asmens kilnūs gyvenimo tikslai, siekimas teisingumo, žmoniškumo, tobulumo ir gėrio padeda išlaikyti žmogiškąjį orumą.

Edukologijos mokslo kontekste išryškėja orumo ugdymuisi svarbūs veiksniai: aplinka ir joje vyraujanti kultūra, kurianti sąlygas asmens autonomijai ir atsakomybei vystyti, teikianti mokymosi galios, formuojanti pažiūras, pasaulėžiūrą, elgesio būdus ir estetinį skonį, užtikrinanti sėkmingą kompetencijų kaupimą. Mokytojo asmenybė, jo vaidmuo, dorovinė branda ir profesionalumas daro tiesioginę įtaką asmens orumui, tobulėjimui, asmenybės raidai.

2. Atlikus mokslinės literatūros analizę identifikuota studentų bendroji ir akademinė kompetencija, daranti įtaką orumo ugdymuisi.

2.1. Mokslinėje literatūroje gausu terminų, kurie įvairiais aspektais apibūdina asmens ugdymosi fenomeną. Ugdymasis – asmens saviugda, savišvieta ir tikslingas savarankiškas mokymasis, siekiant įsisavinti žinias, žmonijos sukauptą patirtį, tobulinti dorovines savybes, šalinti asmeninius trūkumus bei įgyti mokėjimus ir įgūdžius. Kilnus ir siektinas žmogaus egzistencinis uždavinys ir gyvenimo misija – ugdytis, kurti ir pilnai išskleisti savąją asmenybę.

2.2. Orumo ugdymusi, savęs atradimui ir kūrimui edukologijos mokslininkai pateikia visą spektrą saviugdų ir saviuoklos modelių. Savivada grįstam mokymuisi svarbi asmens motyvacija, savivalda, savęs stebėjimas, žinios, veiklos planavimas ir aplinka. Vertingumo ugdymuisi reikšmingas holistinis požiūris į mokymąsi, gebėjimas panaudoti mėgstamą mokymosi stilių, mokėjimas pasirinkti ir taikyti mokymosi strategijas bei metakognityvinių gebėjimų vystymas. Meistro kompetencijos formavimui svarbus neprikaištingas mokytojo pavyzdys. Gebėjimas mąstyti atskleidžia žmogaus didybę ir vertingumą. Mąstymas apima samprotavimą, svarstymą, domėjimąsi, svajas, vaizduotę, fantaziją, haliucinacijas ir sapnus. Sėkmingai savikūrai svarbus lyderio savybių ir įgūdžių ugdymasis. Orumo ugdymasis gali būti kuriamas remiantis netradiciniais, religiniais ir ideologiniais savikūros būdais.

2.2.1. Tobulėjimui svarbi refleksija, kurios pagalba gali būti konstruojamos reikšmingos prasmės ir suvokiamas paradoksalus pasaulis.

2.2.2. Žmogiškasis reikšmingumas, žmonių solidarumas ir tarpusavio supratimas pasiekiamas dialogo pagalba.

2.2.3. Mokymasis grupėje sukuria palankią aplinką asmenybei visapusiškai tobulėti ir siekti socialinio įsitvirtinimo, sudaro galimybes patenkinti žmogiškuosius poreikius, pasiekti mokymosi tikslus, ugdyti(is) ir tobulinti socialinius gebėjimus.

2.2.4. Žmogiškojo orumo ugdymusi reikšmingas neformalus švietimas, atveriantis galimybes tobulinti žinias ir gebėjimus, priimti ir perimti visos žmonijos sukauptą patirtį, kurti gerus individų ir tautų santykius, skatinantis savo galias naudoti visuomenės gerovei bei ugdyti(is) holistinę kompetenciją.

III. Studentų žmogiškojo orumo ugdymosi aukštosios mokyklos aplinkoje tyrimas išryškino tris aspektus:

3. 1. Orumo sąvoką teisės edukologijos studentai apibūdino kaip žmogaus elgesio savybę ir intelekto savybę – nes „orus žmogus yra išsilavinęs žmogus“. Tyrimo metu atskleistos šios orumo sąvokos reikšmės: žmogaus savęs vertinimas, asmens vertingumas, unikalumas, autonomiškumas, savigarba, dvasinis didingumas ir didingai reikšminga žmogaus būseną, vertingumas, kilnumas, taurumas ir tobulumas, garbė, garbingumas, pagarba sau ir kitiems žmonėms, elgesiu, žodžiais, mintimis ir darbais. Orumas - prigimtinei ir pamatinei žmogaus vertybė. Orumas tai – kompetentingumas, gebėjimas valdyti save, gebėjimas būti garbingu ir gebėti išlaikyti garbingas pozicijas ir orumą.

Žmogiškojo orumo ugdymąsi studentai apibūdino kaip kompetencijų ugdymąsi. Orumo ugdymasis tai – etiškų ir estetinių elgesio savybių ir holistinės kompetencijos ugdymasis. Tai - asmens

saviugda ir savišvieta. Kitų žmonių švietimas ir dorovės ugdymas, sudaro galimybę kartu su kitais ugdyti savo orumą.

3.2. Tyrimas atskleidė teisės edukologijos studentų stiprią asmeninę mokymosi motyvaciją ir visą spektrą naudojamų metodų: mokymasis ir gebėjimų tobulinimas, mokymasis iš kitų reikšmingų žmonių, auklėjimasis bendradarbiaujant ir diskutuojant su įvairių pažiūrų žmonėmis, mokymasis iš patirties, savivalda, savidrausmė ir savibauda, valios ugdymas, savęs įtikinėjimas ir prisivertimas, savišvieta, monologas, gebėjimas nustatyti veiklos prioritetus. Studentai nurodė, jog savęs auklėjimui yra svarbus neformalus švietimas ir visuomeniniai renginiai. Didelė dalis teisės edukologijos studentų stipriausiai akcentavo savęs skatinimą, įvairiais būdais: savęs lepinimas, apdovanojimas, maloni ir įvairi veikla, hobis, poilsis, muzikos klausymas ir pozityvus mąstymas. Studentai atskleidė, jog save skatina ne tik apdovanojimais, bet ir naudoja tokius metodus: savęs įtikinėjimas, įkalbinėjimas, įsakymas sau - prisivertimas ir laiko planavimas. Saviuoklai ir orumo ugdymuisi yra svarbi studento pozicija, prisiimta pareiga ir atsakomybė. Informantų pasisakymuose išryškėjo, jog pripažinimo ir pagarbos poreikiai yra orumo ugdymosi skatinamieji veiksniai.

Atlikta analizė atskleidė, kad teisės edukologijos studentai teikia prioritetą mokymosi procesui ir mokymosi rezultatams, tik keturi informantai nurodė, jog jiems svarbus mokymosi procesas, dėl dviejų priežasčių: patenkinti vidinį poreikį – norą tobulėti, įgyti naujų žinių bei išpildyti altruistinius poreikius. Mokymosi proceso teikiamus privalumus, studentai apibūdino taip: svarbiausios – žinios, įdomios paskaitos, galimybė stebėti ir mokytis iš dėstytojo pavyzdžio, ypatingai svarbūs - dėstytojų ir kolegų studentų susitikimai, bendravimas ir jų pripažinimas. Mokymosi rezultatų teikiama vertė tai – noras, gauti kitų asmenų įvertinimą, neturėti akademinį skolų ir būti gerai besimokančiais studentais bei galimybė suvokti ir įsivertinti jau turimas žinias. Mokymosi rezultatai yra ypatingi dar ir tuo, kad kuria laimės ir sėkmės jausmus.

Analizės metu teisės edukologijos studentų požiūris į mokymąsi pasidalino į dvi grupes: paviršutinis požiūris į mokymąsi ir giluminis požiūris į mokymąsi. Abi grupės pažymėjo, jog mokymosi procese yra svarbus dėstytojo vaidmuo. Paviršutinį požiūrį į mokymąsi turintys studentai nurodė, kad mokymuisi daug laiko neskiria ir rimtai mokosi tik prieš egzaminus, kiti studentai atskleidė savo pastangas, norą įsiminti ir atgaminti kuo daugiau informacijos. Giluminį požiūrį į mokymąsi turintys teisės edukologijos studentai pažymėjo, jog jie domisi įvairiomis mokslo teorijomis ir jokios teorijos nelaiko išskirtine, mokymosi esmė – suprasti, o ne „iškalti“ mokymosi medžiagą.

Tyrimu nustatyta, kad teisės edukologijos studentai mokymosi procese naudoja įvairius mokymosi stilius ir derina tarpusavyje kompleksinius mokymosi metodus ir strategijas. Didelė dalis studentų stipriai akcentavo metakognityvinę mokymosi strategiją, likusi dalis studentų nurodė, jog derina tarpusavyje įvairias strategijas: universiteto bibliotekos informacinės paieškos strategija, veiksmingo skaitymo, informacijos apdorojimo proceso, studijų proceso strategija. Teisės edukologijos

studentai pažymėjo, jog mokymosi procese yra labai svarbi studijuojančiojo atsakomybė ir galimybė matyti savo klaidas. Planavimas, įsivaizdavimas, mintyse būsimo objekto vaizdo projektavimas ir vertinimas atskleidė kūrybinį studentų mąstymą, kompleksinių strategijų naudojimą ir meistrišką žinių taikymą mokymosi procese.

Tyrimo metu buvo nustatyti veiksniai, teikiantys jėgų mokytis ir tikėti studijų sėkme: vidiniai ir išoriniai veiksniai bei universiteto aplinka. Išoriniai veiksniai atskleidė studentų išorinę sėkmės motyvaciją ir jų profesinius mokymosi tikslus – užimti deramą vietą visuomenėje, sėkmingai įsidarbinti ir siekti karjeros. Vidiniai veiksniai išryškino studentų vidinę sėkmės motyvaciją - vidinį norą tobulėti ir laimėjimų poreikį bei asmeninius mokymosi tikslus. Teisės edukologijos studentus įgalina mokytis – puikūs mokymosi rezultatai, teikiantys laimės ir sėkmės jausmus.

Tyrimo metu nustatyta, jog teisės edukologijos studentus įgalina mokytis ir jaustis oriai universiteto aplinka:

- moderni universiteto aplinka - atitinkanti studentų poreikius, skatinanti norą tobulėti ir norą kurti save, pagal aplinkoje esančias autoritetingas asmenybes;
- moderni universiteto biblioteka - įvairiausių informacinių šaltinių gausa, draugiški ir malonūs bibliotekininkai, laisvas priėjimas prie knygų ir galimybė dirbančiam studentui mokytis visą naktį;
- dėstytojo autoritetas – profesionalumas, sąžiningumas ir kompetencija, gebėjimas palaikyti ir skatinti studentus, suteikia mokymusi prasmę ir motyvaciją, kelia studentų sąmoningumo lygį, teikia psichologinį saugumo jausmą, pasitikėjimą savimi ir tikėjimą geresne ateitimi.

Tyrimo metu teisės edukologijos studentai atskleidė mokymosi patirtį ir nurodė, jog mokymosi procese labai svarbi studento pozicija, noras tobulėti, aktyvumas, smalsumas ir savarankiškumas. Studentai teigia, jog svarbiausia daug skaityti, tobulinti savo kūrybinius gebėjimus, aktyviai dalyvauti renginiuose ir išnaudoti visas universiteto siūlomas galimybes. Atrasti ir kurti save, siekti ne gerų įvertinimų, bet siekti suprasti ką studijuoji, bendrauti su žmonėmis, domėtis jais ir viskuo dalintis. Labai svarbu tobulėti, mokėti klausti, ieškoti pagalbos ir priimti sprendimą.

3.3 Mykolo Romerio universiteto teisės edukologijos studentai yra egzistencinės filosofijos šalininkai. Tai atskleidė tyrimo metu studentų stipriai akcentuotas mokymasis prisijungus prie universiteto bibliotekos prenumeruojamų duomenų bazių, kuriose jie mielai mokosi, skaito, ieško ir randa įvairiausių mokslinių straipsnių ir tyrimų, reikalingų rašant savarankiškus darbus, kaupiant žinias bei kuriant savo kompetencijas.

Tyrimo metu nustatyta, kad didelė dalis teisės edukologijos studentų laisvalaikį praleidžia universiteto aplinkoje, dalyvauja ne tik formaliame, bet ir neformaliame švietime. Jausdamiesi oriai savojoje aplinkoje studentai nurodė, jog jaučia pasitikėjimą savimi, lanko įvairius užsiėmimus,

dalyvauja mokslinėse konferencijose, seminaruose, meniniuose renginiuose, gilina anglų kalbos žinias ir mokinasi įvairias užsienio kalbas.

Tyrimo metu atskleisti teisės edukologijos studentų informacinės pagalbos poreikiai ir poreikis tobulinti turimus įgūdžius ir gebėjimus. Kaip organizacinę paramą studentai nurodo baigiamųjų darbų sutartis, kurios suteiktų tam tikrą stabilumą ir saugumą. Studentai įvardijo, jog norėtų turėti daugiau galimybių savarankiškai pasirinkti: dominančius studijų dalykus, paskaitas, kurias skaito profesionalūs dėstytojai, bendrauti ir bendradarbiauti su visais universitete dirbančiais dėstytojais, bibliotekos darbuotojais ir besimokančiais, planuoti ir koreguoti mokymosi planą. Tyrimo metu išryškėjo, jog studentai pageidauja universiteto aplinkoje daugiau laisvalaikio praleidimo būdų, ir nurodo knygų trūkumą bei problemas, susijusias su jų užsakymu, pagrindinė priežastis - tenka laukti eilėje.

Atliktas tyrimas atskleidė teisės edukologijos studentų norą visapusiškai tobulėti ir mokytis. Studentai atskleidė tokius mokymosi poreikius:

- mokytis įvairių užsienio kalbų;
- teisės mokslo papildomų žinių;
- studijuoti, ir turėti galimybę pasirinkti, papildomus, kompetencijų spragas šalinančius dalykus;
- konsultacijų įsidarbinimo bei karjeros klausimais;
- mokytis praktinių įgūdžių ir gebėjimų.

Tyrimo metu teisės edukologijos studentai nurodė, kad orumo ugdymąsi, norą kaupti žinias ir gebėjimus, skatina universiteto aplinka, kiti išskyrė tokius skatinančius veiksnius:

- lankstesnė literatūros šaltinių prieiga;
- kūrybiškumo ugdymasis;
- daugiau atskirų ir ramių mokymosi patalpų;
- galimybė pasirinkti profesionalų dėstytoją;
- galimybė pasirinkti studijų dalykus;
- aktyvus studentų dalyvavimas;
- mokymosi formų įvairovė;
- studentų ir dėstytojų bendradarbiavimas;
- studentų parama virtualioje universiteto erdvėje;
- konsultacijos, susijusios su baigiamaisiais darbais, virtualioje erdvėje;
- edukacinė erdvė, kurioje studentai ir dėstytojai galėtų keistis patirtimi;

Tyrimo metu teisės edukologijos studentai pažymėjo, kad orumo ugdymąsi aukštosios mokyklos aplinkoje skatintų tokie veiksniai: galimybė nuotolinių studijų sistemoje rašyti rašto darbus ir klausyti įvairių mokslininkų skaitomas paskaitas, dalyvauti moksliniuose tyrimuose ir renginiuose, kuriuose vyktų diskusijos tarp studentų ir dėstytojų.

REKOMENDACIJOS

Atliktas, teisės edukologijos studentų žmogiškojo orumo ugdymosi aukštosios mokyklos aplinkoje, tyrimas leido teikti šias rekomendacijas:

1. Universiteto nuotolinių studijų centrui

Teikiamos idėjos nuotolinių studijų erdvei tobulinti. Erdvė, kurioje studentai galėtų rašyti baigiamuosius darbus ir konsultuotis su darbo vadovais, suteiktų jiems galimybes, neišvykus iš namų, taupyti laiką ir pinigus, skirtus kelionės išlaidoms ir konsultuotis su darbo vadovais patogiu metu. Video – konferencijos, suteiktų studentams galimybes stebėti ir klausyti geriausių lektorių paskaitas bet kurioje vietovėje. Studentų – dėstytojų partnerystės tinklas, psichologijos studentų ir teisės studentų konsultacijos erdvės bei visų universitete studijuojančių studentų partnerystės tinklas atvertų galimybes bendrauti su visais bendruomenės nariais, skatintų bendradarbiavimą, bendruomeniškumą, vertingumą ir priklausymo universiteto bendruomenei jausmus.

2. Socialinės politikos fakultetui

Teikiamos idėjos studentų kompetencijų tobulinimui. Galimybė dalyvauti fundamentiniuose ir taikomuosiuose tyrimuose arba realiuose moksliniuose projektuose įtvirtintų mokslinių tyrimų metodologijos praktinius gebėjimus ir įgūdžius. Galimybė pasirinkti ir keisti dalykų dėstytojus suteiktų studentams pasirinkimo laisvę ir galimybę klausyti profesionalių specialistų paskaitų ir gauti praktinius patarimus. Geriausiems teisės edukologijos studentams suteikta galimybė atlikti praktiką universitete atvertų galimybes mokytis iš profesionalių teisės dėstytojų pavyzdžio ir perimti jų sukauptą patirtį. Galimybė pasirinkti dominančius ir papildomus studijų dalykus atvertų galimybes tobulinti turimus gebėjimus, užpildytų kompetencijų spragas. Baigiamųjų darbų sutarties pasirašymas tarp studentų ir darbo vadovų, aptariant darbo planą, bendradarbiavimo sąlygas, rašymo tempą, teises, pareigas ir atsakomybę, galimybę nutraukti bendradarbiavimą, užtikrintų saugumą ir gerą savijautą, teiktų aiškumo, tikrumo.

3. Edukologijos katedrai

Teikiami pasiūlymai tobulinti mokymosi formas. Viktorinos, varžybos, įvairūs katedros renginiai padėtų įtvirtinti studijuojamą medžiagą ir ugdytų studentų - lyderių savybes. Diskusijos tarp studentų ir dėstytojų atvertų galimybes pažinti vieniems kitus, bendrauti ir bendradarbiauti

LITERATŪRA

1. **Anzenbacher A.** Etikos įvadas. - Vilnius: Aidai, 1995. - 69-70 p. - ISBN 9986590140
2. **Aramavičiūtė V.** Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. – Vilnius: „Gimtasis žodis“, 2005.- 73-120 p. – ISBN 9955-16-006-3
3. **Aramavičiūtė V., Martišauskienė E.** Vertybių ugdymas – pedagoginių kompetencijų pamatas // Pedagogika: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2006, T. 84, p. 33–37. – URL: <http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/84/ma33-37.pdf> [žiūrėta 2009.10.23]
4. **Arlauskas S.** Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2001, T. 19 (11), p. 152 -153. – ISSN 1392-6195
5. **Autukevičienė B.** Studento praktikanto ir pradedančio dirbti pedagogo saviugdų ypatumai: magistro darbas: 07(S) – Edukologija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006. - 113 p. - URL: http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060623_111820-15227 žiūrėta [2011.03.12]
6. **Bajoriūnas Z.** Ugdymo pagrindai: vadovėlis. – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2006. – 26-27 p. – ISBN 9955-622-31-8
7. **Bandura A.** Socialinės minties ir veiksmo pagrindai: socialinė kognityvinė teorija. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009. - 742 p. – ISBN 978-9955-636-08-3
8. **Baranova J.** XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu. – Vilnius: VPU leidykla, 2004. - 99 p. – ISBN 9955516623
9. **Berne E.** Žaidimai, kuriuos žaidžia žmonės: žmogiškųjų santykių psichologija. – Vilnius: Vaga, 2008. - 188- 191 p. – ISBN 978-5-415-02045-4
10. **Beržinskas G.** Elevacinė etika: UAB „Kvalitetas“, 2007. – 13,21 p. - ISBN 9789955726470.
11. **Beržinskas G.** Vadovo asmenybės ugdymo etika: monografija. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. – 62-319 p. - ISBN 9986199689.

- 12. Birmontienė T.** Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje / Lietuvos Konstitucinė teisė: vadovėlis. Antrasis leidimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. – 307 p. – ISBN 9955-442-61-1.
- 13. Bitinas B.** Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. – Vilnius: Kronta, 2006. – 45-88 p.– ISBN 9955-595-92-2
- 14. Bitinas B.** Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija. – Vilnius: „Kronta“, 2004. – 96-221 p. - ISBN 9955-595-25-6
- 15. Bitinas B.** Ugdymo filosofija: [vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams]. – Vilnius: Enciklopedija, 2000. – 57-200 p. – ISBN 9986-433-25-8.
- 16. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V.** Kokybinių duomenų analizės metodai // Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. - Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė, 2008. – p. 229-230. – ISBN 978-9986-31-267-3.
- 17. Buberis M.** Dialogo principas I: Aš ir Tu. – Vilnius: Leidykla: „Katalikų pasaulis“, 1998. – 75 -195 p. - ISBN 9986040876
- 18. Buberis M.** Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai. – Vilnius: Leidykla „Katalikų pasaulis“, 2001. – 183-184 p. – ISBN9986-04-157-0
- 19. Buehl D. R.** Interaktyviojo mokymosi strategijos. – Vilnius: Garnelis, 2004. – 12-115 p. – ISBN 9955428449
- 20. Borusevičienė N.** Mokymo(si) procesai edukaciniu ir filosofiniu aspektu. – Šiauliai: Lucilijus, 2004. – 11-48 p. – ISBN 9955-564-61-X
- 21. Dumčienė A.** Kūrybingumo ugdymo aspektai: mokomoji priemonė. - Kaunas: LKKA, 2001. – 16 p. -
- 22. Duoblienė L.** Dorinio ugdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose metodologiniai orientyrai // Acta pedagogica vilmensia, 2007, Nr. 18, p. 29. – ISSN 1392 – 5016
- 23. Duoblienė L.** Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link“. – Vilnius: Tyto alba, 2006. –94-161 p. – ISBN 9986-16-520-2
- 24. Duoblienė L.** Racionalumas ir apžava sekant mokytojo pavyzdžiu: ugdymo filosofijos perspektyva // Acta Pedagogica Vilmensia. – Vilnius: - 2005, Nr.15, p. 81-84. – URL: www.ceeol.com. [žiūrėta 2009.12.23]
- 25. Pagrindinių Europos Sąjungos teisių Chartija.** – URL: <http://www.ic.lt/labaseuropa/default.asp?DL=L&TopicID=39> žiūrėta [2011 04 11].
- 26. Farchtas J.** Ugdykite naujus lyderystės įgūdžius – siekite didesnės sėkmės. - URL:www.smm.lyderiulaikas.lt [žiūrėta 2010.09.10]

- 27. Freire P.** Kritinės sąmonės ugdymas. - Vilnius : Tyto alba, 2000. – 27-130 p. – ISBN 9986161576.
- 28. Garšvienė A.** Neformalus suaugusiųjų švietimas Lietuvoje: magistro darbas: 07(S) – Edukologija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003. - 54-55 p. - URL: vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.../DS.005.0.02.ETD žiūrėta [2011.02.12]
- 29. Gedvilienė G.** Bendravimo ir bendradarbiavimo kultūra aukštojoje mokykloje // Akademinė edukologija: monografija. – Vilnius, 2006, p. 90–110. - ISBN 9986–795–23–20
- 30. Giddens A.** Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje. – Vilnius: Pradai 2000. – 104 p. - ISBN 9986-943-60-4
- 31. Girdzijauskas A.** Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros raiškos tendencijos // Acta Pedagogica Vilnensia (Acta Pedagogica Vinensia), 2008, Nr. 20, - p.172–181. - URL: www.cceol.com [žiūrėta 2009.10.21]
- 32. Girnius J.** Raštai I t. – Vilnius: „Mintis“, 1991. – 225–227 p. – ISBN 5-417-02903-3
- 33. Girnius J.** Žmogus be Dievo // Filosofijos chrestomatija [sudarė ir parengė: L. Šulcienė ir L. Lapašinskas] 4 –asis leidimas. – Kaunas: Technologija, 2003. – p. 225-238. – ISBN 9986-13-555-9
- 34. Grendstad N. M.** Mokyti – tai atrasti: susiliejančiojo ugdymo principai ir praktiniai darbo būdai. – Vilnius: Margi raštai, 1996. – 23-160 p. – ISBN 9986-09-127-6
- 35. Gudaitytė D.** Aukštojo mokslo tapimo masiniu tyrimo metodologiniai aspektai // Socialiniai mokslai, 2001, Nr. 2 (28), - p. 33. - ISSN 1392-0758
- 36. Halder A.** Filosofijos žodynas. – Vilnius: Alma Litera, 2002. – 151 p. – ISBN 9955-08-164-3.
- 37. Horney K.** Neurotiška mūsų laikų asmenybė. - Vilnius: Apostrofa, 2008. – ISBN 9789955605454
- 38. Jackevičienė R.** Savišvieta 2001/1 Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacijos periodinis leidinys. - URL: http://www.lssa.smm.lt/docs/savisv_2001_1.doc žiūrėta: [2010.11.23]
- 39. Jankūnas S.** Etika kaip pirmoji filosofija: senamadiška ar šiuolaikiška? //Problemos. 2006, Nr. 69. – 125–126 p. - ISSN 1392-1126.
- 40. Jarašiūnas E.** Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija // Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė: monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 139. - ISBN 9955-563-01-X
- 41. Jaspers K.** Filosofijos įvadas. – Vilnius: Pradai, 1998. – 54-140 p. – ISBN 9986-493-03-5.
- 42. Jie kūrė pasaulio istoriją.** Nuo senovės iki viduramžių. – Vilnius: Leidykla „Rašytojų sąjungos leidykla“, 2002. – 28 p. – ISBN 9986-39-235-7
- 43. Jovaiša L.** Enciklopedinis edukologijos žodynas. – Vilnius: Gimtasis žodis, 2007. – 5-191 p. – ISBN 9955-512-92-X

- 44. Jovaiša L.** Edukologijos pradmenys: studijų knyga (4 pataisytas ir papildytas leidimas). – Vilnius: Šiaulių universiteto leidykla, 2001. – 12 p. – ISBN 9986-38-261-0
- 45. Jovaiša L.** Ugdymo mokslas ir praktika: analitinių straipsnių monografija. - Vilnius: Agora, 2001. - 129-136 p. - ISBN 9986-633-45-1
- 46. Jucevičienė P.** Besimokantis miestas: monografija. – Kaunas: Technologija, 2007. -70-376 p. - ISBN 9955-25-183-2
- 47. Jucevičienė P.** Education and Learning Environments as a Factor For Socioeducational Empowering of Innovation // Socialiniai mokslai. 2008, Nr. 1 (59). – p. 70. – ISSN 1392-0758
- 48. Jucevičienė P., Lepaitė D.** Kompetencijos sampratos erdvė // Socialiniai mokslai, 2000, Nr. 1 (22). p. 47-49. – ISSN 1392-0758
- 49. Jucevičienė P., Poškienė A., Kudirkaitė L., Damanskas N.** Universiteto kultūra ir jos tyrimas: monografija. – Kaunas: Technologija, 2000, p. 33-141. - ISBN 9986-13-878-7
- 50. Juodaitytė A.** Socializacija ir ugdymas vaikystėje: vadovėlis pedagogikos studijų studentams. - Vilnius : IĮ "Petro ofsetas", 2002. - 83-84 p. - ISBN 9955534 01X
- 51. Kanišauskas S.** Moralės filosofijos pagrindai: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. - 234 p. - ISBN 978-9955-19-145-2
- 52. Kantas I.** Tavo gyvenimo prasmė – Kaunas: UAB „Vada“, 2000. - 35-68 p. - ISBN 9986481295
- 53. Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai): vadovėlis (VI leidimas). – Šiauliai: Liucijus, 2007. – 195-273 p. – ISBN 9955-655-35-6.
- 54. Kierkegaard S.** Baimė ir drebėjimas. – Vilnius: Leidykla „Aidai“, 1995. – p. 96-112 – ISBN 9986-590-10-8.
- 55. Knowles M.S., Holton E.F., Swanson R.A.** Suaugęs besimokantysis: klasikinis požiūris į suaugusiųjų švietimą. – Vilnius : Danielius, 2007. - p. 161-229. - ISBN978-9955-476-54-2
- 56. Kraujutaitytė L.** Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai: monografija. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. – 45-114 p.- ISBN 9955–563–09–5
- 57. Kraujutaitytė L., Pečkaitis J. S.** Nuotolinių studijų organizavimas: strategijos ir technologijos: monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – p. 64-79. – ISBN ISBN 9955 – 563 – 31 – 1
- 58. Kuzmickas B.** Laimė, asmenybė, vertybės: monografija. - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. – p. 21-93. - ISBN 9955-442–68-9
- 59. Laužackas R.** Kompetencijomis grindžiamų mokymo/studijų programų kūrimas ir vertinimas: monografija - Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008. – 28 p.- ISBN 978-9955-12-429-0

- 60. Laužackas R.** Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas: Terminology of Vocational Education and Training, Terminologie der Berufsbildung. - Kaunas: VDU leidykla, 2005. - p. 18-43. - ISBN 9955-12-058-4
- 61. Laužackas R., Teresevičienė M., Stasiūnaitienė E.** Kompetencijų vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi: monografija. - Kaunas: VDU leidykla, 2005. p. 44. - ISBN 9955-12-075-4
- 62. Lietuvių kalbos žodynas** (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.– ISBN 9986-668-98-0 - URL: www.lkz.lt. žiūrėta [2010.10.11]
- 63. Lietuvos Respublikos Konstitucija** (oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2003m. balandžio 21d.) - Vilnius: Mūsų Saulužė, 2003. – 5 p. – ISBN 9955-517-11-05
- 64. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas.** Vilnius: 1998 m. birželio 30d. Nr. VIII-822. -
- 65.** URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=60192&p_query=&p_tr2= žiūrėta [2010.11.12]
- 66. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003 - 2012 metų nuostatų“.** – Vilnius: 2003m. liepos 4d. Nr. IX-1700. – URL: <http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc> [žiūrėta 2010 09 10]
- 67. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijos patvirtinimo.** – Vilnius: 2004 m. kovo 26 d. įsakymu Nr. ISAK - 433/A1-83
- 68. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.** – Vilnius: 2003m. birželis 28d. Nr. IX-1630. - URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350527 žiūrėta [2010. 12.10]
- 69. Leliūgienė I.** Socialinė pedagogika: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2003. - 252 p. - ISBN 8855-09-342-0
- 70. Lemme B. H.** Suaugusiojo raida. – Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2003. – 110 p. - ISBN 9986-850-40-1
- 71. Lepaitė D.** Kompetencija kaip ugdymo tikslas: pagrindinių skirtumų profesinio vidurinio ir aukštojo mokslo lygmens metodologinis pagrindimas // Socialiniai mokslai, 2001, Nr. 2 (28), p. 42. – ISSN 1392-0758
- 72. Levinas E.** Etika ir begalybė: pokalbiai su Philippe'u Nemo. – Vilnius: Baltos lankos. – 1994. - 103 -105 p. – ISBN 9986403146
- 73. Lipinskienė D.** Competence development: in searching for the successful environment // Tiltai. – Kaunas: Kauno technologijų universitetas, 2005, Nr.2, p. 30-31. – ISSN 1392 - 3137

- 74. Lipinskienė D.** Edukacinė studentą įgalinanti studijuoti aplinka: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S). – Kaunas: Kauno Technologijos universitetas, 2002. – 13-156 p.
- 75. Lisabonos sutartis. Europos Sąjungos oficialus leidinys:** Europos Sąjungos sutarties ir Europos bendrijos steigimo sutarties pakeitimai. - URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:LT:PDF> [žiūrėta: 2010.04.20]
- 76. Lobato A.** Žmogaus orumas ir likimas. – Vilnius: Logos, 2001. – 23-46 p. - ISBN 9986-721-36-9
- 77. Luobikienė I.** Sociologinių tyrimų metodika: mokojoji knyga. – Kaunas: Technologija, 2006. 44-45 p. – ISBN 9955-25-122-0
- 78. Maceina A.** Filosofijos kilmė ir prasmė // Filosofijos chrestomatija [sudarė ir parengė: L. Šulcienė ir L. Lapašinskas] 4 –asis leidimas. – Kaunas: Technologija, 2003. – p. 181. – ISBN 9986-13-555-9
- 79. Maceina A.** Mintys, apmąstymai. – Vilnius: Eugrimas, 1998. 64-308 p.– ISBN 9986-752-28-0
- 80. Maslow A. H.** Motyvacija ir asmenybė. – Vilnius: Apostrofa, 2006. – 11-343 p. – ISBN 9955-605-19-7
- 81. Mirandola Dž. P. D.** Kalba apie žmogaus orumą // Filosofijos chrestomatija [sudarė ir parengė: L. Šulcienė ir L. Lapašinskas] 4 – asis leidimas. – Kaunas: Technologija, 2003. – p. 106-107. – ISBN 9986-13-555-9
- 82. Myers D. G.** Psichologija: vadovėlis – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000. - ISBN 9986-850-29-0
- 83. Meškauskienė A.** Orumo samprata ir orumo apsaugo bei ugdymo ypatumai demokratinėje visuomenėje // Logos: 2005, Nr. 44, p. 153-157. - URL: www.cceol.com [žiūrėta 2009.10.07]
- 84. Meškauskienė A.** Orumo sampratos raida bei jos vieta šiuolaikiniame pasaulyje // Etika globalizacijos sąlygomis / Sudarė D.M. Stančienė. - Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 351-377. - ISBN 9986-638-44-5
- 85. Meškauskienė A.** Svarbesni asmenybės orumo ugdymo bei apsaugos aspektai // Pedagogika: mokslo darbai. - Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2002, Nr. 62, p. 13. - ISSN 1392-0340
- 86. Mesonis G.** Keli konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybių (moralinių) argumentų galimybė ir ribos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 2 (116), p. 53. – ISSN 1392-6195
- 87. Mockus K.** Žmogaus orumo ugdymas: filosofinė, psichologinė ir pedagoginė interpretacija // Tiltai. – Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2006, Nr. 4(37), p. 55-56. – ISSN 1392 - 3137
- 88. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas. -**

URL: www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc žiūrėta [2010.02.02]

89. **Monkevičius A.** Mokymasis visą gyvenimą: kūrybiškumo ir laimės aspektai // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, Nr. 9 (2), p. 32-38. - ISSN 1648-4789
90. **Nietzsche F.** Linksmasis mokslas: („la gaya scienza). – Vilnius: Pradai, 1995. – 67-243 p. - ISBN 9986-405-56-4
91. **Osovska M.** Dorovės normos, ginančios žmogaus orumą // Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos. – Vilnius: Mintis, 1989. – p.368. – ISBN 5417001570
92. **Paskalis B.** Mintys // Filosofijos chrestomatija [sudarė ir parengė: L. Šulcienė ir L. Lapašinskas] 4 –asis leidimas. – Kaunas: Technologija, 2003. – p. 116-124. – ISBN 9986-13-555-9
93. **Paškus A.** Krikščionis psichologinėje kultūroje [kritinis skerspjuvis]. - Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 1987. –17-195 p.
94. **Paškus A.** Asmuo ir laisvė (Mūsų idėjos dabarties šviesoje, 2 leidimas). – Chicago: Ateitis, 1984. – 31-97 p.
95. **Pikūnas J., Palujanskienė A.** Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. – Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros ir mokslo centras, 2000, p. 228. - ISBN 9986-418-14-3
96. **Pečkaitis J. S., Mačerinskienė I.** Magistro baigiamojo darbo rengimo tvarka: mokomasis leidinys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. - ISBN 978-9955-19-083-7
97. **Peičius E.** Žmogaus orumo koncepcija kaip autonomijos reikalavimas // Humanistica: mokslinis žurnalas. – Kaunas: Kauno Technologijos universitetas, 2003, Nr. 3(9), p. 15–22. - URL: <http://www.mintysposakiai.lt/?id=tema8> [žiūrėta 2009.12.21]
98. **Pumputis A.** Žmogaus teisių sistema / Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė: monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 7-19. – ISBN 9955-563-01-X
99. **Psichologijos žodynas.** – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. – p. 151. – ISBN -5-89950-016-6
100. **Rajeckas V.** Pedagogikos pagrindai: studijų knyga. – Vilnius: VPU, 2004. - 340 p. – ISBN 9955-516-32-1
101. **Ramsden P.** Kaip mokyti aukštojoje mokykloje. – Vilnius: Aidai, 2000. – 44-213 p. – ISBN 9955-445-08-4
102. **Ratnikaitė I. , Uzdila J. V.** Neotomistinė, egzistencialistinė ir personalistinė filosofija apie krikščioniškąjį vaikų auklėjimą // SOTER Religijos mokslo žurnalas. – Kaunas Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, Nr. 28 (56), p. 43- 47. – ISSN1392-7450
103. **Reiterer Fr.V.** Dievo teisyne ir gyvenimas. - Vilnius: Aidai, 1997. – 144-187 p. – ISBN 9986590396

- 104. Rogers C. R.** Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. - Vilnius: VIA RECTA, 2005. – 157- 320 p. – ISBN 9955-433-07-8.
- 105. Samulevičius S.** Rekomendacijos inovatyvioms pedagogų rengimo programoms ir jų realizavimui / Europos Sąjunga. Europos socialinis fondas. Švietimo ir mokslo ministerija. Mokytojų kompetencijų centras. – Vilnius: Versus aureus, 2007. – 34 p. – ISBN 9789955340331
- 106. Sartre J. P.** Egzistencializmas yra humanizmas (I ir II d.) / iš prancūzų k. vertė Linas Rybelis. - URL: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/117-2005-m-nr-2-vasaris/254-jean-paul-sartre-egzistencializmas-yra-humanizmas-1.html> žiūrėta [2011.03.26]
- 107. Smetona A.** Etikos mokslas. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1998. - 27 p. – ISBN 9986523621
- 108. Spruogis E.** Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, (01S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. – 53 p.
- 109. Stančienė D.** Kalno pamokslas Tomo Akviniečio etikoje, 2006. – URL:http://www.litlogos.lt/eidos/research/stancene_kalnas.html [2010.11.09]
- 110. Stančienė D. M., Žilionis J.** Fenomenologinė didaktikos raiška: dialogas ugdymo procese // Tiltai. – Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2006, Nr.4(37), p. 100. - ISSN 1392-3137
- 111. Stanikūnienė B.** Aukštosios mokyklos dėstytojo edukacinės kompetencijos ir mokymosi aplinkų santykis: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S). - Kaunas: Kauno Technologijos universitetas, 2007. – 213 p.
- 112. Statkevičius A.** Žmogaus gelbėjimas: sofokratija ir geodoroviniai jos pagrindai. – Chicago, Illinois: Alvudas, 1990. - 324 p.
- 113. Steiner C. M.** Scenarijai, kuriais gyvena žmonės: transakcinė gyvenimo scenarijų analizė. – Vilnius: Vaga, 2009. - 202-446 p. - ISBN 978- 5- 415-02139-0
- 114. Seneka L. A.** Laiškai Liucijui. – Vilnius: Pradai, 1999. – 436 p. - 9986-943-27-2
- 115. Skujienė G.** Orumo dorybė. Vilnius: Lietuvos etninės kultūros draugija „Ethos“, 1998. – 9-11 p. - ISBN 9986865093
- 116. Spurga V.** Saviugdros metodai. - Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 1998. – 18-41 p. – ISBN 9986-865-08-5
- 117. Sudnickas T.** Lyderystės ugdymo modeliai // Elitas ir lyderystė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 262. – ISBN 978-9955-19-066-0
- 118. Suchanova J.** Metakognityvumas ir jo sudedamosios dalys (samprata ir klasifikavimas) // Santalka. Filologija. Edukologija, 2008, Nr.16 (2). p. 95. - ISSN 1822-430

- 119. Suvorova O.** Mokymų lyderystės ugdymo tematikos reikšmė darnaus vystymosi principo įgyvendinimo kontekste / Darnaus vystymosi strategija ir praktika: Mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p.88-89. - ISSN 2029-1558
- 120. Šernas V., Šliogerienė J.** Autonominių svetimos kalbos studijų strateginės gairės / Akademinė edukologija: monografija. – Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2003, p. 296–328. - ISBN 9986–795–23–0
- 121. Šiaučiukėnienė L., Stankevičienė N.** Bendrosios didaktikos pagrindai: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2003. – p. 118-125. – ISBN 9955-09-229-7
- 122. Šiaučiukėnienė L., Visockienė, Talijūnienė P.** Šiuolaikinės didaktikos pagrindai: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2006. – p.154-210. – ISBN 9955-09-962-3
- 123. Šindeikis A.** Saviraiškos laisvė v. asmens garbė ir orumas: ar konstitucinga Lietuvos teismų praktika? // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, Nr. 2 (120), p. 122–152. - ISSN 1392 – 6195
- 124. Šlapkauskas V.** Teisės sociologijos pagrindai: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. – 450-526 p.- ISBN 9955-563-84-2
- 125. Šlapkauskas V.** Žmogaus orumo sampratos problema // Jaunųjų mokslininkų darbai.- Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2009, Nr. 2(23), p. 58–67. - ISSN 1648 – 8776
- 126. Šliogeris A.** Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas. – Vilnius: „Mintis“, 1985. –90-96 p.
- 127. Šmitienė G.** Pokalbis, diskusija: kritinio mąstymo ugdymo aspektas: mokomoji knyga. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005. – 46-47 p. – ISBN 9955585897
- 128. Šveiceris A.** Kultūra ir etika. - Vilnius: Mintis, 1989. – 42 p.
- 129. Tayloras Ch.** Autentiškumo etika. Vilnius : Aidai, 1996. - ISBN 9986590345
- 130. Tanzegolskienė I., Pileckaitė R.** Socialinių mokslų srities studentų savarankiškos veiklos raiška universitetinėse studijose // Pedagogika. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2010, Nr. 97, p. 48. – ISSN 1392-0340
- 131. Tautkevičienė G.** Studentų mokymosi aplinkų susiformavimui iš bibliotekos edukacinės aplinkos įtaką darantys veiksniai: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S).- Kaunas: Kauno Technologijos universitetas, 2005. – 60-222 p.
- 132. Teresevičienė M., Gedvilienė G.** Mokymasis bendradarbiaujat. – Vilnius: Leidykla „Garnelis“, 2000. – 10,43 p. – ISBN 9986-9205-9-0
- 133. Teresevičienė M., Oldroyd D., Gedvilienė G.** Suaugusiųjų mokymasis / andragogikos didaktikos pagrindai: vadovėlis. – Kaunas: VDU leidykla, 2004. – p. 22-35. – ISBN 9955-530-77-4

- 134. Teresevičienė M., Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V.** Andragogika. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. – Kaunas Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006. – p. 143-277 – ISBN 9955-12-121-1
- 135. Tidikis R.** Edukacinės inovacijos studijose ir studentų pozicija // Socialiniai mokslai, 2001, Nr. 3 (29), p. 65-68. – ISSN 1392-0758
- 136. Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. - 95-499 p.– ISBN 9955-563-26-5
- 137. Tijūnelienė O.** Žmogaus pašaukimas – tapti žmogumi: mokslo darbai. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2000. – p. 192-233. – ISBN 978-9955-18-440-9
- 138. Tijūnelienė O., Barkauskaitė M.** Lietuvos universitetų studentų dvasinių poreikių raiška // Pedagogika, 2008, Nr. 91, p.11. – ISSN 1392-0340
- 139. Tomkevičienė D.** Savimonė: koks aš esu / Psichologija studentui: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2002. - 194 p. - ISBN 9986-13-763-5
- 140. Valackienė A., Mikėnienė S.** Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika : vadovėlis. Kaunas : Technologija, 2008. - p. 36-43. - ISBN 9789955254706
- 141. Valickas G.** Asmenybės savęs vertinimas: mokymo priemonė. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. – 23-24 p.
- 142. Vaišvila A.** Filosofinė žmogaus samprata ir ugdymo idealas // Filosofija, sociologija. 1994. Nr. 1. p. 36-44. - ISSN 0235-7186
- 143. Vaišvila A.** Human dignity and the right to dignity in terms of legal personalism (from conception of static dignity to conception of dynamic dignity) // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, Nr. 3 (117), p. 127. - ISSN 1392 – 6195
- 144. Vaišvila A.** Ugdymas kaip asmenybės rengimas kūrybai ir socialumui (teisinės valstybės ugdomoji orientacija / Akademinė edukologija: monografija. – Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2003, p. 315 – 328. - ISBN 9986–795–23–0
- 145. Vaišvila A.** Žmogaus orumas ir teisė į orumą. / Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, - p.45. - URL: <http://www3.lrs.lt/docs2/5V2II8IJ97.PDF> žiūrėta [2009.10.02]
- 146. Vaišvila A.** Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu (nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, Nr. 71 (63), p. 49–61. - ISSN 1392 – 6195
- 147. Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2001. – 119 p. - ISBN 9986-465-50-8

- 148. Venckienė E.** Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01S). – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. – 45-101 p.
- 149. Venckienė E.** Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, Nr.10(112), p. 43-51. - ISSN 1392 – 6195
- 150. Verbylaitė D.** Dvasingumas ir jo ugdymo galimybės universitete: monografija. – Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2006. - 124 p. - ISBN 9986–38–673–X
- 151. Virbalienė A.** Paauglių orumo ugdymasis bendraamžių grupėse: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S). – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006. – 12 - 57 p.
- 152. Virbalienė A.** Paauglių orumo ugdymasis, kaip moralinio brendimo sąlyga // Tiltai. – Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2006, Nr. 4(37), p. 129. – ISSN 1392 - 3137
- 153. Vydūnas Raštai I.** Vilnius: „Mintis“, 1990. - 415-544 p. – ISBN 5-417-00334-4
- 154. Vogel B.** Centre – žmogaus orumas. Krikščionišką atsakomybę grindžiama politinė veikla: krikščioniškoji etika kaip orientavimosi priemonė / iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius; mokslinė redaktorė Nerija Putinaitė. - Vilnius: // Konrado Adenauerio fondo leidinys, 2007. – 18-33 p. - ISBN 978-9955-568-49-0
- 155. Vosyliūtė A., Kizienė J.** Mokymosi ir konsultavimo strategijos: modulis. – Vilnius: Pedagogų profesinės raidos centras, 2007. - p.37 – ISBN 978-9955-862-22-2
- 156. Zuzevičiūtė V.** Mokymosi universitete strategijos – praktika ir problemos // Pedagogika: mokslo darbai. - Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2006, Nr. 81, p. 90-94. - ISSN 1392-0340
- 157. Zuzevičiūtė V.** Universitetinės studijos mokymosi visą gyvenimą perspektyvoje: monografija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007. – 53-156 p. – ISBN 9955-12-160-2
- 158. Žemaitaitytė I.** Neformalusis suaugusiųjų švietimas: plėtros tendencijos dabartinėje Europoje :monografija. - Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007. – 37- - 125 p. - ISBN 978-9955-19-056-1.
- 159. Žemaitis V.** Etikos žodynas. – Vilnius: „Rosma“, 2005. – 235-342 p. - ISBN 9986-00382-2
- 160. Žilionis J.** Dialogas edukaciniame procese // Pedagogy Studies (Pedagogika), 2008, Nr.90, p. 7-11.- URL:www.cceol.com. [žiūrėta: 2010.10.07]
- 161. Žilionis J.** Meisteris Johannes Eckhartas: būties kilnumas ir didžiadvasiškas nusizeminimas // Logos: 2007, Nr.53, p. 72-73. – URL: www.cceol.com. [žiūrėta 2009.12.26]

162. **Žmogaus teisės.** Jungtinių Tautų dokumentai. – Lietuvos žmogaus teisių centras, 2002. p. 10 -157. – ISBN 9955- 473-05-3.
163. **Wojtyła K.** Asmuo ir veiksmas. – Vilnius: Aidai, 1997. – 86-347 p. – ISBN 9986-590-47-7
164. **Weigel G.** Dvi laisvės sampratos (I) // Istorija apie du vienuolius / vertė Austė Umbrasaitė. – Vilnius: 2006. - URL: www.bernardinai.lt [žiūrėta 2009.10.06]
165. **Сартр Ж. П. Воображаемое. Феноменологическая психология воображения.** - Санкт – Петербург: “Наука”, 2001. – 26-38 p. - ISBN 5-02-026808-9

ANOTACIJA

Šalnaitė J. Teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis aukštosios mokyklos aplinkoje / Edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. R. Bieliauskienė, konsultantas – doc.dr. A. Monkevičius. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2011.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas ir įvertintas teisės edukologijos studentų orumo ugdymasis ir ugdymosi galimybės, iškeltos orumo ugdymosi problemos bei pateikti siūlymai, kaip šias problemas spręsti. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu nagrinėjama orumo samprata įvairių mokslų kontekste: istorijos, filosofijos, teologijos, etikos, teisės, psichologijos, sociologijos ir edukologijos, išryškinamas žmogiškojo orumo fenomeno multidisciplininis konceptas ugdymosi kontekstuose. Antroje darbo dalyje pateikiama ugdymosi kompetencijos analizė: nagrinėjamos mokymosi ir ugdymosi sampratos, aptariami požiūriai į mokymąsi, mokymosi stiliai ir mokymosi strategijos, analizuojami ugdymosi proceso modeliai bei religinės ir ideologinės savikūros būdai. Trečioje darbo dalyje išryškinami teisės edukologijos studentų požiūriai į žmogiškojo orumo sąvoką ir orumo ugdymąsi, nagrinėjamos ugdymosi patirtys, išryškinami ugdymosi poreikiai, apibrėžiami orumo ugdymąsi skatinantys ir įgalinantys veiksniai, teikiami studentų siūlymai orumo ugdymusi ir mokymosi proceso tobulinimui aukštosios mokyklos aplinkoje.

Pagrindiniai žodžiai: žmogiškasis orumas, orumo ugdymasis, saviuokla, ugdymosi proceso modeliai, holistinė kompetencija.

ABSTRACT

Šalnaitė J. Self-Education of Human Dignity of Students of the Study Programme of Law Educology in Higher School Environment / the final Master thesis of Educology. Scientific supervisor: prof. dr. R. Bieliauskienė, doc. dr. A. Monkevičius. – Vilnius: Mykolas Romeris University, the faculty of Social Policy, 2011.

The final Master thesis analyses and assesses self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology alongside with the opportunities for self-education, poses the problems of dignity self-education and presents suggestions for their solution. The first part analyses the concept of dignity in theoretical terms in the context of various sciences: history, philosophy, theology, ethics, law, psychology, sociology and educology, highlights the multidisciplinary concept of the phenomenon of human dignity in self-education contexts. The second part of the thesis presents the analysis of self-education competence: the concepts of learning and self-education are being analysed, the attitudes towards learning, learning styles and learning strategies are being examined, the models of self-education process as well as the ways of religious and ideological self-design are being analysed. The third part highlights the attitudes of the students of the study programme of Law Educology towards the concept of human dignity and dignity self-education, analyses the experiences of self-education, points out the needs for self-education, defines the factors motivating and enabling self-education of dignity, presents the suggestions of students for self-education of dignity and learning process improvement within a higher school environment.

Key words: human dignity, self-education of dignity, self-education, the models of self-education process, holistic competence.

SANTRAUKA

Teisės edukologijos magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis aukštosios mokyklos aplinkoje yra nauja ir Lietuvoje nenagrinėta tema. Šiuolaikinės visuomenės siekis susikurti saugią egzistencinę terpę, neatsiejamas nuo jos piliečių gebėjimų, kompetencijų, žinių apimties, sėkmės, laimės ir vertingumo jausmo. Dauguma darbe minėtų mokslininkų teigia, jog orumas yra žmogaus poreikis, jo elgesio savybės, gebėjimai bei svarbus gyvenimo kokybės ir laimės veiksnys. Orumo ugdymasis tai – asmens elgesio savybių, saviugdos, savišvietos ir holistinės kompetencijos ugdymasis. Kitų žmonių švietimas, dorovės ugdymas, sudaro galimybę kartu su kitais ugdyti savo orumą.

Darbo tema - Teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis aukštosios mokyklos aplinkoje. Darbo objektas - teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis. Iškeltas darbo tikslas – atskleisti ir pagrįsti teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymąsi aukštosios mokyklos aplinkoje. Siekiant tikslo iškelti tokie uždaviniai: 1) aptarti bendrąją žmogiškojo orumo sampratą; 2) išnagrinėti studentų ugdymosi metodus ir formas; 3) išanalizuoti veiksnius, darančius įtaką teisės edukologijos studentų orumo ugdymuisi. Atsižvelgiant į darbo tikslą, formuluojama mokslinė problema: kokie veiksniai daro įtaką teisės edukologijos programos studentų žmogiškojo orumo ugdymuisi aukštosios mokyklos aplinkoje? kokia kompetencija

traktuoti žmogiškojo orumo ugdymąsi? Teorinė darbo dalis susideda iš orumo sampratos analizės ir kompetencijų ugdymosi analizės. Pirmoje dalyje nagrinėjama orumo samprata įvairių mokslų kontekste: istorijos, filosofijos, teologijos, etikos, teisės, psichologijos, sociologijos ir edukologijos, išryškinamas žmogiškojo orumo fenomeno multidisciplininis konceptas ugdymosi kontekstuose. Antroje darbo dalyje aptariama ugdymosi ir mokymosi samprata, aptariami požiūriai į mokymąsi, mokymosi stiliai ir mokymosi strategijos, analizuojami ugdymosi proceso modeliai bei religinės ir ideologinės savikūros būdai. Trečioje darbo dalyje aprašomas tyrimas, siekiant atskleisti iškeltus tyrimo problemas ir empirinio tyrimo klausimus. Tyrimo imtis – 25 teisės edukologijos programos studentai, studijuojantys Mykolo Romerio universitete. Tyrimui pasirinktas teorinis mokslinės literatūros analizės metodas ir empirinis - fokus grupės interviu tyrimo metodas. Realizuoti trys tyrimo etapai, naudojant atvirų klausimų ir teiginių anketą. Empirinio tyrimo analizė leido teigti, jog orumo ugdymąsi ir norą kaupti žinias skatina modernios universiteto ir bibliotekos aplinkos bei dėstytojų profesionalumas, kompetencija ir sąžiningumas. Analizės metu išryškėjo studentus studijuoti įgalinantys veiksniai, svarbūs profesinei sėkmei ir pasitenkinimui studijų procesu bei pripažinimo ir vertinimo poreikiai. Teisės edukologijos studentų žmogiškojo orumo ugdymasis traktuojamas kaip holistinė kompetencija. Tyrimo duomenų pagrindu teikiami teisės edukologijos studentų siūlymai orumo ugdymosi ir mokymosi proceso tobulinimui aukštosios mokyklos aplinkoje

Tyrimo metu atskleisti žmogiškojo orumo ugdymosi veiksniai turėtų būti naudingi studentų orumo ugdymuisi, jų saviauklai ir kompetencijų kaupimui skatinti. Tyrimo metu atskleisti žmogiškojo orumo ugdymosi veiksniai atveria galimybes aukštųjų mokyklų dėstytojams turtinti studijų programas ir edukacines mokymosi aplinkas, vystyti studentų mokymosi metakompetenciją. Bibliotekininkams, kuriantiems studentus įgalinančias studijuoti edukacines mokymosi aplinkas ir mokymosi programas, siejant su papildomų informacinio raštingumo įgūdžių ugdymosi ir gebėjimų tobulinimo galimybėmis. Taip pat atveria galimybes tobulinti universiteto nuotolinių elektroninių studijų aplinką ir teikti organizacinę paramą, siejant su papildomų kompetencijų ugdymosi ir platesnėmis pasirinkimų galimybėmis. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi ir kitiems tyrėjams, besidomintiems žmogaus orumo ugdymu(si).

SUMMARY

The topicality of the final Master thesis of Law Educology is relevant since the topic of self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology in higher school environment is new and has not been analysed in Lithuania yet. The aspiration of the modern society to create a safe existential environment for itself is concurrent and tunes with abilities, knowledge volume, success and feeling of happiness and value of its citizens. The majority of the scientists cited in the final thesis state that dignity is the need of a person, the characteristics of his/her behaviour,

abilities and a very important factor of life quality and happiness. Self-education of dignity is self-education of a person's behaviour characteristics, self-education and the holistic competence. Education of other people, moral education creates a possibility to educate one's dignity alongside with the others.

The topic of the thesis is self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology in higher school environment. The object of the thesis is self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology. The aim of the thesis is to reveal and ground self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology in higher school environment. The objectives of the thesis are as follows: 1) to discuss the general concept of human dignity; 2) to analyse the forms and methods of students' self-education; 3) to analyse the factors influencing self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology. With reference to the aim of the thesis, a scientific problem is being formulated: what factors do influence self-education of human dignity of students of the study programme of Law Educology in higher school environment? What competence does self-education of dignity should be treated by? The theoretical part consists of the analysis of dignity concept and the analysis of competences of self-education. The first part analyses the concept of dignity in theoretical terms in the context of various sciences: history, philosophy, theology, ethics, law, psychology, sociology and educology, highlights the multidisciplinary concept of the phenomenon of human dignity in self-education contexts. The second part of the thesis analyses the concepts of learning and self-education, discusses the attitudes towards learning, learning styles and learning strategies, analyses the models of self-education process as well as the ways of religious and ideological self-design. The third part describes the research in order to reveal the posed research problem and questions of empirical research. The set of the research is 25 students of Law Educology study programme studying at Mykolas Romeris University. The research involves theoretical method of scientific resource analysis and empirical research method – focus group interview. Three stages of the research have been executed by employing a questionnaire of open questions and statements. The analysis of empirical research allowed stating that self-education of dignity and wish to accumulate knowledge is stimulated by modern university and library environments and professionalism of teachers, their competence and honesty. The analysis highlighted the factors enabling students to study that are important to professional success and study process satisfaction and the needs for recognition and value. Self-education of dignity of Law Educology students is treated like holistic competence. Based on the research data, suggestions of Educology Law students regarding self-education of dignity and the improvement of learning process in a higher school environment are presented.

The factors of self-education of human dignity revealed during the research may be useful for self-education of dignity of students, their self-education and stimulation of competence accumulation.

The factors of self-education of human dignity revealed during the research open up opportunities for higher school teachers to enrich study programmes and educational learning environments, develop the learning metacompetence of students. Librarians could create educational learning environments and learning programmes enabling students to study by linking them to possibilities to improve supplementary self-education of computer literacy skills and abilities. It also creates opportunities to improve the study environment of distance electronic learning at the university and to provide with organisational assistance by linking to self-education of supplementary competences and wider choice opportunities. The results of the research may also be useful to other researches interested in (self) education of human dignity.

The structure of the thesis: introduction, three parts, conclusions, list of references, abstract, summary and annexes.

PRIEDAI

**Kokybinio tyrimo „TEISĖS EDUKOLOGIJOS STUDENTŲ ŽMOGIŠKOJO ORUMO
UGDYMASIS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS APLINKOJE“ anketa**

ANKETA

Gerbiama/as studente,

Mykolo Romerio universiteto teisės edukologijos II kurso studentė Jovita Šalnaitė atlieka tyrimą, kuriuo siekia ištirti studentų orumo ugdymąsi aukštosios mokyklos aplinkoje. Šio tyrimo duomenys bus panaudoti rašant magistro darbą bei teikiant praktines rekomendacijas universiteto bendruomenei. Informacija, surinkta šia anketa, bus naudojama, laikantis anonimiškumo, laisvanoriškumo, orumo ir konfidencialumo principų.

Atsakinėdami į klausimus, parašykite Jūsų nuomone tinkamą (-us) atsakymą (-us) arba pabaikite nebaigtus sakinius. Tikiuosi nuoširdaus bendradarbiavimo, nes Jūsų nuomonė yra išties svarbi, ieškant efektyvesnių studentų ugdymosi būdų, rengiant juos savarankiškam gyvenimui.

Iš anksto dėkoju už dalyvavimą!

- 1. Orumas tai -**
- 2. Žmogiškojo orumo ugdymasis tai -**
- 3. Kaip save auklėjate, skatinate? (kokius metodus taikote?) -**
- 4. Studijų procese man svarbiausia (mokymosi procesas, studijų rezultatai, abu) -**
- 5. Kaip Jūs mokotės, ruošiatės seminarams, egzaminams?.....**
- 6. Mano mokymosi stilius**
- 7. Mokymosi procese pasitelkiu strategijas -**
- 8. Kokie veiksniai suteikia galios mokytis?.....**
- 9. Kokioje universiteto aplinkoje Jūs mokotės (bibliotekoje, dažniausiai prisijungiu prie duomenų bazių, kita).....**
- 10. Laisvalaikiu universitete.....**

11. Kokia organizacinė parama / pagalba mokymosi procese Jums reikalinga?
12. Kokių žinių, gebėjimų, įgūdžių norėtume įgyti?
13. Jūsų pasiūlymai, kaip galima būtų tobulinti orumo ugdymąsi ir mokymąsi universiteto aplinkoje?
14. Kokie veiksniai aukštosios mokyklos aplinkoje skatintų kaupti žinias ir gebėjimus?
(pažymėkite tuos teiginius su kuriais sutinkate v arba +)

Teiginys	Visiškai pritariu	Pritariu	Neapsisprendęs /usi	Nepritariu	Visiškai nepritariu
Galimybė pasirinkti studijų dalykus					
Galimybė pasirinkti dominančius arba papildomus dalykus, būtinus žinių kaupimui);					
Galimybė pasirinkti / keisti dalyko dėstytoją					
Galimybė rašyti (konsultuotis) rašto darbus Moodle sistemoje					
Studentų – dėstytojų mokymosi partnerystės tinklas					
Studentų mokymosi partnerystės tinkas					
Galimybė dalyvauti fundamentiniuose ir taikomuosiuose tyrimuose arba realiuose moksliniuose projektuose					
Galimybė pasirašyti magistrinio darbo sutartis (aptariant darbo planą, rašymo tempą, teises ir pareigas ir kt.)					
Video – konferencijos (galimybė dalyvauti paskaitose)					
Galimybė dalyvauti renginiuose, kuriuose vyktų diskusijos tarp studentų ir dėstytojų					

15. Ką patartumėte, iš savo mokymosi patirties, būsimiems teisės edukologijos studentams?

Dėkoju už Jūsų nuomones, atsakymus ir skirtą laiką!

Tyrėjos
kontaktiniai duomenys:

Elektroninis pašto adresas: jovitalnt@gmail.com